

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM

ALANINDA ULUSLARARASI
TEORİ, ARAŞTIRMA VE DERLEMELER
CİLT 2

Ekim 2023

EDİTÖRLER

PROF. DR. SERTAÇ GÜNGÖR
DOÇ. DR. GÜLBİN ÇETİNKALE DEMİRKAN

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2023

ISBN • 978-625-6760-25-7

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM

Alanında Uluslararası Teori, Araştırma ve Derlemeler 2

Ekim 2023

Editörler

Prof. Dr. Sertaç GÜNGÖR

Doç. Dr. Gülbin ÇETİNKALE DEMİRKAN

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

EĞLİ’NİN ŞEHİR PLANLAMA ANLAYIŞI

Murat ORAL 1

Bölüm 2

ESKİ-YENİ BİRLİKTELİĞİNDE TARİHİ ÇEVRENİN BİR YANSIMASI OLARAK KENTSEL ESTETİK: AMASYA’DA BİR ÖRNEKLEM ÜZERİNDEN İNCELEME

Merve Özkaynak YOLCU..... 21

Bölüm 3

ESKİ KAHİRE GELENEKSEL KONUT MİMARİSİ, “HİLMİYE VE SEYİDE ZEYNEP KONUTLARI ÖRNEĞİ”

Mine ULUSOY, Betül KANLI..... 37

Bölüm 4

SAMSUN BELEDİYE BİNASI’NIN “MİMARİ UYGULAMALARDA HATA VE HASAR” KAVRAMLARI KAPSAMINDA ANALİZİ

*Murat ERDEMİR, Nurcihan Şengül ERDOĞAN,
Serra Zerrin KORKMAZ* 51

Bölüm 5

KENTSEL İŞİTSEL PEYZAJ ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN MODEL ÖNERİLERİNİN ETKİLEŞİM DÜZEYİNİ DEĞİŞTİREN FAKTÖRLER

Rümeysa TUNA SAYIN, Fatih SEMERCİ..... 69

Bölüm 6

KAYSERİ DELİKLİTAŞ MESCİDİ RESTORASYON ÇALIŞMALARI

İbrahim YILMAZ..... 89

Bölüm 7

SİVİL MİMARLIK MİRASININ YENİDEN İŞLEVLENDİRME SÜRECİNDE
YAKIN ÇEVRE İLE İLİŞKİSİ: MALATYA BEŞ KONAKLAR ÖRNEĞİ

Sevinç ALKAN KORKMAZ, Nilay ÖZCAN USLU 123

Bölüm 8

MİMARLIKTAKİ ESTETİK VE KÜLTÜR

Ayşen Cevriye BENLİ..... 137

Bölüm 9

DEPREM SONRASI GEÇİCİ YAŞAM ALANLARINDAKİ MEKANSAL
KOŞULLARIN ARAŞTIRILMASI

Ahmet GÜN 157

Bölüm 10

KENT SAKİNLERİ İÇİN BİR KARŞILAŞMA MEKANI: PAKO SOKAK
HAYVANLARI SOSYAL YAŞAM KAMPÜSÜ

Nilay ÖZCAN USLU, Sevinç ALKAN KORKMAZ 177

Bölüm 11

EKOLOJİK KIYI TASARIMLARI

Hilâl TURGUT..... 189

Bölüm 12

KENTSEL SİT ALANLARINDA İNŞA EDİLEN MÜZE OTEL
UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: 2 MÜZE 2 OTEL

Elife BÜYÜKÖZTÜRK, Murat ORAL..... 205

Bölüm 13

MOBİLYA TASARIMINDAKİ KRİTERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLAR VE FARKLILIKLAR

Adem VAROL..... 219

Bölüm 14

CASE STUDY HOUSE PROGRAM KAPSAMINDA TASARLANAN KONUTLARIN İÇ MEKANLARI ÜZERİNE BİR OKUMA

Eda Balaban VAROL 235

Bölüm 15

GELENEKSEL TÜRK EVİ: KONYA -SIZMA KÖYÜ ÖRNEKLERİ

A. Deniz OKTAÇ BEYCAN..... 253

Bölüm 1

EGLİ’NİN ŞEHİR PLANLAMA ANLAYIŞI

Murat ORAL¹

¹ Konya Teknik Üniversitesi, Doç. Dr. Murat Oral, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Bina Bilgisi Ana-bilim Dalı, moral@ktun.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1246-3278>.

GİRİŞ

Şehirler sürekli olarak değişim ve gelişim gösteren bir hüviyet içindedir. Bu hareketlilik sanayi devrimi ve tarım devrimi gibi önemli kırılmalarla birlikte çeşitli anlayışlara göre birbirinden farklı kent planlama modellerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kent olgusu ilk olarak göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşam tarzına geçilmesiyle oluşmuştur. Yerleşik hayata geçilmesiyle tarımsal üretim başlamış ve iklim koşullarına uygunluk, su kaynaklarına yakın olma, uygun arazi şartları gibi birçok fiziksel oluşum önem kazanmıştır. Tarihteki ilk kırılma bu şekilde tarımsal üretimin başlaması ile olmuştur. Yerleşik hayata geçen ilk toplumların Mezopotamya'da olduğunun saptanması ve elde edilen verilerle Tarım Devrimi'nin M.Ö. 3500'de gerçekleştiği kabul edilmektedir. Tarım alanlarının planlanması için her ne kadar yağış mevsimleri dikkate alınıp su gel-gitlerinin sınırları belirlense de kapsayıcı bir planlamadan söz etmek mümkün değildir.

Kentlerin M.Ö. 10. yüzyılda Helenler tarafından planlanıp kurulmaya başlandığı kaynaklarda genel bir kabul olarak yer almaktadır. Öncelikle Hippodamus Milet'i yani günümüzdeki Aydın'ın Didim ilçesinin Balat Köyü'ndeki şehri planlamıştır. Bu şehir doğrusal ve birbirini dik bir şekilde kesen sokak formları (ızgara plan) şeklinde planlanmıştır. Sur duvarları tarafından çevrili olan şehre giriş liman ve kapılar aracılığıyla yapılmaktadır. Kentin orta bölümü ticari bir mekân olarak düşünülmüş ve çitlere kadar dikdörtgen şekilli adalar içinde konut alanları oluşturulmuştur. Yapılan bu planda topografya dikkate alınmamış grid sistem kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda kurulan Roma ve Yunan şehirlerinin temelini de bu plan anlayışı oluşturmuştur. Antik Yunan'da ise Agora adı verilen bir alan, şehrin hem ticari ve dini hem de yönetim ve politik faaliyetlerinin yapıldığı bir merkez işlevindedir. Agora'da ınsal yollar aracılığıyla ayrılan sokaklar ve bu sokakların çevresinde tiyatro, gimnasium (okul), stadyum ve konutlar yer almaktadır. Kentlerin yakınında yer alan dağların başında ise Akropolis adındaki tapınaklar bulunmaktadır. Antik Yunan şehirlerinin pek çoğu bir limana sahiptir. O dönemlerde küçük ölçekli pek çok şehir bulunmaktadır. Coğrafi konum, ulaşım zorluğu, engebeli coğrafya ve şehirler arasında bir uzmanlaşmanın olmaması gibi sebepler nedeniyle bu şehirler büyüyememiştir. Yine de antik dönemde hazırlanan ideal kent planlamalarının önemli örneklerini Türkiye coğrafyasında görebilmek mümkündür.

Romalılar ekonomik olarak büyümek için savaşarak yayılma politikasını tercih etmişlerdir. Galibiyet elde edilen savaşlarda ganimetlerle birlikte toprak ve köle de elde etmişlerdir. Böylelikle ekonomik olarak büyüme sağlamışlardır. İşgal etikleri topraklarda dine inançlara hoşgörülü yaklaşımları evrensel bir hava ortaya çıkarmıştır. Siyasi istikrarlarıyla merkeziyetçi yapılarını

eyalet sistemiyle bütünleştirmeleri devletlerinin imparatorluğa dönüşmesini sağlamıştır. Kazandıkları toprakları kara ve deniz yollarıyla desteklemeleri sonucunda yeni bir toprak sistemi ortaya koymuşlardır. Roma'da üç tipte kent bulunmaktadır. Bunlardan ilki işgal edilmiş yerlerdeki organik dokulu sisteme adapte ettirilmiş kentlerdir. Diğer kent tipleri ise boş alanlarda oluşturulmuş organik dokulu kolonilerle sınırlardaki askeri karakolların çevresindeki ızgara dokusuyla oluşturulmuş garnizon kentlerdir. Romalılar ele geçirdikleri yerlere köprü, yol, su yolu ve su kemeri götürmüş ve buraları yaşanabilir kentler haline dönüştürmüşlerdir. Ayrıca bu şehirlerdeki kanalizasyon ve sarnıç sistemlerini de çözmüşlerdir. Yunan şehirlerindeki Agora yapıları burada geliştirilerek Forum adını almıştır. Forum'da Gimnasium (okul), çarşı, hamam, sağlık, eğlence, güvenlik ve kültür gibi birçok fonksiyona yer verilmiştir. Forumların çevresinde stadyumla birlikte ticaret alanları ve konutlar vardır. Bu dönemde yapılan planlamalarda mimarlık ileri teknolojilerinin yanında teknik ustaları kullanılmasıyla meydanlar, çeşitli akslar, anıtsal ve gösterişli binalar yapılmıştır. Vergi alımı ve ulaşımın kolay olabilmesi amacıyla yollar yapılmıştır. Bu yollar daha sonra Roma İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir. Romanın gücünün azalmasıyla birlikte istila ve yağmalar kolaylaşmıştır. Şehirler yatay bir düzlemde kurulduğundan korunması oldukça zorlaşmış hatta imkânsız olmuştur.

Orta Çağ'ın başlangıcı olan 4. yüzyıldan sonra Roma İmparatorluğu çökmüş ve Avrupa'daki kentsel yaşam kesintiye uğramıştır. Roma'nın merkezinde yer alan otoriteye dayanan kentlerin yerini artık yerel iktidarla birlikte kale kentleri almıştır. Ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanan barbar kavimler düz bir alanda inşa edilmiş olan Roma kentlerine saldırarak hem kenti hem de kent çevresindeki kırsal bölgeleri yıkıp dökmüş bölge halkının daha güvenli bölgelere göç etmelerine neden olmuşlardır. Bu karmaşa ortamında ticaret yollarının güvensiz olması da ekonominin çöküşüne neden olmuştur. Güvenli bulunan kentlere başlayan göçler sonrasında nüfusta büyük bir artış olmuş, salgın hastalıkların baş göstermesiyle birlikte ise azalma olmuştur. Bu yeni şehirlerin genelde kale formunda korunaklı bir tepe üzerinde, düz bir alanda, suya yakın, topografyaya ve doğa koşullarına uygun, insan ölçeğinde; dar sokak yapısına sahip, düzensiz yapı adalarıyla parsel biçimleri olan, sokağı kaplayan bitişik düzen konutları ve eldeki kısıtlı kaynaklara sahip olmasıyla Yunan ve Roma şehirlerindeki gibi ihtişamlı anıtsal bir yapı meydana getirilememiştir. Kurulan bu yeni şehirlerde birtakım yapısal değişimler de meydana gelmiştir. Antik Çağ'daki Agora ve Forum yapılarının yerini katedral ve kilisenin merkeze alındığı Pazar Meydanı almıştır. Burası şehrin dini, ticari, kamusal ve idari merkezidir. Burada herhangi bir konut veya iş yeri ayrımı bulunmadığından üst katlar genellikle konut olarak alt katlar ise atölye ve dükkân olarak işlev görmüştür. Mahalleler daha çok meslek gruplarına ve sosyal-politik düşünce yapılarına göre oluşmuştur. Bu oluşumda günümüz-

deki gibi herhangi bir sınıfsal ayrım etkili olmamıştır. Zamanla kaleler etrafında tarım arazileri büyümüş ve pazar yerlerinin sayısında artış olmuştur. Bu sayede tüccarlar da buralara yerleşmiş, ekonomi ve ticaret canlanmıştır. Zamanla uzmanlaşmış tüccar sınıfı meydana gelmiştir. Bu sınıf özerklik kazanmak için belediye örgütleri kurmuştur. Kırsal toprağın zamanla kentsel toprağa dönüşümüyle para ekonomisine geçilmeye başlanmıştır. Avrupa'nın deniz kıyısında yer alan şehirlerinde ticaretin ve zanaatın gelişmesi yeni bir sınıf ortaya çıkarmıştır. Burjuva sınıfı olarak adlandırılan bu sınıf zamanla soylularla ve ruhban sınıfıyla yarışır bir hale gelmiştir. 12. yüzyılın ortalarına gelindiğinde belediyeler tarafından tüccar çocuklar yetiştirilmesi için okullar açılmıştır. Ticaret için önemli ve vazgeçilmez bir edinim olan okuma-yazma din adamlarına özgü bir şey olmaktan çıkarılmıştır. Bu dönemlerde dış ticaretle meşgul olan şehir sayısı oldukça azdır. Sadece tekstil İtalya ve kuzey-batı Avrupa'da sanayide işlenmeye başlamıştır. Zamanla bir kültür merkezi haline gelen şehirlerle burada açılan okullar köklü ve büyük üniversitelere dönüşmüştür. Burjuva sınıfının büyümesi, her geçen gün gelen göçlerle nüfusun çoğalması, ticaretin gelişmesiyle Endüstri Devrimi yaşanmıştır. Komünlerin zamanla büyümesi Fransız İhtilali'ne zemin hazırlamıştır. Bu gibi değişim ve gelişimler sonrasında kentler asıl büyük gelişimlerini göstermişlerdir.

Sanayi Devrimi'nden sonra yeni fabrikalar kurulmuştur. Bu sayede üretim artmış ve çeşitlenmiştir. Bu durum ticarete ciddi gelişmeler olmasına ve sermaye birikime sebep olmuştur. Şehirlerde iş imkanları çoğalmış bu da kırsaldan kente göçü artırmıştır. İşçi ve işveren konumları belli olmuş ve bunun sonucunda ekonomik sınıfsal ayrımlar oluşmuştur. Kırsal alanlardan kentlere göçün sayısı büyük ölçüde artınca kısa bir süre sonra işçi ücretleri yoksulluk sınırı altına çekilmiştir. Çalışma saatleri artmış, erkeklere oranla kadın ve özellikle çocuk işçi ücretlerinde büyük bir düşüş olmuştur. İşçi sınıfının yaşadığı mahallelerde kira bedeli yükselmiştir. Plansız nüfus artışı sebebiyle eski çağlardaki gibi kent planlaması yapılamamıştır.

“Ticaret şehirleri ideal çizgilerine ulaşmışlardı; düzleştirilen şehirlerde arazi kaybı söz konusu olmuyor, böylece hisseler en fazla kar getirecek şekilde değerlendirebiliyordu. Orta çağın canlı ve kıvrımlı formlarına karşın burjuva toplumunun şehircilik ideali düzlüktü. Şehir planlarını çıkarmak için artık mimarlara gerek duyulmuyordu” (Ragon 2010: 18).

17. yüzyıla gelinceye kadar büyük kentlerde bile bir konut sorunu yaşanmazken kırsaldan gelen büyük göçlerle bu sorun baş göstermeye başlamış sonraki senelerde büyük problem olarak var olmuştur. Ortaya çıkan konut ihtiyacının giderilmesi amacıyla fabrika yakınlarına kalitesiz malzemelerden binalar inşa edilmiştir. Bu binalara tamamen işçi aileleri yerleşmiştir. Binalar arazi tasarrufu sağlanması amacıyla bitişik nizamda yapılmıştır. Aileler bir odaya sığmak zorunda kalmıştır. Bu evlerin çoğunda havalandırma ve do-

ğal ışık sağlanamamış fosseptik çukurları binaların bodrumunda yer almıştır. Bazı evlerde hiçbir şekilde su bulunmazken bir kısmında ise temiz suya mevcut değildir. Bunların yanında çöplerin sokağa atılmasıyla çevre kirliliği artmış bu da zamanla kolera ve tifo gibi salgın hastalıkların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Yetersiz giyinme ve beslenme, sağlıksız yaşam şartları ve güneş ışığından yeterince yararlanamama gibi birçok sebep difteri ve kızıl salgınları, suçiçeği, kronik tüberküloz ve deri hastalıklarıyla birlikte mesleki hastalıkların oluşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle işveren sınıfı bu kargaşa ve hastalıklardan uzak durmak amacıyla şehirden uzak banliyölerde yaşamayı tercih etmiş ve sadece işleri olduğu zamanlarda şehir merkezine gelmiştir. Zamanla şehir merkezleri daha kötü bir halde olmuştur. Fabrikalar, demiryolları ve yoksullar sanayi şehirlerinin karakteristik yapısını oluşturmuştur. “XIX. yüzyıl sonlarında Henry George ve ardından Ebenezer Howard ticari bir konu halini alan bu kent anlayışını sert bir biçimde eleştirdiler” (Ragon 2010: 19). Bu eleştiriler sonrasında kent planlama anlayışında iyileşme esas alınmış ve birtakım fikirler sunulmaya başlanmıştır.

Mimarlıkta yeni akımlar ortaya çıkarken şehircilikte ise yeni kuramlar oluşmuştur. Bu ikisinin ortak noktalarından hareket ederek modern şehirler oluşturulmaya başlanmıştır. Kentlerde, karşı şehircilik ve farklı şehircilik kuramları meydana getirilerek uygulamaya koyulmuştur. Bu kuramlardan biri de Pierre Laveden tarafından oluşturulmuştur. “Pierre Laveden hasta şehir için üç çözüm yolu öneriyordu: yapı yıkıcı şehircilik (Hausmann sistemi), korumacı şehircilik (kentnin tarihsel niteliğini, bazı kısımları kesip atarak muhafaza etmek), yapıcı şehircilik (başka yerlere yeni tip şehirler kurmak)” (Ragon 2010: 268). Kimi kuramlar hayali olsa da şehirlerde yapılan ekonomik, sosyolojik, demografik ve ekolojik incelemelerle birtakım kararlar alınması sağlanmıştır. Karşı şehircilik anlayışında yoğun sanayi nedeniyle mekân kullanımı ve insanların birer şehir makinasına çevrilmesine karşı çıkılarak müstakil evlerde yaşanılması fikri ortaya atılmıştır. Bu düşünceye örnek olarak banliyölerde yer alan sayfiye evleri gösterilebilir. Bu sayfiyeler oyun alanları, bahçeler, geniş yapılar ve doğayla çevrilidir. Ulaşımın zor olması nedeniyle bir süre sadece zengin kesim tarafından kullanılmıştır. Demiryollarının bu banliyöler çevresinden geçmesiyle birlikte Hausmann’ın fikir öncülüğü yaptığı birtakım yapı yıkımlarından kaynaklı olarak yoksul kesim zamanla buradaki boş arazilere yerleşmeye başlamıştır. Doğal alanlarda birbirine benzer tekdüze yapılar yapılmıştır. Böylelikle yoksullar banliyö çevresinde yaşamaya başlarken zengin kesim ise şehre dönmeye başlamıştır. Bu ters göç sonucunda çözüme ulaşamamış kent sorunlarına bir yenisi daha eklenmiştir.

Tekdüze yapıların çoğalması sonucunda bazı tepkiler ortaya çıkmıştır. Bunların ilki oluşturulan bahçe kentlerdir. Nüfusun artmasıyla birlikte şehrin sürekli büyümesini engellemek ve düzensizliğin önüne geçmek amacıyla uydu kentler yapılmıştır. Uydu kentlerde ekonomini canlanması ve bölgenin

hareketlik kazanması amacıyla işçi bahçeleri kurulmuştur. Bu yapılar başlangıçta kentin sınırındaki bölünmüş tarım arazisinde birer depo işlevi görmekteyken zamanla barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmıştır. Bu şekilde bir taraftan bir kesimin çiftçilik özlemi giderilirken kent nüfusu da azaltılmıştır. Ebenezer Howard Bahçekent kuramında, toprağın geri kazanımını sağlamak için H. George'dan, iş birliği için ise Bellamy'nin 1889'da yayımladığı Geriye Bakış (*Looking Backward*) adlı eserinden etkilenerek adı sosyalist komün olan ideal şehir tasarımı bulunmaktadır. Sosyalist komün terimi Howard'dan önce de kullanılmışsa da o bunu, bahçe içerisinde bulunan bir şehir ya da bahçeli bir şehrin herhangi bir sınıfsal ayrım olmadan kırsal bölgelerde şehir yaşantısını sunabilecek kentsel bir organizma olarak düşünmüştür. Bahçe kentlerde nüfus otuz bin kişiyi geçmeyecek ve tarım arazilerinden oluşan yeşil kuşakla birlikte şehrin büyümesinin önüne geçilecektir. Şehirdeki araziler ortak mal kabul edildiğinden bu topraklar kent cemiyetince düzenlenecektir. Buradaki nüfusun %6,6'sı çiftçilik yapabilecek ve şehrin gıda ihtiyacını bu çiftçiler karşılayacaktır. Bahçekentlere ayrılan 2400 hektarlık arazinin %16,6'sı inşaat için ayrılırken geriye kalan alan ise yeşil kuşak olarak düşünülmüştür. Yapının merkezinde idari, ticari ve sosyal bir merkez bulunmaktadır. Bu merkezin çevresinde yer alan çemberlerde bahçeli konut alanlarına yer verilmektedir.

“Her biri 36 m genişliğindeki 6 muhteşem bulvar merkezden başlayarak şehri boydan boya arşınlıyor ve onu 6 eşit parçaya ya da mahalleye bölüyor. Merkezde, yaklaşık 2,2 hektarlık yuvarlak bir alanda güzelce işlenmiş hoş bir bahçe yer alıyor. Bu bahçenin çevresinde belediye binası, konser ve konferans salonu, tiyatrolar, kütüphane, müze, resim galerisi ve hastane gibi büyük kamu binaları bulunuyor. Merkez parkın çevresinde –yalnızca bulvarların kesiştiği noktada- girişi parka açılan, camekânlı geniş bir galeri olan ‘kristal saray’ uzanmaktadır. Yağmurlu zamanlarda bu bina insanların gözde buluşma yerlerinden biridir. Manifatura ürünleri burada satışa sunulur ve dükkânların çoğu burada yer almaktadır. Büyük bir bölümü son derece çekici özellikte, kesintisiz bir sergi oluşturan bütünlüğü ile kış bahçesi olarak kullanılabilir. Öte yandan buraya en uzak konut 550m ileride yer aldığından yuvarlak biçimi sayesinde şehrin tüm sakinlerine çok yakın mesafede bulunmaktadır. Evlerin çoğu ya farklı, ağaçlı yollara bakan, eş merkezli halkalar biçiminde ya da şehre doğru giden yolların veya bulvarların kenarlarına inşa edilmiştir. Mimaride ve evlerin yapımında (büyük bir çeşitlilik) hâkimdir. Bazı evlerin mutfakları ve bahçeleri ortaktır. Sağlık tedbirleri titizlikle alınmıştır” (Ragon 2010: 275).

Bahçe kentlerin etrafından geçen demiryolları ile şehirlere kolaylıkla ulaşım sağlanıyorken elektrik kabloları, gaz ve su boruları yer altından döşenmiş ve organik atıkların tarımda kullanılması gerektiği belirtilmiştir. “Howard’ın kentinin yine devrimci taraflarından biri de konutları, iş ortamını, tarımsal

üretimini, eğitimi ve eğlenceyi aynı organizma içine yerleştirerek, şehrin işlevleri ayrılması yöntemine karşı çıkmasıdır” (Ragon 2010: 276). Bahçekent olgusu Howard öncesinde de sonrasında da vardır. Bunlarda genellikle onun- kine benzer kentler oluşturma fikri ön planda olmuştur. Howard yeni bahçe- kentlere daha çok mevcut durumdaki büyük ve karışıklık içindeki şehirlerde yaşayan nüfusun yerleşeceğini ve bu nedenle de eski şehirlerin iyileştirilme ihtimali olduğunu savunmaktadır.

Avrupa’da kent hakkında yapılan tartışmalar ülkemizde dikkatle izlen- miş ve “Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhude” düsturu benimsenerek, Cumhuriyet’in hem mimari hem de kent planlamasında Av- rupalı danışmanlardan yararlanma fikri ortaya çıkmıştır. Bu süreci kavra- mak için Cumhuriyetin modernleşme gerekçeleri aşağıda aktarılmıştır.

Cumhuriyetin Modernleşme Serüveni

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde ülkeye Al- manca konuşan birçok bilim adamı davet edilmiştir. Bu insanlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin akıl ve teknik temelli bir zemine oturtulmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Cumhuriyet kadroları Batı uygarlığını örnek almış ve bu yöndeki çalış- ma ve uygulamalarından taviz vermemiştir. Atatürk bu konu hakkındaki gö- rüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir ve o gafil ve itaatsizler hakkında çok biamandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen zeraatten yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehe-i kudret ve ulviyetinde kurun-u vusta zihniyetlerle, iptidai hurafelerle yürümeye çalışan milletler mahvolmaya ve hiç olmazsa esir ve zelil olmaya mahkumdurlar” (Atatürk 1959: 212).

Modernleşme Batı’dan gelebilecek tehlikeler karşısında bir savunma amaçlı değil doğrudan çağdaşlaşma adına kabul edilmiştir. Aksi takdirde Atatürk’ün belirttiği gibi ya tamamen yok olunacak ya da esir düşürülerek aşağılık bir duruma düşülecektir. “Amaç, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda topyekûn bir değişimdi. Bu değişim dini olmayan siyasi normlar çerçevesinde gerçekleşmeye başladı ve devam etti” (Sarioğlu 2001: 6).

Sarioğlu, I. Milli Mimari’den vazgeçilmesinin sebebi olarak; “Cumhuriyet devriminin coşkusunu, atılımını, çağdaş yönünü ve belki de kendine has kültür ve ideolojisini ortaya koymak iddiasıyla faaliyet gösteren milli mimari dönemleri mimarları, kendilerini Osmanlı Mimari tarzının bir tür yeni yorumunu yapar halde bulmuşlardır. Ortaya konan duygusal ve şekilci yaklaşımlar sonucu özlenen, arzu edilen, rejimi yansıtan bir mimari tarz ve kültür ortaya konamaması[nı]” (Sarioğlu 2001: 158) göstermektedir.

Suda, başkent olarak Ankara'nın seçilmesini; "İstanbul yeni Cumhuriyet modelinin gelişmesi için en uygun ortama sahip değildir; ayrıca savunulması zordur" (Suda 1996: 85) ifadeleriyle açıklamaktadır. Cumhuriyet ilan edilmeden on altı gün önce 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara başkent olarak ilan edilmiştir. Bu yeni başkent planları 1925'te Carl Christoph Lörcher ve Heussler tarafından hazırlanmıştır. Ancak hazırlanan bu planlar yeterli bulunmamış ve daha bütüncül ve esaslı bir nazım planı hazırlanması amacıyla "1927 yılında yarışma düzenlendi. Düzenlenen yarışmayı Prof. Dr. Hermann Jansen (1869-1945, (Mimar/Şehir Plancı) kazandı" (Yavuz 1981: 26).

Thoring'in Ankara nüfusu hakkında "Başkentin bu nazım planı 50 yıl için hazırlanmış olup bu süre zarfında nüfusun üç yüz bine ulaşılacağı varsayılmıştır" (Thoring 1986: 49) demektedir. Ankara'nın o dönemdeki mevcut nüfusu yaklaşık otuz bindir. Ancak hazırlanan plan 1932'de tamamlanıp yürürlüğe girdiği zaman şehrin nüfusu yüz bini aşmış durumdadır. 1935'te ise "Ankara nüfusu 122.720"ye (Sarioğlu 2001: 78) yükselmiştir.

1927'den başlayarak 1932 yılında nazım planının tamamlanıp uygulanmaya başlaması sonucunda imar işlerinde yoğun bir çalışma evresine geçilmiştir. İmar faaliyetlerinde Cumhuriyet'in başkenti olan şehir, Anadolu'ya da örnek olmalı hatta İstanbul'u bile gölgede bırakmalı düşüncesiyle hareket edilmiştir. Bu nedenle yeni başkentte bulunan resmi binaların olabildiğince modern ve görkemli olması gerektiği görüşü her yerde hâkim olmuştur.

Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nazım planına sahip olan şehridir. Almanca konuşan memleketlerin mimarları vasıtasıyla 1927'de yapı ölçeğinde ilk modern binalar inşa edilmiştir. Mimar Behçet Ünsal elde edilen bu yapı ölçeğindeki yeni mimariyi şu sözlerle özetlemektedir:

"Bugünkü mimarlıkta; süslemek ve süslenmek ile takma gösteriş değil, çıplak vücut güzelliği aranıyor. Bu; eserlerde monotonluk yapmaz. Malzeme değişikliği, renk, resim, çizgi birer değişme elemanlarıdır. Orneman (süsleme) eğrilen, kıvrılan, bozulan ve etek öpen insanlığın (ruhi halet) ifadesidir. Barokta bütün bir hayat (reverans, elbise, hareketler...) kıvrımlıdır. Yeni mimarlıkta doğruluk gerekir" (Tanju 2007: 225).

Behçet Ünsal yeni mimariyi sade bulmakla birlikte Milli Mimari'yi de eleştirmektedir. Yabancı mimarların gelme nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

"Mimar Kemal ve Vedat; Osmanlı Rönesans'ı dediğimiz yolu açmışlar. Son Türk mimarlığı bu iki artistin üzerine toplanmakta idi. Ankara'nın kuruluş ve yapılışında bu iki arustamız çalıştı... Kurun değişmiş görüş ve ihtiyaçlar, değiştiği halde; bu mimarlar yalnız bilindik biçimlere bağlı kalmışlardı. ... Batı eli, mimarlık bakımından, büyük değişimler geçirmekteydi bu sırada. Yeni Ankara içinde; yeni inancın şekilleri lazımdı. Yabancıardan mimarlar getirdik" (Tanju 2007: 231).

Ankara, Almanca konuşan mimarların öncülüğüyle yeni bir mimarlık üslubu tercih edilerek inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yeni üslup görkemli ana cephelerden ziyade rejimin ruhunu ifade eden işlevsel ve akılcı planlardan hareket ederek sade cepheler olarak inşa edilmiştir. Yeni yapılaşma Anadolu'ya güçlü bir örnek olarak Cumhuriyet rejiminin ruhunun yurdun her tarafına yayılmasını sağlamıştır. "Birkaç seneden beri dünyanın her tarafında yeni asrın yeni mimarisi inkişafa başlamıştır. Genç mimarlar artık eski zihniyet ve an'aneleri kırarak hakikate doğru yürümektedirler... Şayan-ı memnuniyettir ki Ankara'da yapılan bazı yeni inşaat bu mimarının tezahüratındandır. Yeni Mimari bize de gelmiştir" (İmzasız 2 Kanunusani 1930).

Yukarıdaki I. Milli Mimari üzerine gerçekleştirilen eleştiriler sonucu bu üsluptan vazgeçilmiş, Avrupalı danışmanlardan olan Egli ülkemizde hizmet vermeye başlamıştır. Egli, Avrupa'da kente dair hummalı tartışmalar sonucu bu tartışmalardan etkilenen ve ülkemizde hem mimarlık hem de planlamada etkin görev almıştır. Egli "Bahçekent" düsturunu benimsemiştir. Egli'nin benimsediği bu üslubu tarihi kent dokusuyla uyumlu hale getirmesi belki de onun en büyük farkı olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Egli'nin Şehir Planlamaya Dair Yazılı Eserleri

Egli'nin eserleri üç ana başlık altında toplanmıştır. İlk bölümde yayımlanmış telif eserleri yer almaktadır. İkinci bölümde ise Türkiye ve İsviçre'de yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. Üçüncü bölümde daktiloyla yazılmış ders notlarından oluşan *Şehirlerin Tarihi* adlı üç ciltlik eserinden bahsedilmiştir. Bu ders notlarına bakıldığında Egli'nin her dönem farklı bir konuyu işlediği görülmüştür.

Kitapları

Egli, başta Eski Dünya olmak üzere Orta Çağ ve Yeni Çağ'daki şehir planlamalarının tarihini toplam üç ciltte yazmış ve kurduğu Şehir Planlama Bölümü'nün dönemin şartları içindeki postulatlarını ortaya koymuştur. Bu eserler Egli'nin şehircilik hakkındaki fikirlerinin anlaşılması bakımından oldukça önemli ipuçları barındırmaktadır. Onun bu konudaki eserleri aşağıda sıralanmıştır.

"1. Die Neue Stadt in Landschaft und Klima (Bölgeye ve Klimaya göre Yeni Şehir), 1951, Zürich, Eugen Rentsch Verlag für Architektur.

2. Die Neue Stadt, Eine Studie für das Furtall (Yeni Şehir, Furtall şehri için Araştırma), Zürich; 1955; Bauen+Wohnen Verlag.

3. Anadolu'dan üç Tetkik Seyahati, 1958, Ankara, Türkiye Ortadoğu Enstitüsü.

4. Geschichte des Städtebaues; [Şehirlerin İnşa Tarihi 3 Cilt]

a) Geschichte des Städtebaues, Erste Band: Die Alte Welt, 1959, Zürich, Eugen Rentsch Verlag für Architektur, [Eski Dünya, 1. Cilt]

b) Geschichte des Städtebaues, Zweite Band: Das Mittelalter, 1959, Zürich, Eugen Rentsch Verlag für Architektur, [Orta çağ, 2.Cilt]

c) Geschichte des Städtebaues, Dritte Band: Die neuere und neueste Zeit, 1967, Zürich, Eugen Rentsch Verlag für Architektur, [Yeniçağ, 3. Cilt].

5.Şehirciliğin ve Memleket Planlamasının Esasları, 1957, Ankara, Türkiye Ortadoğu Enstitüsü.

6. Studie über die Anwendung von Ausnutzungsziffern. In den Bauordnungen der Schweiz und deren verschiedene Aspekte (Faydalanılan Rakamların Kullanımı ve Üzerine Araştırma, İsviçre İmar Mevzuatları ve Onun Üzerine Farklı Yönlerinin Ele Alınması),1965, Zürich, im der Auftrage der Schweizerischen Vereinigung für Landes Planung (İsviçre Birleşik Bölge Planlama Dairesi).

7. Siedlung und Landschaft im Kanton Zürich um das Jahr 2025, Eine Studie für ein Leitbild der Besiedlung (Zürih Kantonunun 2025 yılında Yerleşkesi ve Kırsal Bölgesinin Modellenmesi üzerine Bir Araştırma), 1969, Kanton Zürich Amt für Regionalplanung (Zürih Kantonunun Bölge Planlama Dairesi)” (Dere 2021: 107-109).

Makaleleri

Egli'nin şehircilikle ilgili kitaplarının yanında makaleleri de bulunmaktadır. Bu makaleler aşağıda sıralanmıştır.

“1. Türkiye’deki Mesken Problemine Dair Etüd, İçtimai Emniyet, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 1955, Sayfa: 43-57.

2. Millî Planlamada Köyün Rolü, İçtimai Emniyet, Cilt: 1, Sayı: 3, Mart 1955, Sayfa: 145-151.

3. Mesken Şehir ve Bölge Planlaması -Mâna, Maksat ve Çalışma Metodu Üzerinde Umumî Bir Görüş-, İçtimai Emniyet, Cilt: 1, Sayı: 4, Nisan 1955, Sayfa: 213-215.

4. Von regionalen Städtebau. Der Einfluss von Klima und Landschaft auf die Wohn- und Stadtform (Bölgesel Şehir Planlamadan; İklim ve Bölgenin Yaşam ve Kent Formuna Etkileri), 03.1945, Werk.

5. Von regionalen Städtebau. Über Haus und Satdt in aller Welt (Tüm Dünya Bölge Şehir Planlamasından Ev ve Şehir), 32.1945 Mart, Werk.

6. Zur Ästhetik der neuen Stadt (Yeni Şehrin Estetiği), 01.06. 1956, NZZ.

7. Strukturwandlungen der Städte (Şehirlerin Strüktürel Değişimi), 1957, 21 ve 22 Sayılar, Schweizer Bauzeitung (İsviçre Yapı Gazetesi).

8. Die künftige Stadt (Geleceğin Şehri); 21.12.1957; NZZ

9. Stadt und Landschaft, einst und jetzt (Şehir ve Kırsal Alan, O Zaman ve Şimdi), 1960, Schatten der Technik, Bechtle Verlag.

10. Urban Desing (Stadtplanung), Encyclopædia Britannica, 1971¹” (Dere 2021: 107-109).

Ders Notları

Egli, ETH’da kurduğu Şehir Bölge Planlama Bölümü’nde 1942’den başlayıp 1962-1963’ün kış dönemine kadarki verdiği tüm derslerin notlarını ETH Zürich’te bırakmıştır. Bu liste aşağıda verilmiştir. Egli, ele aldığı her işte olduğu gibi her dönem vereceği dersler için de detaylı araştırmalarda bulunmuş ve bunları bir kitap muhtevasına sokarak öğrencileriyle paylaşmıştır. Bu sayede bu notlar günümüze dek ulaşmıştır. Aşağıda yer alan listede görüleceği üzere Egli asla çalışmaktan kaçınmamıştır. Her dönem kendine özgü muhtevalarda dersler vermiştir. Aynı dersin tekrarını vermekten kaçınarak büyük çaba göstermiştir. Egli bu derslerini 1947’ye kadar sürdürmüştür. Lübnan hükümeti tarafından davet edilmesi üzerine danışman olarak 1949-1951 seneleri arasında Lübnan’da bulunması sebebiyle derslerine ara vermek zorunda kalmıştır. Döndüğünden itibaren emekliliğine kadarki süreçte ETH Zürich’teki derslerine devam etmiştir. 1953-1955 seneleri arasında da Birleşmiş Milletler’in daveti üzerine teknik danışman olarak Ankara’da bulunsa da ETH Zürich’teki derslerini vermeye devam etmiştir. Bu dersler için belirli aralıklarla Ankara’dan İsviçre’ye gitmiş olması muhtemeldir. Ders notlarına bakıldığında bu dönemde yer alan notların önceki dönemlere nazaran daha az olması bu yorumu desteklemektedir.

Egli’nin ETH Zürich’teki Şehir-Bölge Planlama Bölümünde planlamayla ilgili verdiği derslere dair notlar aşağıda verilmiştir:

“1. Städtebau in Asien; an der ETH Zürich; WS 1942-43; S. 318; Typoskript [Asya’daki Şehir Planları; ETH Zürich; Kış Dönemi 1942-43; sayfa 318 transkript (daktilo yazısı)].

2. Konstantinopel- Istanbul, die Entwicklung einer Stadt zwischen Europa und Asien; Vorlesung an der ETH Zürich; SS 1943; 100 Bl. Typoskript [Konstantinopel-İstanbul, Avrupa ile Asya Arasında Bir Kentin Gelişimi; ETH Zürich; Yaz Dönemi 1943; sayfa 100 transkript (daktilo yazısı)].

3. Nationale und regionale Grundlagen im Städtebau; Vorlesung an der ETH Zürich, SS 1944; ca. 300 S. [Şehir Planlamasında Ulusal ve Bölgesel Temeller; ETH Zürich, ders, Yaz Dönemi 1944; yaklaşık 300 sayfa].

4. Theorie des Städtebaues; Vorlesung an der ETH Zürich; SS 1946; ca.60 Bl. Manuskript [Şehir Planlamasının Teorisi; ETH Zürich ders; Yaz Dönemi 1946; sayfa 60 sayfa el yazısı].

1 Ana Britannica Ansiklopediye yazılan Şehir Planlama Maddesi.

5. Theorie des Städtebaues I.; Vorlesung an der ETH Zürich; WS 1946/47; 36+52 Bl. Manuskript; [Şehir Planlaması Teorisi I. ETH Zürich Ders; Yaz Dönemi 1946/47; 36+50 toplam 86 sayfa el yazısı].

6. Theorie des Städtebaues II.; 3. Semester Vorlesung an der ETH Zürich; SS 1947; ca. 40 Bl. Manuskript [Şehir Planlaması Teorisi II. (3. Dönem) ETH Zürich; Yaz Dönemi 1947; yaklaşık 40 sayfa el yazısı]

7. Geschichte des Städtebaues II: Der Städtebau im Mittelalter; Renaissance, Barock. Vorlesung an der ETH Zürich SS 1952 ff; ca. 60 Bl. Handschrift [Şehir Planlaması Tarihi II: Ortaçağ, Rönesans ve Barok'ta Şehir Planlaması; ETH Zürich ders Yaz Dönemi 1952; yaklaşık 60 sayfa el yazısı].

8. Städtebau im Altertum; Vorlesung an der ETH Zürich SS 1953; ca.100 Bl. Handschrift; [Eski Çağda Şehir Planlaması; ETH Zürich ders Yaz Dönemi 1953; yaklaşık 100 sayfa el yazısı].

9. Theorie des Städtebaues (Flächen- und Raumerfordernisse, usw.); Vorlesung an der ETH Zürich SS 1953; ca. 100 Bl. Handschrift; [Şehir Planlama Teorisi (Alan ve Mekân Gereksinimleri, vb.); ETH Zürich ders Yaz Dönemi 1953; yaklaşık 100 sayfa el yazısı].

10. Städtebau in Theorie und Praxis; Vorlesung an der ETH Zürich WS 1953/54 (wegen Beurlaubung nicht gehalten), 16 Bl. Handschrift; [Teori ve Uygulamada Şehir Planlaması, ETH Zürich ders Kış Dönemi 1953/54; (İzinli olması sebebiyle yapılamadı) yaklaşık 16 sayfa el yazısı].

11. Vom Städtebau zur Landesplanung; Vorlesung an der ETH Zürich (WS 1955/56) u. SS 1957; 27 Bl. Handschrift; [Şehirden Bölge Planlanmasına; ETH Zürich Ders Kış Dönemi 1955/56 ve Yaz Dönemi 1957; 27 sayfa el yazısı]

12. Der mittelalterliche Städtebau (I. Geschichtliches Material II. Was lehrt uns der mittelalterliche Städtebau); Vorlesung an der ETH Zürich WS 1956/57; 50 Bl. Handschrift; [Ortaçağ'da Şehri Planlaması (I. Tarihsel araçlar, II. Ortaçağ Şehir Planlaması Bize Neyi Öğretiyor); ETH Zürich Ders Kış Dönemi 1956/57; 50 sayfa el yazısı]

13. Städteentwicklungen der Gegenwart; Vorlesung an der ETH Zürich WS 1956/57; 34 Bl. Handschrift; [Günümüzde Şehir Planlamasının Gelişimi; ETH Zürich Ders Kış Dönemi 1956/57; 34 sayfa el yazısı]

14. Vergleichende Studien historischer Stadtformen; Vorlesung an der ETH Zürich SS 1957; 6 Bl. Handschrift; [Tarihsel Şehir Formları ve Mukayesesinin Araştırılması; ETH Zürich ders YS 1957, 6 sayfa el yazısı].

15. Hellas und Rom: Ein städtebauliches Erbe; Vorlesung an der ETH Zürich WS 1957/58; 21 Bl. Handschrift; [Helen ve Roma: Şehir Planlamasının Mirası; ETH Zürich ders Kış Dönemi 1955/56; 21 sayfa el yazısı].

16. Die Kunst des Islam; Vorlesungen (an der Volkshochschule Zürich) WS 1957/58- SS 1958, ca. 100 Bl. Handschrift [İslam Sanatı, Zürich Halk Yüksek Okulu; ders, Kış Dönemi 1957/58- Yaz Dönemi, 1957, 229 sayfa el yazısı] ²

17. Die wachsende Stadt. Entwicklung und Bedürfnisse; Vorlesung an der ETH Zürich WS 1957/58; 70 Bl. Handschrift; [Büyüyen Şehir Gelişimi ve İhtiyaçları; ETH Zürich ders Kış Dönemi, 1957/58, 70 sayfa el yazısı].

18. Programm und Praxis im Städtebau; Vorlesung an der ETH Zürich SS 1958; 47 Bl. Handschrift; [Şehir Planlamasında Program ve Uygulama; ETH Zürich ders Yaz Dönemi, 1958; 47 sayfa el yazısı].

19. Stadt und Landschaft, einst und jetzt; Vorlesung an der ETH Zürich WS 1958/59; 64 Bl. Handschrift; [Şehir ve Bölge Planlaması, Geçmişte ve Şimdi; ETH Zürich ders Kış Dönemi, 1958/59; 64 sayfa el yazısı].

20. Die Besiedlung der Schweiz, Vergangene und gegenwärtige Entwicklungen; Vorlesung an der ETH Zürich SS 1959; 45 Bl. Handschrift; [İsviçre'nin İskânı, Geçmiş ve Şimdiki Gelişmeler; ETH Zürich Ders Yaz Dönemi 1959; 45 sayfa el yazısı].

21. 150 Jahre Städtebau zwischen 1790 und 1940; Vorlesung an der ETH Zürich; SS 1960; 123 Bl. Handschrift [1790-1940 150 Yıllık Şehir Planlaması; ETH Zürich ders; Yaz Dönemi 1960; 123 sayfa el yazısı].

22. Über mittelalterlichen Städtebau; Vorlesung an der ETH Zürich, SS 1960; 35 Bl. Handschrift; [Ortaçağ Şehir Planlaması Üzerine; ETH Zürich Ders Yaz Dönemi 1960; 135 sayfa el yazısı].

23. Entwicklungsskizzen von Schweizer Städten; Vorlesung an der ETH Zürich, SS 1961; ca. 50 Bl. Handschrift; [Eskizler Üzerinden İsviçre Şehirlerinin Gelişimi; ETH Zürich ders, Yaz Dönemi 1961; 50 sayfa el yazısı]

24. Lehren außereuropäischen Städtebaues; Vorlesung an der ETH Zürich, SS 1961; 53 Bl. Handschrift; [Avrupa Dışındaki Şehir Planlama Öğretisi; ETH Zürich ders, Yaz Dönemi 1961; 53 sayfa el yazısı].

25. Probleme der wachsenden Stadt; Vorlesung an der ETH Zürich, WS 1961/62; [Büyüyen Şehrin Sorunları; ETH Zürich ders Kış Dönemi, 1961/62, 123 sayfa el yazısı].

26. Der Städtebau zwischen 1800 und 1960; Vorlesung an der ETH Zürich, WS 1961/62; 16 Bl. Handschrift; [1800 ile 1960 Arasındaki Şehir Planlaması; ETH Zürich ders Kış dönemi 1961/62; 16 sayfa el yazısı].

27. Hochkulturen des Städtebaues in Asien und Altamerika; Vorlesung an der ETH Zürich SS 1962; 35 Bl. Handschrift; [Asya ve Tarihi Amerika'da
2 ETH Kütüphanesi, Zürich, El Yazmaları Kısmı Eglü Bölümü Arşivinden bakıldı. Egli, İslam Sanatı dersini üç bölüme ayırmış, 1.Bölüm İslam Yaşam Alanı (74 sayfa), 2.Bölüm İslam Halkları (93 sayfa), 3 Bölüm İslam Sanatı (62 sayfa).

Yüksek Kültürün Şehirler Planlaması, ETH Zürich ders Yaz Dönemi 1962; 35 sayfa el yazısı].

28. Die Strukturwandlung der Besiedlung; Vorlesung an der ETH Zürich SS 1962; 26 Bl. Handschrift; [Yerleşimin Yapısal Değişimi; ETH Zürich ders Yaz dönemi 1962; 26 sayfa el yazısı].

29. Geschichte der Stadt- und Landesplanung Raumplanungen der Gegenwart; Vorlesung an der ETH Zürich, WS 1962/63; ca. 70 Bl. Handschrift; [Kırsal Bölgenin ve Kent Planlamasının Tarihi ve Şimdiki Çevre Planlanması; ETH Zürich ders, Kış Dönemi 1962/63; 70 sayfa el yazısı]

30. Geschichte der Stadt- und Landesplanung (Städtebau im Altertum); Vorlesung an der ETH Zürich, WS 1962/63; ca. 100 Bl. Handschrift; [Kırsal Bölgenin ve Kent Planlamasının Tarihi (Eski Çağdaki Şehirleşme); ETH Zürich ders, Kış Dönemi 1962/63; 100 sayfa el yazısı] (Dere 2021: 113-117).

Egli'nin Şehre Dair Düşünceleri

Egli, hazırladığı kent planlamalarında yerel öğeleri kullanmış ve şehrin kendi özelliğini tahrip etmeyerek yeşil kuşağın önemini vurgulamış ve farklı planlama uygulamaları hazırlamıştır. Bu uygulamalarında etkilendiği en önemli planlama Howard'ın "Bahçekenti" olmuştur.

Egli'nin yaşadığı dönemlerde mimar ve şehir plancısı ayrımı olmaması nedeniyle mimarlar hemen her konuda eserler inşa etmişlerdir. Bu mimarlardan biri de Egli'dir. Egli, mimari projelerin yanı sıra imar planları da tasarlamıştır. İmar planlarının bir kısmını da danışmanlık yaptığı Lübnan, İsviçre ve Türkiye'de hazırlamıştır.

Egli, 1925'te planlama konusunda katıldığı iki tane kentsel tasarım yarışmasına katılıp buralardan ikincilik ödülünü elde etmiştir. Bu tasarımlardan ilki Osmanlılar zamanında Belgrad'ı savunmak amacıyla yapılan toprakların yerleştirildiği Topçu Dere Kalesi (Topschider)'dir. İkincisi ise Macaristan'da bulunan Esseg kentinin kentsel tasarımıdır. Egli Türkiye'de ise daha çok yapı ölçeği ağırlıklı çalışmalara yer vermiştir. Bununla birlikte Atatürk Orman Çiftliği'nin planlamasını da yapmıştır.

Türkiye'de 1930'da Belediye Kanunu'nun 1933'te ise Yollar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte nüfusun beş binin üzerinde olduğu yerleşim yerlerine planlama zorunluluğu getirilmiştir. Bunlarla birlikte tüm ülkede şehir planları hazırlanmaya başlanmıştır. Egli Sanayi-i Nefise Mektebinde, Şehir Planlama Semineri kurup ders vermeye başlamış sonrasında ise Türkiye'de Nafia Vekaleti tarafından görevlendirilmesi ve Gazi Orman Çiftliği'yle başladığı planlamalarını Niğde Şehir İmar Planı ile şehir ölçeğinde devam ettirmiştir.

Egli yaptığı her işte özü yakalamaya çalışmış ve teorisini bunun üzerine

kurarak işe başlamıştır. Onun bu hususta belirttiği şehir ve şehir hakkındaki düşünceleri on iki başlık altında toplanarak aşağıda verilmiştir. Egli'nin bu düşünceleri *Geschichte des Städtebaues* (Şehirlerin Gelişiminin Tarihi) adlı eserinden alınmıştır:

“Zanaatkârlar ve tüccarlar şehri kurar, onun için şehir bir insan ürünüdür.

1. Şehir fikri bir düzendir, orada tesadüfe yer yoktur.
2. Şehir, içinde barındırdığı insanların evinin daha üst bir düzendeki evidir.
3. Şehrin çevre koşullarının varlığı, o şehrin kaderini belirler.
4. Şehir canlı bir organizmadır (bitki gibi) belirli bir yerde ve şekilde büyür.
5. Şehrin silüetinden tabiatı çıkarmamız ne hakkımızdır, nede görevimizdir.
6. Geleceğin yerleşkesi, ne etrafa saçılarak dağıtılmış bir şehir, nede küçük parçalara ayrılmış bir köy haline gelmemelidir.
7. Şehir plancılarının bilinci artması, doğa koşullarının da imkânıyla şehrin düzeni üst bir ifadeye bürünür. Böylelikle etkileyici bir silüet ortaya çıkar.
8. Bilim, incelmış zanaat, sanat ve yüksek yaşam formunun evi şehirdir. Onun için şehir her alanda kültür merkezinin odağıdır.
9. Bütün mesele, geleceğin şehir ve kırsalı, makul küçük elementlerle inşa edilmesine bağlıdır.
10. Şayet bir şehir hakkıyla içinde yaşam sürdürmeye ve insanı tatmin etmeye hizmet edemiyorsa- ister en iyi işleyen performansı gösterebilir, isterse de ideal şehir makinası olsun- insan için dayanılmaz ve dahi çekilemez olur. Dolayısıyla şehir plancısına her zaman çok iş düşeceği muhakkaktır.
11. Şehir içinde yaşayanların vakit geçirdikleri bir mekân olarak algılamak yerine, dünyaya ve insana hizmet eden, nesillerin beden ve ruhlarının kendini evinde hissettiren bir eser olduğunda ancak onu iyi ve hakiki bir şehir olarak niteleriz” (Dere 2021: 133).

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere Egli, şehirle ilgili teorilerini uygulama ve planlamada topografya ile birlikte coğrafi koşulları, iklim şartlarını ve peyzajı göz önünde bulundurmıştır. Bunları Türkiye’de yaptığı eserlerinde de gözlemlemek mümkündür.

Hayatını Avusturya’da geçirmiş bir İsviçreli olan Egli’nin imar planlarında bahçekent ve bahçeli konut ilkelerini incelemesinin sebeplerinden biri Alp Dağları’nın eteklerinde bulunan yerleşkelerden ilham alması olabilir. Egli’nin

kent dokusu konusunda tekrar inşa etme, yenilenme ya da şartların uygun olmaması durumunda tarihi dokuya uygun yeni bir planlama yapma tercihi Cumhuriyet ideolojisi ve yeniden inşa düşüncesiyle uyum içindedir. Buradan hareket edilerek tekil yapılara geçmeden önce şehirlerin hali hazırdaki planlarının çıkarılıp bu plan üzerinden yeni bir planlamaya başlanmıştır. Bu yeni planda Cumhuriyet rejiminin ruhu şehre yansıtılmış ve şehrin yenilenen bölümlerinde yeni rejimin meydan fikri ortaya çıkmıştır. Bu meydanın Atatürk büstü aracılığıyla merkeze alınması ve çevresinin devlet binalarıyla donatılması Anadolu'daki şehirlerin yeni yapısını ortaya çıkarmıştır.

Egli'nin çağdaşlarına göre planlamayla ilgili önemli farkları vardır. Dönemin şehir planları hazırlayan modernist mimarları şehrin kültürel ve tarihi dokusunu hesaba katmadan daha yıkıcı bir tavırdaki olmuşlardır. Bu anlayışın somut örneklerinden birini Mimar Le Corbusier oluşturmaktadır. Le Corbusier Paris'in tarihi dokularının yıkılıp sonrasında yeniden bir Paris yapısı inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Egli bu gibi modernist mimarların aksine şehrin tarihi doku ve kültürüne değer verip onları korumuş hatta bunları öne çıkarmak amacıyla yeni planlanan alanlarla uyum içinde vermiştir. Egli'nin mimarlık anlayışı daha saygılı ve yapıcıdır. Onun bu bakış açısı hazırladığı İmar Planlarında kendini göstermektedir.

Egli'nin Türkiye'de Hazırladığı Şehir ve Bölge Planlamaları

Egli'nin yukarıda ifade edilen kent planlamasına dair teorik fikirlerini aşağıda listelenen yerlerde uygulamıştır.

1. Atatürk Orman Çiftliği, 1936
2. Niğde Şehir İmar Planı, 1936-1940
3. Samsun Şehir İmar Planı, 1939-1941 (Yarışma)
4. Balıkesir Şehir İmar Planı, 1940-1941
5. Edirne Şehir İmar Planı, 1940
6. Denizli İlçeleri Şehir Planları, 1939
 - a. Kızılcabölük Şehir İmar Planı
 - b. Çal Şehir İmar Planı

Cumhuriyet döneminin ilk bölge planlaması Atatürk Orman Çiftliği'dir. Burası Atatürk'ün yeni başkentin yaklaşık on kilometre batısında bozkırın yeşil hale getirilmesiyle hem modern tarımın yapılabileceği verimsiz toprağı verimli hale getirilerek Anadolu'ya örnek olması hem Ankaralının ve Batı'dan gelenlerin nefes alacağı çiftlik kurma arzusuyla harekete geçilerek oluşturulmuştur. Bu irade sonrası 5 Mayıs 1925'te bu çorak bölgenin çiftlik olması kararı alınmış fakat 1930'a dek düzensiz şekilde gelişmesiyle arzu edilecek bir örnek çiftlik olamayacağı anlaşıncaya bu dönem kapatılmıştır. İkinci dönemin

tanımlı ve planlı hale getirilmesi için Egli'ye sorumluluk verilmiştir. Egli 1934 yılında Gazi Orman Çiftliği'nin bölge planlamasını tamamlayarak Atatürk'e sunmuş ve onayını almıştır. Egli, 1936 yılında Ankara'nın İmar Planını yapmakla görevlendirilmiş Mimar ve Plancı Hermann Jansen'le bir dönem birlikte çalışmıştır. İki mimar ve şehir plancının planlamaya dair yaklaşımları neredeyse aynı minval üzerindedir ve bu bölge planı için uyumlu çalışmışlardır. Egli bunların yanında gerek Niğde gerek Edirne ve gerekse Balıkesir kent planlamasında tarihi dokuyu korumuş, yeni dokularla ve araçlarla onları yaşanabilir ve sürdürülebilir bir merkez haline getirerek yerelden kopmayan mimarinin kent planlamasında örneklerini vermiştir.

SONUÇ

İlk kentler tarım merkezli bir toplum ve o toplumun inşa ettiği şehirler olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu kentlerin merkezinde mabet, mabet çeperi, pazar yeri ve onun etrafında ticari faaliyetlerin yürütüldüğü dükkânlar, dükkânların çeperinde konutlar ve en dışında koruma amaçlı sur duvarlarıyla çevrilmiş olarak inşa edilmişlerdir. Bu şehir kurgusu zaman içerisinde başta sur duvarlarının önemini kaybetmesiyle bazıları yıkılmış ama asıl dokusu korunmuş ve zamanla yavaş yavaş gelişerek 18. yüzyıla kadar ulaşmıştır. Kol gücü yerine buharın geçmesi kent tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. İş gücünün buhar destekli gelişimi yani sanayileşme dünyanın seyrini esaslı şekilde değiştirmiştir. Bu durum özellikle Avrupa'da sanayileşmeyle başlayan kırsaldan kente göçle birlikte, I. Dünya Savaşı'yla zirveye ulaşarak bilinen ve alışagelen kent dokusunu çok hızlı bir şekilde değiştirerek başkalaştırmıştır. Bu başkalaşım Avrupa kentlerine nispetle ülkemizde farklı seyretilmiştir. Özellikle Balkan vilayetlerini kaybedilmesi neticesinde güvenlik endişesiyle şehirlere nüfus akını olmuş ve başta İstanbul, Edirne ve Bursa şehirleri ciddi göç almıştır. Bu sosyo-ekonomik durum şehirlerin kaldırabileceği alt yapıyı sekteye uğratmıştır.

Cumhuriyet'le birlikte modernleşme hamlelerinde Alman etkisi açık bir şekilde kendini göstermektedir. Mevcut kent sorununun çözümü için Avrupa'da uygulanmaya başlanan yöntemler esas alınmıştır. Bunun başlangıcını mimari eğitimin reforme edilmesi, ardından yapılan kanuni düzenlemeler oluşturmuştur. Ülkemizde 1930'da Belediye Kanunu'nun ve 1933'te ise Yollar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte nüfusun beş binin üzerinde olduğu yerleşim yerlerine planlama zorunluluğu getirilmiştir. Bunlarla birlikte tüm ülkede şehir planları hazırlanmaya girilmiş ve gerek verilen mimari eğitimden geçen genç mimarların zihni yapısının değişmesi gerekse kanunların yürürlüğe girmesiyle yeni kent oluşumuna başlanmıştır.

Ülkemize Milli Eğitim Danışmanı olarak gelen Egli'nin hem mimarlık hem de şehir planlamasında katkıları olmuştur. Egli Ankara'da göreve başladıktan hemen sonra teknik bir geziyle tüm ülkeyi dolaşarak Türkiye hakkın-

da geniş bir birikime sahip olmuştur. Bu bağlamda şehir planlarından köylere varıncaya dek elde ettiği tecrübelerden istifade ederek planlamalar yapmıştır. Anadolu'nun en ücra yerlerindeki köylere dahi yapılabilecek “Köy İlk Mektep” tip projelerini ortaya koymuştur. Bu projenin yeni kurulan Cumhuriyet rejimiyle uyumlu olmasını sağlamış ve bununla birlikte yapılması planlanan ancak yeri konusunda bir karara varılamayan bu okulların köyün en yüksek yerine yapılmasını önermiştir. Bu sayede rejimin bir temsili olarak modern bir eğitimin verileceği bir mekânla birlikte anıtsal bir yapı da elde edilmiştir. Böylelikle köylerin planlaması ve çehresinin değişmesi sağlanmıştır.

Cumhuriyet rejimi modernleşme adına yönünü Batı'ya dönmüş ve başlangıçta modernleşmenin mutlak olarak Batılılaşmak ve Avrupa'yı her bakımdan taklit etmek olduğunu düşünmüşse de Egli bunun böyle olmadığını fikirleri ve eserleriyle göstermiştir. Eserlerinde iklim, çevre, tarih, kültür ve yerel olanı dikkate alıp dönemin tekniğiyle harmanlayarak yeni bir yorum ortaya çıkarmıştır. O bu anlayışını gerek Sanayi-i Nefise Mektebinde verdiği Milli Mimari Seminerleri, gerek mimari eserlerinde yerel öğeleri harmanlaması gerekse de hazırladığı Şehir Planlamalarında tarihi yapıları önceleyerek bunları bir merkez olarak kullanmasında açık olarak göstermiştir. Onun yaptıkları daha sonraları ortaya çıkan postmodern mimari üslubuyla birtakım benzerlikler göstermektedir.

Sonuç olarak Avrupa'daki şehre dair tartışmalardan etkilenen ve ülkemizde hem mimarlık hem de kent planlamasında etkin görev almış Egli'nin “Bahçekent” düsturunu benimsediği görülmektedir. Egli'nin benimsediği bu üslubu, tarihi kent dokusuyla uyumlu hale getirmesi belki de onun en büyük farkı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu çerçevede fikri planda kente dair teorik tartışmalardan beslenen Egli ülkemize danışman sıfatıyla gelmesiyle teorik malumatları uygulama imkânı bularak “yerelden kopuk modern mimari yaşayamaz” neticesine ulaşmış ve planladığı kentlerle teorisini uyumlu hale getirmiştir. Ayrıca Egli'nin benimsediği “Bahçekent” öğretisi ile tarihi kent dokusunun korunması yani kent dokusu korumacılığı, mimarlık eğitim müfredatına dahil edilmiştir. Böylece mimarlık eğitimini tamamlamış genç mimarlar bu üslupla gelecek kentlerin tasarımı olacak yeni şehir kurgusunu benimseyerek Türk modern kent şehir planlamasının öncüleri olmuşlardır. Bu bağlamda Egli dolaylı bir şekilde Türk Kent Planlamasında katkısı ve plancılara ilham kaynağı olduğu neticesine ulaşmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Atatürk (1959). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Dere, M. E., (2021). *Türk Modernleşmesi ve Mimarimiz, Erken Cumhuriyet Mimarisini Ernst Egli Üzerinden Okumak*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınevi.
- Egli, E. A. (1959). *Geschichte des Städtebaues; Erste Band: Die Alte Welt, Zweite Band: Das Mittelalter, Dritte Band: Die neuere und neueste Zeit*. Zürich: Eugen Rentsch Verlag für Architektur.
- İmzasız (1930). “Yeni Mimari: Mimarlık Aleminde Yeni Bir Esas”, *Hakimiye-i Milliye Gazetesi*.
- Ragon, M., (2010). *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*. İstanbul: Kabalcı.
- Sarioğlu, M., (2001). *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Suda, B., (1996). *Bonant, Holzmeister, Taut ve Egli'nin Mimarlık Çizgileri, Türk Mimarlığı Üzerindeki Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tanju, B., (2007). *Tereddüd ve Tekerrür, Mimarlık ve Kent Üzerine Metinler: 1873-1960*. İstanbul: Akın Nalça Yayınevi.
- Thoring, S., (1986). *Stadtentwicklung Ankara, Diploma Tezi, TU-Berlin Institut Für Stadt und Regionalplanung*, Berlin.
- Yavuz, F., (1981). “Başkent Ankara ve Jansen”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt VII, Sayı I, s. 26-33.

Bölüm 2

ESKİ-YENİ BİRLİKTELİĞİNDE TARİHİ ÇEVRENİN BİR YANSIMASI OLARAK KENTSEL ESTETİK: AMASYA'DA BİR ÖRNEKLEM ÜZERİNDEN İNCELEME

Merve ÖZKAYNAK YOLCU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi Amasya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı E-mail: merve.ozkaynak@hotmail.com

1. Giriş

Sanayi devriminin ardından kentte bulunan iş imkanları, sosyal ve kültürel imkanlar kırsaldan kente göçü artırarak kentleşmeyi meydana getirmiştir. Kentlerde meydana gelen nüfus yoğunlaşması hızlı yapılaşmaya ve çarpık kentleşmeye neden olmuştur. Özellikle çok katmanlı tarihi şehirlerde hızlı kentleşme anıtsal ve sivil mimari yapıların silüetini bozarak, kentlerin kimliklerinin ve estetiğinin zarar görmesine neden olmuştur.

Bu nedenle 20. yüzyılın sanayi kenti daha kozmopolit, işçilerin yoğunlaştığı ve örgütlendiği, yaşam koşullarının bozulduğu son derece sorunlu bir kenttir (Sevinç, 1999). Modernleşme ile gelişmiş kent düzenleri uygulanmaya ve modern kent sistemleri oluşmaya başlamıştır. Kentsel çevreler sadece insanın biyolojik gereksinimlerini karşılayan işlevsel alanlar değil ayrıca psikolojik, entelektüel gereksinimlerini de karşılayacak estetik nitelikler de taşımalıdır (Hammaloğlu ve Akten, 2019). Bu kapsamda estetik kavramı en basit hali ile; doğada ve sanatta güzeli konu edinmek ve onu aramak demektir (Berlyne, 1971). Fiziksel çevrenin başarılı bir şekilde inşa edilmesinde estetik kalite en önemli değerlerden birini oluşturmaktadır (Averill, 1998).

Kent estetiği bireyler ve kent arasındaki iletişim ile kentsel kimlik kavramı ile ilişkilidir. Estetik kavramının ortaya çıkması, bireyin nesneyle kurduğu duyuşsal ilişki ile bağlantılıdır (Kagan, 1982). Estetik niteliklere sahip olan bir kent, bir kimliğe sahip olan kültürel özelliklerin korunduğu, tarihi yapılarının, doğal yapının korunduğu ve sürdürülebilirliğinin sağlandığı şehirlerdir. Kentin imajının oluştuğu estetik özelliklere sahip şehirlerde yaşayan toplumlarda, karmaşık şehirlere göre yalnızca çevresel, ekonomik ve kültürel katkısı değil, aynı zamanda psikolojik açıdan da desteklemektedir. Çünkü bireyler estetik değerler üzerinden, kentleri algılamakta ve benimsemektedirler.

Yapılan yeni uygulamalar ve geliştirilen teknolojik çalışmalara rağmen, kentlerde birçok problem de ortaya çıkmıştır. Çevre kaynakları, doğal-kültürel değerler ve yaşam kalitesi estetik anlamda düşmüştür (Kumbaracıbaşı, 1991). Bu problemlere karşı çözüm olarak, Modernizm döneminde (1884-1914) en çok üzerinde durulan kavram ise planlama kavramı olmuştur. Sanayi devriminin en çok etkilediği ve kimliğini bozduğu İngiltere’de ve Fransa’da planlama yaklaşımına yönelik yasalar ve ardından Haussman’ın Paris Planı (Güzel Kent Yaklaşımı) öne çıkmıştır (Tekeli, 2011).

Kentsel mekanın sürekliliğinin sağlanması için mimari ve estetik kaygıyla kentlerde geniş caddeler, bulvarlar, anlamsal değeri olan meydanlar, anıtlar ve totemler inşa edilmiştir (Enlil, 2012). Fakat bütüncül anlamda kent estetiğini oluşturmak oldukça zor olmuştur. Kent estetiğini etkileyen olumsuz biçimlenmeler kentin bir bütün olarak düşünülmemesinden veya bütünlüğün

bilincine varılmadan sorunlara çözümler aranmasından kaynaklanmaktadır (Kumbaracıbaşı, 1991). Bu kapsamda çalışma kapsamında tarihi çevrede kent estetiğinin araştırılması bağlamında; Amasya kentinde sit alanında bulunan Yeşilirmak Nehri kıyısında yer alan Ziya Paşa Bulvarı'na cephesi olan yapılar incelenmiştir. Çalışma kapsamında yapıların cephe değerlendirilmesi görsel tanımlayıcı analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışma kentsel sit alanındaki nehrin güney yakasındaki Ziya Paşa Bulvarı'nda yer alan yapılarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışma yalnızca mimari ölçekte öznel bir değerlendirmeye sınırlı tutulmuş, sosyal boyutu çalışma kapsamında ele alınmamıştır.

2. Literatür Araştırması

2.1. Kent Estetiği Kavramı

Kent tarihin farklı dönemlerine ait fiziksel, sosyal ve kültürel katmanların tarihsel süreç içinde oluşturduğu katmanlardan oluşmaktadır (Biol, 2007). Tarihsel süreç içinde fiziksel çevrenin estetik niteliği bireyler için önemli bir kriter olmuştur (Erdoğan, 2006). İnsan çevresini şekillendirirken, toplum ve çevresinin tüm fiziksel, sosyal ve psikolojik durumlarını kapsayarak biçimlendirmektedir (Şentürer, 1990). Çünkü estetik kavramı bireyin sosyal ve kültürel ilişkilerini biçimlendiren duyumlar işleyişi ve bunların algıya dönüştüğü zaman ürettiği değerler sistemidir ve tüm toplumun geleceğini etkilemektedir (Erzen, 2007; Özer ve ark., 2010).

Süreç içinde değişen yaşan koşulları ve ihtiyaçlar ile birlikte sanayileşme sonucunda gelişen kentleşmenin etkisi ile değişim ve dönüşüm süreci yaşanmıştır (Akbaş ve Kiper, 2020). 18. yy. ortalarında başlayan Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan teknik, sosyal ve kültürel değişimlerin etkisiyle şekillenen kentlerde modernizmin etkisi görülmüştür (Martinelli, 2005). Bu dönüşüm sürecinde 1990'lı yılların başında yeni kentleşme hareketi ile başlayan sürdürülebilir kent, ekolojik kent, yavaş kent, yaşanabilir kent, akıllı kent ve kompakt kent gibi planlama ve tasarım akımları başlamıştır (Akbaş ve Kiper, 2020).

20. yy.'da güzel kent planlaması kapsamında; üslup birliği, düzen, anıtsallık ve simetri kavramları ortaya çıkmıştır (Enlil, 2012). Tasarım çalışmalarında ölçü, ölçek, oran, ritim, renk, doku, simetri, denge ve doluluk-boşluk gibi biçimsel estetik kaygılar duyulmaya başlamıştır (Becerik, 2001). Kentsel dokularda farklı biçimlerde dolulukları oluşturan yapılar ve boşlukları oluşturan sokaklar, meydanlar, avlular vb. bileşenlerin özgün geometrik kurgusunun çözümlenmesi kent estetiğinin analizinde kullanılmaktadır. Yapı ölçeğinde ise oran/ölçek, denge, ritim, birlik, bütünlük ve birlik içinde çeşitlilik kavramlarıyla yapısal estetik analizinde önemlidir (Aydınlı, 1992). Bununla birlikte estetik kavramı döneme ve kültürel farklılıklara sahip toplumlara göre değişmekle birlikte, güzellik kavramına dayalı olması

nedeniyle öznel özellikler taşıdığından göreceli bir kavramdır.

Bu kapsamda Lynch (1960) çevresel imgenin oluşumunu; “Çevresel imgeler, gözlemci ve çevresi arasında işleyen iki yönlü bir süreçtir. Çevre, farklılıklar ve ilişkiler ortaya koyarken, gözlemci uyum kabiliyeti ve kendi amaçları doğrultusunda gördüklerini seçer, düzenler ve anlamlandırır. Bu şekilde oluşturulan imge, görüleni sınırlandırır ve vurgulanmak isteneni vurgularken imgenin kendisi de sürekli etkileşim içinde bulunan çevrenin süzülen algısal girdilerine karşı test edilir. Böylece, verili bir gerçekliğin imgesi değişik gözlemciler arasında oldukça farklılaşabilir.” Olarak ifade etmektedir.

Estetik kavramı kişisel olarak nitelendirilmesine rağmen, bir kentin estetik olarak değerlendirilmesi için genel olarak belirli kriterler bulunmaktadır. İnşa edilen fiziksel çevrenin doğal çevreye uyum sağlaması, yapıların bütünlük oluşturması ve ek olarak sanatsal değer taşıması gereklidir (Budd, 2008). Kent estetiğinde kenti oluşturan mekanların biçimsel (fiziksel) ve sembolik (imgesel) olmak üzere iki değeri bulunmaktadır. Biçimsel öğeler; şekil, oran, ölçek, karmaşa, renk, ışıklandırma, gölgelendirme, düzen, hiyerarşi, mekanlar arası etkileşim, aykırılık ve yenilik bileşenlerinden oluşmaktadır. Sembolik (imgesel) estetik ise insanların kendi tecrübelerine ve bakış açılarına göre yapılara yükledikleri anlamlara bağlıdır. Bu kapsamda bireyler arasında estetik değerlendirmesinde farklılıklar olabilmektedir (Nasar, 1994). Günay ve Selman’a (1994) göre kentsel estetiğin oluşmasında belirleyici olan etkenler şöyledir:

1. Kentsel estetiğin en önemli bileşeni olan kültür, toplumun kültürel birikimini ifade etmektedir. Toplumda dönemin üretim biçimi ve teknolojinin etkisi altında olduğundan mimari alt yapıyı değiştirmektedir.

2. Kentlerin konumu, jeolojik yapısı, bitki örtüsü, iklimi ve topografik yapısını ifade eden doğal çevre kentlerin yerleşimlerinde ve biçimlenmesine önemli rol oynamaktadır. Doğal bileşenler göz önüne alınarak uyum içinde gelişen kentler, estetik bir çevreye sahip olmaktadır.

3. Kentsel çevre yapısal çevreden ve kentsel mekanlardan oluşmaktadır. Kentsel doluluklar ve boşluklar olarak da ifade edilen bu iki kavram arasındaki ilişki ve uyum kentsel estetiğin niteliğini de belirlemektedir. Yapı yükseklikleri ve taban alanları ile yeşil alanların arasındaki uyum kentsel estetiğin derecesini belirlemektedir.

4. Bir kentteki binaların dokuları, malzemeleri, rengi, yüzey çizgileri, kentsel mekandaki yer döşemeler, aydınlatmalar, kaplamalar ve tüm malzemelerin birbiri ile uyumları kentsel estetiğin belirleyici etmenleridir.

5. Kentteki binaların tek yapı ölçeğinde estetik olmasının yanı sıra, birbirleriyle olan ilişkileri ve uyumları da önemlidir. Bir yapının kent içindeki durumu ve silueti kentsel estetiği belirlemektedir.

2.2. Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma ve Estetik

Tarihi çevreler hayranlık uyandıran görünümleri, çeşitli üslup ve biçimleri barındıran zengin düzenlemeleri, hoş şaşırtmalara olanak veren kıvrımlı sokakları, özenli işçilikleri ile toplumların yaratıcılıklarının bir göstergesidir. Geçmiş toplumların sosyal ve ekonomik yapısı, yaşam felsefesi, estetik duyarlılığı ile ilgili birçok ayrıntı bu çevrelerde saklıdır (Ahunbay, 1996). Tarihsel özellik taşıyan kent merkezleri toplumun değişen ihtiyaçları doğrultusunda süreç içinde kalıcı olarak değişerek nesilleri etkilemektedir (Beıglu, Ghafari, ve Taheri, 2019). Değişen kentlerde sürekliliğı sağlamak için yeni yapılaşma uygulamalarında doğal değişimini sürdürerek, sürekliliğın sağlanması yoluyla mümkün olmaktadır (Bilsel, 1989). Fiziksel, tarihi ve kültürel kimlik özelliğı taşıyan tarihi kentlerde yeni yapılaşmanın ne şekilde olacağına karar verilebilmesi için; kendine özgü nitelikler taşıyan, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel etmenlerle çevresel verilerin araştırılması gerekmektedir (Velioğlu, 1992). Yapılacak analizler sayesinde tarihi çevrede yeni yapı tasarımında eski ve yeni bilinçli şekilde bütünleştirilerek, kimlikli kentsel çevreler oluşturulabilir (Branca, 1979).

Tarihi çevre ya da bina referanslı yapılacak analizlerle tarihi dokunun malzeme, renk, oran, yapım yönteminin analiz edilerek, sosyal, kültürel ve ekonomik yapı doğrultusunda tasarımların yapılmasına dair literatürde farklı kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır (Özkaynak, 2021). Bu yaklaşımlar taklit yaklaşımı, uyum yaklaşımı ve zıt yaklaşımlar olarak sınıflandırılmıştır (Velioğlu, 1992; Brent, 1980; MacCormac, 2008; Sack, 2001; Korumaz ve Özkaynak, 2019). Bu yaklaşımlardan taklit uygulamalar tarihsel bir tarza atıfta bulunarak, geleneksel öğelerin kopyalanmasını içermektedir (Khan, 1990). Tarihi çevrede uyum yaklaşımı tarihsel çevrenin ölçü ve oranları ile bağ kurarak yeni tasarımın oluşturulmasına dayanmaktadır (Velioğlu, 1992). Tarihi çevrede zıt yeni yapı tasarımı üslubu ise; tarihi yapıların mimari kompozisyonu, oranları ve malzemeyi reddederek (Büyükmihçı & Kılıc, 2015), çağın teknolojik gelişmeleri doğrultusunda yeni ihtiyaçlara cevap aranması yönetimidir.

Kentler doğal ve yapısal özellikleri ile tüm kullanıcılar tarafından algılanabilen bir bütün olmakla birlikte, yapısı değişkenlik gösteren çevresel dokulara sahiptir. Kentsel çevrelerin sunduğı görsel etkiler tek başına bütüncül bir anlam taşımazken, görünümünün değerlendirilmesinde rol oynayan kullanıcı algısı ile anlam kazanır (Temel, Kuru ve Sarıgül, 2021). Bu kapsamda tarihi çevrede inşa edilen yeni yapı veya çevrenin estetik niteliğinin araştırılması önem taşımaktadır. Tarihi süreç içinde kentlerin ev sahipliğı yaptığı farklı uygarlıklar sosyal, kültürel ve fiziksel katkılarda bulunarak kentlerin kimliklerini oluşturmuşlardır. Endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkan planlama ve tasarım kriterleri kentlerin tipo-morfolojilerinde değişimler meydana getirmiş ve yeni kent kimlikleri oluşmaya başlamıştır.

Bu kapsamda tarihi kent merkezlerinde meydana gelen değişimlerle eski-yeni birlikteliğinde uyum ya da aykırılıkların oluşmasına neden olarak, kentsel imaj ve estetiğin dönüşmesine neden olmuştur.

Bu kapsamda Temel, Kuru ve Sarıgül (2021); tarihi çevrelerde yeni tasarım yaklaşımlarının özenle ve bütüncül bir anlayışla ele alınması gerekliliğini vurgulayarak, tarihi yapı imgelerinin taklidi olarak üretilen yapıların yaratıcılıktan yoksun olduğunu, yanlış algı oluşumlarına neden olmakta olduğunu, çevreye artı değer katmadığını, monoton çevrelerin oluşmasına sebep verdiğini belirtmiştir.

3. Alan Araştırması

3.1. Çalışma Alanının Belirlenmesi

Pontus Rum Dönemi'nden Anadolu Selçuklu Dönemi'ne, Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne kadar farklı dönemlere ev sahipliği yapan Amasya kenti tarihi ve kültürel önem taşımaktadır. Zengin kültürel mirasa sahip olmasına rağmen, kentte yeni yapılaşma kriterlerini belirleyen bir estetik kurulu bulunmamaktadır. Bu kapsamda çalışmada kentsel estetik bağlamında, Yeşilırmak Nehri kıyısında kurulan Amasya'nın Merkez ilçesindeki kentsel sit alanı içinde yer alan Ziya Paşa Bulvarı güzergahının incelenmesi amaçlanmıştır. Yeşilırmak Nehri sit alanını iki yakaya ayırmaktadır. Nehrin kuzey yakasında geleneksel sivil mimari konutları olan Yalıboyu evleri, tarihi hamam, cami, kral kaya mezarları, kale ve kalıntıları bulunmaktadır. Bu makalenin araştırma konusu olan kentsel sit alanında yer alan ve nehrin güney yakasında bulunan Ziya Paşa Bulvarı aksı üzerindeki yapılar çalışma alanını oluşturmaktadır. Nehrin güney yakasında kültürel miras öğelerinden tarihi II. Beyazıt Külliyesi ve Saraçhane Camii bulunmaktadır. Çalışma alanındaki yapılar ticaret, konut, karma (ticaret+konut) ve kamunun kullanımına ait yapılardır. Çalışma kapsamında 10 adada bulunan 43 parseldeki 43 yapı incelenmiştir. Bu yapıların cephe karakterleri görsel analizlerle incelenerek analiz edilmiştir.

Şekil 1. Çalışma Alanının Konumu

3.2. Tanımsal ve Görsel Analiz

Ada 1'in Analizi

Ada 1'de yer alan 1. yapı altı katlı olan Türk Telekom binası olarak kullanılmaktadır. Yapının ilk iki katta kare pencerelerden oluşurken mermer malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Fakat diğer dört katın cephesi cam giydirme olarak uygulanmıştır. Cam kompozit panel üzerine ise, Amasya geleneksel sivil mimari örneklerinin cephesinin kopyalanmış hali cephe elemanı olarak kullanılmıştır. Yapının cephesi birbirinden farklı ve üslup birliğinden uzaktır. Geleneksel Amasya Yalıboyu evlerinin bir kopyası ise yapı üzerinde ve üst katta “yapıştırma” şeklindedir. Bu kapsamda bu yaklaşım taklit uygulamaları ifade etmesine rağmen, kopyacılığı farklı bir boyuta taşımaktadır. Ada 1'de yer alan 2. yapı dört katlı olup, zemin ve üçüncü katı ticaret, birinci ve dördüncü katı ise dernek işlevli olarak kullanılmaktadır. Beyaz renkli yapıda kullanılan ahşap söveli pencereler ve hatıl şeklini vermek amaçlı kahverengiye boyanmış yatay kısımlar geleneksel konutlarla uyum yaklaşımını ifade etmesine rağmen, kat yüksekliği açısından uyumlu değildir. Kahverengi ızgaralar üzerindeki yıldızlı tabelalar, tarihi çevreye uygun olarak tek tip göstergeler olarak inşa edilmişlerdir. Ada 1'de yer alan ve iki katlı olan 3. yapının cephesi ise; söveli üç pencereden oluşmaktadır. Yapının zemin katı ticaret alanı, üst katı ise dernek tarafından kullanılmaktadır. İkinci yapıda olduğu gibi beyaz renkli yapı cephesi ile cephedeki ahşap hatıllara atıf amaçlı hatıl gibi kahverengiye boyanarak gelenekselle uyumun sağlanması hedeflenmiştir.

Şekil 2. Ada 1'de yer alan üç yapı

Ada 2'nin Analizi

Ada 2'de yer alan beş yapının tamamı Ada 1'de yer alan üçüncü yapı tarzında inşa edilmiş olup, yapıda katları bölen ahşap hatılları ifade eden kahverengiye boyanmış yatay çizgiler bulunmaktadır. Bu yapılardan birincisi üç katlı, ikinci ve üçüncüsü iki katlı, dördüncüsü ve beşincisi ise beş katlı olarak inşa edilmiştir. Tarihi çevrede nötr yaklaşımla beyaz renkli olarak inşa edilmiş bu yapılarda, uyum yaklaşımıyla ahşap hatıllara atıf yapılmıştır. İkinci

ve üçüncü yapılarda ahşap sövelerin yer alması, saçak altı detaylar ve üçüncü yapıda ahşap sütunların cephede yer aldığı görülmektedir. 2. adada yer alan yapılar incelendiğinde birinci, dördüncü ve beşinci yapının kat yüksekliğinin fazla olması nedeniyle uyum aranmamaktadır. İkinci ve üçüncü yapının kat yükseklikleri, tabelalar ve hatıllar açısından uyum özelliği taşımasına rağmen, geleneksel konutlara benzerliğinin fazla olmasından dolayı taklit yaklaşımını andırmaktadır.

Şekil 3. Ada 2’de yer alan beş yapı

Ada 3’ün Analizi

Ada 3’te beş yapıdan oluşmaktadır. Bunlardan birinci, ikinci ve üçüncü yapı Ada 2’deki uyum yaklaşımı ile inşa edilen beyaz renkli, kahverengi yatay çizgilere sahip olan yapılarla aynı üslupta inşa edilmişlerdir. Fakat bu yapılardan birincisi ve üçüncüsü 5 katlı, ikincisinin ise dört katlı olması nedeniyle geleneksel yapılarla uyum sağlayamamaktadırlar. Ada 3’te bulunan dördüncü yapı olarak, tarihi Saraçhane Camii yer almaktadır. Beşinci yapı ise iki katlı inşa edilmiş ve banka yapısı olarak kullanılmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı Dönemi’ne ait yapıların bulunduğu Amasya’da sivil mimari yapılar 19. yy. dönemine aittir. Fakat beşinci yapıdaki sütunlar ve üçgen alınlığın ait olduğu mimari üslup olan Yunan mimarisinin taklit öğeleridir. Yapı inşa edildiği konuma uyum sağlayamamaktadır.

Şekil 4. Ada 3’te yer alan beş yapı

Ada 4’ün Analizi

Ada 4 ayrık nizamda inşa edilen dört yapıdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi üç, dördüncüsü iki, ikincisi ve üçüncüsü dört katlıdır. Birinci ve dördüncü yapı Ada 2’de bulunan ahşap söveli pencereler ile ahşap rengine boyanarak oluşturulan hatıl görünümlü yapılara benzemektedir. Kamu kurumlarından biri olan Ziraat Bankası’na ait olan ikinci yapı dört katlı

ve tek renkli olarak inşa edilmiştir. Geleneksel konutlara herhangi bir benzerlik taşımayan yapıda taklit yaklaşımı benimsenmemiştir. Fakat kat yüksekliğinden dolayı uyum yaklaşımından da söz edilememektedir. Üçüncü yapı ise bir kamu kurumu olan Amasya Ticaret ve Sanayi Odası'na aittir. Yapının cephesi incelendiğinde ise; iki katlı cephe üzerinde konsol olarak tasarlanan bölüm giydirme cam panellerden oluşmaktadır. Yapıdaki cam yüzey uyum yaklaşımında nötr uygulamalar olarak görülmesine rağmen, yapının yüksek katlı oluşu ve zemin katta giydirme panellerin olmaması yapıyı uyum yaklaşımından uzaklaştırmaktadır.

Şekil 5. Ada 4'te yer alan dört yapı

Ada 5'in Analizi

Ada 5'te beş yapı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi dört katlı, ikinci ve üçüncüsü tek katlı, dördüncüsü üç katlı, beşinci ise iki katlıdır. Birinci ve dördüncü yapıda zemin kat ticaret işlevli olarak kullanılırken, üst katlar butik olarak kullanılmaktadır. Bu yapılarda yer alan ahşap pencereler, söveler, hatıllar ve dikmeler geleneksel sivil mimari yapılara atıfta bulunmaktadır. Adada tek katlı ve prefabrik olarak inşa edilen üçüncü ve dördüncü yapı ticaret işlevlidir. Bu yapıların cephe karakterleri taşıyıcı kolonlar arasında yer alan pencerelerden oluşmasından dolayı önemli bir etkisi yoktur. İki katlı olan beşinci yapının iki katıda ticaret işlevli olup, cephe özellikleri bakımından birinci ve dördüncü yapıya benzemektedir.

Şekil 6. Ada 5'te yer alan beş yapı

Ada 6'nın Analizi

Ada 6'da ayrık nizamda inşa edilen iki yapıdan yer almaktadır. Bu yapılardan ilki bir kamu kurumu olan Amasya Defterdarlık (Vergi Dairesi) binasıdır. Dört katlı olan yapı, kahverengi dış sütunlarla bölünen şerit pencerelerden oluşmaktadır. Cumhuriyet dönemi mimari özellikleri taşıyan yapı geleneksel dokuda büyük bir parsel üzerine inşa edilen yapının, bina uzunluğu ve kat yüksekliğini ifade eden yapı kütlesi bakımından aykırılık oluşturmaktadır. İkinci yapı ise Amasya Pancar Ekicileri Derneği'ne ait

olan yapı üç katlıdır. Bu yapıda kullanılan tek rengin beyaz olması, nötr uygulamayı yansıtmaktadır. Yapıda geniş pencerelerin kullanılması ve beyaz renkli camlar uyum yaklaşımına uygundur. Yapıda taklit edilen bir öge bulunmamaktadır.

Şekil 7. Ada 6'te yer alan iki yapı

Ada 7'nin Analizi

Ada 7'de Amasya kent parkı olan Yeşilkent Meydanı yer almaktadır. Meydanda açık ve kapalı mekanlar bulunmaktadır. Meydan kahve evi ve kiosklar tarafından çevrelenmektedir. Kiosklarda çay ocakları, satış birimleri ve kooperatif ürün satış alanları gibi birimler yer almaktadır. Alandaki tüm yapılar tek katlı ve ticaret işlevlidir. Kiosklar ahşap malzeme kullanılarak prefabrik olarak inşa edilmişlerdir. Kahve evi çelik prefabrik olarak inşa edilmiş olup, yapının tüm cephelerinin cam olması nedeniyle doluluk hissi oluşturmamaktadır.

Şekil 8. Ada 7'de yer alan kent meydanı

Ada 8'in Analizi

Ada 8'de yer alan Osmanlı Dönemi'ne ait II. Beyazıt Külliyesi, nehrin güney bölümünde yer alan tarihi yapılardan biridir. Cami merkezli külliye, medrese ve imaret bulunmaktadır. Günümüzde imaret kısmı müze olarak kullanılırken, medrese kütüphane işlevinde hizmet vermektedir.

Şekil 9. Ada 8’de yer alan külliye

Ada 9’un Analizi

Ada 9’da 12 yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan birincisi 2 katlı olup zemin katı ticaret işlevli iken, üst kat butik otel olarak kullanılmaktadır. Bu yapılardan bazıları konut işlevlidir. Konut işlevli olan ikinci yapı, beşinci, yedinci, onuncu ve on birinci yapı iki katlı olup, üçüncü yapı ise üç katlıdır. Bazı yapılardan bazıları ise zemin katı ticaret işlevli, üst katları ise konuttur. Ticaret artı konut işlevli bu yapılardan altıncı yapı dört katlı, sekizinci yapı iki katlı, dokuzuncu yapı ise üç katlıdır. Kamu binalarından olan Amasya Belediyesi Devlet Konservatuvarı Müdürlüğü’ne ait olan dördüncü yapı ile Şeker Fabrikası Bölge Müdürlüğü’ne ait olan yapı iki katlıdır.

Şekil 10. Ada 9’da yer alan on iki yapı

Ada 10’un Analizi

Ada 10’da 4 yapı yer almaktadır. Bu yapılardan ilk ikisi üç katlı olup, zemin katları ticaret işlevli olarak kullanılırken üst katları butik otel olarak kullanılmaktadır. Üçüncü yapı üç katlı olup, Zübeyde Hanım Anaokulu binasıdır. Ada 10’da bulunan beyaz sıvalı bu üç yapı, ahşap pencereler, söveler, saçaklar ve hatılardan oluşmaktadır. Bu kapsamda bu yapılar tarihi çevrede yer alan ve tarihi özellik taşıyan sivil mimari yapılarla benzerlik taşımaktadır. Dördüncü yapı ise Zübeyde Hanım İlkokulu ile Kurs Merkezi binasına aittir. Adanın dördüncü parselinde yer alan ilkokul bahçesi ve kurs merkezi binası bulunmaktadır. Kurs merkezi iki katlı olup, zeminden merdivenlerle yükseltilmiştir. Yapının su basman kotu ve zemin katı taş kaplamadır. Yapı ulusal mimarlık dönemi yapılarına benzemesine rağmen, tarihi bir özelliği bulunmamaktadır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi yapılarının bir taklidi olarak inşa edilmiştir.

Şekil 11. Ada 10'da yer alan dört yapı

4. Sonuç ve Öneriler

Güzeli aramak olarak nitelendirilen estetik kavramının kentlerdeki karşılığı kentsel estetik kavramı şeklinde ifade edilmektedir. Tarihsel süreç içinde bireyler estetik kaygılarla binalarını ve dolayısıyla kentlerini şekillendirmişlerdir. Fakat 19. yy.'da sanayi devriminin ardından meydana gelen hızla büyüyen kentlerde, kimlik ve estetik problemleri meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu problem doğrultusunda tarihi kentlerin estetik niteliklerinin korunması, yeni yapılaşmayla beraber kimliğin bozulmaması ve estetik niteliklerin sürdürülebilirliğinin sağlanması önem taşımaktadır. Fakat estetik kavramını kent boyutunda düşünmek için tek yapı ölçeğinden ziyade, yapılar bütüncül olarak düşünülmelidir. Binalar tek yapı halinde estetik nitelikte olmasının yanı sıra, birbiri ile ilişkileri, tarihi yapılarla ilişkileri, kent içindeki konum ve önemleri, kent silüetine katkısı ya da zararı bütüncül olarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamda tarihi kentlerde kentsel sit alanlarındaki yapısal estetik problemini konu alan bu çalışmada, Amasya kentsel sit alanı alan araştırması kapsamında incelenmiştir. Amasya tarihi kent merkezinde bulunan kentsel sit alanının kuzey yakasında geleneksel sivil mimari ve anıtsal yapılar yer almakta iken, güney yakasında yeni yapılaşmış alan bulunmaktadır. Bu çalışmada nehrin güney yakasında bulunan yeni yapılaşmış alanın bina ve kentsel tasarım ölçeğinde öznel olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Estetik çevrenin değerlendirme kriterlerinden şekil, biçim, oran, orantı, ölçek, renk, doku, malzeme ve ışık gibi öğeler üzerinden görsel analizler yapılmıştır. Çalışmada 10 adada bulunan 43 parseldeki 43 yapı incelenmiş ve yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular ve öneriler şu şekildedir:

- Çalışma kapsamında incelenen yapılar bir ile altı kat arasında değişmektedir. Nehrin kuzey yakasında bulunan geleneksel yapılar ise bir, iki ve üç katlıdır. Tarihi kent merkezinde yeni inşa edilen yapıların genellikle dört, beş ve altı katlı olarak inşa edilmiş olması, kat yüksekliği bakımından uyum oluşturmamaktadır. Yüksek katlı yapıların inşa edilmesi kent silüetini, tarihi yapıların algılanabilirliğini ve kent estetiğini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nedenle tarihi kent merkezinde ve özellikle sit alanı sınırları içinde bulunan parsellerde kat yüksekliğinin sınırlandırılması önem taşımaktadır.
- Yapılan analizler sonucunda görsel analizlerden elde edilen bulgular ışığında; geleneksel yapı öğelerinden cumbalar, ahşap hatıllar, geniş saçaklar ve ahşap sövelerin taklit edildiği ya da atıfta bulunulduğu gö-

rılmaktadır. Ahşap malzeme kullanılarak atıfta bulunulan yapıların yanı sıra, kahverengi boya ile hatıl görünümü oluşturularak geleneksel yapılara benzetildiği saptanmıştır. Bunun yanı sıra çalışma alanındaki tarihi çevre ile herhangi bir ilişkisi olmayan ve Yunan dönemine ait bir yapıya ait öğelerin taklit edildiği belirlenmiştir. Geleneksel yapıların taklit edilmesi veya benzerinin yapılması kullanıcıları yanıltmaktadır. Bir dönemin yapı malzemesi ve yapım teknikleri ile inşa edilen geleneksel konutların taklit edilmesi teknolojik gelişmelerle elde edilen yeni malzeme ve tekniklerin yok sayılmasını ifade etmektedir. Tarihi çevrede inşa edilen yeni yapıların çağın gereklilikleri, ihtiyaçları, teknolojik gelişmeler ve mimari üslupların göz önüne alınması gereklidir.

- Görsel analizlerde incelenen yapılardan birinde geleneksel sivil mimari yapının cephesinin giydirme cam cephe üzerine “yapıştırma” olarak taklit edilmiştir. Tarihi öneme sahip yapıların taklit edilmesi ve cephe süs öğesi olarak kullanılması yapıların niteliğini düşürmektedir. Tarihi önem ve niteliğe sahip bir döneme ait olan yapılara saygı duyulması önem taşımaktadır.
- Alan araştırması kapsamında incelenen yapılarda tarihi çevrede yeni yapılaşma kriterlerinden taklit ve uyum yaklaşımı ile yapılar inşa edildiği görülmektedir. Uyum yaklaşımlarında benzer uygulamalar yapılırken, nötr ve yorum uygulamalara rastlanmamıştır. Çalışma alanında giydirme cam malzeme ile kaplanan cephe uygulamalarında kullanılan renk nötr uygulamalar kapsamında değerlendirilememektedir. Bu kapsamda alanda yapılacak cephe düzeltmeleri ya da yeni inşa edilecek yapılarda tarihi alanla uyumlu, geleneksel yapıların yeni malzeme ve tekniklerle yorumlandığı uygulamalar ya da tarihi alanı öne çıkaran nötr uygulamalar yapılmalıdır. Buna ek olarak modern görüş olan tarihi yapıda kontrast/zıt uygulamalar yapılarak tarihi çevre canlandırılabilir.
- Çalışma alanında bina bazında çalışmanın yanı sıra tabelalar ve aydınlatmalar kentsel estetik kapsamında değerlendirilmelidir. İncelenen yapılarda bulunan niteliksiz tabelaların yenilenmesi gereklidir. Ayrıca tarihi yapıların aydınlatılmasının yanı sıra, yeni yapılaşmanın aydınlatılması kentin kimliği ve estetiği için önemlidir.

Kentsel estetiğin bütüncül bir yaklaşımla oluşturulması yerel yönetimler, mimarlar ve şehir plancılarının ortak çalışmalarıyla gerçekleştirilebilir. Bu uygulamalar kent estetik kurulları tarafından alınacak kararlar aracılığı ile hayata geçirilebilir. Fakat tarihi, kültürel ve fiziksel önem taşıyan Amasya kentinde estetik kurulu bulunmamaktadır. Bu kapsamda Amasya kenti için estetik kurullarının kurulması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1996). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul:YEM Yayını.
- Akbaş, C. ve Kiper, T. (2020). Tekirdağ İli Muratlı İlçesi 100Yıl Caddesi'nin Çevre İmajı ve Kent Estetiği Açısından İncelenmesi. *Artium*, 8(1), 30-43.
- Averill, J. R., Stanat, P. ve More, T. A. (1998). Aesthetics and The Environment. *Review of General Psychology*, 2(2):153.
- Aydınlı, S. (1992). Mimarlıkta Görsel Analiz, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Becerik, B. (2001). Mimarlıkta Estetik Olgusu ve Değerlendirilmesi Sorunu. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Beiglu, F. B., Ghafari, S. M., ve Taheri, A. (2019). Infill Architecture as a Solution for Livability and Historical Texture Quality Promotion. *Civil Engineering Journal*, 5(1):165-171.
- Berlyne, D. E. (1971). Aesthetics and Psychobiology
- Bilsel, F. C. (1989). New Building in a Historical Urban Setting As An Urban Design Problem The Case of Yeni Foça. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Birol G. (2007). Bir kentin kimliği ve Kervansaray Otel Üzerine Bir Değerlendirme. *Arkitekt Dergisi*, 514:46-54.
- Branca, A. F. (1979). Tarihsel Çevrede Yapı Eylemi. *Mimarlık Dergisi*, 1:45-46.
- Brent, C. B. (1980). Architecture in Context-Fitting New Buildings wiht Old. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Budd, M. (2008). Aesthetic essence. R. Shusterman ve A. Tomlin (Ed.). Aesthetic experience. New York: Routledge, 17-31.
- Büyükmıhçı, G. Ve Kılıç, A., 2015, Tarihi Dokuda Yeni Yapı Uygulamaları; Yasal ve Eylemsel Sınırlar, 9. Uluslararası Sinan Sempozyumu, 21-22 Nisan 2015, Edirne, Türkiye, ss.125-132.
- Enlil, Z. (2012). Garden city. http://www.yildiz.edu.tr/~enlil/KPT/DERS11_a.pdf.
- Erdoğan, E. (2006). Çevre ve Kent Estetiği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 8(9):68-77.
- Erzen, J. (2007). Kent Estetiği: Türkiye Estetik Kongresi'nde "Çevre, Kent ve Mimarlık" Üzerine. *Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası Yayını, 334.
- Günay, B. ve Selman, M. (1994) Kentsel görüntü ve kentsel estetik örnek kent: Ankara, kent, planlama, politika, sanat. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.
- Hammaloğlu, A. G. ve Akten, M. (2019). Kentsel Çevrenin Algısı: Muratpaşa İlçesi Örneği. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi (MBUD)*, 4(2):172-182.
- Kagan, M. (1982). Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat. Çeviri: Aziz Çalıklar Altın Kitaplar Yayınevi Bilimsel Sanatlar Dizisi, Dizgi Matbaası.

- Khan, H.-U. (1990). The Architecture of the Mosque, an Overview and Design Directions. R. Powel (Ed.), Expressions of Islam in Buildings. Singapore: Concept Media/The Aga Khan Award for Architecture, ss.109-127.
- Korumaz, M. ve Özkaynak, M. (2019). Tarihi Çevre/Yapı Duyarlı Stüdyo Eğitimi. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 8(23):201-225.
- Kumbaracıbaşı, C. (1991). Kent, Estetik, Ankara, “2000’li Yıllar İçin Ankara Kenti’nin Açık ve Yeşil Alan Sistemi Ne Olmalıdır?” Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Peyzaj Mimarlığı Derneği Sempozyum Bildirileri Ortak Yayını, 29/31 Mayıs, ss.65-67, Ankara.
- Lynch, K. (1960). The Image of The City. MIT Press, Cambridge.
- MacCormac, R. (2008). Innovation, Context and Congruity. Conservation Bulletin (59):9–11.
- Martinelli, A. (2005). Global Modernization: Rethinking The Project of Modernity. London: SAGE Publications.
- Nasar, J. (1994). Urban design aesthetics: the evaluative qualities of building exteriors. Environment and Behavior, 26(3):377-401.
- Özer S., Aklıbaşında M. ve Zengin M. 2010. Erzurum Kenti Örneğinde Kullanılan Kuşatma Elemanlarının Kent İmajı Üzerindeki Etkileri, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi 7(2):123-130.
- Özkaynak, M. (2021). Kamu Binalarında Geleneksel Yapı Ögelerinin Sahte Tarihselcilik Uygulamalarına Konya Örnekleri Üzerinden Bir Eleştiri. STAR- Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 2(3):75-91.
- Sack, M. (2001). Eski ve Yeninin Bütünleşmesi. Mimarlık (291):44-45.
- Sevinç, M. (1999). Postmodernizm ve Kent, Birikim dergisi, 124:1-6.
- Şentürer, A. (1990). Mimaride Estetik Olgusunun “Mutlak Değişmez ve Bağımlı-Değişken” Özellikler Açısından İrdelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2011). Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Temel, S., Kuru, R., ve Sarıgül, S. (2021). Tarihi Çevrede Eski Yeni Birlikteliğinin Öznel İzlenimler Üzerinden Değerlendirilmesi: Divanyolu Caddesi (Beyazıt-Sirkeci Aksı) Örneği. Sanat ve Tasarım Dergisi, (27):379-405.
- Velioğlu, A. (1992). Tarihi Çevre İçinde Mimari Tasarım ve Süreci Üzerine Bir Araştırma. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.

Bölüm 3

ESKİ KAHİRE GELENEKSEL KONUT MİMARİSİ, "HİLMİYE VE SEYİDE ZEYNEP KONUTLARI ÖRNEĞİ"

*Mine ULUSOY¹,
Betül KANLI²*

1 Prof. Dr. Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, KONYA, mulu-
soy@ktun.edu.tr.,

2 Mim, Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, KONYA

1. GİRİŞ

Tarihi Kahire ve çevresi M.Ö. 3000 yıllarına Firavunlar döneminde başlayarak M.S. 1848'e kadar olan İslam dönemi boyunca sürekli önemli ve köklü bir yerleşim yeri olarak kabul edilmiştir. İncelenen dönem, M.S. 1848'e kadar uzanan İslam dönemlerini kapsamaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde değişik isimlerle anılan, ve Osmanlı dönemi Kahire'si olarak bilinen bu bölge, Firavunlar döneminde Oun köyünün batısında kabilelerin yerleşim gösterdiği bir bölgeydi ve Firavunlar dönemine ait kalıntılar bu döneme ait yerleşimlerle birlikte varlığını sürdürmedi. Bu durumun nedeni, milat sonrası 641 ve milat sonrası 1848 yılları arasında İslamiyet'in egemen olduğu dönemde, bölge sakinleri kendi kültürel miraslarını Firavunlar'ınkini ihmal ederek inşa etmişlerdir. Bu nedenle bu alanda Firavunlar'a ait eserler korunmamıştır.

M.S. 641 tarihinde, Müslümanlar ve Araplar bu bölgeye göç etmeye başladı. Fustat Şehri, Amr bin As tarafından kuruldu. Amr bin As, bu yerde büyük bir cami inşa ettirdi ve çevresinde geniş bir pazar yerleşimi oluşturdu. Bu dönemde, çevre kabileler ve yerleşimler gelişerek, Eski Kahire, Fustat Şehri'nin özelliklerini benimsemeye başladı. M.S. 751'de Fustat yıkıldığında, Askar Şehri, Salih bin Ali tarafından kuruldu ve benzer tarzda mescitler, hamamlar ve konutlar inşa edildi. M.S. 870'de Ahmed bin Tolun, Katayı Şehri'ni kurdu ve benzer bir gelişim sürecine tabi tuttu. Fatımi Kahire ise M.S. 969 tarihinde ortaya çıktı ve Mısır'ın mimarisine büyük etkilerde bulundu. Camiler, mezarlar, medreseler, saraylar, kapılar ve hamamlar gibi yapılar bu dönemden günümüze ulaşmıştır. Selahaddin Eyyubî'nin 1171 yılında Fatımi egemenliğine son verdiği dönemde, Selahaddin Eyyubî Camii gibi önemli eserler inşa edilmiştir. 1171'den 1250'ye kadar süren Eyyubî egemenliği, Çerkez Memlukleri ve Bahari Memlukleri tarafından sona erdirilmiştir. 1517'de Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine katılan Mısır, Türk mimarisiyle etkilenmiş ve Mısır evlerinde önemli değişiklikler görülmüştür.

Eski Kahire, 1805 yılında Fransızlar tarafından işgal edilmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde bulunuyordu. Dönemin valisi Mehmed Ali Paşa, bu şehirlere sonradan Eski Kahire olarak bilinen isimleri vermiştir. 1863-1879 yılları arasında İsmail Paşa tarafından yönetilen ve 1952'de cumhuriyetin kurulmasına yakın Eski Kahire, İngiliz sömürge döneminin ardından, 1960 yılına gelindiğinde merkezi tarihsel kent haline dönüşmüştür (Mubarak, 1980).

Tarihi Kahire, tarih boyunca birçok farklı kültürün bir araya geldiği bir merkez olmuştur. Bu kültürel çeşitlilik, Kahire'deki orta ve üst sınıf konut mimarisini şekillendiren bir faktör olmuştur. Ayrıca, Mısır'ın iklim koşulları, yapı teknikleri ve gelenekleri gibi diğer etkenler de

Mısır konutlarının tasarımını etkilemiştir. Tüm bu faktörler, Mısır konutlarına benzersiz bir karakter kazandırmıştır. Eski Kahire, 10. ile 16. yüzyıllar arasında, Fatımi döneminden Osmanlı dönemine kadar farklı mimari ve tarihi özellikleri bünyesinde barındırmıştır. 19. yy başlarında, Avrupa'nın mimarlık ve sanat alanındaki etkisi göz önüne alındığında, Mısır mimarisi üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Bu dönemde, Mısır'da gerçekleştirilen projeler özellikle İtalyan ve Fransız mimarlara verildi ve bu nedenle 19. Yüzyılında Genellikle, binalar Avrupa tarzını yansıtan bir yapıda inşa edildi. Mısır'da, yüksek katlı konutlar, devlet kurumları gibi yapılar yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı. ve bu, dolaylı yoldan Tarihi Kahire'ye de yansdı (Mubarak, 1980).

2. Mısır'da Geleneksel Konut:

Mısır evlerini tam anlamıyla anlayabilmek için, milattan önce ve sonra geliştirdikleri mekânlar, mimari yapılar, kültür ve düşünce yapılarına odaklanarak tarihi süreç boyunca gelişen tüm özellikleri günümüze kadar incelememiz gerekmektedir.

Mısır'da Firavunlar Dönemi Konutları

Bu yapılar, kerpiçten farklı olarak kireç taşı ve tuğlalar kullanırdı. Mısır'da 3 çeşit konut türü vardı: kırsal evler, şehir evleri ve aristokrat sınıfın evleri. Bu konutlar genellikle 2 veya 3 katlıydı ve katların sütunları büyük taşlardan oluşuyordu. Bu, evlere daha sağlam bir doku sağlarken aynı zamanda yüksek tavanlı ve görkemli iç mekanlar oluştururdu. Zemin kat, genellikle hizmetçiler tarafından kullanılırken, birinci ve ikinci kat ev sahiplerine aitti. Mısırlılar, günlük aktivitelerinin çoğunu evlerinin çatılarında gerçekleştirirlerdi, çünkü Mısır'da ağaçlar nadir bulunurdu, bu nedenle evlerin tavanları ahşap yerine kubbelerle inşa edilirdi. Bu kubbeler, ince kerpiç kullanılarak oluşturulurdu (داوود, 1984).”

İslam dönemi Mısır Kontu

Mısır'ın en köklü yerleşimleri bu süreçte mevcuttu ve yaklaşık 900 yıl süren bir geçmişe sahipti. Bu dönemler boyunca Mısır, büyümüş, gelişmiş ve birçok önemli yapı ile süslenmiştir. Bu yapılar arasında hanlar, hamamlar, camiler, medreseler, evler ve benzerleri bulunmaktadır (Williams, 2008).

Bu dönemlerin evlerinde kullanılan yapı tarzları arasında kesme taşlar, sağlam taşıyıcı duvarlar, zarif eyvanlar, mermer döşemeler, ahşaptan yapılan işlemeli cumbalar, taş kapılar, süslü parmaklıklı pencereler, karmaşık mukarnaslar, mermerden yapılan şelaleler ve çarpıcı süslemeler özellikle dikkat çekmektedir (يوسف, 1997). Bu yapılar, Mısır'ın tarihindeki bu önemli dönemi yansıtan ve bu zengin mirası koruyan kıymetli eserlerdir.

- Osman dönemi Mısır Konutu

M.S. 1805-1848 yılları arasında Mısır'da, Nil Nehri vadisinin üzerinde, onlarca Osmanlı tarzında Türk evi inşa edildi. Bu evler, çeşitli ahşap cumbaları, geniş saçakları, kaş kemerleri, sivri kemerleri, ve çok sayıda pencere, geometri motifleriyle dikkat çekmektedir. Türk tarzı evlerin temel yapı malzemeleri ahşap, kesme taş ve kerpiçtir. Bu evlerde çeşitli tavan teknikleri olan çıtakari, düz tavanlar ve ters tavanı kullanılmıştır (Ulusoy, 2007).

Osman dönemi Mısır evlerinin planları, odalar, sofalar, koridorlar ve merdivenler içeriyordu. Osmanlı tarzında inşa edilen bazı Mısır evleri dışarıdan açılan bir sofaya sahipti ve tüm odalar bu sofaya bakacak şekilde düzenlenmişti. Diğer bir plan tipi ise orta sofalı plan tipiydi; burada odalar dört yöne bakar ve pencereler dışa doğru açılırdı (Öztürk, 2011).

- Mısır Evi Planını Etkileyen Faktörler

İklim etkisi: Özellikle Mısır gibi Arap ülkeleri, sıcak iklim koşullarına sahiptir. Bu nedenle, konutlar havalandırma ve aydınlatma sağlamak için iç avlularla tasarlandı (يضاقل, 1998).

Toplumsal ve Kültürel Dinamikler: Mısır topluluğu, Arap gayri Müslümanlar, Arap Müslümanlar, ve Hristiyanlar topluluklarına ev sahipliği yaptı. Bu nedenle, konut tasarımı farklı inançlara ve kültürlere uyumlu olarak geniş bir çeşitlilik sergiledi (يضاقل, 1998).

Dini Etki: İslam inancı, Kahire'nin yaşam biçimini ve mimari dokusunu kökten değiştirerek şehir merkezlerinde camilerin inşasını teşvik etti. Konutlarda, gizliliği korumak amacıyla girintili çıkıntılı girişler sıklıkla tercih edildi (يضاقل, 1998).

- Mısır'daki Konut Çeşitleri

• El Rab

Bu toplu konut türü, şehir merkezlerinde oldukça yaygındır ve genellikle 2 veya 3 katlıdır. Birleşik birimler, uzun bir geçitle birbirine bağlanırlar ve bu geçidin sonunda ise paylaşılan bir tuvalet ve mutfak bulunur (ديعد, 2009). İkinci tip Rab Al Menistirli, iki katlı bir yapısı temsil eder; zemin kat ticaret için ayrılırken, üst katlar oturma ve yatak odalarını içerir. Öte yandan, Rab Al Tebbene, bağımsız binalardan oluşan uzun bir dizi şeklinde düşünülmüştür. Her bir bina kendi özel merdivene sahiptir ve her bir ünite iki katlıdır, içinde oda, oturma odası, mutfak ve tuvalet bulunmaktadır (ديعد, 2009).

• Al Huş

Mimari açıdan bakıldığında, bu terim sıkça toplu yaşam alanlarına veya açık avlulara bakan konutları tanımlar. Örneğin, Osmanı Sükkari'nin tasarımı olan Huş, karşılıklı iki sıra halinde düzenlenmiş küçük odalardan oluşur. Her

odanın yüzölçümü genellikle 25 metrekareyi aşmaz ve tuvaletler genellikle girişin yanında bulunur. Huş'ta yaşayan aileler genellikle düşük gelirli sınıfa dahildir. Bu binalarda yaygın olarak çamur ve kırmızı tuğla gibi ekonomik malzemeler kullanılmıştır (Hanna, 1991).

- **Tek aile Konutu**

Bu tür evlerin en belirgin örneği, 20. yüzyılın başlarında inşa edilen ve Kariba Sokağı'nda bulunan Kurabi Evi'dir. Ev, iki katlıdır ve zemin katı da içermektedir. Ana yaşam alanı birinci katta yer almaktadır ve bu kat genellikle bir aile tarafından kullanılırdı. Bu ev, üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak ve tek bir aile tarafından kullanıldığı ancak zaman zaman akrabaların da konuk olduğu bir konut olarak tanımlanacaktır.

- **Toplumsal mekânlara bakan evler**

Bu tür konutlar, genellikle iki veya üç ailenin bir araya gelerek ortak bir avlu veya bahçe oluşturduğu yapılar olarak tanımlanabilir. Her evin kendi bağımsız girişi ve merdiveni vardır, ve bu merdivenler ortak avluya veya bahçeye yönelir. Bu tür evler her biri ayrı bir aile tarafından kullanılır, ve Zara Alnava Evi gibi örnekler bu konut tipine örnektir.

Geleneksel Apartmanlar

Geleneksel apartmanlarda her katta bir veya iki daire bulunurdu. Dairelerin alanı genellikle 20 ile 40 metrekare arasındaydı, nadiren 100 metrekareyi aşardı. Her daire, genellikle iki oda, bir sofa ve bir tuvaletten oluşurdu ve genellikle bir mutfakları yoktu. Sofanın bir bölümünde yemek pişirme işlemi gerçekleştirilirdi. Dairenin tuvaleti, giriş kapısına yakın bir konumda bulunurdu. 19. yüzyılın başlarında, yabancı mimarların Mısır'daki konutlara etkisiyle birlikte apartman tarzı konutlar ortaya çıkmıştır. Bu tür apartmanlar, Eski Kahire'de orta sınıf, esnaf ve işçi sınıfı insanlara kiralanırdı (Hanna, 1991).

3. Teknik Açıdan Eski Kahire'nin Geleneksel Evlerinin İncelenmesi

- **Abuulhasan Evi**

Yapım Tarihi: 20. Yüzyılın Başlarında.

Yapı, Mısır'ın Eski Kahire sınırları içinde Darb Elkabbani Mahallesi, Almahgar Sk, no: 2 de bulunmaktadır. Dairenin alanı 50m karedir.

- **Mimari özellikleri**

Abulhasan evi, iç avlulu plan tipine sahip olan ve yaygın olarak 'karnıyarık' olarak adlandırılan bir ev tipini temsil etmektedir. Bu ev üç katlıdır ve her katında bir daire bulunmaktadır.

Ev, zemin katında yer alan dikdörtgen iç avlu ile, mutfak, üç yatak

odası ve tuvalet gibi bölümlere erişim sunar. Bu iç avlu, doğu cephesinde bulunmaktadır. Batı tarafta ise doğrudan sokağa açılan iki dükkân ve bir depo mevcuttur. Evin girişi, doğu tarafında bulunan çift kanatlı orijinal ahşap kapı ile sağlanır. Yapının doğu cephesindeki bodrum katı girişinde, üst katlara çıkmak için kullanılan demir işlemeli bir merdiven yer almaktadır ve bu merdivende bulunan korkuluklar orijinal ahşaptan yapılmıştır. Merdivenin üst kısmında ise havalandırma ve aydınlatma amacıyla aydınlatmalı camlı pencereler bulunmaktadır.

Zemin katta bulunan iç avlu tipi düzenlemeler, birinci ve ikinci katlarda da aynı şekilde karşımıza çıkar. Birinci katın doğu kısmındaki iç avlu, üç yatak odası, mutfak ve tuvalet gibi özel alanlara erişim sağlar. Mutfak ve tuvalet, ev sakinlerine özgü olarak tasarlanmıştır. Evin batı tarafındaki iç avlu, merdiven sahanlığına, salona, sedire ve misafirler için ayrılmış olan tuvalete açılır. Bu dönemde hamam kültürü oldukça yaygın olduğu için evde banyo bulunmazdı.

Mahgar Sokağı'na bakan pencereler, yerel mimariyle Endülüs sanatının etkisini taşıyan ahşap malzemeden yapılmış dört kanatlı tasarımlara sahiptir. Evin kuzey cephesinde, birinci ve ikinci katlar boyunca simetrik altı pencere bulunur. Tavanlar zarif alçı motiflerle süslenmiş ve evin zeminleri fayansla kaplanmıştır. Ayrıca, salonda bulunan oyma tekniği ile işlenmiş ahşap bir gömme dolap vardır ve bu dolabın kenarları özenli süslemelerle bezenmiştir.

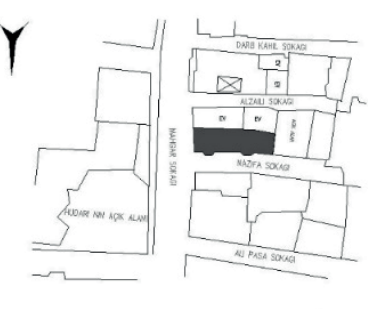
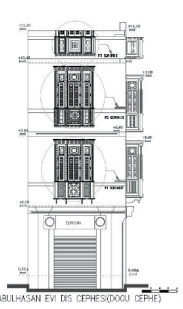
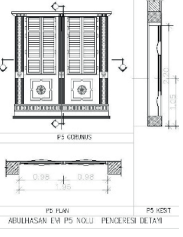
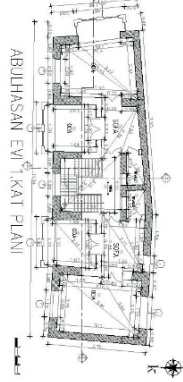
• Yapım tekniği ve malzemesi

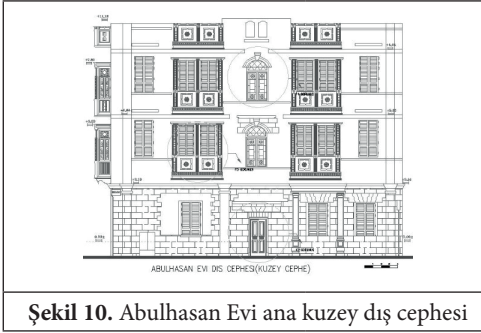
Ev üç katlıdır ve taşıyıcı duvar sistemini kullanarak inşa edilmiştir. Zemin katın taş duvar kalınlığı 60 cm iken birinci katın taş duvar kalınlığı 50 cm'dir. Odaların içindeki taş duvarların üzerine yerleştirilen ahşap hatıllar, balkon ve oda zeminini birbirine bağlamak için kullanılmıştır.

• Süsleme özellikleri

Cumbalar, odaların cephelerini tamamen kaplar ve 2. katın net görünürlüğünü azalttığı için 1. katın oymaları ve süslemeleri daha belirgin hale getirilmiştir. Balkon pencerelerinde ahşap yıldız süslemeler bulunur ve pencereler özel süslü camlarla donatılmıştır. Kemerlerin iç çerçevesi tırtıklıdır ve üzerlerinde hat sanatı motiflerini içeren uzun şeritler yer alır. Sedirlerin üst kısmında alçıdan yapılmış mukarnaslar bulunur ve şekilli süslemeler sedirlerin üst kısmını süsler.

Tablo 1. Abulhasan Evi Resimleri ve Çizimleri

	 ABULHASAN EVİ VAZİYET PLANI 1/2000	 ABULHASAN EVİ DİŞİS KAHİF SOKAĞI (DETAY)
Resim 1. Abulhasan Evi	Şekil 2. Vaziyet planı 1/500	Şekil 3. Zemin kat planı
		 ABULHASAN EVİ DİŞİS KAHİF SOKAĞI (DETAY)
Resim 4. Giriş kapısı	Resim 5. Merdiven detayı	Şekil 6. Cumba
		 ABULHASAN EVİ 1. KAT PLANI
Şekil 7. Odanın cumbası	Resim 8. Evin Penceresi	Şekil 9. 1. Kat planı

Şekil 10. Abulhasan Evi ana kuzey dış cephesi

Resim 11. Evin doğu cephesi

- Zara Alnava Evi

Yapım Tarihi: 19. Yüzyılın sonu

Yapı, Mısır'ın Eski Kahire sınırları içinde Seyide Zeynep Mahallesi, Tibbene Sk, no: 20de bulunmaktadır.

Konut Eyyubi dönemi tarzına aittir.

• Mimari özellikleri

Zara Alnava Evi, iç avlulu bir plana sahiptir ve “karnıyarık” olarak da adlandırılan bir ev tipini temsil eder. Bu yapı, orijinal haliyle üç katlıydı, Her katında iki ev mevcuttur. Ev, ana kuzey girişini kullanarak bir dehliz aracılığıyla açık bir avluya erişir. Batı tarafta, avluya açılan taş kemerli bir sedir bulunur. Evin iki ayrı girişi vardır; birincisi kuzey girişindedir, diğeri ise süslü taş bir yapıya sahip olan haremlik girişi güneydoğu cephesinde bulunmaktadır.

Bina zemin katında bir daire, küçük oda, depo ve üç dükkân barındırıyor. İlk kat, güney dairesi, giriş bölümü, salon, yatak odası tuvalet ve mutfak gibi alanları içeriyor. Salon odasının tavanında zarif bir aydınlatma sistemi bulunuyor. Binaya kuzey cepheden yuvarlak kemerli ve süslü çift kanatlı orijinal ahşap kapıdan giriliyor.

İkinci kata merdivenlerle çıkıldığında, iki daireye giden girişlere ulaşıyor. Her dairenin iki farklı girişi var; biri odaya açılırken diğeri mutfak ve tuvaletlere erişim sağlar. Güneydeki daireye haremlik merdivenlerinden giriliyor. 19. yüzyılda bu dairenin cephesine bazı eklemeler yapılmıştır. Salon odasının tavanı ahşap çıtalarla alçı sıva ile kaplanmış ve üzerine ince işçilikle yapılmış renkli desenler eklenmiştir. Yatak odasının tavanı ise ters tavan tarzındadır ve kalın ahşap kirişler arasına yerleştirilen basit çیتالardan oluşur. Evin duvarları da alçı sıva ile kaplıdır.

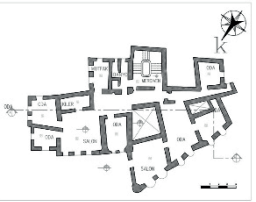
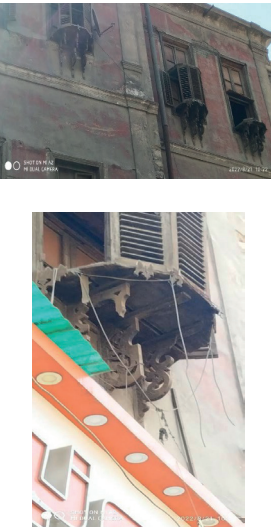
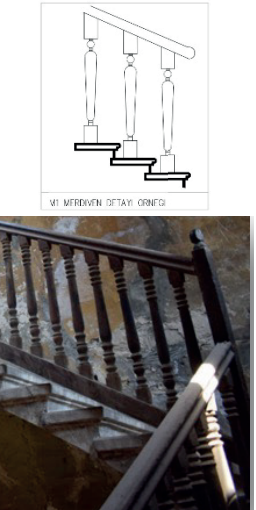
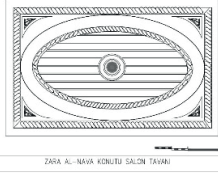
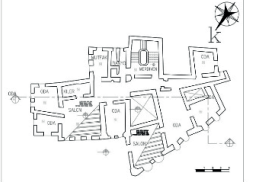
• Yapım tekniği ve malzemesi

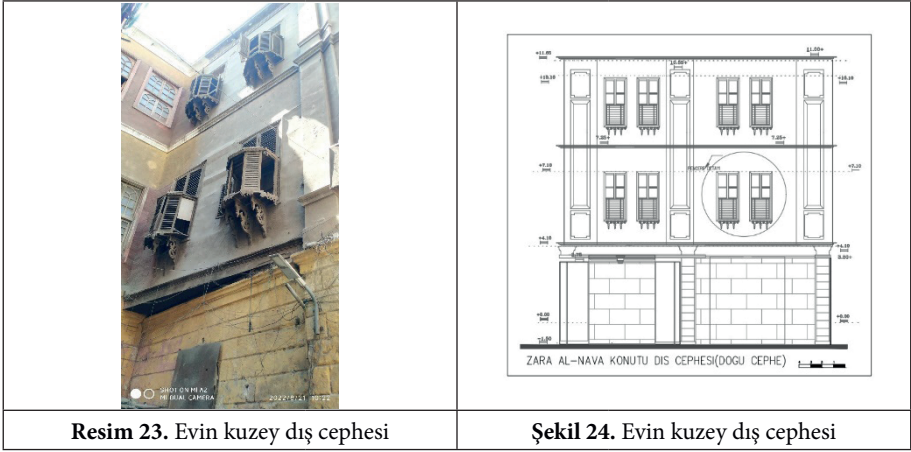
Zemin katın taş duvar kalınlığı 60 cm iken birinci katın duvar kalınlığı 50 cm'dir. Ev, bazı cephelerinde kesme taş sıraları arasına yerleştirilmiş tuğla sıralarıyla dikkat çeker. Ev cephesi, serpme sıva ile kaplanmıştır.

• Süsleme özellikleri

Zara Alnava evinin avluya açılan sediri etrafında dikkat çekici bir süslü sütun ve üstünde ince işlemeli ahşap oyma kaş kemerleri bulunur. Salonun tavanı muhtelif renkli nakışlarla bezenmiş ince işçilikli kalem işi süslemelere sahiptir. Salonun bazı duvarlarında da kalem işi süslemeler görülmektedir. Yapının cephelerinde bulunan çeşitli desenli cumbalar, eve görsel bir zenginlik katmaktadır.

Tablo 2. Zara Alnava Evi Resimleri ve Çizimleri

	 ZARA AL-NAVA KONUTU VAZİYET PLANI 1/2000	 ZARA AL NAVA KONUTU 1. KAT P.LANI
		
	 ZARA AL-NAVA KONUTU SALON TAVANI	 ZARA AL-NAVA KONUT KAT TAVAN DÖŞEME PLANI
Resim 12. Zara Alnava Evi	Şekil 13. Vaziyet planı 1/500	Şekil 14. 1. kat planı
Resim 15. Giriş kapısı	Resim 16,17. Cumba Pencere	Resim 18. Şekil 19. Merdiven detayı
Şekil 20. Resim 21. Sedinin tekne tavanı	Şekil 20. Resim 21. Sedinin tekne tavanı	Şekil 22. 1. Kat plan tavanı

4.SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Eski Kahire'deki konutlar, çeşitli yapı tiplerine sahiptir; iki katlı, üç katlı, tek ailelik veya apartman tarzı evler mevcuttur. Farklı tasarımlara rağmen, bu evlerin yaygın plan tipi, merkezi bir avluya sahip olan “orta sofa” plan tipidir.

Alaturka tuvaletler, genellikle Eski Kahire evlerinde tercih edilen tuvalet türüydü. Eski Kahire'deki avlular, ev sakinlerinin çeşitli aktivitelerini gerçekleştirdiği alanlar olarak kullanılırdı ve bu yapıların odalarını sokaktan izole etmek amacıyla kullanılırdı.

Eski Kahire'deki evler, Fransız mimari tarzından etkilenen demir işlemeli merdiven korkuluklarıyla dikkat çeker. Ayrıca, bu evlerin önemli mimari öğelerinden biri olan cumbalar, kadınların sokakları gözlemlemelerinin yanı sıra aşırı güneş ışığı ve ısıya karşı koruma sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Ancak, 20. yüzyılın başlarında cumbaların yerini daha sade, desensiz ve pratik panjurlu pencereler almıştır. Eski Kahire'deki evlerin giriş kapıları, evin tarzına bağlı olarak farklılık gösterirdi. Örneğin, Avrupa tarzında inşa edilen evlerin kapıları genellikle demir işlemeliydi. 19. ve 20. yüzyılda bu evlerde taşıyıcı duvar sistemleri ve ahşap tavanlar yaygın olarak kullanılırdı. Bazı evlerde, duvarların güçlendirilmesi amacıyla ahşap hatıllar eklenirdi, bu hatıllar pencere altları, üstleri ve tavan seviyeleri gibi farklı bölgelere yerleştirilirdi. Bazı evlerde ise çift cidarlı taş duvarların arasına helik denilen küçük ve düzensiz taşlar yerleştirilirdi. Kesme taş duvarların sırasında ise tuğlalar sık sık kullanılırdı. Süslemeler, genellikle dış cephelerde yoğun bir şekilde görülürken iç mekanlarda daha azdır. Ahşap cumbalar, oyma veya çıtakari teknikleriyle süslenmiştir. Evlerin sedirlerinde ağır süslemeler bulunur, bazıları oyulmuş kesme taştan yapılırken bazıları oyulmuş ahşaptan yapılırdı. Tavanlar, çıtakari veya tekne tavan teknikleriyle tasarlanmıştır. Bazı evlerin tavanları, alçıdan yapılmış bitki motifleri ve kalem işi ile süslenmiştir.

Bu tür evlerin mimari özelliklerinin korunması için acil bir gerekliliktir. Bölge sakinlerine bu evlerin kültürel ve tarihi değerini anlatmak amacıyla eğitici komiteler oluşturulmalı ve vatandaşlar, evlerini restore ettirmeleri için cesaretlendirilmelidir. Ayrıca, yasaların etkili bir şekilde uygulanarak miras evlerini yıkan kişiler cezalandırılmalı ve yıkımın caydırıcı bir önlem olması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abd El Kader, Z. F., and Momtaz, R. I., 2010, Sustainability in Architecture Between The Past and The Future, International Conference on Urbanism And Green Architecture 30th-31st Oct, India, 3-8, 4-20.
- Anonim, 2014, Eski Kahire Kùltürü, Tarihpedia, http://www.tarihpedia.com/misir_genel_kultur.html#
- Casanovas, X., 2007, Rehabi Med Method, Traditional Mediterranean Architecture, Rehabilitation Town and Territory, Barcelona, 9-17, 193-195, 159-167.
- Eldem, S. H., 1984, Turkish Houses: Ottoman Period, Volume 1, Turkish Foundation for the Promotion, İstanbul.
- El Nokaly, A., and Elseragy, A., 2013, Sustainable Heritage Development: Learning from Urban Conservation of Heritage Projects in Non Western Contexts, European Journal of Sustainable Development, Published by ECSDEV, Rome, Italy, 2, 1, 31-56.
- Hanna, N., 1991, Habiter Au Caire- La Maison Moyenne et ses Habitans Aux XVII Et XVIII Siecles, Institut Français D'Archeologie Orientale Du Caire, Cairo.
- Lane, E. W., 1978, An Account of the Manners and Customs of Modern Egyptians: Written in Egypt during the Years 1833-1835, East –West Publications, U.K.
- Map of Islamic Cairo Monuments, 1948, Scale 1:5000, Oriental Institute Archives Map Collection, Oriental Institute, University of Chicago, Web: <https://oi-idb.uchicago.edu/id/a4a4a318-aa81-4dee-8760-da2f755192f0> .
- Nour, H. M. H. M. M. H., 2012, Awqaf and Heritage: The Degree of Doctor of Philosophy, Politecnico di Milano, Faculty of Architecture and Society, Milano.
- Öztürk, D., 2011, Seydişehir Geleneksel Konut Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Raymond, A., 2002, The Glory of Cairo: An Illustrated History, American University in Cairo Press, 2002, Egypt.
- Warner, N., 2005, The Monuments of Historic Cairo, A map and Descriptive Catalogue, American Research Center in Egypt Conservation, Published by: The American University in Cairo Press, Egypt.

ARAPÇA KAYNAKLAR

- عبد الجواد, توفيق. محمد., 1984, العمارة وحضارة مصر الفرعونية, مكتبة الانجلو المصرية, 128-273.
- الدين, س. ك. (1987). العمارة الإسلامية في مصر. القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب
- درويش. م. (2019). التراث المعماري الأيوبي والفاطمي في مصر مصر: مؤسسة الأمة العربية للنشر والتوزيع
- القاضي, شوكت, محمد, لطفي, عبد الرحمن. 1998, العمارة الإسلامية في مصر (النظرية والتطبيق) رسالة دكتوراة قسم الهندسة, جامعة/سيوط, اسيوط
- مبارك, ع. سليمان. (2001). الخطط التوفيقية الجديدة لمصر : القاهرة ومدنها وبلادها القديمة والشهيرة. القاهرة: دار الكتب والوثائق القومية، مركز تحقيق التراث.
- عكاشة, علياء., 2008, العمارة الإسلامية في مصر, بردي للنشر, الجيزة, مصر, 8-34, 71-81.
- سعيد, صلاح. نكي, 2009 , بيوت أحياء القاهرة القديمة في القرن التاسع عشر, ديوان الكتب, القاهرة.

Bölüm 4

SAMSUN BELEDİYE BİNASI'NIN "MİMARİ UYGULAMALARDA HATA VE HASAR" KAVRAMLARI KAPSAMINDA ANALİZİ

Murat ERDEMİR¹

Nurcihan Şengül ERDOĞAN²

Serra Zerrin KORKMAZ³

1 Yüksek Mimar, Konya Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya, Türkiye. Orcid: 0000-0003-1769-710X

2 Arş. Gör., Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Konya, Türkiye. Orcid: 0000-0003-3200-4383

*İlgili Yazar/Corresponding author: nserdogan@ktun.edu.tr

3 Prof. Dr., Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Konya, Türkiye. Orcid: 0000-0003-1234-1438

1. Giriş

Karada ve suda daimî veya geçici olarak düzenlenmiş olan sabit ya da hareketli her türlü inşaat yapıdır. Yapıların gerek tasarım gerekse uygulama ve kullanım aşamalarında oluşan hatalar ile dış çevreden ve içten kaynaklı faktörlerin etkisiyle meydana gelen hasarlar; yapının görsel niteliklerini bozmasının yanı sıra dayanımını da düşürerek faydalı hizmet ömrünü kısaltmaktadır. Söz konusu etkilerin sebepleri arasında malzeme, kullanım, ısı, su, zemin özellikleri, doğal afetler, işçilik, rüzgâr gibi unsurlar yer almaktadır. Uzun yıllar bu faktörler altında yıpranan yapılarda düzenli bakım yapılmaması durumunda ciddi hasarlar gözlemlenebilmektedir. Yapılan literatür araştırması neticesinde; yapılarda hata ve hasar sebeplerini inceleyen, inşa etme sürecinde yürütülen uygulamaları araştıran birçok yayın olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Mimari Uygulamalarda Hata ve Hasar Konusuna İlişkin Faydalanılan Yayınlar

Mimari yapılarda hatalar	Ayalp and Öcal (2016); Wang, Xie, Chafekar, and Chattopadhyay (2015); Safin, Leclercq, and Blavier (2008); Koçu and Dereli (2005); Uğurlu (2004); Atkinson (2002); Bulut (2001); Atkinson (1999); Atkinson (1998)
Yapılarda meydana gelen hasarlar	Yetkin, Dedeoğlu, and Calayır (2021); Dogan, Ecemis, Korkmaz, Arslan, and Korkmaz (2021); Ahunbay (2021); Utkutuğ (2006); Lourenço, Luso, and Almeida (2006); İşçi (2005); Tekin (2003); Koç (2000)
Şantiyede yürütülen uygulamalar	Yavuz (2019); Uyaroğlu (2016); Baytop (2004)

Mimari uygulamalarda hatalar ve hasarlar odağında hazırlanan bu çalışma ile “Mimari uygulamalarda karşılaşılan hatalar nelerdir?”, “Yapılarda hasara neden olan etkenler nelerdir?” ve “Söz konusu hata ve hasarlara nasıl çözümler üretilebilir?” sorularının cevapları araştırılmıştır. Literatüre dayalı analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, uluslararası ve ulusal kaynaklar üzerinden gerçekleştirilen okumalar ile “yapılarda ortaya çıkan hatalar ve hasarlar” konusuna dair kavramsal çerçeve analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, çalışma kapsamında Samsun Belediye Binası örneği üzerinden sentezlenmiş ve bulgular irdelenmiştir. Yapıdaki hata ve hasarlar tespit edilerek çözüm alternatifleri sunulmuştur. İlgili sentezler, çalışmanın bilimsel çıktıları oluşturmuştur. Son olarak; araştırma çıktıları öneri ve sonuç haline getirilerek çalışma tamamlanmıştır.

2. Yapılardaki Hata ve Hasar Kavramları

Karada ya da suda, iskân veya bayındırlık maksadıyla kurulan konut, tünel, yol, köprü, baraj gibi tesisler ile bunların yerüstü ve yeraltı inşaatına yapı denir. Bir yapının oluşturulmasındaki en önemli ögeler işlev, biçim,

ekonomi, gereç ve teknolojidir. Yapılar, kullanılan gerecin veya yapım yönteminin türüne göre betonarme karkaslı, çelik, yığma, hımış, kagir, yarı kagir, kerpiç, ahşap, yarı ahşap vb. şeklinde adlandırılır. Hasol (2012) yapıları sekiz farklı kategoride açıklamıştır:

- Daimî Yapı: Temelli kalmak amacıyla yapılan veya belirli bir süre için inşa edilen ancak baraka, kulübe gibi hafif binalar sınıfından sayılmayan yapı.
- Geçici Yapı: Temelli kalmak amacı olmaksızın yapılan baraka, kulübe vb. hafif yapılar.
- Muvakkat Yapı: Geçici yapı.
- Kaba Yapı: Bir yapıda duvarlar, döşemeler, temel gibi işleri içeren iş grubu.
- İnce Yapı: Bir yapıda, kaba yapının ardından gelen ve doğrama, kaplama gibi faaliyetleri kapsayan iş grubu.
- Özel Yapı: Özel hukuk tüzel kişileri ile gerçek kişilere ait her tür yapı.
- Resmi Yapı: Devlete ya da kamu idare ve kuruluşlarına ait olan her çeşit yapı.
- Su Yapısı: Suların zararlarından korunmak veya sulardan yararlanmak üzere inşa edilen yapı.

2.1. Yapılarda Hata Türleri

Hata sözcüğü, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre “Bilmeyerek ve istemeyerek yapılan yanlış, yanılma, kusur, yanılğı.” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü’nde ise “Bir ölçmede farklı sebeplerle meydana gelen ve bulunan değer ile gerçek değer arasındaki fark miktarınca olan yanılğı” olarak ifade edilmektedir (Hasol, 2012).

Yapıların kaliteli ve dayanıklı olabilmesi maksadıyla yürürlüğe konulmuş olan yönetmelikler bulunmaktadır. İlgili yönetmelikler ile standartları uygulayacak teknik elemanın bulunmayışı, kontrol ve denetim sürecinde eksiklikler yaşanması, doğru organizasyonun kurulamaması vb. nedenlerden dolayı yapılarda çeşitli uygulama hataları ortaya çıkmaktadır. Hataların büyük çoğunluğu kullanılan yapı malzemelerinin kalitesinden, teftiş yetersizliğinden, işçilik kusurlarından, bakım koşullarının gereğince sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Şantiye sahasında üretilen materyaller için çalışan işçilerin bilimsel eğitiminin olmaması da uygulama hatalarının oluşmasına neden olmaktadır (Koçu & Dereli, 2005). Yapı imalatlarında en sık karşılaşılan hatalar altı ana başlıkta incelenebilmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Yapılarda Hata Türleri

(Atkinson, 2002; Insapedia, 2022; Koç, 2000 kaynaklarından faydalanılarak düzenlenmiştir.)

Hata Türleri	İçerikleri
Mimari ve statik proje hataları	- Mimari proje ile statik proje arasında uyumsuzlukların olması - Yapıların deprem kuvvetlerine karşı yeterli özellikleri taşınamaması (Perde-duvar kullanımının yeterli olmaması, dilatasyonların doğru boyutlandırılmaması ve detaylandırılmaması, bloklar arası mesafenin yetersiz olması vb.). - Kütle merkezi ile rijitlik merkezinin çakışmaması. - Yumuşak kat ve kısa kolon düzensizliklerinin olması. - Donatı birleşimlerinde yanlış detayların kullanılması.
Malzeme hataları	- Malzeme seçiminde yanlış tercihler yapılması. - Eksik malzeme kullanılması. - Standartlara uymayan, kalitesiz malzeme kullanılması. - Malzemenin doğru teknikle uygulanmaması.
Yapım sürecindeki hatalar	- Projenin hatalı uygulanması. - Nitelikli teknik elemanla çalışılmaması. - Yapım aşamasında denetim eksikliğinin olması.
Arazi ile ilgili hatalar	- Yanlış yer seçimi. - Zemin etüdünün yeterli biçimde yapılmaması (Yumuşak zeminler için yeterli tedbirin alınmaması, temel tasarımında zemin sıvılaşmasının göz ardı edilmesi vb.). - Temellerde suya karşı alınan önlemlerin yetersiz olması.
Yönetmeliklerle ilgili hatalar	- Yönetmeliklerin yeterince anlaşılamaması. - Yönetmeliklerin doğru şekilde uygulanmaması. - Yapılaşmaya uygun olmayan tarım arazilerinde inşaata izin verilmesi.
Kullanım hataları	- Zaman içinde yapıyı olumsuz etkileyecek su, nem, rutubet gibi unsurlara karşı bakımının yapılmaması. - Yapılan bazı tadilatların yapının deprem dayanımını azaltması (Duvarların kaldırılması, merdiven eklenmesi, döşemede boşluk açılması vb.).

2.2. Yapılarda Hasar Türleri

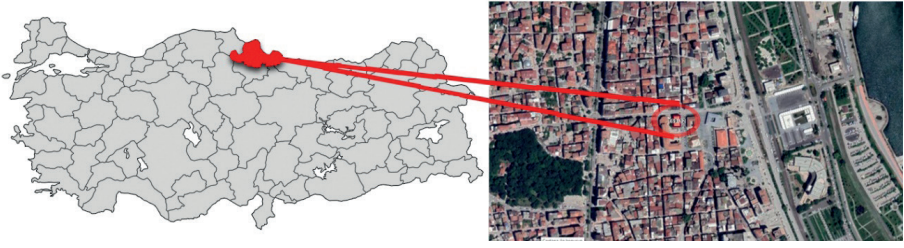
Hasar kelimesi, Hasol (2012) tarafından “Dış etkilere ve zorlu bir olay sonucunda ortaya çıkan yıkılma, çatılma, kırılma, dökülme gibi zarar ya da yapının bir parçasının veya tümünün işlevini göremeyecek duruma gelmesi halindeki zarar.” ifadesiyle açıklanmaktadır. Yapının gerek inşa gerekse kullanım sürecinde yapılan hatalar yapıda hasara neden olabilmektedir. Uygulama hatalarının yanı sıra doğa olayları, canlılar tarafından verilen zararlar gibi çeşitli etkenler de hasar oluşturan diğer faktörlerdir. Bu durum sonucunda ise, yapının fiziksel ve işlevsel özellikleri zamanla değişim göstermekte olup kullanıcı gereksinimlerini karşılayamayacak duruma gelebilmektedir (Koç, 2000). Yapılarda hasara neden olan etkenler; iç nedenler ve dış nedenler olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Yapılarda Hasara Sebep Olan Etkenler
(Ahunbay, 2021 kaynağından faydalanılarak düzenlenmiştir.)

Hasar Türleri	İçerikleri
İç nedenler	- Yapının konumundan kaynaklanan hasarlar - Zemin özellikleri (Zemin mukavemetinin düşük olması veya homojen olmaması, yapının fay hattı üzerinde konumlanması vb.) - Strüktür tasarımındaki hatalar - Hatalı malzeme kullanımı - Kötü işçilik ve detay kullanımı
Dış nedenler	- Uzun süreli doğal etkenler (Isı farkları ve donma-çözünme döngüleri, suyun kapilarite ile yapı içinde hareketi, zeminden gelen su ve nemin taşıyıcı elemanları ıslatması vb.) - Doğal afetler - İnsanların neden oldukları hasarlar (Yerleşmelerin terk edilmesi, kötü kullanım ve onarımlar, yangınlar, savaşlar, bayındırlık etkisi, turizm, trafik, hava kirliliği vb.)

3. Samsun Belediye Binası Örneği

Belediye binası konum olarak, Samsun İli, İlkadım İlçesi, Pazar Mahallesi, Çifte Hamam ve Necip Bey Caddelerinin kesişim noktasında, 169 ada, 12 parsel üzerinde konumlanmaktadır. Bina, dikdörtgen bir plan şemasına sahip olup, ana cephe niteliği taşıyan giriş cephesi doğu yönünde bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. *Yapının Konumu (Map, 2022; TKGM, 2022)*

Yapının ön cephesinde bulunan ikinci kat balkonu korkuluğunun ön yüzünde yer alan mermer blok üzerine yapılan Osmanlı tuğrasının altında ve yanlarında yazan kitabesine bakıldığında, hicri 1329-1331 (miladi 1911-1913) yılları arasında, Gebilizâde Mustafa Reşit Efendi tarafından, Osmanlı sultanı Sultan 5. Mehmet Reşat döneminde yapılmıştır (Şekil 2). Yapının mimarı İtalyan Mösyö Richi'dir (Anonim, 1977; İlkadım, 2022; Mostar-d, 2017; Sarısakal, 2002).

a

b

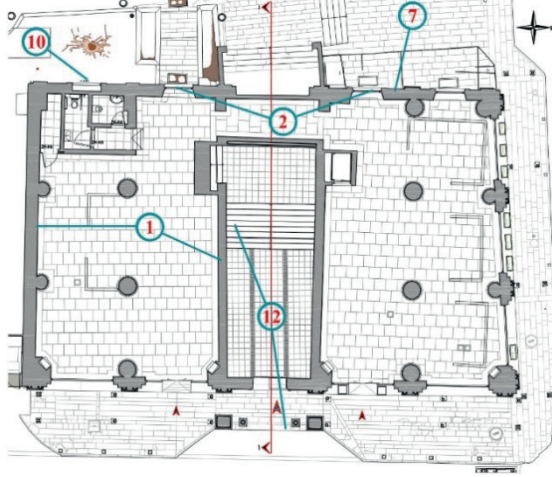
Şekil 2. a) *Yapının Güneydoğu Yönünden Genel Görünümü*

b) *Yapının İkinci Kat Balkonunda Bulunan Osmanlı Arması ve Kitabesi (Mostar-a, 2017)*

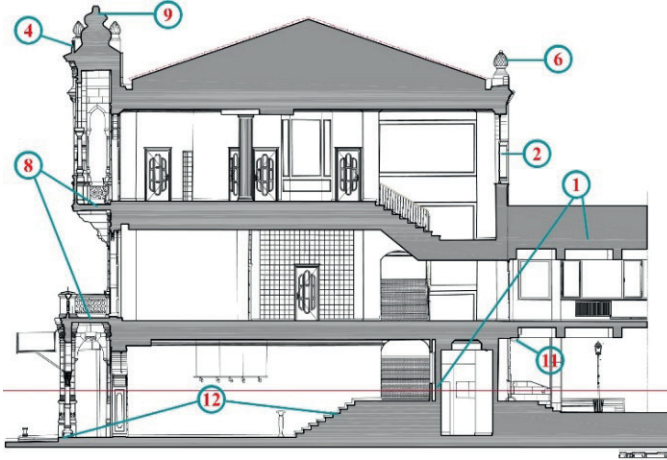
Belediye mülkiyetinde yer alan yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 12.02.1972 tarih ve 6154 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Söz konusu yapı, günümüzde Samsun Büyükşehir Belediyesi Başkanlık binası olarak hizmet vermektedir (Mostar-d, 2017).

Bina dikdörtgen plan şemalı olup, zemin ile birlikte üç katlı olarak yapılmıştır ve kâgir olarak inşa edilmiştir. Ana yapı malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Kapı ve pencere doğramaları ise ahşaptandır. Binanın kenarları yaklaşık 26,24 m x 16,25 m ölçülerindedir. Cepheleri Ünye taşı ile kaplanmıştır. Yapının pencere ve kapılarında farklı kemer formları tasarlanarak cephelere hareket kazandırılmıştır. Birinci kat pencerelerinde at nalı kemer, ikinci kat pencerelerinde ise basık kemer formu ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Birinci kat pencere söveleri iki farklı renkte taştan faydalanılarak yapılmıştır. Doğu cephenin ortasında bulunan giriş bölümü

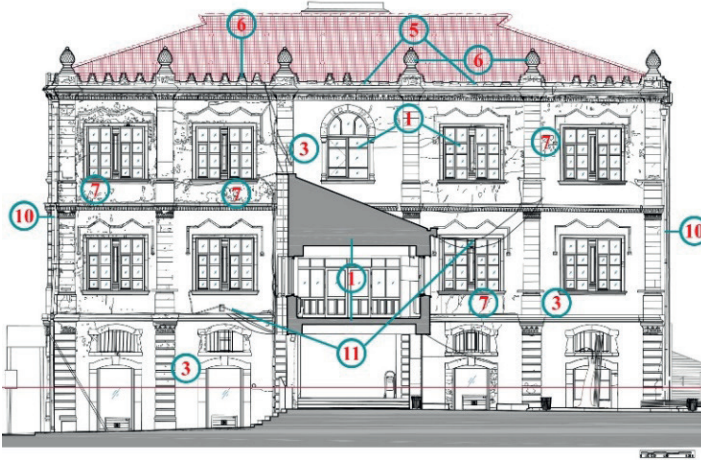
dışa taşırılıp, yüksek bir taç ile sonlandırılarak vurgulanmıştır. Yapıya batı cephesinin ortasından tüp geçit ile bağlanan ve 1975-1977 yılları arasında inşa edilen altı katlı belediye hizmet binası, tarihi binanın güneybatısında yer almaktadır (Şekil 3, 4, 5) (Anonim, 1977; Mostar-d, 2017).

Şekil 3. Samsun Belediye Binası Rölöve Zemin Kat Planı (Mostar-c, 2017)

Şekil 4. Samsun Belediye Binası Rölöve 1-1 Kesiti (Mostar-c, 2017)

Şekil 5. Samsun Belediye Binası Rölöve Batı Cephe (Mostar-c, 2017)

3.1. Yapıdaki Hatalar ve Hasarlar

Hemen hemen mevcut binaların tamamında küçük ya da büyük hatalar ve hasarlar mevcuttur. Bunlar yapıların tasarım aşamalarında başlayarak yapım, kullanım, onarım süreçlerinde de devam eden, yapılar için istenmeyen ve zararlı sonuçları olan durumlardır. Samsun Belediye Binası'nda tespit edilen hatalar ve hasarlar maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir (Mostar-b, 2017). İlgili hata ve hasarların yapıdaki konumları Şekil 3, 4 ve 5'te işaretlenmiştir.

1. 1970'li yıllarda yapılan yeni belediye binasına entegre etmek için yapının iç mekanları tamamen yıkılarak betonarme malzeme ile yeniden yapılmıştır. Dış cephe ise özgün haliyle korunmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda iç kısım ile dış cephe arasında hem malzeme hem de dönem uyumu yoktur. İç kısımdaki betonarme malzeme yapıda farklı yüklemeye ve gerilmele-re neden olduğundan yapının dış cephesinde ciddi hasarlar oluşmuştur. Dış cephe kaplamalarında ise ayrışma, kırılma, dökülme, çatlama ve koparak dökülmeler görülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Yapının İç Mekanlarına Ait Görseller (Mostar-a, 2017)

2. Pencere doğramaları ahşap malzemeden yapılmıştır. Geçen süreçte güneşin, iklimin etkilerine uzun süre maruz kalan ahşap malzemelerde çeşitli deformasyonlar oluşmuştur (Şekil 7).

Şekil 7. Yapıdaki Pencere Tipleri ve Hasarları (Mostar-a, 2017)

3. Cepheelerde kaplama olarak kullanılan taşlarda; likenleşme, tuzlanma, siyah tabakalanma, kuş pislikleri, araçlardan çıkan egzoz gazları vb. nedenlerle kirlenmeler görülmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Doğu Cephesindeki Yüzey Kirlenmeleri (Mostar-a, 2017)

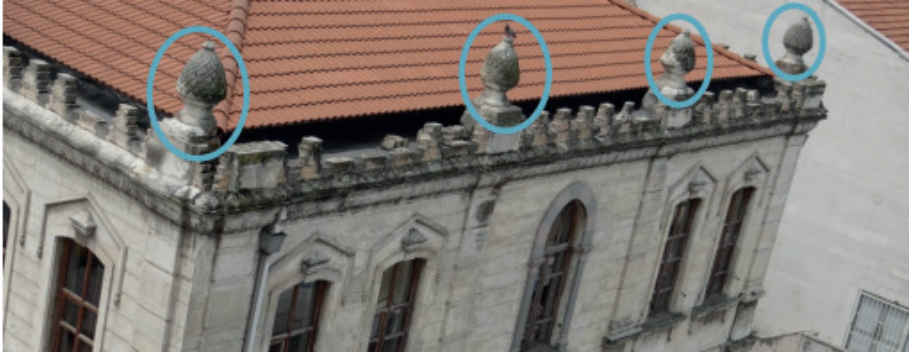
4. Cephedeki taşlarda koparak veya kırılarak dökülmeler ve sıvadan ayrılarak düşmeler görülmektedir (Şekil 9).

5. Cepheelerde aşınmadan dolayı taşlarda eksilmeler görülmüştür (Şekil 9).

Şekil 9. Cephelerdeki Taş Kopmaları ve Aşınmaları (Mostar-a, 2017)

6. Yapının neme maruz kalan kısımlarında yosun, mantar, liken gibi gelişmemiş bitkiler taşların yüzeylerini kapatmıştır. Bu durum da taşların çabuk bozulmasına sebep olmaktadır (Şekil 10).

Şekil 10. Akroterlerde Meydana Gelen Hasarlar (Mostar-a, 2017)

7. Batı cephesi, diğer cepheler gibi taş kaplama olmayıp yalnızca sıvanmıştır. Bu sıvalarda ise yer yer dökülmeler ve bozulmalar görülmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Batı Cephesindeki Sıva Bozulmaları (Mostar-a, 2017)

8. Özgün olarak günümüze ulaşan, birinci ve ikinci kat balkonlarındaki karo siman zemin kaplamalarında kırılma ve sökülme gibi tahribatlar görülmektedir (Şekil 12).

9. Girişin üzerini kaplayan kurşunlarda deformasyonlar oluşmuştur (Şekil 12).

Şekil 12. Karosiman ve Kurşun Kaplamalarda Oluşan Hasarlar (Mostar-a, 2017)

10. Binanın cephelerinde bulunan yağmur iniş boruları pvc malzeme olarak kullanılmıştır. Bu da yapının tarihi dokusuna, malzemesine ve görünümüne uygun olmayan bir görsel oluşturmaktadır (Şekil 13).

11. Yapının dış cephelerinde gelişigüzel yapılmış kablolar, kablo toplama kutuları görüntü kirliliğine sebep olmaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Cephelerdeki Pvc Yağmur Oluğu ve Kablolar (Mostar-a, 2017)

12. Bina girişinde engelli erişimine yönelik bir uygulama görülmemektedir (Şekil 14).

Şekil 14. Bina Girişinde Yer Alan Merdivenler (Mostar-a, 2017)

3.2. Çözüm Önerileri

Bölüm 3.1’de tespit edilmiş olan her bir hata ve hasar için madde numarasında karşılık gelecek şekilde çözüm önerileri sunulmuştur.

1. Betonarme malzemenin yapıdan uzaklaştırılması artık oldukça zordur. Yapının sanatsal, tarihi ve yapısal özelliklerini kapatma gibi bir durum varsa ve betonun kaldırılabilmesi mümkünse, bu kısımlar betondan arındırılmalıdır. Bunun haricinde iç kısımlardaki betonlarda oluşacak hasarlar onararak yapıyı mevcut haliyle korumaya özen gösterilmelidir.

2. Pencere kontrol edilerek kullanılamayacak durumda olanlar özgün malzeme ile yenilenmelidir. Sağlam olanlarda ise, oluşan deformasyonlar onararak yüzeyleri temizlenmeli ve ahşap koruyucular uygulanarak muhafaza edilmelidir.

3. Binanın cephelerinin uygun bir temizleme yöntemiyle kirlerden arındırılması gerekmektedir. Dış cephedeki büyük bezemesiz yüzeyler için düşük basınçlı mikro kumlama (kontrollü kumlama) yöntemi tercih edilebilir. Söz konusu yöntemde; alüminyum oksit, cam tozu, kuvars tozu, taş pudrası veya ince öğütülmüş meyve kabukları gibi çok çeşitli granüloметрик yapı ve sertliklerdeki toz ile kirler belirli bir basınç ile yüzeye püskürtülmektedir. İlgili uygulamanın etkisi; kir tabakasının kalınlığına, uygulanan basınca, püskürtülen malzemenin sertliğine, püskürtülen malzemenin granül boyutuna, uygulama süresine ve mesafesine, uygulanan yüzeyin özelliklerine göre değişiklikler göstermektedir. Bezemeli mermer yüzeyler için buharlı yıkama yöntemi önerilebilmektedir. Bu metotta; yüzeye sıcak su buharı püskürtülerek kirler yumuşatılmakta ve kir, fırça ya da sünger yardımıyla yüzey silinerek temizlenmektedir.

4. Tarihi öneme sahip yapılara en az müdahalenin yapılması, yenileme ve eklerden kaçınılması gerekiyor olsa da bazen değişiklik yapma ve yenileme işlemleri uygulamak gerekebilmektedir. Taşların koparak veya kırılarak dökülmesi ile yerinden düşmesi durumunda taşlar benzer özelliklere sahip bir malzeme kullanılarak yenilenmelidir. Burada yenilenen malzemenin orijinal malzemeden ayırt edilebiliyor olması da büyük önem taşımaktadır. Çatlak ve düşme tehlikesi olan taşlar ise ankrajlama uygulaması yapılmak suretiyle arka tarafındaki sağlam olan tuğla duvara bağlanmalıdır.

5. Taşlardaki eksilmeler, plastik tamamlama, bütünleme teknikleriyle aslına uygun bir şekilde doldurulmalıdır.

6. Mikrobiyolojik oluşumlar ve bitkilenme durumunda, cephe temizliği yapıldıktan sonra hidrojen peroksit gibi biosit türü ürünler bu bölgelere uygulanarak, malzeme zararlı etkenlerden arındırılmalıdır.

7. Batı cephesinde sıva raspası yapılarak cephenin özgün malzemesi

ortaya çıkarılmalıdır. Daha sonra tuğla ve taş aralarındaki derzler yenilenerek sağlamlaştırılmalıdır. Gelecekte yürütülecek uygulamalarda ise cephe özgün sıvasına uygun bir sıva ile yeniden sıvanmalıdır.

8. Birinci ve ikinci kat balkonlarında bulunan karo siman zemin kaplamalarından eksik olanlar aslına uygun olarak üretilip, motifleri tamamlayacak şekilde yerine konulmalıdır.

9. Kurşun kaplamaları yenilenmelidir. Ayrıca kurşunun ve çatı örtüsünün altında kalan yalıtım malzemeleri kontrol edilip, sorunlu yerler onarılmalıdır.

10. Pvc yağmur iniş boruları sökülerek renk ve doku olarak uygun, galvanizli sac ile yenilenmelidir.

11. Kablolar, kablo kanalları ile düzenli bir şekilde toplanıp, mümkünse görünmeyecek biçimde yeniden yapılmalıdır.

12. Bina girişinde kaldırım taşları eğimli yapılarak engellilerin tekerlekli sandalye gibi araçlarla binaya girebilmesi sağlanmalıdır. Bununla beraber girişteki merdivene engelli asansörü yapılmalıdır.

4. Sonuç

Hata ve hasar kavramı yapılar için oldukça önemli iki kavramdır. Hatalar ve hasarlar; binanın yapımından önce başlayıp, ömrünü tamamlayacağı zamana kadarki süreçte gerek insan eliyle gerekse insan dışı etkilerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bazı hatalar ve hasarlar yapılar için önemsiz olmasına rağmen bazıları da son derece önemlidir. Örneğin deprem ve zemin oturmasından kaynaklanan, binanın strüktürel sistemini etkileyen ve taşıyıcı sistemin işlevini bozan hasarlar yapılara geri dönüşü olmayan zararlar verebilmektedir. Bu sebeple binanın yapılacağı yer seçiminden ve tasarımından başlayarak, oldukça detaylı ve uzman desteği alınarak çalışılmalı, bu sayede oluşabilecek hatalar ve hasarlar en az düzeye indirilmelidir. Aksi takdirde özensiz yapılan her yapı ciddi maddi problemlere, hatta can kayıplarına sebep olabilmektedir.

Çalışmanın örnek yapısı olarak tarihi yapı olma özelliği de taşıyan Samsun Belediye Binası seçilmiştir. Söz konusu yapıda tespit edilen hata ve hasarların birçoğu geri dönüşü olan ve onarım, tamamlama, ankrajlama, temizleme, yeniden yapma, ekleme vb. yöntemlerle çözülebilecek türdendir (Tablo 4). Ama binanın iç kısmının yıkılıp tamamen yeniden betonarmeden yapılması yapı için geri dönüşü neredeyse imkânsız bir uygulamadır. Özellikle tarihi bir öneme sahip yapılar için bu tarz bir onarım ve değişiklikler en son çare olarak tercih edilmelidir. Bu yapılar için yapılacak eklemeler ve değişiklikler sınırlı olmalı ve gerektiğinde yapıya zarar vermeden sökülebilmelidir. Yapılan onarımları eskiye döndürmek ve değişiklikleri kaldırmak yapıya ciddi zarar verip, yok olmasına neden olarsa mevcut haliyle korunmalıdır.

Tablo 4. Yapılarda Meydana Gelen Hata ve Hasarlar ile Çözüm Önerileri

(Görseller için yazarların arşivine ek olarak Ferishtah, 2022; Galvaniz, 2023; Kablo, 2022; Kanal, 2022; Karosimon, 2023; Kurşun, 2022; MEB, 2022; Öztekin, 2022; Ramp, 2023 kaynaklarından faydalanılmıştır.)

Hatalar ve Hasarlar	Çözüm Önerileri	Görseller
Tarihi binaların iç mekanlarında meydana gelen deformasyonların giderilmesi amacıyla hasarlı bölgelerin tamamen yıkılarak betonarme malzeme ile yeniden yapılması yapılarda çeşitli hasarlar oluşturmaktadır.	Yapının sanatsal, tarihi ve yapısal özelliklerini kapatma gibi bir durum varsa ve betonun kaldırılabilmesi mümkünse, bu kısımlar betondan arındırılmalıdır.	
Uzun süre dış etkilere maruz kalan ahşap malzemelerde çeşitli deformasyonlar ortaya çıkmaktadır.	Oluşan deformasyonlar onarılmalı, yüzeyleri temizlenip ahşap koruyucular uygulanarak muhafaza edilmelidir.	
Cephelerde, kaplama olarak kullanılan taşlarda çeşitli nedenlerle kirlenmeler görülebilmektedir.	Binanın cephelerinin uygun bir temizleme yöntemiyle kirlenden arındırılması gerekmektedir.	
Cephe üzerindeki taşlarda koparak veya kırılarak dökülmeler ve sıvadan ayrılarak düşmeler görülebilmektedir. Aşınmadan dolayı taşlarda eksilmeler meydana gelebilmektedir.	Taşların koparak ya da kırılarak dökülmesi ve yerinden düşmesi durumunda taşlar benzer özelliklere sahip bir malzeme ile yenilenmelidir. Çatlak ve düşme tehlikesi olan taşlar ise ankrajlama uygulaması yapılmak suretiyle arka tarafındaki sağlam olan tuğla duvara bağlanmalıdır.	
Yapının neme maruz kalan kısımlarında yosun, mantar, liken gibi gelişmemiş bitkiler taşların yüzeylerini kapatabilmektedir. Bu durum da taşların çabuk bozulmasına sebep olmaktadır.	Mikrobiyolojik oluşumlar ve bitkilenme durumunda, cephe temizliği yapıldıktan sonra biosit türü ürünler bu bölgelere uygulanarak, malzeme zararlı etkenlerden arındırılmalıdır.	

Cephedeki sıvalarda yer yer dökülmeler ve bozulmalar görülebilmektedir.	Sıva raspası yapılarak cephenin özgün malzemesi ortaya çıkarılmalıdır. Daha sonra ise cephe özgün sıvasına uygun bir sıva ile yeniden sıvanmalıdır.	
Karo siman zemin kaplamalarında kırılma ve sökölme gibi tahribatlar görülmektedir.	Karo siman zemin kaplamalarından eksik olanlar aslına uygun olarak üretilerek, motifleri tamamlayacak şekilde yerine konulmalıdır.	
Kurşun kaplama malzemelerinde deformasyonlar oluşabilmektedir.	Kurşun kaplamaları yenilenmelidir.	
Yağmur iniş boruları, yapıyla uyum sağlamayan pvc malzeme olarak kullanılabilir. Pvc malzeme renk ve doku olarak yapı ile bütünlük oluşturmamaktadır.	Pvc yağmur iniş boruları sökölerek renk ve doku olarak uygun, galvanizli sac ile yenilenmelidir.	
Kablolar ve kablo toplama kutuları görüntü kirliliğine sebep olabilmektedir.	Bu durumda Kablolar, kablo kanalları ile düzenli bir şekilde toplanmalıdır.	
Bazı bina girişlerinde engelli erişimine yönelik bir uygulama görülmemektedir.	Bu tür yapılarda; engelli erişimine imkân veren rampa, asansör vb. çözümler üretilmelidir.	

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2021). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*: YEM Yayın, İstanbul.
- Anonim. (1977). *Tarih Boyunca Samsun ve Samsun Belediyesi*. Ankara: Nüve Matbaası.
- Atkinson, A. (1998). Human Error in the Management of Building Projects. *Construction Management and Economics*, 16, 339-349.
- Atkinson, A. (1999). The Role of Human Error in Construction Defects. *Structural Survey*, 17(2), 231-236.
- Atkinson, A. (2002). The Pathology of Building Defects; a Human Error Approach. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 9(1), 53-61.
- Ayalp, G. G., & Öcal, M. E. (2016). Türk İnşaat Sektöründe Mimari Tasarım Süreci Hataları ve Nedenleri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 21-28.
- Baytop, F. (2004). İnşaat Uygulamaları / Okullarda Öğretilmeyenler: YEM Yayın, İstanbul.
- Bulut, Ü. (2001). *Pencere Doğramalarının Gelişimi - Ahşap ve Polimer (PVC) Pencere Doğramalarında Tasarım, Üretim ve Uygulama Hataları*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,
- Dogan, G., Ecemis, A. S., Korkmaz, S. Z., Arslan, M. H., & Korkmaz, H. H. (2021). Buildings Damages after Elazığ, Turkey Earthquake on January 24, 2020. *Natural Hazards*, 109, 161-200. doi:<https://doi.org/10.1007/s11069-021-04831-5>
- Ferishtah. (2022). Vernik Uygulaması Nasıl Yapılır? Retrieved from <https://ferishtah.com/vern timer-nasil-yapilir-nasil-uygulanir/>
- Galvaniz. (2023). Galvanizli Yapı Elemanları. Retrieved from <https://hadiaslangalvaniz.com.tr/urunlerimiz/galvanizli-yagmur-oluklari>
- Hasol, D. (2012). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*: YEM Yayın, İstanbul.
- İlkadım. (2022). Samsun Tarihi Belediye Sarayı. Retrieved from <https://samsun.com.tr/project/tarihi-belediye-sarayi/>
- Insapedia. (2022). Yapı İmalatlarında En Çok Karşılaşılan Hatalar. Retrieved from <https://insapedia.com/yapi-imalatlarinda-en-cok-karsilasilan-hatalar/>
- İşçi, N. (2005). *Niteliksiz Detay Tasarımı, Malzeme ve Uygulamalardan Kaynaklanan Yapı Hasarlarının İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,
- Kablo. (2022). Kardeş Elektrik Kablo Kanalı. Retrieved from <https://www.elektrix.com/t1-n-25x100g-delikli-kablo-kanali-1-paket16mt>
- Kanal. (2022). Elektro Plus Market Kablo Kanalı. Retrieved from <https://www.elektroplusmarket.com/urun/kablo-kanali-16x16-ahsap-desen-bantli>
- Karosimon. (2023). Karosiman Desenli Yer Karoları. Retrieved from <http://www.karosiman.com/karosiman-karo-mozaiik-20x20-cementtile/>

- Koç, İ. (2000). *Konut Kooperatif Yapılarında Görülen Hasar ve Kusurların, Kooperatiflerin Yapısal Özellikleri Bakımından İrdelenmesine İlişkin Bir Model Önerisi; 1980 Sonrası Konya Örneği*. (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,
- Koçu, N., & Dereli, M. (2005). *Betonarme Karkas Yapılarda Malzeme, Tasarım, Uygulama Hataları ve Deprem Etkilerinin Araştırılması*. Paper presented at the Deprem Sempozyumu, Kocaeli.
- Kurşun. (2022). Kurşun Kaplama. Retrieved from <http://demirtaskursunkaplama.com/detay?cami=2>
- Lourenço, P. B., Luso, E., & Almeida, M. G. (2006). Defects and Moisture Problems in Buildings from Historical City Centres: a Case Study in Portugal. *Building and Environment*, 41, 223-234.
- Map. (2022). Türkiye Haritası. Retrieved from https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9E-ablon:T%C3%BCrkiye_etiketli_iller_haritas%C4%B1#/media/Dosya:Turkey_provinces_blank_gray.svg
- MEB. (2022). T.C. Milli Eğitim Balanlığı, İnşaat Teknolojisi. Retrieved from <https://mtegm.meb.gov.tr/TR/mimari/ALANLAR/%C4%B0N%C5%9EAAT%20TEKNOLOJ%C4%B0S%C4%B0/index.html>
- Mostar-a. (2017). *Samsun (Şehremaneti) Belediye Binası Fotoğraf Albümü*. Retrieved from Konya:
- Mostar-b. (2017). *Samsun (Şehremaneti) Belediye Binası Restorasyon Raporu*. Retrieved from Konya:
- Mostar-c. (2017). *Samsun (Şehremaneti) Belediye Binası Rölöve Projesi*. Retrieved from Konya:
- Mostar-d. (2017). *Samsun (Şehremaneti) Belediye Binası Rölöve Raporu*. Retrieved from Konya:
- Öztek. (2022). Öztek Mimarlık - Restorasyon Nasıl Yapılır? Retrieved from <https://restoret.wordpress.com/2011/07/28/bogazicinde-ahsap-yali-restorasyonu/>
- Ramp. (2023). Medlis innovative ramp systems. Retrieved from <http://www.medlis.com.tr/tr/p/?engelli-merdiven-asansoru/15>
- Safin, S., Leclercq, P., & Blavier, A. (2008). *Errors in Architectural Design Process: Towards A Cognitive Model*. Paper presented at the International Design Conference - Design 2008.
- Sarısakal, B. (2002). *Bir Kentin Tarihi Samsun, 1. Kitap*. Samsun: Samsun Valiliği.
- TDK. (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Retrieved from <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekin, N. (2003). *Malzeme Özelliklerinin Yapı Hasarlarındaki Rolü ve Dış Duvarda Isı-Su Etkisinde Davranışı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü,
- TKGM. (2022). Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması. Retrieved from <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cogra>

fi/41.29632948237777/36.33976936340333

- Uğurlu, F. Y. (2004). *Mimari Tasarım Hataları Sonucu Oluşan Kayıplar*. Paper presented at the İsrâfî Önleme Sempozyumu.
- Utkutug, Z. (2006). Konutta Kalite Kavramı ve Yapı Hasarları. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(2), 205-211.
- Uyaroğlu, A. T. (2016). İnşaat Başlarken: YEM Yayın, İstanbul.
- Wang, Z., Xie, H., Chafekar, S., & Chattopadhyay, A. (2015). *Architectural Error Prediction using Probabilistic Error Masking Matrices*. Paper presented at the 6th Asia Symposium on Quality Electronic Design.
- Yavuz, M. (2019). İnşaat Mühendisliği Eğitimi, Proje ve Şantiye Yönetimlerinde Mesleki Etik Sorunların Yapı Hasarlarına Etkileri, Etik Farkındalığın Oluşturulması. (Yüksek Lisans Tezi). Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
- Yetkin, M., Dedeoğlu, İ. Ö., & Calayır, Y. (2021). 24 Ocak 2020 Sivrice Depremi Sonrasında Elazığ İlinde Bulunan Minarelerde Meydana Gelen Hasarların Araştırılması ve Değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 33(2), 379-389. doi:<https://doi.org/10.35234/fumbd.838261>

Bölüm 5

KENTSEL İŞİTSEL PEYZAJ ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN MODEL ÖNERİLERİNİN ETKİLEŞİM DÜZEYİNİ DEĞİŞTİREN FAKTÖRLER

Rümeysa TUNA SAYIN¹

Fatih SEMERCİ²

1 Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-6104-9030

2 Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-1017-5141

1. GİRİŞ

Ses, genellikle gürültü bağlamında algılanmış ve hem ses türüne hem ses düzeyine dair çalışmalar bu konuda yoğunlaşmıştır. Ancak ses olgusu, gürültü algısının ötesinde mekânsal kullanılabilirlik ve kentsel yaşam kalitesinin önemli bir bileşeni olup; ses türü ve yoğunluğu mekânı oluşturan elemanlarla birlikte tüm mekânsal alanlara kimlik kazandırmaktadır.

Akustik konfor koşulları insan sağlığı üzerinde oluşturacağı fizyolojik, psikolojik ve sosyal etkileri nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu konforun sağlanmasının birinci koşulu da insanların içinde bulundukları kapalı ya da açık çevrelerin istenmeyen ve rahatsız edici olan seslerden (gürültüden) arındırılmasıdır. Özellikle çevresel gürültünün gün geçtikçe artan etkisi ve çeşitliliği ile kentsel yaşam kalitesi, bir başka deyişle; kentsel akustik konfor bozulmaktadır.

Kontrolü sağlanması gereken “rahatsız edici ses” olgusu; 1970’li yılların sonuna doğru değişim göstererek, insanlar tarafından farklı algılanmaya başlanmıştır. Son zamanlarda yapılan çoğu çalışmada, hedeflenen düşük ses düzeyini sağlamanın kentsel alanlardaki işitsel konforu arttırmada ve yaşam kalitesini iyileştirmede yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Çalışmalarda kullanıcıların gürültüyü algılama ve etkilenme durumlarının beklenenden farklılık gösterdiği ortaya konmuş, bu nedenle kentsel akustik konforda “soundscape” yaklaşımı ortaya çıkmıştır (Aydın, 2017).

Soundscape terimi ilk olarak 1969 yılında şehir plancısı Southworth tarafından kentsel bağlamda kullanılarak, şehirlerin akustik özelliklerini nitelemek için kullanılmış, Kanadalı müzisyen ve besteci R. Murray Schafer ise 1977 yılında bu terimi “peyzajın işitsel özellikleri” olarak tanımlamıştır (Pijanowski, 2011; Aydın, 2017).

Kentsel akustik konforun sağlanmasında bilimsel çalışmalar ve yönetmeliklerde kabul edilen yöntemler 3 aşamada sıralanmaktadır:

- Kentsel işlevsel alanlar (konut, ulaşım, yeşil alan vb.) için sınır değerlerin tespit edilmesi,
- Mevcut işitsel ortam şartlarının belirlenmesi,
- Gerekmesi durumunda kısa ya da uzun vadeli önlemlerin geliştirilerek uygulanması şeklindedir (Özçevik, 2012).

Son zamanlarda kentsel akustik konfor üzerine pek çok çalışma işitsel peyzaj kavramı üzerine kurgulanmakta ve bu çalışmaların özellikle kentsel açık alanlar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. (Özçevik ve Yüksel Can, 2011). İşitsel peyzaj algısında, yönetmeliklerde belirtilen fiziksel sınır değerleri gürültü olarak kabul edilmekte, sınır aralığının üzerinde olan ses düzeyi ise rahatsızlık verici ses olarak algılanmamaktadır. Ancak işitsel peyzajda

gürültü algısı, kullanıcıların algısına bağlı olarak değişim göstermektedir (Yu ve Kang, 2010).

Kentsel mekânlarda yapılacak işitsel peyzaj çalışmaları; gürültü kontrolü politikalarından ziyade hem fiziksel ölçümleri hem de hümanizm ve sosyal bilimlere içeren multidisipliner bir yaklaşım sergilemekte ve çevresel sesleri bir “atık” yerine “kaynak” olarak görmektedir (Kang vd., 2016). Bu nedenle olumlu ve olumsuz ses kaynakları birlikte dikkate alınarak çalışmalar yürütülmelidir. Disiplinler arası bir yapı gerektiren işitsel peyzajın değerlendirilmesinde sadece nesnel verilere değil, öznel verilere de yer verilmesi gerektiği belirlenmiştir (Brown vd., 2011; Akpınar vd., 2013; Bahalı, 2015; Aydın, 2017).

Bugüne kadar işitsel peyzaj üzerine yapılan çalışmaların belirledikleri amaçları;

- İşitsel peyzaj kavramı ve yaklaşımına dikkat çekmek,
- Uluslararası alanda işitsel peyzaj etkisini belirlemek,
- Hoşa giden/iyi/tercih edilen/beğenilen bir işitsel peyzaj tasarımı için yöntem geliştirmek,
- Alan peyzajına uygun işitsel peyzajı tahmin etmek,
- Miras kabul edilen işitsel peyzajın nasıl korunacağını tespit etmek,
- Kentsel alanlarda işitsel peyzaj türlerini sınıflandırmak gibi çok çeşitlidir (Özçevik, 2012).

Belirlenen amaçlar doğrultusunda; işitsel peyzaj alanından veri elde edilmesi, ortaya çıkan nicel ve nitel verilerin disiplinler arası bir yaklaşımla değerlendirilmesi ve bu yaklaşımla beraber yöntemsel kurgu oluşturulması gerekmektedir (Özçevik, 2012).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde; “işitsel peyzaj” kavramının yaygınlaştırılması, kentsel akustik konforun değerlendirilmesinde, korunmasında ve iyileştirilmesinde kullanılan işitsel peyzaj araştırmalarında uygulanan yöntemlerin/ model önerilerinin etki düzeyini değiştiren faktörlerin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışma kapsamında uluslararası literatürde ve standartlarda yer alan kentsel alanların işitsel peyzajının değerlendirilmesinde kullanılan yöntemler ve araçlar derlenerek diyagram oluşturulmuştur. Ayrıca kentsel akustik konfor çalışmalarında işitsel peyzaj değerlendirme yöntemlerinin etki düzeyini değiştiren, kullanıcıların beklentilerini ve tercihlerini belirleyen, algılarını şekillendiren faktörler; psiko-sosyokültürel, görsel ortam ve simülasyonla desteklenen faktörler olarak tespit edilmiştir.

2. İŞİTSEL PEYZAJ KAVRAMI VE YAKLAŞIMI

İşitsel peyzaj (soundscape) kavramı 20. yüzyılda ses ortamlarını inceleyen ses sanatçısı R. Murray Schafer tarafından, “peyzajın işitsel özellikleri” olarak tanımlanmıştır. Türkçeye “işitsel peyzaj” veya “işitsel ortam” olarak aktarılan “soundscape” kavramı; “birden fazla ses kaynağı ve çevresel etkileşim sonucunda oluşan işitsel ortamın, olumlu ya da olumsuz yargılardan bağımsız olarak saptanması” şeklinde ortaya çıkmıştır (Özçevik ve Yüksel Can, 2011).

2008 yılında ise birçok uzmanın yer aldığı ve açık mekanlarda işitsel peyzajın algısal değerlendirilmesini yapmak üzere ISO/TC 43/SC 1- 54. çalışma grubu kurulmuştur. Çalışma grubundaki araştırmacılar, işitsel peyzajı 5 şekilde tanımlamıştır:

- Coğrafi koordinatlar, topoğrafya gibi fiziksel parametrelerle tanımlanabilen dış mekan/ mekan/ konum “yer”,
- Hem “doğa” ve “insan” yapımı yapıları, hem de mikro-iklim koşulları gibi belirli özellikleri sergileyen bir “yer”,
- Ses kaynaklarının türü, seviyeleri, spektrumu gibi akustik parametrelerle tanımlanabilen belirli akustik özelliklere sahip bir “yer”,
- İnsanların (ve/veya diğer canlıların) yaşadığı ve ara sıra zaman geçirdiği bir “yer”,
- İnsanların fiziksel çevre ve birbirleriyle etkileşime girebilecekleri bir “yer” (Brown vd., 2011).

ISO-12913- 1:2014 standardında ise işitsel peyzaj “bağlam içinde bir kişi veya kişiler tarafından algılanan veya deneyimlenen ve / veya anlaşılan akustik ortam” şeklinde tanımlanmıştır (ISO-12913- 1,2014).

Son yıllarda işitsel peyzaj üzerine yapılan çalışmaların artması nedeniyle ISO tarafından 2014, 2018 ve 2019 yılında olmak üzere üç adet standart yayınlanmıştır. ISO-12913- 1:2014 standardı işitsel peyzaj tanımı ve yaklaşımını; ISO-12913-2:2018 standardı işitsel peyzaj çalışmalarında uygulanacak yöntem, veri toplama ve raporlama ile ilgili gereklilikleri; ISO-12913-3:2019 standardı ise veri toplama yöntemlerine göre nesnel ve öznel verilerin nasıl analiz edileceği ve laboratuvar çalışmalarının nasıl yürütüleceği hakkında öneriler sağlamaktadır.

Sanayi devrimi ile birlikte gelen hızlı nüfus artışı, şehirleşme, makineleşme ve taşımacılıktaki gelişmeler gibi nedenlerden dolayı gürültü kaynaklarının artması, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gürültü kontrolünün sağlanması gerektiğini gündeme getirmiştir. Böylece gürültü, çeşitliliği ve artan etkisiyle beraber kentsel akustik konforu ve yaşam kalitesini bozan, önlenmesi gereken çevre kirlilikleri arasında yer almıştır (Özçevik, 2012).

Akustik çevrenin tasarımı ve yönetimine yönelik çevresel gürültü ve işitsel peyzaj araştırmaları büyük ölçüde farklılık gösterse de birbirlerinden ayrılmamaktadır. Brown (2010) çalışmasında, işitsel peyzaj ve çevresel gürültü yaklaşımının birbirinden ayrı değil, bütüncül düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Özellikle bir ses ortamını incelerken, sadece gürültü kontrolü veya işitsel peyzajı ele almaktan ziyade, sesin oluşturduğu işitsel ortamın algılanması için bir kaynak olarak görülmesi gerekmektedir. Böylece işitsel peyzaj yaklaşımı ile desteklenen gürültü kontrolü oluşmaktadır (Brown, 2010; Brown, 2012; Kang vd., 2016).

Tablo 1: Çevresel gürültü yönetimi ve işitsel peyzaj yaklaşımı arasındaki farklılıklar

(Brown, 2010; Brown, 2012).

Çevresel Gürültü Yaklaşımı	İşitsel Peyzaj Yaklaşımı
Atık olarak yönetilen ses	Kaynak olarak algılanan ses
Odak: rahatsız sesler üzerine	Odak: tercih edilen sesler üzerine
Ses seviyesi- insan tepkisi ilişkili	Tercih yönü ses seviyesiyle alakalı değil- hedef sessizlik değil
Tüm ses kaynakları arasında <i>entegrasyon</i> yoluyla ölçümler	Ses kaynakları arasında farklılaşmayı gerektirir.
Ses seviyelerinin düşürülmesi hedeflenir.	İstenmeyen seslerin istenilen sesler ile maskelenmesiyle yönetilir.

Schafer ise işitsel peyzaj yaklaşımını şu şekilde açıklamıştır;

İnsan dikkatli dinlemediği zaman gürültü kirliliği oluşur. Gürültüler, bizim göz ardı etmeyi öğrendiğimiz seslerdir. Günümüzde gürültü kirliliğine karşı gürültü ile savaşım yolu ile direnilmektedir. Bu olumsuz bir yaklaşımdır. Çevresel akustiği olumlu bir çalışma programı çerçevesinde ele almanın yolunu bulmamız gerekmektedir. Hangi sesleri korumak, özendirmek, çoğaltmak istiyoruz? Bunu bilirsek, sıkıcı ya da zararlı sesler yeterince dikkat çekecek ve biz bu sesleri ortadan kaldırmak zorunda olmamızın nedenini öğreneceğiz (Schafer, 1977; Özçevik, 2012).

Schafer (1977), görsel algıda kullanılan bazı kavramların işitsel algıda denkliklerinin olmasının mümkün olduğunu savunmuştur. Bu yaklaşımında Gestalt psikolojisinde yer alan görsel algıdaki **figür-zemin** ilişkisini değerlendirmiştir. Kuramda **figür** ilgi odağını; **zemin** şartlar ve çevreyi, **alan** gözlemin gerçekleştiği yeri temsil etmektedir. Schafer ise bu üç kavram arasındaki ilişkiyi kullanarak; işitsel peyzaj yaklaşımında figürü, sinyal (signals) veya sembol sesi (soundmarks), zemini; ortam sesleri (keynotes) ve alan; tüm seslerin gerçekleştiği mekan yani işitsel peyzaj olarak eşleştirmiştir (Schafer, 1977).

Oluşturduğu bu işitsel peyzaj bileşenlerinden “keynotes” genellikle doğal ortamda ortaya çıkan **arka-plan sesleri**, “signals”i aniden kısa süreli etki uyandıran **ön-plan sesleri**, “soundmarks”ı ise alan için özel öneme sahip ve tanımlayan **sembol sesler** olarak ifade etmektedir (Schafer, 1977).

3. İŞİTSEL PEYZAJ DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ

İşitsel peyzaj çalışmaları, 20. yüzyılın ikinci yarısında başlamasına rağmen, ancak son zamanlarda hak ettiği ilgiyi görmüştür. Literatür incelendiğinde; yapılan çalışmalar amaç, alan seçimi, değerlendirme ölçütü ve yöntemleri bakımından oldukça büyük çeşitlilik sunmaktadır. Bu çalışmalarda, nesnel ve öznel verilerin nitelikleri, elde etme ve değerlendirme yöntemleri, ilişkilendirilmede kullanılacak istatistiksel yöntemler gibi pek çok konuda anlaşma sağlanmadığı görülmektedir.

Özellikle yöntemler ile ilgili dikkat çeken nokta; hangi çalışma kapsamında hangi yöntemin kullanılması gerektiği hakkında hem literatürde hem de standartta henüz bir kabul yapılmamıştır. İşitsel peyzaj konusunda yapılan kapsamlı çalışmalardan ve ISO 12913-2’de değerlendirmeler için iki ana yöntemin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar, gürültü seviyesinin analiz edilmesini sağlayan nesnel değerlendirme yöntemleri ve kullanıcı algısının değerlendirilmesine olanak sağlayan öznel değerlendirme yöntemleri şeklinde tespit edilmiştir.

ISO standardında ve literatürde yer alan ses ortamının taksonomisi (ses kaynağının sınıflandırılması) başta olmak üzere;

- **Nesnel veri sağlayan yöntemler** ses düzeyi ölçümleri, soundwalk (ses yürüyüşü), blindwalk (görmeden yürüyüş), binaural (iki kulaklı) ölçümler ve psikoakustik metrik analizi;

- **Öznel veri sağlayan yöntemler** ise gözlem, rehberli görüşmeler, anket, anlamsal fark testi, jüri ve dinleme testleridir.

Ses düzeyi ölçümleri; sabit nokta ve ses yürüyüşü sırasında gerçekleştirilen, akustik ortamı değerlendirmesi sınırlı olsa da çoğu çalışmada ses ortamlarını karakterize etmek için kullanılmaktadır (Yong Jeon vd., 2013).

Soundwalk/Ses yürüyüşü; işitsel peyzajları alan çalışmasıyla hem nitel hem nicel olarak çok yönlü değerlendirmeyi ve yorumlamayı sağlayan, oldukça yaygın olarak kullanılan yöntemdir (Semidor, 2006; Yong Jeon vd., 2013). Bu yöntem araştırmacıların; insanların akustik, görsel, sosyal ve kültürel vb. alanlara yönelik algısal verileri toplamasını ve analiz etmesini sağlamaktadır.

Ses ortamını dinleme ve anlama üzerine 1970’lerde gelişmeye başlayan ses yürüyüşü (soundwalk) yöntemi, birçok araştırmacı farklı şekillerde kullanmaya başlamıştır. Ses yürüyüşü (soundwalk) yöntemi günümüzde

daha çok grup şeklinde yürütülse de ilk çalışmalarda bireysel olması tercih edilmiştir. Ayrıca ses yürüyüşünün gerçekleştirilme süresi, çalışma amacına ve ses ortamının özelliklerine göre haftanın birkaç günü, günün farklı saatlerinde gerçekleştirilebilir. Farklı özelliklerdeki akustik ortamlarda farklı uzunlukta güzergahlar oluşturulmasına özen gösterilmelidir. (Yong Jeon vd.,2013; Aumond vd., 2017).

Uygulamada insanlardan önceden belirlenmiş bir güzergâh boyunca yönlendirilmeleri veya önceden tanımlanmış bir alanda istedikleri yerde yürümeleri ve dinlemeleri istenilmektedir. İnsanların ses yürüyüşü sırasında hangi sesleri duyduğuna, hangi sesleri sevip sevmediğine, akustik ortamın neden ve nasıl geliştirilebileceğine dair uygulama sonunda araştırmacıya veri sağlaması gerekmektedir. (ISO 12913-2, 2018).

Binaural ölçümler; katılımcıların işitsel peyzajı algılama biçimlerini dikkate alarak, insanın işitsel duyumuna en yakın derecede ölçmek amacıyla ses ortamının kaydedildiği akustik ölçümlerdir. Bu kayıtlar için kalibre edilmiş iki kulaklı-mikrofonlu binaural ölçüm sistemleri kullanılmaktadır.

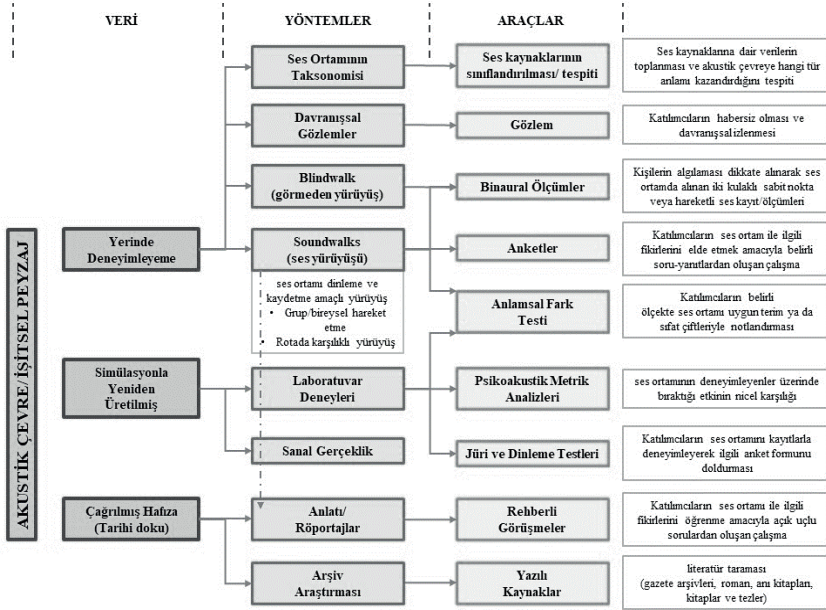
ISO 12913-2’de çalışma alanlarında yapılacak ses kayıtlarının binaural ses kaydı olarak ve yalnızca sabit noktalarda alınması gerektiğini öne sürmektedir (ISO 12913- 2, 2018). Ancak literatürde yer alan araştırmalarda ses yürüyüşü yöntemiyle alınan binaural ses kayıtları ile işitsel peyzaj çalışmalarının sonuçlarına ulaşıldığı görülmektedir. Özellikle psikoakustik parametrelerin değerlendirildiği laboratuvar araştırmalarında oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Anket; işitsel ortamın nasıl algılandığının sorgulanması ve öznel algıda hangi faktörlerin hangi yönde etkileri olduğunun ortaya konulması amacıyla yapılmaktadır. Anket uygulamasında algılanan ve tercih edilen ses kaynaklarının tanımlanmasının yanı sıra işitsel ortam ve insan hakkında temel bilgiler yer almaktadır (Brown vd., 2011; Yong Jeon vd.,2013).

Rehberli görüşmeler; katılımcıların işitsel ortama dair duyguları ve sonucunda oluşan hisleri doğru şekilde analiz edebilmek açık uçlu sorular yöneltilerek yapılmaktadır. Böylece insanların memnuniyet, deneyim, beklenti gibi seslerin etki düzeylerinin değerlendirilmesi hedeflenmektedir. (ISO 12913-2, 2018).

İşitsel peyzaj algısının öznel değerlendirilmesine yönelik zıt terim ve/veya sıfatlar içeren anket çalışması olan **anlamsal fark testi;** akustik ortamı laboratuvar ortamında deneyimleyen katılımcıların, alan hakkındaki düşüncelerini tespit etmek için yapılan anket çalışmalarını içeren **jüri ve dinleme testleri** de (Özçevik, 2012), işitsel peyzaj çalışmalarında kullanılan değerlendirme yöntemleri arasındadır.

Şekil-1, başlıca Aletta vd. (2016)'nın çalışmasından geliştirilen işitsel peyzaj çalışmalarında verilerin toplanması için hangi yöntem ve araçların kullanıldığını gösteren diyagramdır. İşitsel peyzajın literatürden analiz edilen yöntemleri, kentsel alanların planlama ve tasarımında önemli olan ses ortamının nasıl değerlendirileceğine dair bilgi sağlamaktadır.

Şekil 1: İşitsel peyzaj çalışmalarında kullanılan veri toplama yöntemleri ve kullanılan araçlar arasındaki ilişki- Aletta vd., (2016)'nın çalışmasından geliştirilmiştir.

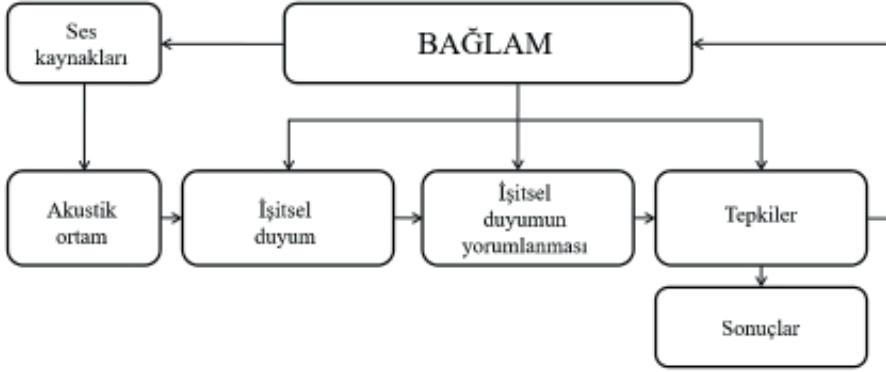
4. MODEL ÖNERİSİNİN ETKİ DÜZEYİNİ DEĞİŞTİREN FAKTÖRLER

Kentsel açık alanlarda yürütülen işitsel peyzaj çalışmalarında, standartlardan ve literatürden elde edilen farklı disiplinlere ait değerlendirme yöntemleri uygulanmaktadır. Bu bağlamda araştırmalarda kullanılan yöntem/ model önerilerinin çalışma içinde etki düzeyini değiştiren ve araştırmaya yön veren faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler literatürde yer alan araştırmalardan elde edilmiş; psiko-sosyokültürel, görsel ortam ve simülasyon destekli faktörler olarak tespit edilmiştir.

4.1. Psiko-Sosyokültürel Faktörler

İşitsel peyzaj yaklaşımı, algı odaklı bir şekilde mekan kullanıcılarından veri sağlayarak, gerçek ses ortamı değerlendirmesine olanak sağlaması sebebiyle, kentsel akustik konforun sağlanmasında alternatif bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

ISO 12913-1 standardında tanımlanan işitsel peyzaj algılama çerçevesine göre; ses kaynakları akustik ortamın oluşmasına, bağlam ise işitsel duyum, işitsel duyumun yorumlanması ve akustik ortama verilen tepkiler aracılığıyla ses ortamının etkilenmesine neden olmaktadır (Şekil 3) (ISO 12913-1, 2014). İşitsel peyzaj değerlendirmelerinde bağlamın (gürültü türü, kaynak türü ve ona atfedilen anlam) gürültü seviyesinden daha önemli olduğu vurgulanmaktadır (Bruce ve Davies 2014).

Şekil 2: ISO 12913-1, 2014 tarafından oluşturulan işitsel peyzaj algılama çerçevesi

Kang vd. (2016), yaptıkları bir çalışmada işitsel peyzaj algısının unsurlarını Şekil 3'deki gibi akustik çevre, insan algısı ve kullanıcı yanıtı/tepkisi olarak 3 alt başlıkta incelemiştir. İşitsel peyzaj algısı; farklı bağlamlarda sosyolojik, psikolojik, tarihsel, kültürel ve bireyin önceki deneyimleri gibi davranışsal faktörlere bağlı olarak çeşitlilik göstermekte ve farklılaşmaktadır (Davies vd., 2013).

Şekil 3: İşitsel peyzajın algısal yapısındaki faktörler (Kang vd., 2016)

İnsanın işitsel algı düzeyinin ve işitsel uyarının rolünün önemli olduğunu anlamak, işitsel peyzaj değerlendirme yöntemleri ile belirli bağlamda istenen işitsel peyzajı tasarlamak için gelişmiş metodolojilere ulaşmamıza olanak sağlamaktadır. Çevresel sesin içine girmiş dinleyicinin öncelikli ilgi odağı dikkat çeken ve işitsel nesneler haline gelen belirli seslerdir. Dinleyici algısına giren bu seslere verilen anlam, hem bireyin önceki deneyimlerine hem de toplumun sosyal, kültürel, demografik, fiziksel, davranışsal ve psikolojik özelliklerine bağlı olmaktadır. Bu durum alanı deneyimleyenlerin ses

çevresiyle ilgili, işitsel peyzajın öznel değerlendirmeleri üzerinde etkili olabilmektedir (Kang vd., 2016).

Zhang ve Kang (2007) çalışmalarında farklı ülkelerdeki kullanıcı tercihlerinin belirli ses türleri için değişkenlik gösterdiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca fiziksel faktörlerinde (gün ışığı, nem oranı, rüzgâr gibi) insanların işitsel peyzaj tercihlerini etkilediğini saptamışlardır.

Davies vd. (2013) çalışmalarında, 2006-2009 yılları arasında disiplinler arası (akustik, sosyal bilimler, psiko-akustik, ekoloji, fizyoloji) yürütülen Pozitif İşitsel Peyzaj Projesi'nin bulgularını değerlendirmektedir. Niteliksel alan çalışması (ses yürüyüşleri ve odak grupları) yapılan araştırmada, işitsel peyzaj algısının; işitsel peyzaj ve bileşenlerinin anlamı gibi bilişsel etkilerden ve insan davranışları gibi bilgilerin işitsel peyzaj tarafından nasıl aktarıldığını bulmak hedeflenmiştir. Ses yürüyüşleri, röportajlar, odak grupları, laboratuvar dinleme testleri, fiziksel ve psikolojik ölçümler gibi birçok yöntem kullanılan projede; "18-25 yaş arası yetişkinler", "60 yaş ve üstü yetişkinler", "işitme güçlüğü çeken ve duymak için cihaz kullanan yetişkinler", "kentsel tasarım veya akustik uzmanları" olmak üzere dört odak grubu belirlenmiştir.

Çalışma sonucunda bir ses ortamının olumlu veya olumsuz olarak algılanmasında/ değerlendirilmesinde davranış, dikkat, bilgi ve bireysel farklılıklar olmak üzere dört önemli faktör ortaya çıkmıştır. Çoğu durumda dört farklı odak grubu arasında farklılık oluşmamıştır. Örneğin; işitsel ortam kişinin kullanım amacı için uyumlu ve davranışlarını destekleyen yapıya sahipse işitsel peyzaj olumlu; ortamda yüksek ve dikkat dağıtıcı sesler hakimse işitsel peyzaj olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Yu ve Kang (2010) çalışmalarında; sosyal, demografik, fiziksel, davranışsal ve psikolojik faktörlerin ses tercih değerlendirmesi üzerindeki etkisini, Avrupa ve Çin'de olmak üzere 19 alan üzerinde saha ve laboratuvar çalışması kurgulayarak gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada doğa, insan, mekanik ve endüstriyel sesler gibi farklı ses türleri değerlendirilmiştir. Sosyo-demografik faktörler açısından sonuçlar incelendiğinde; farklı kentsel açık alan ve ses türlerine göre etki değişmesine rağmen, yaş ve eğitim seviyesinin ses tercihinin önemli ölçüde etkileyen iki faktör olduğunu göstermektedir. Artan yaş veya eğitim seviyesi ile insanların doğal sesleri tercih etme eğiliminde oldukları ve belirli kültürel farklılıklar olmasına rağmen mekanik seslerden daha fazla rahatsız oldukları ortaya çıkmıştır. Cinsiyet, meslek, ikamet durumu ve mekana gelme sıklığının ise ses tercihi değerlendirmesini önemli ölçüde etkilemediği bulunmuştur.

İşitsel peyzaj yaklaşımı, akustik ortamın özelliklerinin yanı sıra sosyo-kültürel arka plandan etkilenen kullanıcı algısından şekillenmektedir. Böylece sosyo-kültürel faktörler değerlendirme sonuçlarını etkileyen en önemli unsurlardan biri olmaktadır (Kang vd., 2016). Dünya İşitsel Peyzaj

Projesi kapsamında yapılan çalışmalarda, işitsel ortam algısının kültürler arasındaki farklara göre değişkenlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu tarz çalışmalar güncel olarak devam etmekte ve karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Yu ve Kang (2014) çalışmalarında, Birleşik Krallık ve Tayvan’ da bulunan yerleşimlerin işitsel peyzaj değerlendirmesinde kültürel faktörlerin etkisi ele alınmıştır. Anketler aracılığıyla üç aşamada gerçekleşen çalışmada Birleşik Krallık ve Tayvan arasında işitsel ortamı algılama açısından kültürel ve toplumsal faktörler nedeniyle farklılıklar ortaya çıkmıştır. Böylece sosyo-kültürel faktörlerin işitsel peyzaj değerlendirmesinde dikkate alınması gereken unsurlardan olduğu ispat edilmiştir.

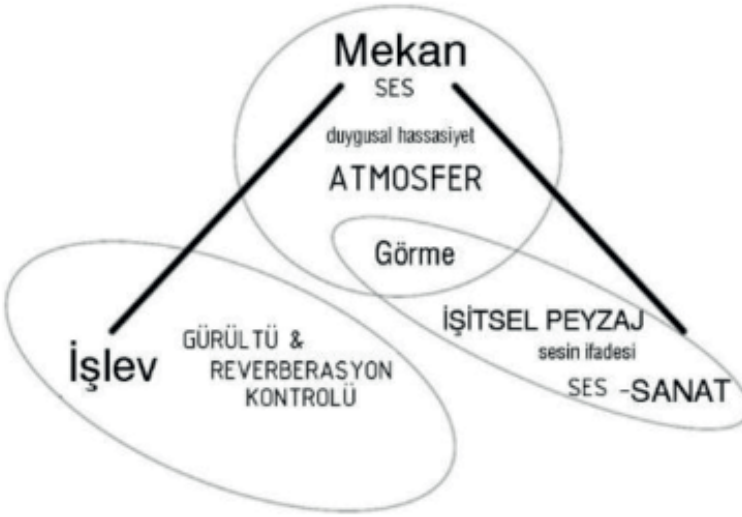
Bruce ve Davies (2014) ise kişisel beklentilerin, işitsel peyzaj algılayışı üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla Manchester ve Londra’da ses yürüyüşleri, röportajlar, anketler, odak grupları ve simülasyon aracılığıyla çalışma yürütmüşlerdir. Sonuç olarak beklenti insanların alandaki önceki deneyimlerine, algılanan ses şiddetine ve kişisel özelliklere bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca alanın ne tür sesleri barındıracağı, nasıl bir işitsel ortama sahip olduğunu varsaymak beklentiye göre şekillenmektedir. Böylece kişisel beklentiler, işitsel peyzaj algısını birçok farklı noktadan etkilemektedir.

4.2. Görsel Ortamla Desteklenen Faktörler

İşitsel peyzaj hem seslerin fark edildiği akustik ortamın hem de dinleyicinin dikkatini, mevcut faaliyetlerini, beklentilerini ve duyulabilecek seslere ilişkin önceki bilgisini de belirlemektedir. Dinleyici dikkati, duysal bir uyarı olduğu için ses kaynağının görsel bağlamı ve görünürlüğü önemli bir rol oynamaktadır (Kang vd., 2016).

Mekanı yaşamak/deneyimlemek, sadece görselleştirmeye ilgili olmayıp, diğer duyularımızın da etkili olduğu bir durumdur. Bu nedenle bir mekanı algılama veya tasarlama aşamalarında duyularımızdan bütüncül olarak yararlanmamız gerekmektedir.

Rodriguez-Manzo (2008), her mekanın kendine özgü bir ses karakteri olduğunu; mekanın fiziksel özelliklerinin (renk, form, ışık vb.) algılanabildiği gibi, sesin özellikleri (yansıma, kırılma vb.) ile de algılanabildiğini savunmuştur. Mekanların ses karakterini sınıflandırmak için sunduğu 3 aşamalı model önerisinde çizgiler ana değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermektedir. İlk aşama olan “işlev”, mekanın sahip olduğu reverberasyon süresini ve gürültü kontrolünü etkilemektedir. İkinci aşama “mekan” yani ses, duysal atmosfer oluşturmaktadır. “Sesin ifadesi” olarak tanımlanan üçüncü aşamada ise, işitsel peyzaj ve sanat terimleri yer almaktadır. Birbiriyle ilişkili olan bu 3 aşamaya göre; mekan görsellikle en fazla ilgilenirken, fonksiyon ise görsellikle hiç bağlantı kurmamıştır (Şekil-4).

Şekil 4: Sonik karakter sınıflandırma modeli (Rodriguez-Manzo, 2008)

Görme hissi veya “görsel”, işitsel peyzajın algılanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. İşitsel peyzaj kavramı, ortaya konulduğundan beri, görsel-işitsel etkileşim, özellikle şehir planlaması ve gürültü kontrolünde işitsel peyzaj araştırmalarına dahil edilmiştir. Görsel-işitsel etkileşimler üzerine yapılan çalışmalar, yalnızca işitsel peyzaj değerlendirmelerinin içeriğini genişletmekle kalmamış, aynı zamanda görsel-işitsel sinyallerin kaydedilmesi ve yeniden üretilmesi için daha kapsamlı yaklaşımlar geliştirmeye de yardımcı olmuştur. Bu dönem boyunca işitsel peyzaj çalışmalarının amacı, gürültü kontrolü veya kentsel işitsel konforu değerlendirmekle sınırlı kalmamış, optimizasyon ve tasarımın iyileştirilmesi hedeflenmiştir (Li ve Lau, 2020).

Geleneksel olarak, ses manzaraları yerinde deneyimler, laboratuvar deneyleri veya anlatı görüşmeleri yoluyla değerlendirilmektedir. 2010’dan beri, işitsel-görsel etkileşimin ses ortamının yerinde algılanması üzerindeki etkilerini değerlendirmek için ses yürüyüşleri uygulanmaktadır.

Hong vd. (2010), tarafından uygulanan grup ses yürüyüşü çalışması ile akustik konforun ve işitsel peyzaj algısının işitsel ortam ve görsel imgelerle ilişkili olduğu keşfedilmiştir. Anket kullanılan işitsel peyzaj çalışmaları ise görsel öğelerin bir bireyin ses algısını değiştirebileceğini göstermiştir.

Li vd. (2010), çalışmalarında yakındaki yeşillik algısının gürültü rahatsızlığı azaltma üzerindeki etkisini ve farklı ortam türlerinde yeşilliklerin bireyin gürültü rahatsızlığını farklı derecelerde azalttığını ortaya koymuştur.

Son zamanlarda bazı çalışmalarda farklı yöntemler kullanılmaya çalışılmış, bireyin ses algısını etkili bir şekilde iyileştirmek için işitsel ve görsel senaryo kombinasyonları oluşturulmuştur.

Carles vd. (1999) çalışmalarında ses ve görüntü kombinasyonlarını insanlara hem gösterip hem dinleterek, insanların memnuniyet düzeylerini değerlendirmişlerdir. Araştırma kapsamında katılımcıların ses ve görüntü arasında uyum ve tutarlılık olmasını tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

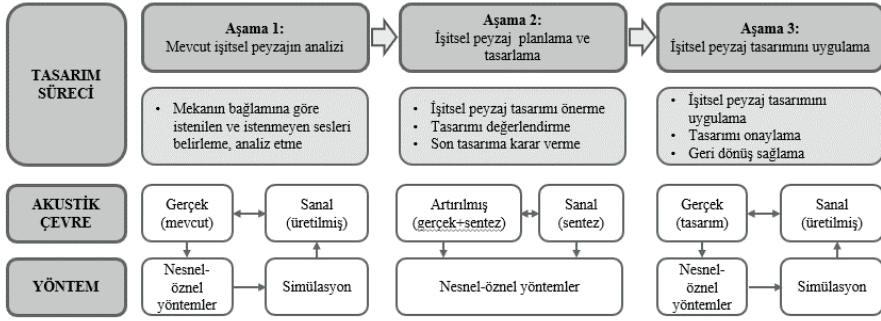
Arras vd. (2003) tarafından Sardunya Adası'nın Cagliari kentinde yapılan çalışma kapsamında iki kulaklı ses kayıtları alınmış ve mekânlara ait fotoğraflar çekilmiştir. Bu çalışma işitsel- görsel uyaranların beraber ele alınmasının, katılımcıların işitsel peyzaj değerlendirmelerine daha fazla imkan sağladığını ispatlamıştır. Özellikle mekanların tasarımında insanların ses algısının dahil edilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur.

Wang ve Zhao (2019), işitsel peyzaj çalışmalarında yapılan görsel-işitsel kombinasyonların estetik tercih üzerindeki etkilerini keşfetmek için Çin-Xuzhou'da kentsel yeşil alanlara ait videolara kuş cıvıltıları, rüzgar, kurbağa ve akan su seslerinin eklendiği videolar hazırlamış, 379 üniversite öğrencisine anket çalışması uygulamıştır. Sonuç olarak; kuş cıvıltıları, rüzgar ve akan su sesleri estetik zevki artırırken, kurbağa vınlaması azaltmıştır. İşitsel peyzajın, görsel peyzaj ile uyumu estetik tercih üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Yapılan tüm bu çalışmalarda algısal ve fiziksel analizlerden oluşan disiplinler arası bir yaklaşım kullanılarak; görsel algının kentsel kamusal alanların işitsel algısı üzerinde etkisinin olduğu ve hoş görsel öğelerin bireysel ses algısını geliştirebileceği ortaya koyulmuştur. Aynı zamanda işitsel ve görsel çevrenin bölünmez bir bütün olarak gözlemlenip değerlendirilmesi önerilmiştir (Li ve Lau, 2020).

4.3. Simülasyon Destekli Faktörler

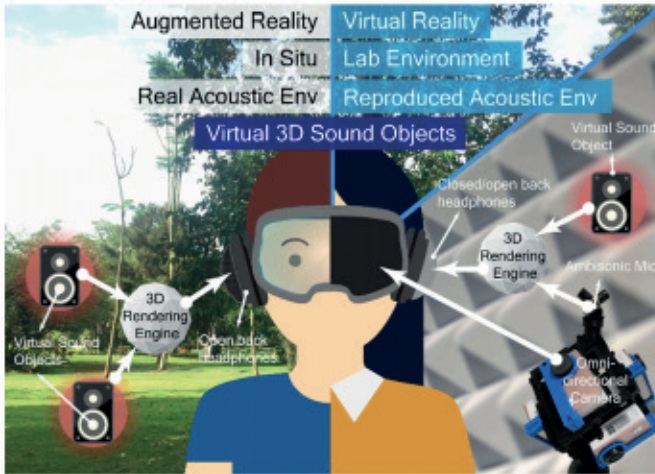
İşitsel peyzaj tasarım süreci Şekil 5' de görüldüğü gibi üç aşamadan oluşmaktadır. Aşama-1 mevcut durumdaki işitsel peyzajları analiz etmeyi ve istenen- istenmeyen sesleri değerlendirmeyi hedeflemektedir. Aşama-2'de işitsel peyzaj planlaması ve mevcut durum analizine dayalı olarak tasarım senaryoları önerilmiştir. Bu aşamada tasarım, nesnel ve öznel yöntemlerle beraber, artırılmış ve sanal gerçeklik ortamında simüle edilmiştir. Aşama-3' de ise işitsel peyzaj tasarımının uygulaması gerçek ya da sanal ortamda değerlendirme yöntemlerinden elde edilen verilerle simülasyon kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Hong vd., 2017).

Şekil 5: İşitsel peyzaj tasarım süreci, akustik ortam türleri ve gerekli olan teknikler (Hong vd., 2017)

İşitsel peyzaj çalışmalarında kullanılan geleneksel yöntemler (yerinde ve laboratuvar deneyleri) hem doğrulanmış hem de yaygın olarak kullanılsa da uygulamalarında sınırlamalar bulunmaktadır. Yerinde yapılan ses yürüyüşü ve anketler genellikle küçük bir katılımcı boyutuna sahiptir ve belirli gruplarda/ çalışmalarda sınırlayıcı olmaktadır. Laboratuvar deneyleri ise görsel-işitsel etkileşimi sağlamak için akustik özelliklere sahip bir oda gerektirmekte ve deneysel verimlilikte sınır oluşturmaktadır (Li ve Lau, 2020).

Teknolojideki ilerlemeyle birlikte, işitsel peyzaj değerlendirmeleri için görsel-işitsel verileri kayıt altına alan ve çoğaltan araçlar gelişmiş, artırılmış (AR) ve sanal gerçeklik (VR) teknolojisine doğru ilerlemiştir. Sanal gerçeklikte ortam tamamen yeniden oluşturulmuş ve simüle edilmiş, gerçekte var olmayan bir ortamdır. Artırılmış gerçeklikte ise sanal olan gerçeğin yerini almamakta, aksine onu tamamlamaktadır (Şekil-6).

Şekil 6: Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) arasındaki fark (Hong vd., 2017)

sağlayarak, kentsel mekanlarda sesin etkin kullanımı, tasarımı ve yönetimi ile ilgilenmektedir. Bu çalışmalarda işitsel peyzaj yaklaşımı temel olarak; ses seviyesi (gürültü ya da arka plan sesi) ve ses tercihlerinin değerlendirilmesi (ön plan sesleri) biçiminde gerçekleştirilmektedir (Yu ve Kang, 2010).

İşitsel peyzaj değerlendirmelerinde kaynak-ortam-alıcı arasında etkileşim ile elde edilen öznel ve nesnel verilerin uygun yöntem/ model önerisi ile çözümlemesi yapılmaya çalışılmaktadır. Kullanılan yöntemlerin hem kentsel alana özgü özellikleri (fiziksel, sosyal, kültürel, psikolojik ve mimari etkenler vb.) hem de kentsel alandaki farklı seslerin varlığı ve zaman içindeki değişimlerini incelemeye uygun olması gerekmektedir. Ayrıca işitsel peyzaj algısında kullanıcıların beklentilerinin ve tercihlerinin belirlenmesi işitsel peyzaj kalitesini arttırmaktadır.

Bu çalışmada literatürde yer alan araştırmalardan ve uluslararası projelerden kentsel alanların işitsel peyzaj karakterinin belgelenmesinde kullanılan yöntemlerin etki düzeyini değiştiren psiko-sosyokültürel, görsel ortam ve simülasyon destekli faktörlerin bulunduğu ve işitsel peyzaj algısını şekillendirdikleri tespit edilmiştir.

Araştırmalarda, kullanıcıların ses tercih düzeylerini hem bireyin önceki deneyimleri hem de topluma dair **psiko-sosyokültürel** (sosyal, kültürel, demografik, fiziksel, davranışsal ve psikolojik vb.) faktörler önemli ölçüde etkilemektedir. Diğer bir faktör olan **görsel ortamda**, işitsel peyzaj değerlendirmesinde insanın ses algısını değiştirebileceği ve kullanılan yöntem yanında görsel-işitsel kombinasyonların yer alması çalışmaların daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. Son zamanlarda yaygın olarak tercih edilen **simülasyonda** ise kentsel alanların mevcut ve sanal işitsel peyzajlarının yaratılmasına, deneyimlenmesine ve değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Bu faktör değerlendirmede, hem işitsel ve görsel etkileşim kurması hem de ekonomik olması nedenleriyle kentsel alanların gelişiminde önem arz etmektedir. Görsel ortam ve simülasyon destekli faktörler, yalnızca kentsel alanların mevcut işitsel peyzaj değerlendirmesinin değil, optimizasyon ve tasarımının da yapılmasına olanak sağlamaktadır.

İşitsel peyzaj algısında önemli etkileri olan bu faktörler, disiplinler arası bir yaklaşımla kullanılması, işitsel peyzaj değerlendirmesini kolaylaştırması ve daha doğru sonuçlara ulaşılması açısından önem taşımaktadır. Araştırmacılar kentsel alanlarda bu faktörleri dikkate alarak ve kullanarak yüksek kaliteli işitsel peyzaj çalışmaları gerçekleştirebilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, N., Belkayalı, N., Kaymaz, I., Turan, F., Sunal, A.B., Oğuz, D. (2013). Kent parklarında işitsel peyzaj (soundscape) algısı ve kullanıcı tercihlerinin yaşam kalitesi kapsamında değerlendirilmesi: Ankara örneği (Proje No: 110Y186). Ankara: TÜBİTAK.
- Aletta, F., Kang, J., Axelsson, Ö. (2016). Soundscape descriptors and a conceptual framework for developing predictive soundscape models. *Landscape and Urban Planning*, 149, 65–74.
- Arras, F., Massacci, G., Pittaluga, P. (2003). Soundscape perception in Cagliari, Italy. *Euronoise*, Naples: 19 May.
- Aumond, P., Can, A., Coensel, B. D., Botteldooren, D., Ribeiro, C., & Lavandier, C. (2017). Modeling Soundscape Pleasantness Using perceptual Assessments and Acoustic Measurements Along Paths in Urban Context. *Acta Acustica*.
- Aydın, D. Ç., (2017). İşitsel Peyzajda Ses Çevresi Memnuniyet Düzeyinin Bulanık Mantık ile Tahmin Edilmesi: Diyarbakır Suriçi Uygulaması (Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Bahalı, S. (2015). Gezi Parkı – Tünel Meydanı güzergâhı üzerinde kentsel işitsel ortam – soundscape – araştırması. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Brown, A. L. (2010). Soundscapes and environmental noise management, *Noise Control Eng. J.*, 58, 493–500.
- Brown, A. L., Kang, J. ve Gjestland, T. (2011). Towards standardization in soundscape preference assessment. *Applied Acoustics* 72 (2011), 387– 392.
- Brown, L. A. (2012). A review of progress in soundscapes and an approach to soundscape planning. *International Journal of Acoustics and Vibration*, 17(2), 73–81.
- Bruce, N.S., Davies, W.J. (2014). The effects of expectation on the perception of soundscapes. *Applied Acoustics*, 85, 1-11.
- Carles, J.L., Barrio, I.L. ve de Lucio, J.V. (1999). Sound influence on landscape values. *Landscape and Urban Planning*, 43, 191-200.
- Davies, W. J., Adams, M. D., Bruce, N. S., Cain, R., Carlyle, A., Cusack, P., Hall, D. A., Hume, K. I., Irwin, A., Jennings, P., Marselle, M., Plack, C. J., & Poxon, J. (2013). Perception of soundscapes: An interdisciplinary approach. *Applied Acoustics*, 74(2), 224–231. <https://doi.org/10.1016/J.APACOUST.2012.05.010>
- Hong JY, Lee PJ, Jeon JY. (2010). Evaluation of urban soundscape using soundwalking. In: Paper presented at the 20th International Congress on Acoustics 2010, ICA 2010 - Incorporating Proceedings of the 2010 Annual Conference of the Australian Acoustical Society.
- Hong, J. Y., He, J., Lam, B., Gupta, R., & Gan, W. S. (2017). Spatial Audio for Soundscape Design: Recording and Reproduction. *Applied Sciences* 2017, Vol. 7, Page 627, 7(6), 627. <https://doi.org/10.3390/APP7060627>

- ISO. (2014). International Organization for Standardization. ISO/DIS 12913-1:2014 Acoustics—Soundscape—Part 1 Definition and conceptual framework. ISO: Geneva, Switzerland, 2014.
- ISO. (2018). International Organization for Standardization. ISO/DIS 12913-2:2018 Acoustics—Soundscape—Part 2: Data Collection and Reporting Requirements. ISO: Geneva, Switzerland, 2018.
- Kang, J., Aletta, F., Gjestland T. T., Brown, L. A., Botteldooren, D., Schulte Fortkamp, B., Lercher, P., Kamp, I. V., Genuit, K., Fiebig, A., Coelho, J. L. B., Maffei, L. ve Lavia, L. (2016). Ten questions on the soundscapes of the built environment. *Building and Environment*, 108, 284–294. <http://dx.doi.org/10.1016/j.buildenv.2016.08.011>.
- Li, H. N., Chau, C. K., & Tang, S. K. (2010). Can surrounding greenery reduce noise annoyance at home? *Science of The Total Environment*, 408(20), 4376–4384. <https://doi.org/10.1016/J.SCITOTENV.2010.06.025>
- Li, Heng, and Siu Kit Lau. (2020). “A Review of Audio-Visual Interaction on Soundscape Assessment in Urban Built Environments.” *Applied Acoustics* 166:107372. doi: 10.1016/j.apacoust.2020.107372.
- Murphy E, Rice H, Pilla F. (2007). Audio noise mapping for virtual urban simulations: Enhancing public awareness. In: Paper presented at the Turkish Acoustical Society -36th International Congress and Exhibition on Noise Control Engineering, INTER-NOISE 2007 ISTANBUL
- Özçevik, A., Yüksel Can, Z. (2011). İşitsel Peyzaj Kavramı ve Kapalı Mekanların Akustik Konfor Değerlendirmesinde, MEGARON 2011, Cilt.6, Sayı.1
- Özçevik, A. (2012). İşitsel Peyzaj-Soundscape Kavramı ile Kentsel Akustik Konforun İrdelenmesinde Yeni Bir Yaklaşım (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Pijanowski, B. C., Villanueva-Rivera, L. J., Dumyahn, S. L., Farina, A. ve diğ. (2011). *Soundscape Ecology: The Science of Sound in the Landscape*, BioScience, Vol. 61 No. 3 (Mart 2011), 203–216.
- Rodriguez-Manzo, F. E. (2008). Towards a classification of the sonic character of the architectural space, Euro-Noise 2008, Paris, Fransa, 29 Haziran – 4 Temmuz.
- Semidor, C. (2006). “Listening to a city with the soundwalk method,” *Acta. Acust.* 92, 959–96.
- Schafer M., (1977). *Our sonic environment and the soundscape: the tuning of the world*, Destiny Books, Rochester, Vermont
- Wang, Ronghua, and Jingwei Zhao. (2019). “A Good Sound in the Right Place: Exploring the Effects of Auditory-Visual Combinations on Aesthetic Preference.” *Urban Forestry and Urban Greening* 43:126356. doi: 10.1016/j.ufug.2019.05.018.
- Yong Jeon, J. Young Hong, J. Ve Jik Lee, P. (2013). Soundwalk approach to identify urban soundscapes individually. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 134 (1), 803.

- Yu, L. ve Kang, J. (2010). Factors influencing the sound preference in urban open spaces. *Applied Acoustics*, 71(7), 622-633.
- Yu, C. J., Kang, J. (2014). Soundscape in the sustainable living environment: A cross-cultural comparison between the UK and Taiwan, *Science of the Total Environment* 482-483, 501 – 509
- Zhang M., Kang J. (2007). Towards the evaluation, description, and creation of soundscapes in urban open spaces. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 34, 68-86.

Bölüm 6

KAYSERİ DELİKLİTAŞ MESCİDİ RESTORASYON ÇALIŞMALARI

İbrahim YILMAZ¹

¹Dr. Mimar, İstanbul Medipol Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü ORCID: 0000-0002-0952-528X

1. GİRİŞ

Kayseri’de, halkın günlük ibadet ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, Selçuklu döneminden başlayarak 19 yy. sonlarına kadar küçük mahallelerde çok sayıda mescit inşa edilmiştir. Bu mescitlerin hemen hepsinde, ezan okunması işlevi için ayrılmış ve cami içinde bulunan minbere benzerliğinden dolayı minber minare olarak adlandırılan minarelerin bulunması da yöresel bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır (Elpe, 2014: 477). Minber minareler, Kayseri’de mescitleri camilerden ayıran ve simgesel özellikleriyle öne çıkan en önemli unsurlardır. Özgün mescitleri camilerden ayıran diğer belirgin özellik ise, üst örtünün kubbe değil hemen hepsinde toprak dam olmasıdır. Bu bağlamda, Kayseri’de tarihsel süreç içinde kubbesiz ve toprak damlı olarak inşa edilmiş mescitler, kendine has mimari özellikleri ve minber minare formu ile Anadolu’da türüne az rastlanır örnekler sergilemektedir. Ancak, birçok mescit günümüze özgün haliyle ulaşamamıştır. Özellikle 1956 ile 1971 yılları arasında onarım adı altında yapılan kapsamlı müdahaleler ve ekler, bu mescitlerde önemli değişimlere ve bozulmalara neden olmuştur. Bu değişimleri iki farklı türde değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, mescitlere minare ve minber gibi ekler yapılarak Cuma ve bayram namazlarının da kılınabildiği camiler haline dönüştürülmesidir. İkinci değişim şekli ise; günümüz malzemeleri kullanılarak iç ve dış mekanda yapılan ve önemli bozulmalara da neden olan aykırı müdahalelerdir. Bu müdahalelerde özgün toprak dam örtü kaldırılarak, yerine betonarme tavan ve üzerine oturtulan ahşap kırma çatılar yapılmıştır. Bunun yanında, minare eklenen bazı mescitlerde minber minareler kaldırılmış, ayrıca harim içinde betonarme kolonlarla taşınan ara mahfil katları yapılarak mescitler özgün durumlarından uzaklaştırılmıştır.

Kayseri’de minber minareli ve toprak damlı olarak inşa edilmiş, ancak önemli değişimlere uğrayarak günümüze ulaşabilmiş Deliklitaş mescidi bu örneklerin başında gelmektedir. Özgününde mescit olmasına rağmen, günümüzde cami fonksiyonuyla kullanılan Deliklitaş Mescidinin bu bölümün yazarı tarafından gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları makalenin konusu olarak belirlenmiştir.

2. DELİKLİTAŞ MESCİDİNİN KONUMU ve TARİHSEL ARKA PLAN

Deliklitaş Mescidi, Kayseri ilinin Melikgazi ilçesi sınırları içinde, Tacettin ve Deliklitaş mahallerinin birleştiği Bilgin sokak üzerinde bulunmaktadır. Tarihsel süreçte Kayseri’de olduğu gibi Anadolu’nun diğer şehirlerinde de çok sayıda mescit inşa edilmiştir. Mescitler halkın günlük vakit namazlarını kılabilmesi amacıyla tasarlanmış, içinde minberi olmadığından Cuma ve bayram namazlarının kılınmadığı küçük mahallelerde kurulmuş, camiler kadar gösterişli olmayan küçük ve sade ibadet yerleridir (Aslanapa, 1984: 66). Arseven (1996: 1308) göre de mescit caminin küçüğüdür. Mescit-cami kurumu arasındaki fark sürekli tartışılmış, Cuma namazlarının kılındığı

minberli mescitlere cami, kılınmayan yerlere de mescit denilmesi yaygınlık kazanmıştır (Zümrüt, 2004:11)). Mescit kelimesi, Arapça “secede” fiilinden türetilmiş olup, “secde edilen yer” anlamına gelmektedir (Akın, 2016: 180). Aslında İslam’ın ilk yıllarında ibadet edilen her mekana genel bir anlamda mescit denilmekteydi. Anadolu’da yer alan Selçuklu dönemi Mescitleri, genel olarak 4.00 m. ile 8.50 m. arasında değişen ölçüleriyle kare ya da dikdörtgen planlı kubbeli veya düz çatılı yapılarıdır. Anadolu’da bazı mescitlerin kubbeli yapılması, kubbenin cami yapısına ilişkin olarak simgesel değer kazanmasının rolüne bağlanabilir (Kuban, 2001: 151). Tasarım ve bezeme yönünden kendi içlerinde bir evrimi ve gelişmeyi içeren sınırlı sayıdaki bu küçük mescit yapıları Selçuklu mimarlık ortamının mütevazı örnekleridir. Beylikler döneminde de etkisini sürdüren mescitler; geliştirilen plan şemaları, Osmanlı mimarisindeki kubbeli mekân gelişimine öncülük eden katkıları, önü açık giriş bölümleri, sade cephelerinin yanı sıra bazı gelişmiş örneklerdeki zengin bezemeleri ve çini mozaik mihrapları ve diğer özellikleriyle üzerinde durulması gereken yapılarıdır (Özakın, 1998: 271).

Bu bağlamda, Kayseri’de inşa edilmiş minber minareli kubbesiz mescitlerin plan şemaları; son cemaat yerinin varlığına göre iki, üst örtü taşıyıcı sistem özelliklerine göre de üç tipe ayrılmaktadır (Yılmaz, 2019: 273). Son cemaat yeri bulunan mescitler, son cemaat yeri ve harim kısmı ile birlikte iki mekandan oluşan, kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına tasarlanmış dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Son cemaat yeri bulunmayan mescitler ise, kareye yakın ya da dikdörtgen plan şemasına sahip olup, harimden (ibadetin yapıldığı alan) oluşan tek bir bölüme sahiptir. Üst örtü taşıyıcı sistem özelliklerine göre de, üst örtüsü; taş duvarlar ile ahşap direkler tarafından taşınan mescitler, taş duvarlar ile harim içindeki taş kemerlerle taşınan mescitler ve sadece taş duvarlar ile taşınan mescitler olarak sınıflandırılmaktadır (Yılmaz, 2019: 273). Bu sınıflandırmalara göre, restorasyon çalışmaları gerçekleştirilen kubbesiz, minber minareli Deliklitaş Mescidi de son cemaat yeri bulunan ve üst örtüsü taş duvarlar ve harim içindeki taş kemerlerle taşınan mescitler grubunda yer almaktadır. Deliklitaş mescidi Selçuklu dönemi mescit mimarisinin tüm özelliklerini göstermekle birlikte yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Mescidin yapım tarihi ile ilgili olarak, Özkeçeci (1997: 56) tarafından hazırlanan “Tarihi Kayseri Cami ve Mescitleri” isimli eserde, Deliklitaş Mescidinin Kayseri’de bulunan en eski mescitlerden biri olduğu ve 18. yy’da yapılmış olabileceği belirtilmiştir.

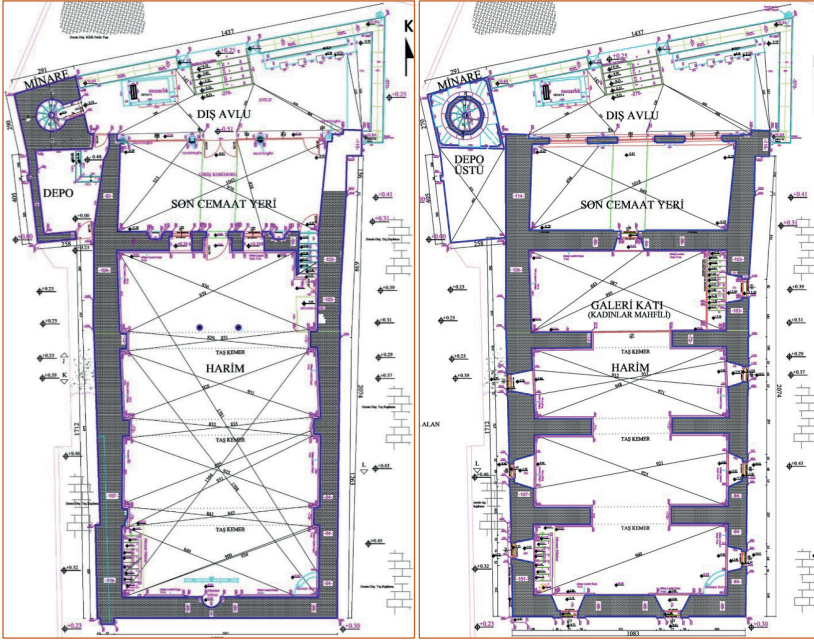
3. RÖLÖVE ÇALIŞMALARI

3.1. Ölçüm ve Çizim Aşaması

Deliklitaş Mescidi için yapılan belgeleme çalışmaları içerisinde rölövenin çizimleri ile özgün olmayan aykırı eklentilerin belirlenmesi, malzeme türlerinin ve dağılımının gösterildiği “Malzeme Tespiti”, hasar ve bozulmaların türlerini ve nedenlerini gösteren “Hasar Tespit” çalışmaları

yapılmıştır. Tüm bu verilerin ışığında analitik rölöve hazırlanarak yapının mevcut durumu çizime aktarılmıştır. Rölöve çalışmaları, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 08 Ocak 2016 tarih ve 1895 sayılı kararıyla uygun bulunarak onaylanmıştır.

Yapının mevcut durumunun çizime aktarılması amacıyla yerinde ölçüm çalışmaları yapılmıştır. Yapının cephelerinde çok fazla özgün kabuk taşı bulunmadığından mevcut kabuk taşlarının çoğunluğu yerinde ölçülmüştür. Referans olarak alınan cephe kabuk taşlarının boyutları, yerden, köşeden, pencereden, kapıdan ya da diğer referans taşlarından uzaklığı ölçülerek, taşların ve taşların bulunduğu tüm duvar yüzeyinin digital makine ile fotoğrafları çekilmiştir. Bu şekilde, duvar yüzeylerinden 300 adet in üzerinde fotoğraf çekilmiştir. Duvar yüzeylerinin genişlik ve yükseklik olarak yerinde alınan ölçüleri, kapı ve pencere açıklıkları, cephe kabuk taşlarının ölçüleri çekilen fotoğraflar üzerinde de oranlanarak program yardımıyla çizime aktarılmış, bu yöntemle cephe rölöveleri çıkartılmıştır. Bu şekilde hazırlanan cephe rölöve paftaları yerinde kontrol edilerek mevcut karşılaştırmalar yapılmış, olası eksikler ve yanlışlıklar tespit edilerek paftalar üzerine işlenmiştir. Birkaç kez aynı şekilde yerinde yapılan ölçümlemeler ve karşılaştırmalar sonucu cephe rölöveleri doğru olan son şeklini almıştır. Planlarda belirtilen iç mekan ölçüleri, iç yükseklikler, pencere ve kapı açıklık ölçüleri, çapraz ölçüler, dış cephe ölçüleri, minare ölçüleri, dış mekan ölçüleri ve diğer tüm ölçüler yerinde alınmıştır. Rölöve çalışması yapılan yapının parsel üzerindeki aplikasyonu, arazinin, yapının zemin kotları, bina, pencere, kapı yükseklikleri, referans alınan kabuk taşları ile cephe üzerindeki spolien ve özellikli diğer taşların, süslemelerin kotlandırılması, minarenin yükseklik ölçüleri, yatay ve düşey tüm ölçümlemeler, Satlab 500-GPS/GNSS alıcısı, CORS gezicisine sahip, uydu sistemi ve VRS tabanlı çalışan harita aleti ile alınmıştır. Yapının mevcut durumunu doğru anlatacak şekilde ölçüm, belgeleme, tespit ve analizlere dayalı olarak gerçekleştirilen rölöve çalışmaları, plan, kesit ve görünüşler halinde çizime aktarılmıştır.

Mescidin harim katı ve kadınlar mahfili (galeri katı) katının rölöve planları Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Mescidin harim ve kadınlar mahfili katlarının rölöve planları çizimi

Rölöve planlarında da görüldüğü gibi, Deliklitaş mescidi günümüzdeki haliyle; dış avlu, harim, mahfil katı, önü kapalı son cemaat yeri, minare ve mescidin kuzey batısına eklenmiş bir depo eklentisinden oluşmaktadır. Mescit 11.20- 21.80 m. olan dış ölçüleriyle dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. Mescidin ibadet mekanı olan harimine, dış avluya açılan son cemaat yerinden girilmektedir. Harim, doğu-batı doğrultusunda mihrap duvarına paralel atılmış 3 adet sivri kemerle dört kısma bölünmüştür (Şekil 2).

Şekil 2. Harim içinde sivri kemerlerin görünüşü

İki kemer arası mesafe ortalama 3.20 m'dir. Harim iç genişliği 9.05 m., iç uzunluk ölçüsü 15.88 m'dir. Harim içinde mihrap ve minber bulunmaktadır. Harime bakan, betonarme sütunlar üzerine atılmış betonarme döşemeden oluşan mahfil katına ise son cemaat yerinden duvar kesilerek açılmış bir merdivenle çıkılmaktadır. Son cemaat yerinin ön kısmı, betonarme duvar üzeri taş kaplamalardan oluşan kemer formulu çerçeveler arasına konulmuş plastik esaslı doğramalarla kapatılmıştır. Mahfil katı ile birlikte son cemaat yerinin ön kısmı özgün değildir. Son cemaat yerinin harimin güney duvarına bakan yüzünde mihrabiye bulunmakta olup, bu duvarın ortasından açılmış bir kapı ile harime girilmektedir (Şekil 3).

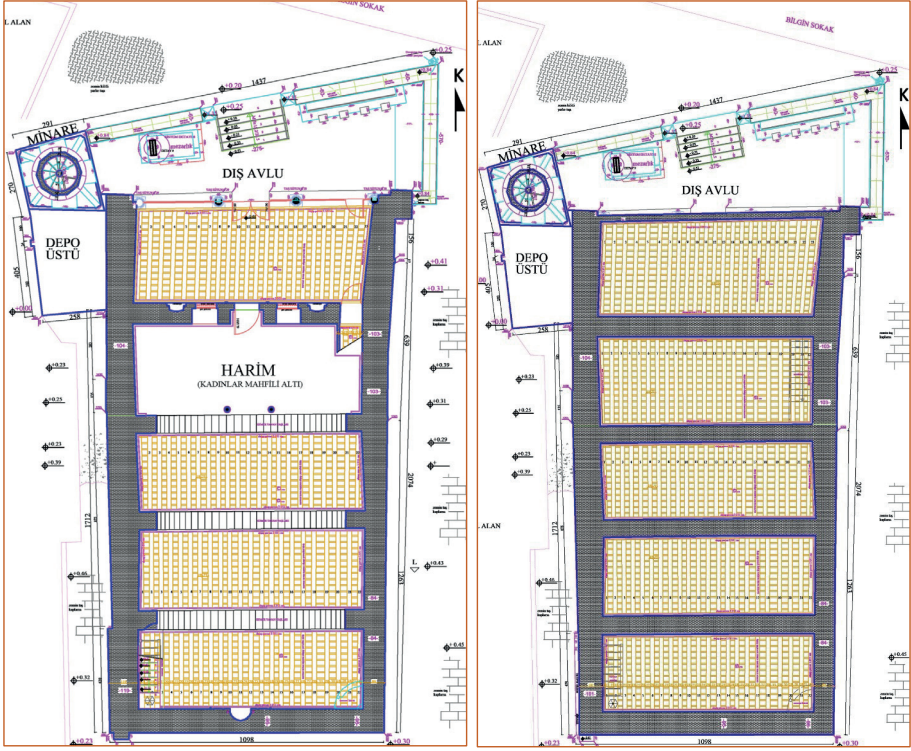
Şekil 3. Son cemaat yerindeki mihrabiye ile harim giriş kapısının görünüşü

Son cemaat yeri ile bağlantılı olan dış avluya yoldan girilmektedir. Dış avluda, sanduka halinde bir kabir ve betonarme tarzda yapılmış dairesel formulu özgün olmayan yüksek bir minare bulunmaktadır (Şekil 4).

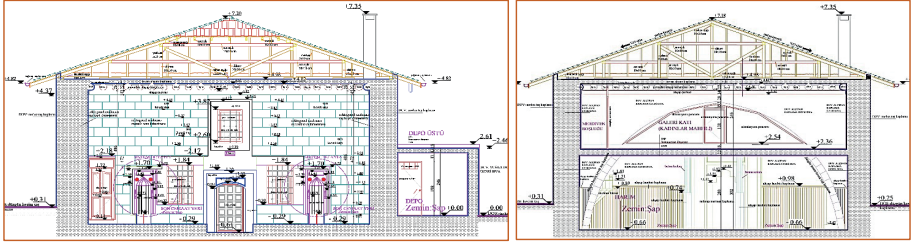
Şekil 4. Dış avluda bulunan kabir ve minarenin görünüşü

Mescidin harimi ile son cemaat yerinin tavanları daire kesitli ahşap tomruklardan oluşmuştur (Şekil 5).

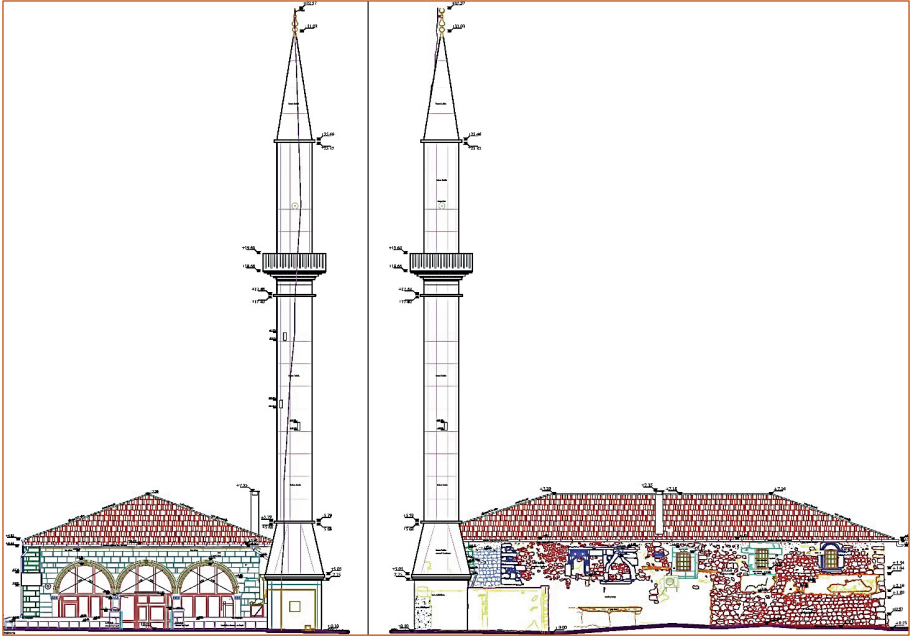
Şekil 5. Mescit harim ve son cemaat yeri tavan ahşap tomruk kirişleri planı çizimim

Rölöve planlarının ardından hazırlanan, mescidin harim ile son cemaat yerinden ve harimin içinden geçen rölöve kesit çizimi örnekleri Şekil 6'da verilmiştir.

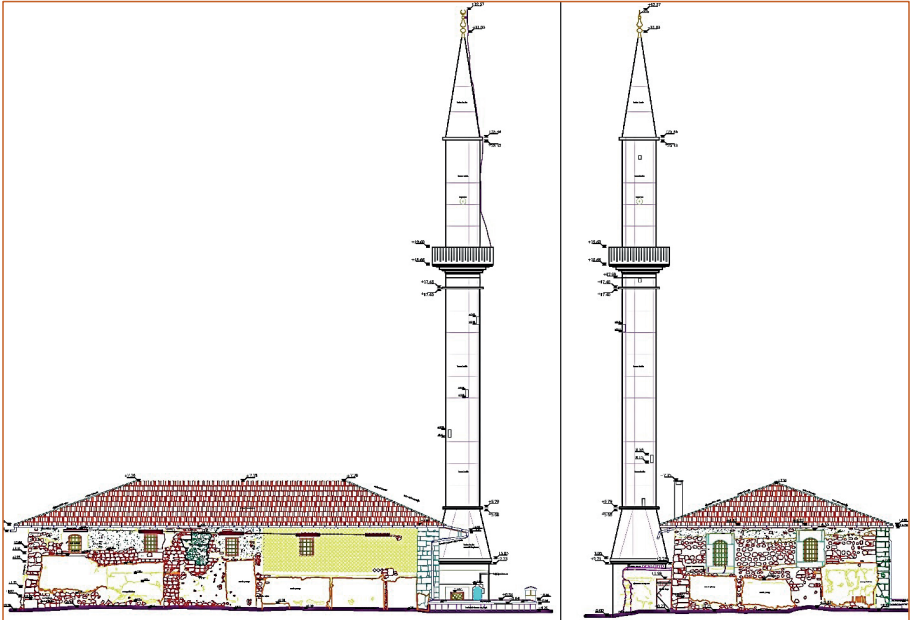
Şekil 6. Harim ile son cemaat yerinden ve harimin içinden geçen rölöve kesiti çizimi örnekleri

Mescide sonradan eklenmiş minare, mescidin kütlesiyle ve yüksekliğiyle orantısız bir şekilde inşa edilmiştir. Minarenin de görüldüğü mescidin kuzey ve batı cephelerine ait rölöve görünüş çizimleri Şekil 7'de verilmiştir

Şekil 7. Mescidin kuzey ve batı cepheleri rölöve görünüş çizimleri

Mescidin kuzey ve batı cephelerine ait rölöve görünüş çizimleri Şekil 8’de verilmiştir

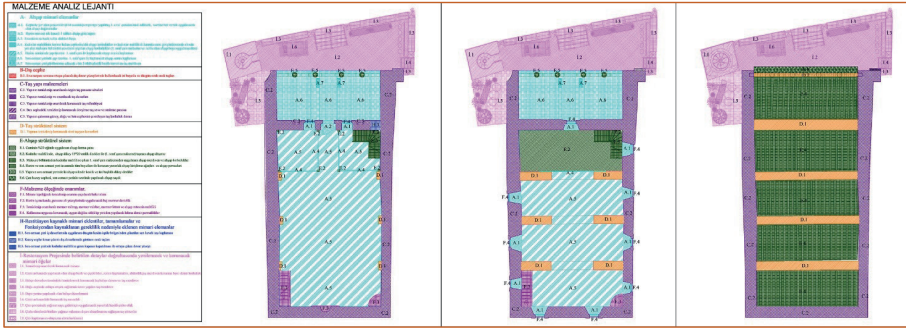
Şekil 8. Mescidin doğu ve güney cephelerine ait rölöve görünüş çizimleri

3.2. Analitik Rölöve Çalışmaları

Yapı üzerinde tespit edilen ve müdahale gerektiren hasarlar gerekli analizler yapılarak raporlanmış ve analitik rölöve verileri üzerine işlenerek belgelenmiştir. Belgeleme çalışmaları ile eş zamanlı olarak, yapının malzeme ve statik durumu değerlendirilmiş, konservasyon çalışmaları için yapının farklı noktalarından taş, harç ve sıva örnekleri alınarak, restorasyon ve konservasyon kararlarına altlık oluşturacak malzeme paftaları ve bozulma paftaları hazırlanmıştır.

3.2.1 Malzeme Analizi Paftaları

Deliktaş Mescidinde kullanılan yapı malzemeleri, her bir malzeme cinsi ayrı bir renk olmak üzere hazırlanan renklendirilmiş malzeme analiz paftası plan çizimi Şekil 9'da verilmiştir.

Şekil 9. Renklendirilmiş malzeme paftası harim, mahfil ve tavan ahşap tomruk kirişleme planları çizimi

Deliktaş Mescidinde kullanılan yapı malzemeleri kullanıldığı yerlerine göre aşağıda sıralanmıştır.

1. Taşıyıcı sistem elemanlarında;

- Taş: Yapının ana taşıyıcı sistemini oluşturan beden duvarlarında düzgün sıralı ocak taşlarıyla duvar köşelerinde kesme yonu taşlarından oluşan iri kenet taşları kullanılmıştır. Ayrıca, harim içerisinde bulunan sivri kemerlerin de taşıyıcı malzemesi 23/30 cm., ölçülerinde kesme taştır. Diğer yandan, yakın tarihlerde ön yüzü kapalı hale getirilen son cemaat yerinin alın duvarı ve kemerleri, sütunların alt kaideleri ile işlemeli üst başlıkları yöreye özgü İspina bölgesinden getirilen kevek taşı ile kaplanmıştır.

- Betonarme: Betonarme taşıyıcı malzeme olarak yapıda, harim yükseklığının ikiye bölünmesi ile oluşturulmuş ara katın döşemesinde ve bu döşemeyi taşıyan giriş ve dairesel kesitli sütunların yapımında kullanılmıştır. Ayrıca, 1971 yılında eklenmiş minarenin kaidesi, yükselen gövdesi ve şerefesinde de betonarme malzeme kullanılmıştır. Diğer yandan, kuzey cephesinde bulunan taş kaplamalı sütunlar ile bunların üzerine oturan kemerler ve alın

duvarı yine betonarme malzeme kullanılarak yapılmıştır. Son cemaat yeri duvarına bitişik yapılmış ve depo olarak kullanılan mekanın üst döşemesi de betonarme malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

- Tuğla: Mescidin batı cephesinde, sonradan kapatılan son cemaat yerinin taş duvarına bitişik olarak yapılmış deponun betonarme döşemesini taşıyan 35 cm. kalınlığında duvarlar, yığma tuğla olarak bilinen malzeme ile örülmüştür. Mescitte özgün tuğla malzeme kullanımı tespit edilememiştir.

- Ahşap Kirişler: Dairesel kesitli ahşap tomruk kirişler, harimin ve son cemaat yerinin tavanında, sivri kemerlerin ve taşıyıcı duvarların üzerine oturtularak üst örtünün taşılması amacıyla yapılmıştır. Kuzey güney doğrultusunda uzunlamasına atılan bu kirişlemeler doğu batı yönünde 24 adet olarak sıralanmıştır (Şekil 10).

Şekil 10. Harim ve son cemaat yeri tavanında silindirik kesitli ahşap tomruk kirişlemelerin görünüşü

2. Bağlayıcı harç ve derz olarak; Mescitte, özgün bağlayıcı özellik içeren duvar ve derz harçları görünürde tespit edilememiştir. Bağlayıcı ve derz olarak çimento esaslı kireç harçlarını cephelerde görmek mümkündür. Bu harçlar, sonradan kapatılan son cemaat yerinin doğu ve batı yönündeki taşıyıcı taş duvarlarının örülmesinde ve cephelerde taş dizileri arasındaki derzlerde kullanılmıştır.

3. Duvar ve tavan kaplama malzemesi olarak; Duvar kaplama malzemesi harim duvarlarında sıva üzeri alçı, onun üzerinde plastik boya kullanılmıştır. Ayrıca, harim duvarları yerden yaklaşık 165 cm., yüksekliğinde ahşap lambriler ile kaplanmıştır. Son cemaat yerinin iç duvarlarında derzli taş dokusu verilen kalın sıvalar ile son cemaat yerinin dış giriş cephesinde, düzgün kesim isodomos derzli rektogonel taş kaplamalar kullanılmıştır. Harim ve son cemaat yerinin tavanında ahşap kirişlemelerin üzeri çatı boşluğunun görünmemesi amacıyla ahşap döşeme tahtaları ile kapatılmıştır. Diğer yandan, mihrap ve minberin yapımında kaplama malzemesi olarak farklı renklerde mermer cinsi malzemeler kullanılmıştır. Taşıyıcı duvarların ve sivri kemerlerin üzerine oturtularak yapılan ahşap kırma çatının kaplama malzemesi ise Marsilya kiremittir.

4. Kapı ve Pencerele; Caminin harimini ve kadınlar mahfilini aydınlatan pencerelerde özgününde ahşap olması gerekirken beyaz renkli plastik esaslı doğramalar kullanılmıştır. Bu pencerelerin önünde demir korkuluklar bulunmaktadır. Ayrıca, son cemaat yerinin giriş cephesinde bulunan sütun ve kemerler arasındaki boşluklar da kahverengi plastik doğramalar kullanılarak kapatılmıştır. Harime son cemaat yerinden giren kapı ise ahşaptır.

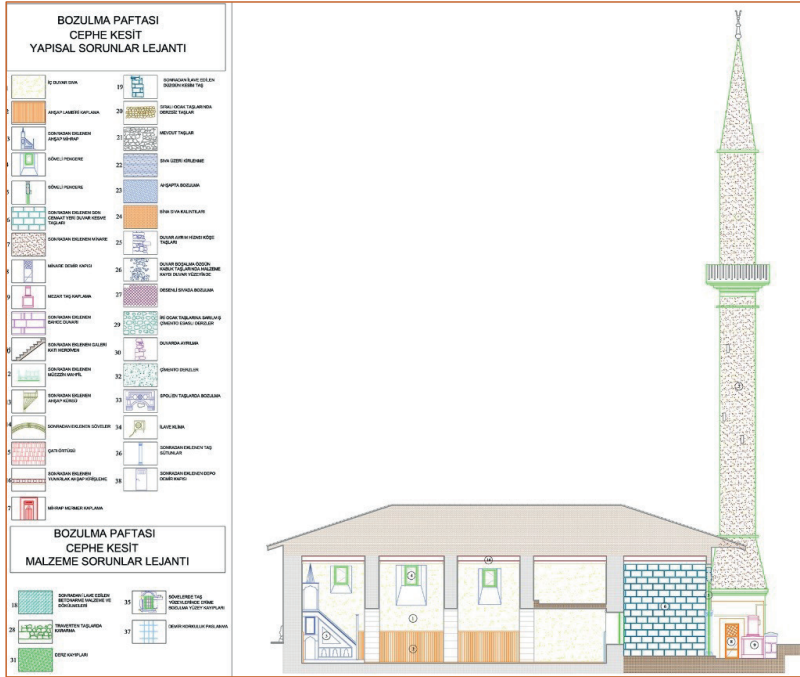
3.2.2. Bozulma Paftaları

Hasar tespit çalışmaları kapsamında özgün dokuya zarar veren oluşumlar planlar üzerinde ele alınırken, özgün yapı elemanlarındaki bozulmalar ve kayıplar; taş duvarlardaki statik problemler, muhdes ek ve kalıntılar, yapı malzemeleri üzerinde gözlemlenen parça kopmaları, duvar içi boşluklar, oyuklanma, derz kayıpları gibi malzeme bozulmaları, renklerle belirtilen lejanta uygun olarak plan, kesit ve cephe çizimleri üzerinde detaylı bir şekilde işlenmiştir. Lejantta belirlenen renklerle işaretlenmiş yapısal bozulma paftası plan çizimi Şekil 11’de verilmiştir.

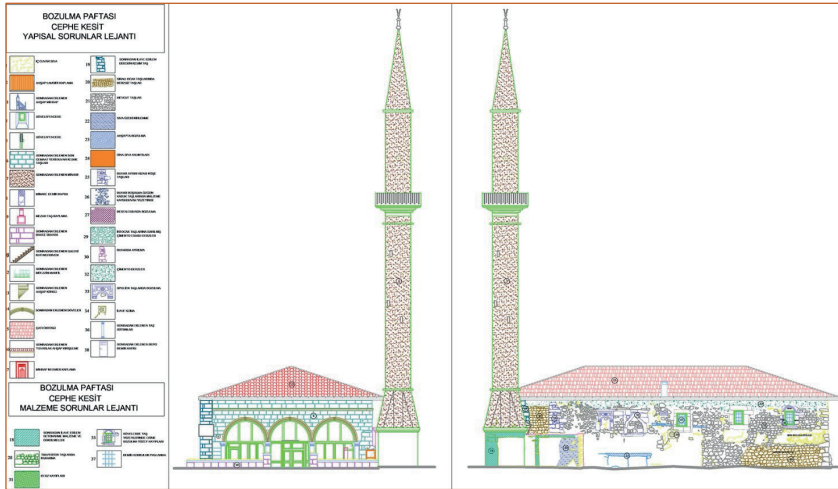
Şekil 11. Deliklitaş Mescidi yapısal bozulma paftası renklendirilmiş plan çizimi

Bozulma paftası renklendirilmiş kesit çizim örneği Şekil 12’da verilmiştir.

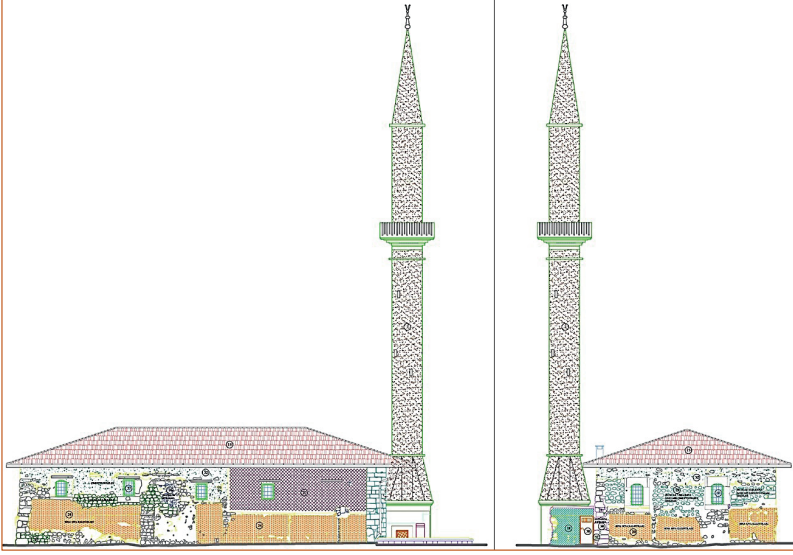
Şekil 12. Bozulma paftası renklendirilmiş kesit çizim örneği

Bozulma paftası renklendirilmiş kuzey ve batı cephesinin çizimleri ise Şekil 13’de verilmiştir.

Şekil 13. Bozulma paftası renklendirilmiş kuzey ve batı cephesi çizimleri

Bozulma paftası renklendirilmiş doğu ve güney cephelerinin çizimi Şekil 14’de verilmiştir.

Şekil 14. Bozulma paftası renklendirilmiş doğu ve güney cepheleri çizimi

Deliklitaş Mescidinde ortaya çıkan ve paftalarda renklerle işaretlenen bozulmalar mekansal ve yapısal olmak üzere iki kısım halinde değerlendirilmiştir.

3.2.2.1. Mekansal Bozulmalar

Yapı mescit işlevini yitirip camiye dönüştürüldükten sonra, harim içinde betonarme sistemde bir mahfil katı yapılarak harimin özgün mekânsal bütünlüğü bozulmuştur. Ayrıca, özgününde ön yüzü açık olması gereken ve camekanlarla kapatılarak kapalı mekan haline dönüştürülen son cemaat yeri de mekânsal değişime uğramıştır.

3.2.2.2. Yapısal Bozulmalar

Deliklitaş Mescidinde ortaya çıkan hasar ve bozulmalar (özgün durumdan uzaklaşma), iç mekanda meydana gelen bozulmalar ve dış mekanda meydana gelen bozulmalar olmak üzere iki ayrı kısımda incelenmiştir.

1- İç Mekan; İç mekanda meydana gelen en önemli bozulma, kadınlar mahfili için harim içinde harim yüksekliği kullanılarak yapılmış ara kattır. Mahfilin betonarme döşemesi caminin taşıyıcı taş duvarları üzerine oturtularak duvarlarda ağırlık oluşturmıştır. Mahfilin harim boşluğuna bakan ön yüzünde yapılan iki adet betonarme sütun da aykırı malzeme kullanımı bağlamında özgün durumdan uzaklaşan bozulmanın etkisini göstermektedir. Ayrıca, son cemaat yerinin ön yüzünün plastik esaslı camekanlarla kapatılması, harimin son cemaat yerine bakan güney duvarı ile bu duvar yüzeyinde bulunan mihrabiyelerin içlerinde taş dokusuna benzetilerek yapılmış kalın sıva kabartmaları iç mekandaki bozulmaları göstermektedir (Şekil 15).

Şekil 15. Harimin son cemaat yerine bakan güney duvarı yüzeyinde ve mihrabiyelerin iç yüzeylerinde çimento malzemeden yapılmış taş desenli kabartmaların görünüşü

2- Dış Mekan; Dış mekanda cephelerdeki hasar ve bozulmalar ile ekler söz konusudur.

Kuzey Cephesi: Bu cephede mescidi özgün durumundan uzaklaştıran ekler bozulma etkisini oluşturmuştur. Son cemaat yerinin önünün kapatılması amacıyla yapılan betonarme sütunlar, kemerler ve duvar üstü taş kaplamalar ile taş sütun ve kemer aralarını kapatan plastik esaslı kapı ve pencere doğramaları yapının kuzey cephesinde görülen bozulmalardır (Şekil 16).

Şekil 16. Mescit son cemaat yerinin betonarme sütun, kemerler ve plastik malzemelerle kapatılan özgün olmayan ön yüzü

Diğer yandan, betonarme kaide üzerine oturtularak inşa edilmiş betonarme minare gövdesi de özgün olmayan önemli bir aykırı eklenti olarak ortaya çıkmaktadır.

Güney Cephesi: Bu cephe yüzeyinde çimento harçlı sıva tabakaları bulunmaktadır. Cephenin üst sıralarında bulunan özgün düzgün sıralı ocak taşlarının derzleri çimento malzeme ile yapılmıştır. Cephenin orta kısmında yerinden düşen kabuk taşlarının yerine sonradan konulduğu belli olan iri ocak taşlarının etrafına çimento esaslı harçlarla geniş derzler yapılmıştır. Cephenin daha alt sıralarında ise, sıralı özgün moloz taşlarının arasında yer yer çimento derzler bulunmakla beraber, buradaki taş sıralarında yatay derz kayıpları da bulunmaktadır. Ayrıca, cephenin batı köşesinde kopan duvar parçası iri blok taşlar kullanılarak tamamlanmıştır. Diğer yandan, bu cephede pencere kenarlarında bulunan traverten sövelerde yüzey kayıpları, çatlak ve kopmalar mevcuttur. Mescidin güney cephesindeki bozulmalar Şekil 17’de verilmiştir.

Şekil 17. Güney cephesi ve bozulmaların görünüşü

Doğu Cephesi: Bu cephede de çimento harçlı sıva tabakaları bulunmaktadır. Sıva izleri, cephenin güney yönünde pencere altlarına kadar olan yüzeyi kaplamakla beraber, kuzey yönünde pencereyi de içine alan yüksekliktedir. Duvarda özgün moloz taşlarının dökülmesi sonucu duvar yüzeyinde malzeme kayıpları oluşmuştur. Cephenin güney yönünde üst sıralarda, dökülen özgün moloz taşlarının yeri ocak taşları ile geniş çimento harçlı derzler kullanılarak doldurulmuştur. Özgün moloz taşlarının derzlerinde kopmalar görülmekle beraber, çoğunlukla çimento harç kullanılarak taş sıralarında yatay derzler oluşturulmuştur. Ayrıca, pencere kenarı sövelerde taş malzemedeki kararmalar, yüzey kayıpları ve küçük kopmalar tespit edilmiştir. Doğu cephesindeki bozulmalar Şekil 18’de verilmiştir.

Şekil 18. Doğu cephesi ve hasarların görünüşü

Batı Cephesi: Bu cephede de çimento harçlı sıva izleri görülmektedir. Özgün sıralı moloz taşlarının yer yer derzlerinin döküldüğü görülmekle beraber, taş sıralarında çimento harçlı yatay derzler yapılmıştır. Cephenin kuzey yönüne doğru dökülen özgün moloz taşlarının boşlukları, ocak taşları ile etrafı çimento harçlı geniş derzler yapılarak doldurulmuştur. Cephenin son cemaat yerinin sonradan yapılan duvarında çimento harç derzli düzgün kesim taşlar kullanılmıştır. Cephede kadınlar mahfili hizasında üzeri sivri ve yuvarlak kemerli ve işlemeli spolien (devşirme) traverten cinsi malzemeden yapılmış söveler bulunmaktadır. Bu sövelerde ve diğer pencerelerin kenarlarında bulunan sövelerde yüzey kayıpları ve parça kopmaları bulunmaktadır. Yine bu cephenin kuzey kısmında, tuğla malzeme taşıyıcılı üstü betonarme döşemeden oluşan bir depo eklentisi bulunmaktadır. Batı cephesindeki bozulmalar Şekil 19’da verilmiştir.

Şekil 19. Batı cephesi ve hasarların görünüşü

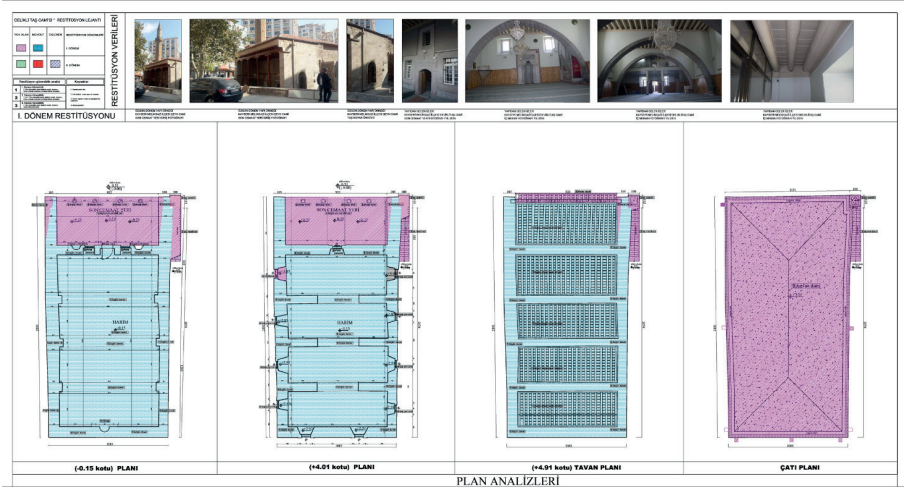
4. RESTİTÜSYON ÇALIŞMALARI

Rölöve çalışmaları ile eş zamanlı olarak yürütülen restitüsyon çalışmaları kapsamında, Deliklitaş Mescidinin inşa edildiği dönem ile müdahale dönemlerinin ve yapısal özelliklerinin anlaşılabilmesi için teknik bilgi ve belge elde etmek amacıyla detaylı araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Deliklitaş Mescidi ile ilgili yapılan kaynak araştırmalarında; öncelikle üniversitelerin kütüphaneleri, ulusal elektronik veri tabanları, Başbakanlık Osmanlı arşivleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Deliklitaş Mescidiyle benzer özellikler gösteren dönemin diğer mecit yapıları hakkında gerek çevrede yapılan gözlemler, gerekse bu konuda bilgi veren kaynak kitaplar taranmış, bunların sonucunda yeterli olmasa da bazı kaynak verilere ulaşılmıştır. Kaynaklardan elde edilen bulgular ve günümüzdeki durum değerlendirilerek Deliklitaş Mescidinin iki dönem halinde restitüsyonu hazırlanmıştır. I. dönem mescidin ilk yapıldığı özgün halinin, II. dönem ise müdahalelerle değişime uğramış halinin restitüsyonudur. Hazırlanan I. Dönem restitüsyon projesi, caminin ilk yapıldığı dönemi güçlü verileriyle birlikte ifade etmektedir. II. dönem restitüsyonu ise, caminin adeta günümüzdeki halidir.

Deliklitaş Mescidinin restorasyon projeleri kapsamında hazırlanan bozulma paftası, dönemleme analizleri, I. ve II. dönem restitüsyon projeleri ile restitüsyon raporları, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 09 Şubat 2017 tarih ve 2477 sayılı kararıyla uygun bulunarak onaylanmıştır.

4.1. I. Dönem Restitüsyonu

Mescidin yapım tarihini ve özgün dönemini açıklayan yeterli kaynağa ulaşılamamıştır. Mescit hakkında bilgi veren tek kaynak, Özkeçeci (1997: 56) tarafından hazırlanan “Tarihi Kayseri Cami ve Mescitleri” isimli eserdir. Bu kaynakta, caminin üç, dört kez tamir gördüğü, ancak en son ve kapsamlı tamirin 1971 yılında yapıldığı belirtilmektedir. Mescidin çevresinde yapılan araştırmalarda aynı dönemlerde inşa edilmiş benzer özelliklere sahip çok sayıda mescit yapısı tespit edilmiştir. Ayrıca, Deliklitaş Mescidinin ek ve müdahalelerle değişime uğramadan önceki özgün halini bilen insanlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen anlatımsal verilerle de desteklenerek mescidin I. dönem restitüsyon planları güvenilirlik analiz paftası hazırlanmıştır (Şekil 20).

Şekil 20. Deliklitaş Mescidi I. dönem restitüsyon planları güvenilirlik analiz paftası çizimi

Mescidin I. dönem cephe restitüsyonu güvenilirlik analiz paftası Şekil 21’de verilmiştir.

Şekil 21. Deliklitaş Mescidi I. dönem cephe restitüsyonu güvenilirlik analiz paftası çizimi

Elde edilen veriler ve yerindeki mevcut durumunun detaylı bir şekilde incelenmesi sonucu, harimin mahfil ara katı olmadan tek bir hacimden oluştuğu, harimin içinde bulunan taş malzemeden inşa edilmiş üç adet sivri kemerle dört sahına bölündüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, Deliklitaş Mescidinin çevresinde ara sokaklara dağılmış dönemin benzer mescit yapıları da yerinde incelendiğinde, son cemaat yerinin önünün açık ve tomruk direkli bir yapım sistemine sahip olduğu, yan kenarlarının da taş duvarlarla kapalı olduğu tespit edilmiştir. Restitüsyonda dönemin benzer yapıları olarak Yanıkoğlu mescidi, Şeyh Mescidi, Hasinli Mescidi gibi mescitler örnek alınmıştır (Şekil 22).

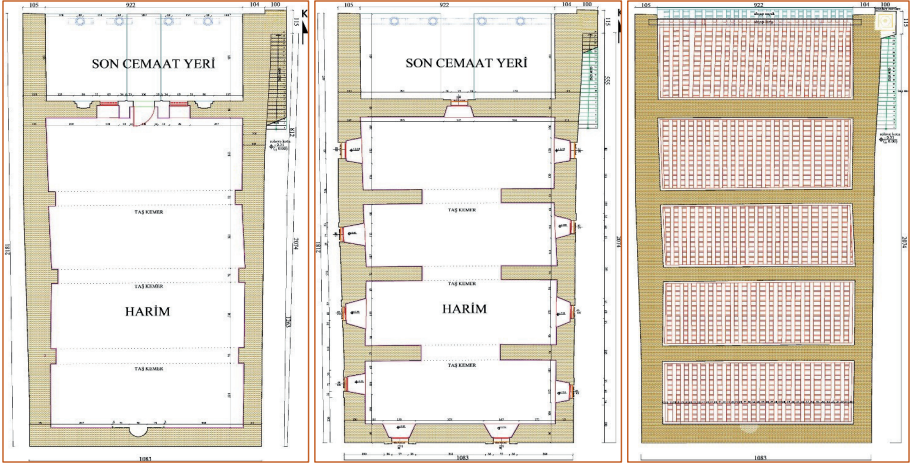
Şekil 22. Yanıkoğlu Mescidi ile Şeyh Mescidinin ahşap tomruk direkli son cemaat yerlerinin görünüşü (Özbek vd. 2008: 155)

Elde edilen kaynak verilerden, benzer mescit örneklerinden ve kullanıcılarla yapılan söyleşilerden elde edilen bilgilerle, mescidin kuzey doğu köşesinde bir minber minarenin bulunduğu, minber minarenin 1971 yılında yıkılarak mescidin kuzey batısında daire kesitli özgün olmayan betonarme bir minarenin yapıldığı tespit edilmiştir. Deliklitaş'ın yıkık olan minber minaresinin mescidin kuzey doğu köşesinde yer aldığı Özkeçeci (1997: 56) tarafından da belirtilmiştir. Deliklitaş Mescidinin minber minaresinin yapısal detaylarının belirlenmesi ve restitüsyon çizimine aktarılması amacıyla aynı bölgede yer alan dönemin benzer mescitlerinden Helvacıdede Mescidi, Kalaycıoğlu ve Hacı Hasanoğulları Mescitleri gibi minber minaresi ayakta olan mescitler örnek alınmıştır (Şekil 23) .

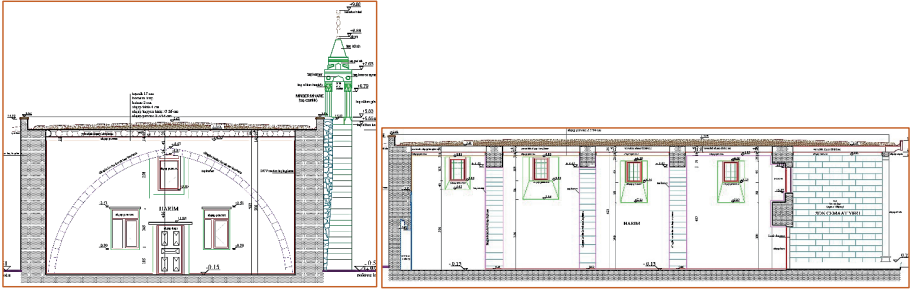
Şekil 23. Kalaycıoğlu ve Hacı Hasanoğulları Mescitleri minber minarelerinin görünüşü (Özbek vd. 2008: 163-272)

Mescidin I. dönem restitüsyon planları; harim katı, kadınlar mahfili katı ve tavan ahşap tomruk kirişlemeleri plan çizimleri Şekil 24'de verilmiştir.

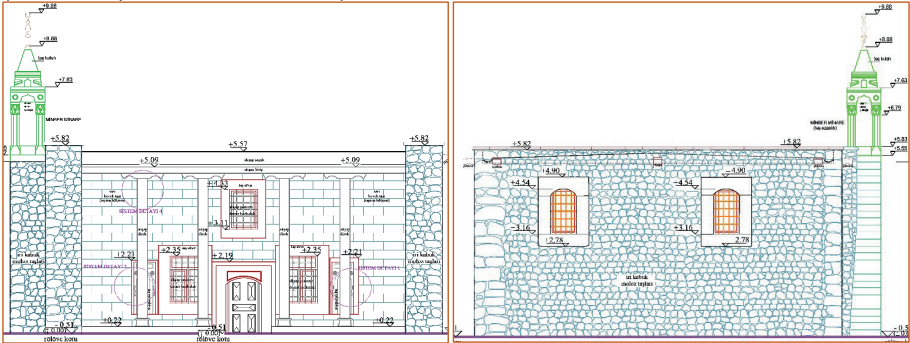
Çizim 24. I. dönem harim, kadınlar mahfili ve tavan ahşap tomruk kirişlemeleri restitüsyon planları çizimi

Mescidin I. dönem restitüsyon kesit çizimi örnekleri Şekil 25’de verilmiştir.

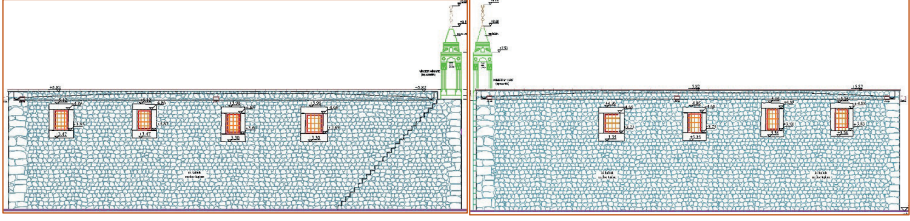
Şekil 25. Mescit I. dönem restitüsyon kesit çizimi örnekleri

Mescidin kuzey ve güney cepheleri I. dönem restitüsyon görünüş çizimleri Şekil 26’da verilmiştir.

Şekil 26. Mescit I. dönem restitüsyonu kuzey ve güney cephelerinin görünüşü

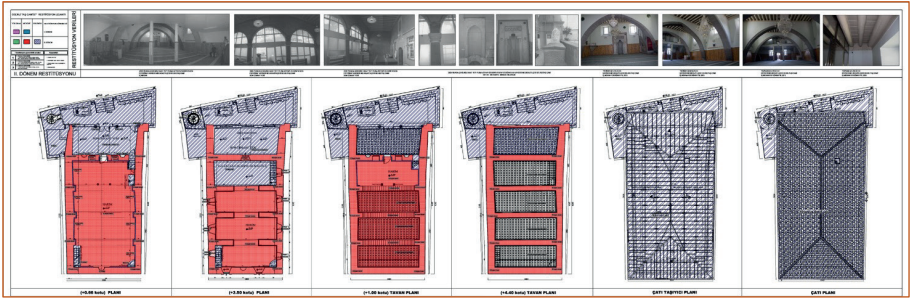
Mescidin doğu ve batı cepheleri I. dönem restitüsyon çizimleri ise Şekil 27’de verilmiştir.

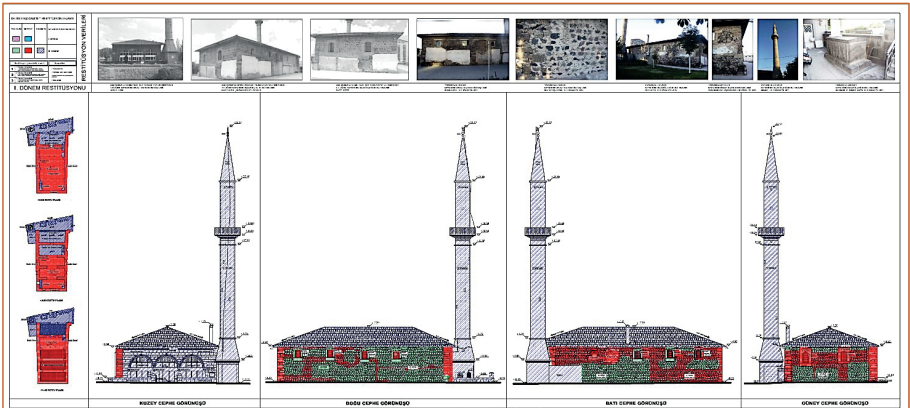
Şekil 27. Mescit I. dönem restitüsyonu doğu ve batı cephelerinin görünüşü

4.2. II. Dönem Restitüsyonu

Deliklitaş Mescidi Kayseri’de inşa edilmiş diğer mescitler gibi 1970’li yıllarda onarım adı altında kapsamlı değişikliklere uğratılmıştır. Mescidin 1971 yılında yapılan değişikliklerle günümüze ulaşan hali II. dönem restitüsyonu olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde yapılan nitelsiz aykırı müdahalelerle mescit özgün durumundan oldukça uzaklaştırılmıştır. Mescidin müdahalelerle değişime uğrayan II. dönem restitüsyon planları güvenilirlik analiz paftası Şekil 28’de verilmiştir.

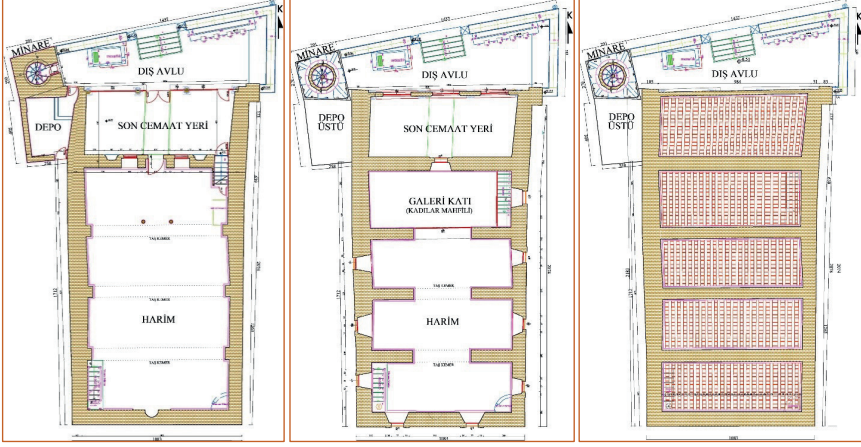

Şekil 28. Deliklitaş Mescidi II. dönem restitüsyon planları güvenilirlik analiz paftası çizimi

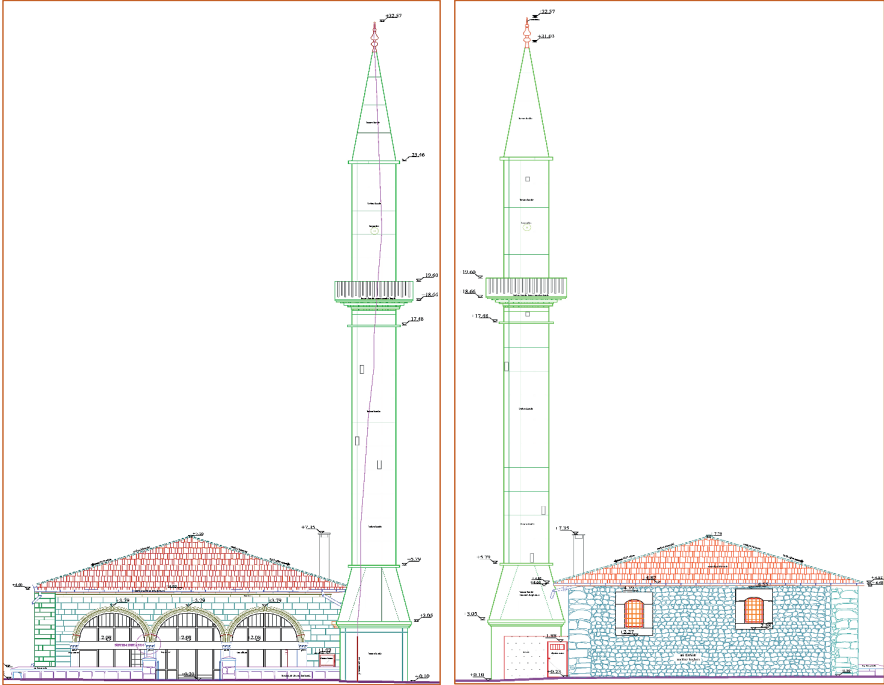
Şekil 29. Deliklitaş Mescidi II. dönem cephe restitüsyonu güvenilirlik analiz paftası çizimi

Mescidin, ek ve müdahalelerden oluşan II. dönem restitüsyon planları; harim katı, kadınlar mahfili katı ve tavan ahşap tomruk kirişlemeleri plan çizimleri Şekil 30' da verilmiştir.

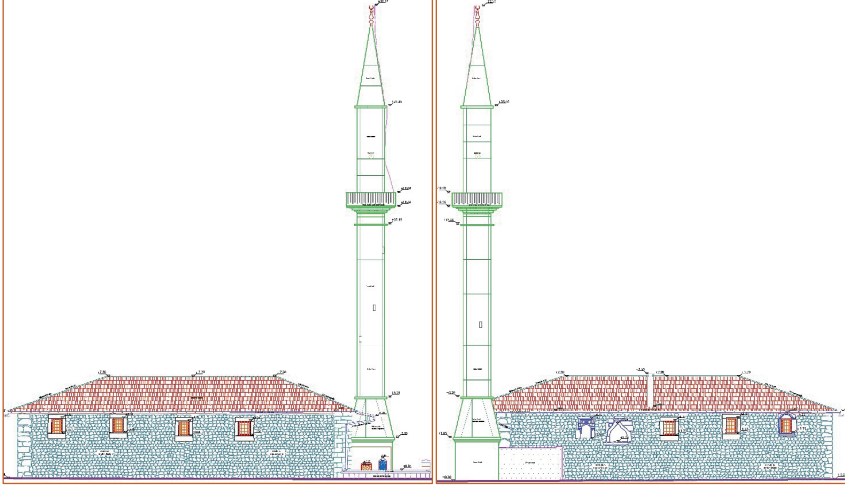
Çizim 30. II. dönem harim, kadınlar mahfili ve tavan ahşap tomruk kirişlemeleri restitüsyon planları çizimi

Mescidin kuzey ve güney cepheleri II. dönem restitüsyon görünüş çizimleri Şekil 31' de verilmiştir.

Şekil 31. Mescidin kuzey ve güney cepheleri II. dönem restitüsyon görünüş çizimleri

Mescidin doğu ve batı cepheleri II. dönem restitüsyon görünüş çizimleri Şekil 32’ de verilmiştir.

Şekil 32. Mescidin doğu ve batı cepheleri II. dönem restitüsyon görünüş çizimleri

Bu bağlamda, Deliklitaş Mescidi I. dönem restitüsyonuna göre değerlendirildiğinde, Yılmaz (2019: 274) tarafından Kayseri’de minber minareli özgün mescitlerle ilgili yapılan sınıflandırmada, son cemaat yeri bulunan ve son cemaat yeri önü 4 direkli olan mescitler grubunda yer almaktadır.

5. RESTORASYON

Restorasyon projesinde öncelikli olarak mescidin özgün durumuna aykırı olan tüm eklerinden arındırılması planlanmıştır. Deliklitaş Mescidi restorasyon çalışmaları, yeniden kullanım projesi ile onarım ve güçlendirmeleri içeren müdahale paftaları olmak üzere iki aşamalı olarak ele alınmıştır.

5.1. Mekansal Müdahaleler (Yeniden Kullanım Projesi)

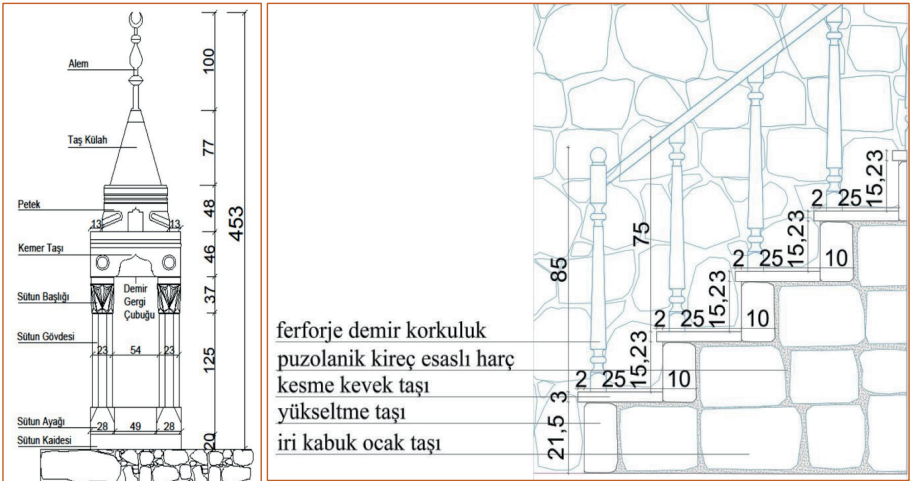
Yeniden kullanım projesi tasarımı kapsamında; taşıdığı tarihi ve kültürel özellikleri değerlendirilerek yapının bir mahalle mescidi olarak, bir nevi özgün fonksiyonunun korunması doğrultusunda bir yaklaşım benimsenmiştir. Restorasyon projesinde, mescidin hariminde yer alan betonarme sütun taşıyıcılı sistemde inşa edilmiş mahfil katı kaldırılarak, yerine ahşap direk taşıyıcılı konstrüksiyonla inşa edilecek bir mahfil katı yapılmıştır. Önü camekanla örtülerek kapalı bir mekan haline getirilen son cemaat yerinde de aykırı ekler ve ön kısım kaldırılarak, yerine özgününde olduğu gibi ahşap dört tomruk direk taşıyıcılı bir konstrüksiyonla önü açık mekan haline dönüştürülmüştür. Ayrıca, dış avluda bulunan yine betonarme tarzda yapılmış yüksek ve tehlike arz eden minare ile depo eklentisi kaldırılarak bu kısımlarda oturma alanları ve

peyzaj düzenlemeleri yapılmış, mescidin kuzey doğu duvarında da özgününde olduğu gibi bir minber minare tasarlanmıştır (Şekil 33).

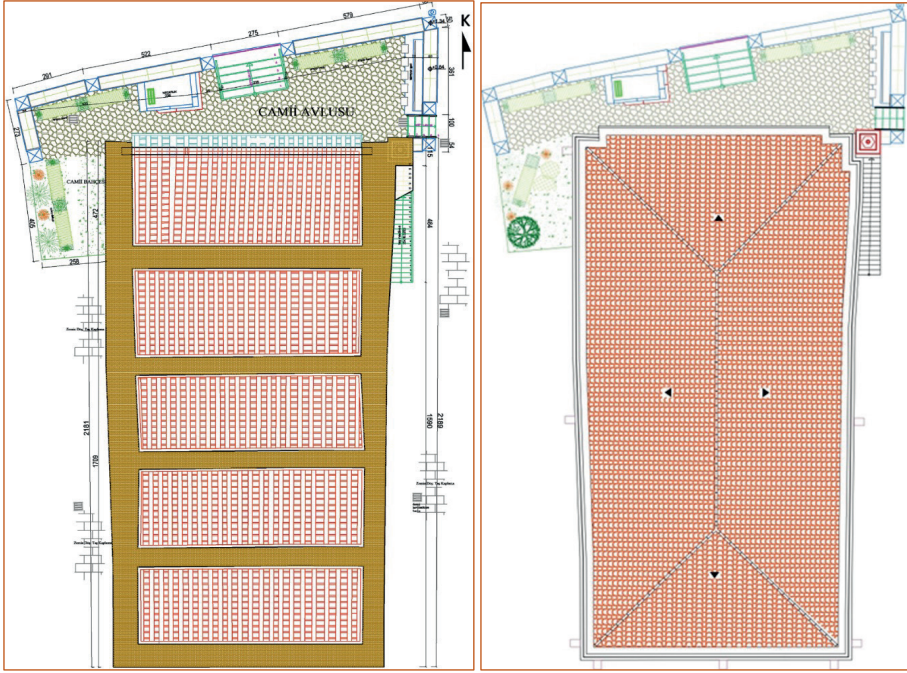
Şekil 33. Deliklitaş Mescidi harim ve son cemaat yeri ile mahfil katının restorasyon planlarının çizimi

Kayseri mescitlerine özgü minber minarelerin genel özellikleri değerlendirilerek hazırlanan ve yapımı önerilen minber minare ile minber minareye çıkan merdivenin yapısal detayları Şekil 34’de verilmiştir.

Şekil 34. Deliklitaş Mescidi için tasarlanan minber minare ile merdivenlerinin detayı

Diğer yandan, Kayseri’de inşa edilen mescitlerin özgün üst örtüsü toprak dam idi. Çatıda yer alan toprağın dağılmasını engellemek amacıyla da duvarlar üzerine oturtulan alçak parapet duvarları yapılmıştır. Deliklitaş Mescidinde de özgün dönemde üst örtünün, taş kemerler üzerine güney-kuzey doğrultuda bindirilmiş silindir kesitli ahşap kirişlerin üzerine oturtulan toprak damdan oluştuğu bilinmektedir. Söz konusu ahşap tomruk kirişler günümüzde de caminin tavanında mevcuttur. Bu kirişler restorasyon projesinde korunmuştur. Ancak, üst örtü olarak toprak damın günümüzde kullanılamayacağı göz önüne alındığından, mevcutta bulunan çatı kaldırılarak yerine dört eğimli, eğimi % 20 olan üzeri alaturka kiremit ile kaplı kırma çatı tasarlanmıştır (Şekil 35).

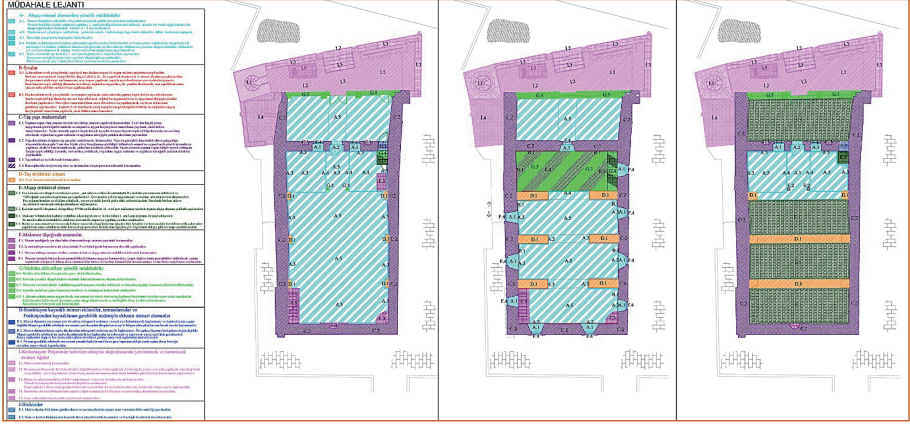

Şekil 35. Harim ve son cemaat yeri tavanı silindir kesitli ahşap kirişleme ile çatı restorasyon planı

5.2. Yapısal Müdahale Kararları

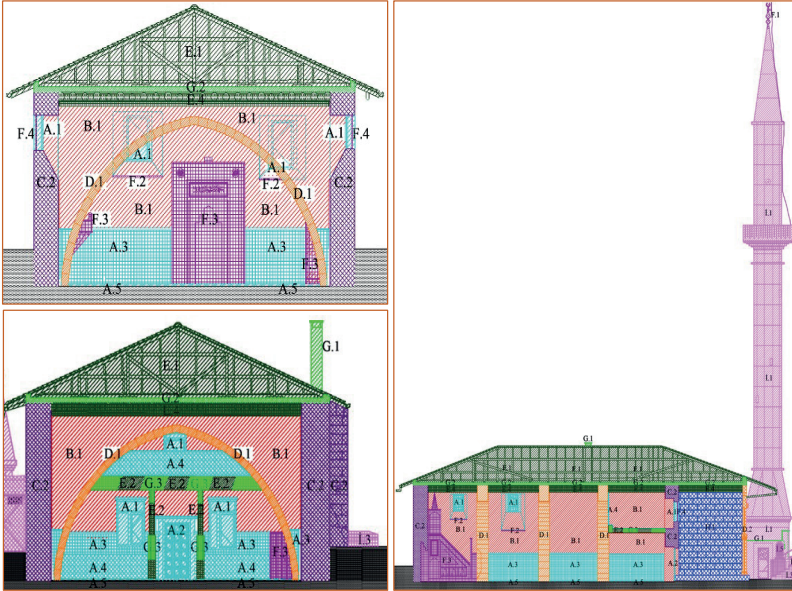
Yeniden kullanım projesine yönelik yapılan tasarım müdahalelerinin ardından, yapı genelinde yapısal problemler tespit edildikten sonra, özgünlüğün ve sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla yapının tüm bölümleri üzerinde genel müdahale kararları belirlenmiştir. Bu kapsamda, malzeme analizleri sonucunda elde edilen veriler, konservasyon raporundaki öneriler ve hasar tespit çalışmaları dikkate alınarak yapıda ne tür müdahalelerin yapılacağına dair kararlar alınmış ve müdahale paftaları hazırlanmıştır. Raporlar ve paftalar aracılığıyla uygulama esnasında kullanılacak teknik, malzeme ve yöntemler detaylı bir şekilde açıklanmış

ve bu işlemlerin nasıl uygulanacağı hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Deliklitaş Mescidinde, önce değişik renkler kullanılarak yapısal müdahaleleri gösteren lejant çıkartılmış, ardından gerçekleştirilecek müdahaleler lejantta belirlenen renklerine uygun olarak müdahale paftaları plan, kesit ve görünüş çizimleri üzerinde işlenmiştir. Müdahale paftaları plan çizimlerinde; harim, son cemaat yeri ve dış avluda gerçekleştirilecek aykırı eklerin kaldırılması, konservasyon ve rekonstrüksiyon uygulamaları ile onarım ve güçlendirme gibi yapısal müdahaleler renklendirilmiş olarak gösterilmiştir. Müdahale paftası plan çizimi Şekil 36'da verilmiştir

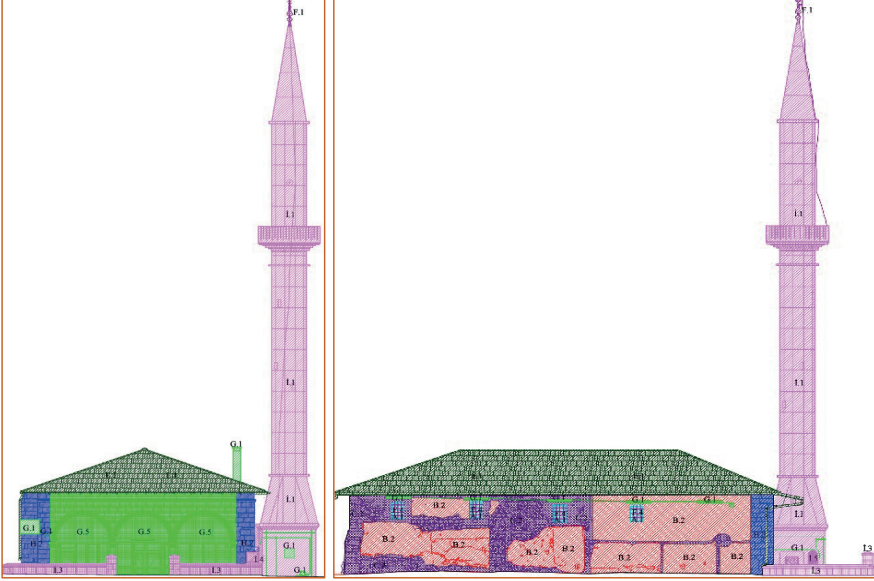
Şekil 36. Harim, mahfil katı ve tavan ahşap kirişlemeler müdahale paftası plan çizimleri

Müdahale paftası kesit çizimi örnekleri Şekil 37'de verilmiştir.

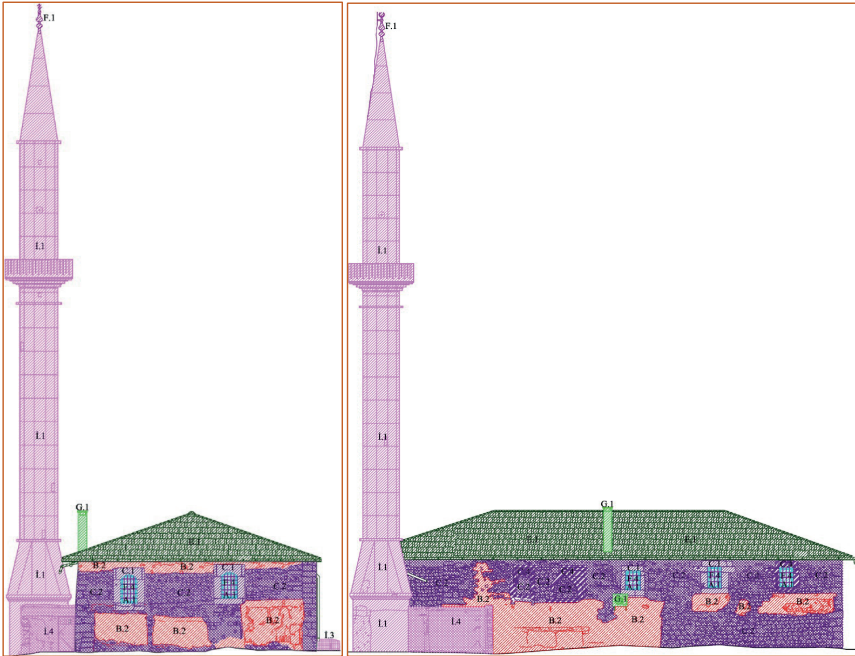
Şekil 37. Müdahale paftası kesit çizim örnekleri

Kuzey ve doğu cepheler müdahale paftası görünüş çizimleri Şekil 38’de verilmiştir

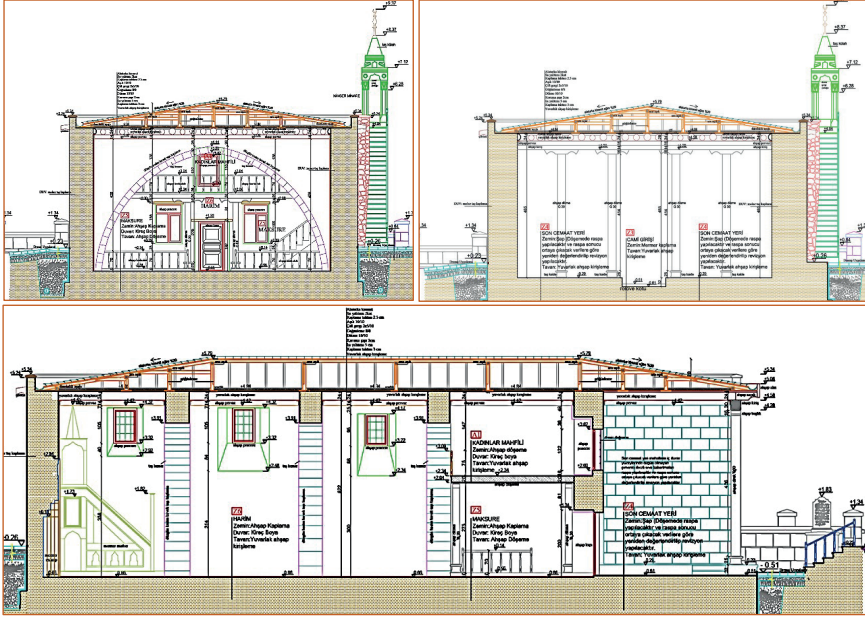
Şekil 38. Kuzey ve doğu cepheleri müdahale paftası görünüş çizimleri

Güney ve batı cepheler müdahale paftası görünüş çizimleri Şekil 39’da verilmiştir.

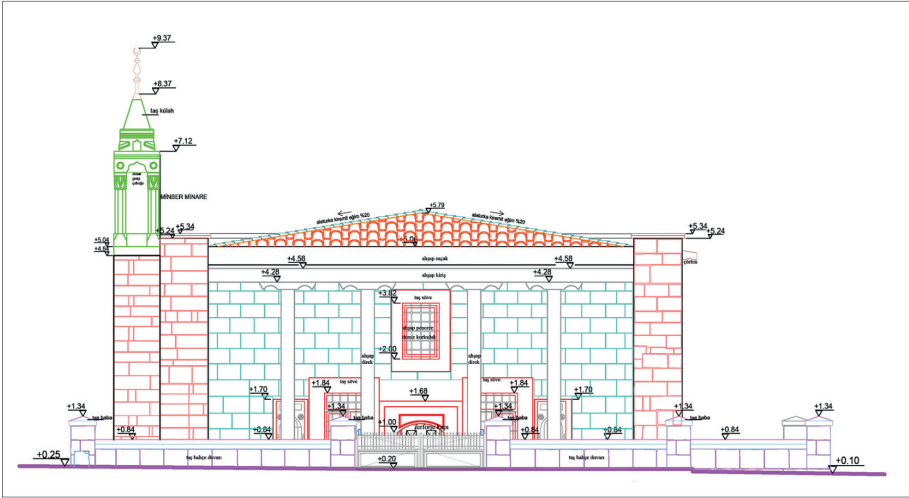

Şekil 39. Güney ve batı cepheleri müdahale paftası görünüş çizimleri

Deliklitaş Mescidinde, paftalarda belirtilen müdahale kararlarına uygun olarak hazırlanan restorasyon planlarının ardından çıkartılan restorasyon kesit çizimleri Şekil 40’ da verilmiştir.

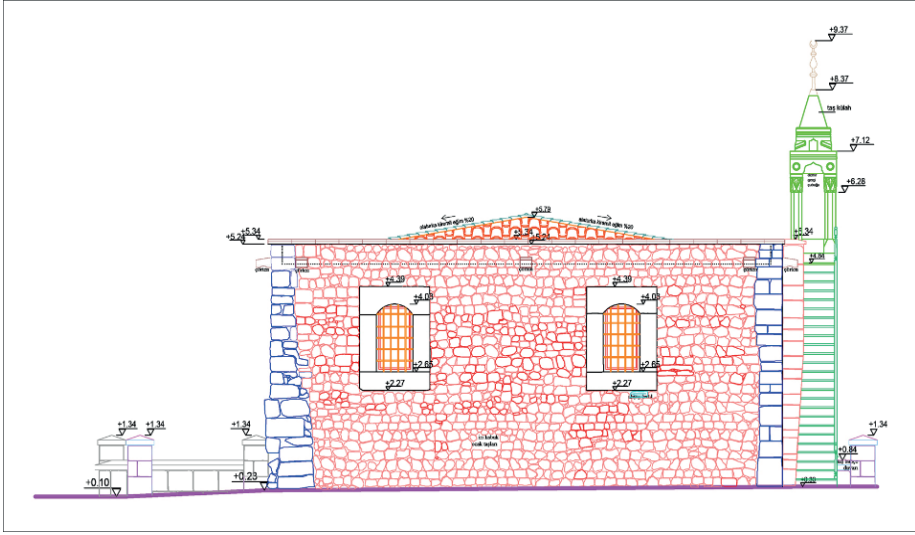

Şekil 40. Mescit restorasyon kesit çizimleri

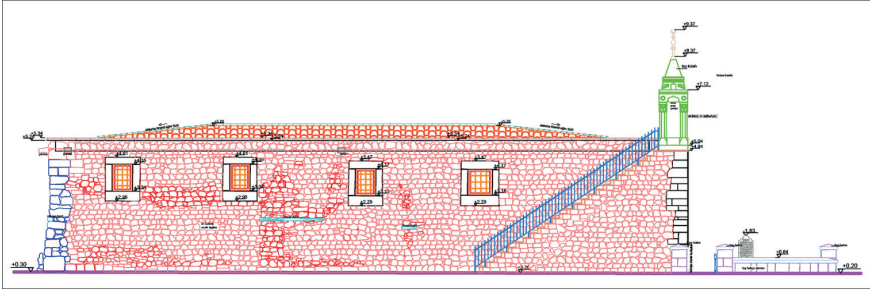
Mescidin minber minareli kuzey cephesinin restorasyon görünüş çizimi Şekil 41’ de verilmiştir.

Şekil 41. Mescidin minber minareli kuzey cephesinin restorasyon görünüş çizimi

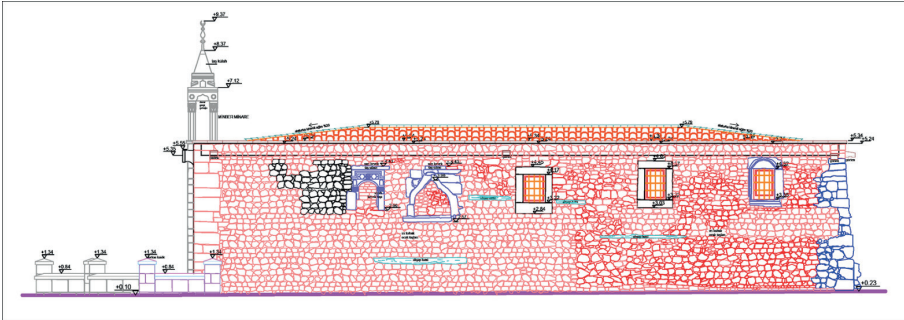
Mescidin güney cephesinin restorasyon görünüş çizimi Şekil 42’ de verilmiştir.

Şekil 42. Mescidin güney cephesinin restorasyon görünüş çizimi

Mescidin doğu cephesinin restorasyon görünüş çizimi Şekil 43’ de verilmiştir.

Şekil 43. Mescidin doğu cephesinin restorasyon görünüş çizimi

Mescidin batı cephesinin restorasyon görünüş çizimi Şekil 44’ de verilmiştir

Şekil 44. Mescidin spoliyen malzemelerinde korunduğu batı cephesinin restorasyon görünüş çizimi

5.3. Onarım ve Güçlendirme Müdahaleleri

Deliklitaş Mescidinde tespit edilen yapısal sorunlar için onarım ve güçlendirme amaçlı yapılması belirlenen müdahaleler aşağıda belirtilmiştir:

1. Mescit, ocak taşlarının düzgün sıralar halinde örülmesinden meydana gelmiştir. Cephe köşelerinde büyük boyutlu düzgün olmayan kenet taşları bulunmaktadır. Gerçekleştirilecek tüm imalatlarda mescidin sahip olduğu özgün duvar yükseklikleri korunacaktır. Yapılan analizlerde ve test çalışmalarında yapının taşıyıcı sistem elemanlarında pek fazla sorun olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, taş yığma duvarlarda ve pencere taş sövelerinde küçük boyutlu da olsa düşey çatlakların bulunduğu tespit edilmiştir. Yapı genelinde yığma duvarlarda çatlak görülen noktalarda çatlak boyunca yeterli genişlikte sıva raspa yapılarak çatlağın duvarda mı yoksa sadece sıvada mı olduğu belirlenecektir. Ayrıca çatlağın duvar genişliğinde ne kadar devam ettiği gözlemlenerek diğer yüzdeki çatlak ile ilişkili olup olmadığı belirlenecektir. Duvarda gözlenen çatlak sadece sıvada ise raspa yapılan yüzey restorasyon müdahalelerine uygun şekilde düzeltilecektir. Çatlağın duvarda olması durumunda ise;

- Çatlak genişliği 3 cm kadar ise, yapının mevcut harcına uygun malzemeden imal edilecek harç enjeksiyonu yapılacaktır.

- Çatlak genişliği 3 - 7 cm arasında ise, yapının mevcut harcına uygun malzemeden imal edilecek harç enjeksiyonu yapılacak, çatlağın derin olması durumunda duvarda bütünlüğün sağlanabilmesi için çatlağın her iki tarafı çelik lamalarla kenetler atılarak birbirine bağlanacak, boşluklar ise dolgu malzemesi ile doldurulacaktır.

- Çatlak genişliğinin daha fazla olması durumunda kısmi çürütme ile yeniden örme işlemi gerçekleştirilecektir.

2. Duvarların iç ve dış yüzeylerinde, yatay ve düşey hizalarda her 1.5 m'de bir 10-20 cm, derinliğinde, 1 - 2 cm, çapında delikler açılarak yapılacak enjeksiyon işlemi ile duvarlar içindeki tüm boşluklar doldurulacaktır. Deliklere yerleştirilecek plastik boruların içinden agregasız özgün onarım harcı (akışkanlığı su içeriği artırılarak sağlanmış) 1 bar basınç seviyesini aşmayacak şekilde enjekte edilecektir. Bir delikten enjeksiyon yapılırken diğerlerinin kapatılması ve enjeksiyonun toplam hacminin, duvar hacminin %10'undan daha fazla olmaması gerekmektedir.

3. Yapının doğu cephesinin orta kısmındaki duvarlarda taş malzemede yüzey kayıpları bulunmaktadır. Duvarlarda yüzey kayıplarının görüldüğü bölümlerde orijinaline uygun harçla tamamlamalar yapılacaktır, eksik taşların derz harçları da sökülerek, orijinaline uygun kireç esaslı harç malzeme ve uygulama tekniğiyle yeniden derz işlemi yapılacaktır.

4. Batı, doğu ve güney cephelerde, taş yığma duvarlar üzerinde yer yer sıva eklentileri bulunmaktadır. Dış duvarların sıvalı yüzeylerinde sıva raspaşı yapılarak aykırı tüm sıvalar ve kaplamalar temizlenecektir. Cephelerde taşlar arasında yapının özgün haliyle uyumlu olmayan çimento esaslı derzler sökülerek, yerine orijinaline uygun malzeme ile yeniden harç ve derz işlemleri yapılacaktır. Derz işlemi tamamlandıktan sonra dış duvarlarda herhangi bir sıva ve kaplama uygulaması yapılmayacak, taş duvar dokusunun özgün haliyle görünmesi sağlanacaktır.

5. Yapının özgün olan pencere söveleri temizlenip, gerekirse onarımı yapılarak korunacaktır. Taş sövelerde 5 cm' den büyük yüzey kayıplarının görüldüğü bölümlerinde orijinaline uygun malzemelerle plastik tamamlamalar yapılacaktır.

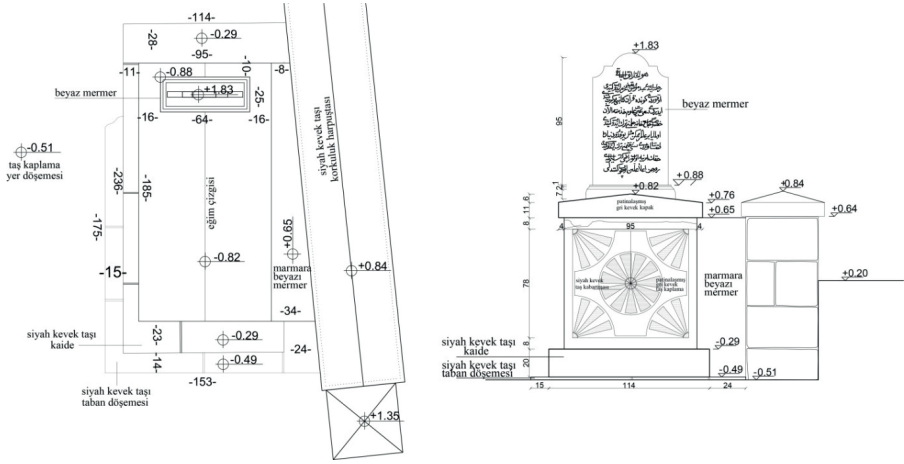
6. Mevcut durumda son cemaat yeri iç mekan duvarları çimento esaslı mozaik sıva kabartması ile kaplanmıştır. Özgün olmayan bu sıva kabartmaları kaldırılacaktır.

7. Harim, son cemaat yeri ve kadınlar mahfilinin tavanında silindir kesitli ahşap kirişleme ağaçları pervazlarıyla birlikte korunacaktır. Ahşap elemanların mevcut durumu kontrol edilecek, herhangi bir bozulma (nem, ıslanma-kuruma vb.), çatlak oluşumu, sehim vb. sorunların tespit edilmesi halinde sorunlu elemanlar aynı boyutlarda yeni malzemelerle değiştirilecektir.

8. Mescidin mevcut ahşap çatısı, kar ve yağmur sularının etkisi ile çürümüştür. Bu nedenle çatı tamamen sökülerek yerine % 20, eğime sahip yeni bir ahşap kırma çatı yapılacaktır. Çatı üzerine yalıtım uygulanacak ve üzerine alaturka kiremit döşenecektir. Plastik esaslı malzemelerle yapılmış yağmur boruları ve olukları sökülerek, yerine korkuluk duvarlarının iç yüzeyine çinko dereler yerleştirilecektir. Çinko derelerin eğimleri taş çörlenlere doğru yönlendirilerek derelerde biriken yağmur ve kar sularının sokağa aktarılması sağlanacaktır.

5.4. Çevre (Bahçe) Düzeni

Restorasyon projesinde, mescidin kuzey cephesinde yer alan ön bahçe korunmuş, kuzey batıda bulunan deponun kaldırılmasıyla açığa çıkan alanda batı bahçesi olarak peyzaj düzenlemeleri yapılmıştır. Bahçenin yoldan girişinde bulunan ve mescidin giriş aksını oluşturan merdivenin korunması sağlanmıştır. Merdiven ve bahçe sınır duvarlarının kaplama taşlarının temizlenmesi eksik olan taşların İspine ismi verilen yöresel kevek taşı ile tamamlama yapılarak onarılması ön görülmüştür. Diğer yandan, bahçe içinde sanduka halinde bulunan kabir de korunmuştur (Şekil 45).

Şekil 45. Ön bahçede sanduka halinde bulunan kabir planı ve görünüşünün çizimi

Ayrıca, bahçenin kuzey-doğu duvarında yer alan abdest alma çeşmeleri de doğu duvarına yerleştirilmiştir. Abdest alma yerlerinin bu şekilde değiştirilmesi ile bahçede daha geniş bir oturma alanı sağlanmıştır. Bahçenin özgün olmayan doğu korkuluk duvarının güney kısmı kesilerek, buradan sağlanan bir çıkışla aynı yönde bulunan park alanı içindeki tuvaletlere daha kolay ulaşım sağlanmıştır.

Deliklitaş Mescidi için hazırlanan müdahale paftaları, restorasyon projeleri ve raporları Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 20 Ocak 2020 tarih ve 4378 sayılı kararıyla uygun bulunarak onaylanmıştır.

6. SONUÇ

Kayseri’de mescit mimarisini oluşturan yapılarda kubbesiz toprak dam örtü sistemi ve karakteristik bir özellik olarak ortaya çıkan minber minareler Kayseri mescitlerini Anadolu’daki diğer mescitlerden ayıran en belirgin özelliktir. Ayrıca, minber minareler Kayseri’de mescitleri camilerden ayıran önemli işaretlerin başında gelmektedir.

Bu bağlamda, Deliklitaş Mescidi de toplumun dini, sosyal ve kültürel ortak gereksinimlerini karşılayan, yapıldığı dönemin mimari ve sanat anlayışını yansıtan, simgesel anı, anıtsal, izlenim gibi özgün değerleriyle korunması gerekli yapılardan birisidir. Minber minareli kubbesiz Kayseri mescit mimarisi içinde önemli bir yere sahip olan Deliklitaş mescidi, yapılan sınıflandırmalarda son cemaat bulunan ve üst örtüsü taş duvar ile harim içinde yer alan taş kemerlerle taşıtılan mescitler grubunda yer almaktadır. Deliklitaş Mescidi günümüze önemli değişimlere uğrayarak ulaşmıştır. Restorasyon çalışmaları kapsamında yapılan tespit, belgeleme ve rölöve çalışmaları, işlevsel ve fiziksel bağlamda mescitte meydana gelen değişimleri tüm boyutlarıyla ortaya çıkartmıştır. Kayseri’de diğer mescit

örneklerinde de tespit edildiği gibi, adeta ortak bir eylemin ürünü olarak 1956 ile 1971 yılları arasında gerçekleştirilen minber, betonarme minare ve mahfil gibi eklerle mescitler camiye dönüştürülmüştür. Mescitlerin camiye dönüştürülmesindeki temel anlayışın bulundukları mahallelerin zamanla büyümesine paralel olarak artan cemaate, Cuma ve bayram namazlarını da kılabilecekleri ibadet ortamının sağlanması isteğinden kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, Kayseri Mescitlerinde mescitten camiye dönüşüm esnasında, Deliklitaş mescidinde de görüldüğü gibi minber minareler yıkılıp yerine betonarme sistemde minareler yapılmış, bazı mescitlerde ise minare yapılırsa dahi minber minarelerin korunduğu tespit edilmiştir.

Kubbesiz minber minareli mescit formuyla öne çıkan Deliklitaş mescidinde tespit, belgeleme ve rölöve çalışmaları yanında bozulma ve hasar tespitleri de yapılmış, dönemsel restitüsyon projelerinin ardından aykırı eklerinden arındırma, onarım ve güçlendirmeye yönelik müdahale kararları alınarak restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Dönemsel restitüsyon projelerinden I. dönem restitüsyon projesi doğrultusunda hazırlanan Deliklitaş Mescidi restorasyon projesi, yapının özgün durumunu en üst düzeyde koruyacak ve özgün değerlerini vurgulayacak niteliklerde bir mahalle mescidi olarak geleceğe aktarılması temeline dayandırılmıştır.

Kayseri’de dönüşüme uğratılarak özgün durumundan uzaklaştırılmış diğer mescit örneklerinin de aykırı eklerinden arındırılarak özgün hallerine dönüştürülmesi konusunda benzer çalışmalar yapılmalıdır. Bu şekilde, Kayseri’nin Melikgazi ve Kocasinan gibi tarihi merkez ilçelerinde sınırlı bir alan içinde yer alan, Anadolu’da en karakteristik özelliklere sahip kubbesiz, minber minareli diğer mescitlerin de özgün tüm değerleriyle geleceğe aktarılması sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Arseven, C.E., (1966). *Türk Süsleme Sanatları*. Sanat Ansiklopedisi, 3 (15), Milli Eğitim Basımevi, ss.1255-1344.
2. Aslanapa, O., (1984). *Türk Sanatı*. Remzi Kitapevi, ss.66.
3. Akın, A., (2016). Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (29), ss. 179-211. Doi: 10.14395/hititilahiyat 449.
4. Elpe, E., (2014). Kayseri Yapıları Örneğinde Köşk Minareler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2 (8), ss.477-493, Doi:10.16992/ASOS.455.
5. Kuban, D. (2001). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, ss. 151.
6. Özakin, R. (1998). *Konya'da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitleri Tarihsel Gelişimi. Mimari Özellikleri*. Türkiye: VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, ss. 269-288.
7. Özbek, Y., Arslan, C., (2008). *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. Cilt: I-II-III, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, ss. 1-1417.
8. Özkeçeci, İ., (1993). *Kayseri Cami Mimarisinde Minber Minareler*. Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayınları (2), ss. 1-147.
9. Yılmaz, İ. (2019). Kayseri Kubbesiz Mescit Mimarisi; Değişimi ve Bozulmaları. *Uluslararası Tasarım ve Mimarlık Dergisi* (16), ss. 269-305, Doi: 10.17365/TMD.2019.1.10
10. Zümrüt, O., (2004). İslam Tarihinde Zararlı Mescid (Mescid-i Dırar) Olayı. *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (17), ss. 9-30

Yazar Notu: Bu çalışma, yazarın 2015-2020 yılları arasında ürettiği bir uygulama projesinden hazırlanmıştır. Çalışmada kaynak gösterilmeyen mimari çizimler ve fotoğraf çekimleri yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bölüm 7

SİVİL MİMARLIK MİRASININ YENİDEN İŞLEVLENDİRME SÜRECİNDE YAKIN ÇEVRE İLE İLİŞKİSİ: MALATYA BEŞ KONAKLAR ÖRNEĞİ

Sevinç ALKAN KORKMAZ¹

Nilay ÖZCAN USLU²

1 Dr. Öğr. Üyesi, Toros Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, sevinc.alkan@toros.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9417-3089

2 Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, İç Mekan Tasarımı Programı, nilay.ozcanuslu@kavram.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3211-4494

Giriş

Günümüzde mimarlık mirası bütüncül bir koruma yaklaşımı ile ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın temel çerçevesi Avrupa Konseyi'nin 1975 yılında yayımladığı Amsterdam bildirgesinde ortaya konmuştur. “Bu bildirmede sosyal dokunun korunması, yapı için uygun işlevin belirlenmesi, hassas restorasyon tekniklerinin uygulanması ve tarihi yapının fiziksel çevresi içinde yaşayanların korunmasına özen gösterilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur” (Tanrısever, Saraç ve Aydoğdu, 2016: 1069). Bu noktada tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik ekseninde çok boyutlu süreçler haline gelmektedir. Yeni işlev ile yapının mevcut iç mekân kurgusunun ilişkilendirilmesinin yanında yapının yakın çevresi ile ilişkisi de yeniden tanımlanmaktadır. Sivil mimarlık mirası özelinde değerlendirildiğinde tarihi konut yapısının kamusal mekân olarak yeniden işlevlendirilerek korunması dünyadaki yaygın uygulamalar arasındadır (Langston, Wong, Hui ve Shen, 2008: 1712).

Bu noktada işlevi değişen yapının yakın çevresindeki kentsel doku ile ilişkisi değişmektedir. Kullanıcı profili, kullanım yoğunluğu ve gün içindeki kullanım saatleri, yakın çevredeki yaya ve araç yoğunluğu gibi işlev ile birlikte değişen unsurlar yakın çevredeki dönüşümde tetiklemektedir. Diğer taraftan yeniden işlevlendirme süreçlerinde tekil yapı ölçeğinde koruma kaygısının yanında genellikle bölgesel ölçekte dönüşüm ve iyileşme beklentileri de yer bulmaktadır. Kentsel dönüşüm üst başlığı çok çeşitli bağlamlarda ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Temel bir tanımlama yapan şehir plancısı Liecfield (1992), “kentsel sorunları tanımlayan ve bu sorunlara yönelik kapsamlı, kalıcı, ekonomik, fiziksel ve sosyal çözümler geliştiren görüş ve eylemler” şeklinde açıklamaktadır. Özellikle tarihi kent merkezlerinde zaman içinde değişen kullanım alışkanlıkları, nüfus ve çeşitli sebeplerden eskimeler nedeniyle bütüncül yaklaşım temel alınarak kentsel ölçekte koruma ve yaşatma projeleri yapılabilir. Tekil yapı ölçeğinde yeniden işlevlendirerek koruma çalışmaları ile kentsel dönüşüm süreçlerinin ilişkisi hem yapının hem de bölgenin sürdürülebilir korunması ve geleceğe taşınması için belirleyicidir.

Bu bağlamda çalışma kapsamında sivil mimarlık mirasının yeniden işlevlendirilerek korunması sürecinde yakın çevresi ile ilişkisi, Malatya Beşkonaklar örneği üzerinden tartışılmaktadır. Beşkonaklar ismi ile bilinen yapı grubunu, Malatya ili, Battalgazi ilçesi, Saray mahallesinde Beşkonaklar (Sinema) Caddesi üzerinde yer alan 11, 13, 15, 17, 19 numaralı konutlar oluşturmaktadır. Hacı Sait Efendi (Turfanda) ve dört kardeşi tarafından 1900'lerde yapılan konut grubu, Malatya sivil mimarlık mirasının nitelikli örnekleri arasındadır. Yapı grubunun Rölöve-Restitüsyon ve Restorasyon projesi, ARKMİM firması tarafından hazırlanmış ve Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 20.04.2006 tarihli ve 50 sayılı kararı ile onaylanmıştır (Sivas Koruma Kurulu, 2006). 08.08.2008 tarihinde ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayı ile yapı grubunun restorasyonuna ve bir bölümünün etnografya müzesi olarak kullanılmasına karar verilmiştir (Taş, 2020: 568). 2008-2011 yılları arasında restorasyon projesinin uygulaması yapılmış ve yapı grubu 2011 yılında

hizmete açılmıştır. 6 Şubat 2023 depremine kadar, 11 numaralı yapı, T.C. Malatya Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Merkezi, 13 numaralı yapı Arslantepe Arkeolojik Alanı Alan Yönetim Ofisi, 15 numaralı yapı idari bina, 17 numaralı yapı T.C. Malatya Etnografya Müzesi ve 19 numaralı yapı müzenin devamı niteliğindeki Malatya Evi olarak kullanılmıştır.

Beşkonaklar yapı grubunun 2006-2011 yılları arası projelendirme ve uygulama süreçlerini içeren restorasyon dönemi ve 2011-2023 yılları arası ise yeni işlevleri ile kullanım dönemi olarak tanımlanabilmektedir. Malatya, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depreminde hasar gören iller arasında yer almaktadır. Beşkonaklar yapı grubunun bulunduğu cadde üzerinde de çok sayıda yapı yıkılmış ya da hasar görmüştür. Beşkonaklar yapı grubu ise, ağır hasarlı olmamakla birlikte hasar görmüştür. Onarım ve güçlendirme ihtiyacı söz konusudur. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “deprem sonrası hasarların giderilmesine yönelik restorasyon, güçlendirme ve teşhir-tanzim işi” başlığı altında Malatya Atatürk Evi ve Arkeoloji Müzesi ile birlikte Beşkonaklar yapı grubunun da güçlendirme ve onarım çalışmalarına başlanmıştır. Mevcut 2006 tarihli restorasyon projesi üzerinden uygulama süreci yürütülmektedir. Böylelikle 2023 yılı ile başlayan ikinci restorasyon süreci gündemdedir. Bu noktada yapı grubunun yakın çevresi ile ilişkisini yeniden ele alma zorunluluğu doğmaktadır. Aynı cadde üzerinde yapılacak deprem sonrası dönüşüm ve yenileme çalışmaları, Beşkonaklar yapı grubunun ikinci restorasyon süreci ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda çalışma kapsamında, yapı grubunun deprem öncesi yakın çevresi ile ilişkisi yaya ve araç yolları, mimari karakter ile kentsel donatıların kullanımı üzerinden değerlendirilmekte ve deprem sonrası çalışmalara katkı sağlamak amacıyla iyileştirme önerileri sunulmaktadır.

Malatya – Beşkonaklar Yapı Grubu

Malatya ili sınırları içinde yer alan koruma altındaki mimari miras incelendiğinde sivil mimarlık mirası en geniş grubu oluşturmaktadır. Bu çerçevede çeşitli statülerde korunan toplam 67 adet sivil mimarlık mirası örneği bulunmaktadır. Bunlar “48 adet kültürel ev, 18 adet konak ve bir adet ev” yapısından oluşmaktadır. Kent içindeki dağılımı bağlamında ele alındığında, kültürel evlerin daha çok Yeşilyurt bölgesinde, konakların ise Battalgazi bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir (Tapan, 2022: 464). “Eski Malatya” olarak ta anılan Battalgazi bölgesi, MS 2.yüzyılda Romalılar döneminde kent merkezi haline gelmiş ve 1938 yılına kadar işlevini korumuştur. Bölgede, Kale, han, hamam, zaviye, medrese, tekke, imaret, cami, mescit, namazgâh alanı ve türbe gibi çok sayıda dini ve sivil yapının inşa edildiği bilinmektedir. Büyük çoğunluğu yıkılmış olmakla birlikte bir kısmının kalıntıları ve sivil mimarlık örneklerinin bir bölümü hala korunmaktadır. Battalgazi bölgesindeki sivil mimarlık örnekleri, genellikle iki katlıdır. “Zemin katta genellikle temel ihtiyaçlara hizmet veren ‘hızna’(kiler), ‘mutfak’, ‘kış damı’ denilen odalar yer alır. Evler sokağa cephelidir ve sokaktan bahçeye genellikle çift kanatlı kapılardan girilmektedir. Çift kanatlı kapı doğrudan bahçeye açılırken bazı evlerde sokaktan bahçeye ‘aralık’(aralığı) denilen kısımdan geçilir... Evlerin genellikle kırma çatılı olduğu görülmektedir... Konak tipi yapıların cephesinde, çatı üzerinden taşan, üç ta-

rafı açık veya kapalı eyvanlar (köşk oda) görülmektedir” (Baran, Aykal ve Kocaman, 2015: 1303 - 1304). Malatya’da en bilinen sivil mimarlık mirası örnekleri arasında olan Beşkonaklar yapı grubu da Battalgazi ilçesinde, Beşkonaklar (Sinema) Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Yapı grubu caddeye ve arka bahçeye cephesi olan bitişik nizam konumlanmış beş konaktan oluşmaktadır. Konaklar ikişer katlıdır. İlk sırada yer alan ve Hacı Sait Efendi (Turfanda) için yapılan ilk konak, çatı üzerine taşan kapalı bir eyvana sahiptir. Hacı Sait Efendi’nin kardeşleri için yapılan diğer dörk konakta eyvan yer almamaktadır. Tüm yapıların hem cadde cephesinde hem de bahçe cephesinde yer alan kapıları, aralık ya da taşlık olarak adlandırılan alanına açılmaktadır. Zemin kat planı her konakta farklılaşmakla birlikte taşlık ya da aralık, ön ve arka giriş kapıları, üst kata çıkan merdiven kovanı, servis birimleri ve daha çok yaz aylarında kullanılan oturma alanını barındırmaktadır. Üst katta ise, merdivenin açıldığı bahçeye bakan karşılama alanı olarak eyvan ve odalar yer almaktadır. “Evin en küçük bağımsız bölümü olan odaların her biri bir ev gibidir. Oda içerisinde yüklük, dolap, seki, sedir, taka ve ocak bulunabilmektedir” (Baran, Aykal ve Kocaman, 2015: 1304).

2006 tarihli restorasyon projesinde özellikle ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla tüm yapıların, kamusal kullanıma açılarak yenilenmesi ön kabulü ile hareket edilmiştir. Böylelikle yapılar restorasyon sürecinde konut işlevini yitirmiş, kamusal mekanlar olarak düzenlenmiştir. Restorasyon uygulamasının tamamlandığı 2011 yılından 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş depremine kadar da 17 ve 19 nolu binalar Etnografya müzesi, 11, 13 ve 15 numaralı binalar ise kullanıcı zaman içinde değişmekle birlikte kamu kurumlarına ait idari birimler olarak hizmet vermiştir. Restorasyon uygulama sürecinde bina ölçeğindeki koruma ve yenileme çalışmalarına ek olarak Beşkonaklar caddesi üzerinde de düzenlemeler yapılmıştır. Araç ve yaya yolları, aydınlatma elemanları ve yönlendirme elemanları yenilenmiştir.

Görsel 1. Google haritalar üzerinden elde edilen, deprem sonrası temizlik çalışmalarının devam ettiği döneme ait uydu fotoğrafı (Google haritalar, 2023).

Görsel 2. Deprem sonrası temizlik çalışmalarının ardından Beşkonaklar yapı grubu. Caddenin karşısında yer alan yapı adasının tamamı yıkılmıştır (Alkan Korkmaz, 2023).

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi ile Beşkonaklar yapı grubunun bulunduğu bölge büyük hasar görmüştür (Görsel 1). Beşkonaklar caddesi üzerindeki komşu parsellerde yer alan yapıların büyük çoğunluğu yıkılmış ya da ağır hasarlı bina olarak tanımlanmıştır. Bu noktada Beşkonaklar yıkılmamıştır, ancak hasar görmüştür. Bakım ve onarım gereksinimi ikinci restorasyon sürecine neden olmuştur. Deprem sonrası temizlik sürecinin ardından yerinde yapılan inceleme ile Beşkonaklar'ın karşısında yer alan yapı adasındaki binaların tamamının yıkıldığı görülmektedir (Görsel 2). Bölgedeki bir diğer sivil mimarlık örneği şu an Ensar Vakfı Malatya Şubesi olarak kullanılan Lütfiye Sarıtaş Konağı ile Beşkonaklar arasında yer alan üç yapı da tamamen yıkılmıştır. Bir diğer tarihi yapı Hanzade Konağı, ticari amaçlı kullanılmaktadır. Beşkonakların karşısındaki yapı adasına komşu yapı adasında yer almaktadır. Temizlik çalışmaları sonrasında Hanzade Konağı'na kadar tüm yapıların kaldırıldığı görülmektedir (Görsel 3 – 4). Bu noktada Beşkonaklar caddesinin incelenen bölümü özelinde tarihi konaklar dışındaki yapı stoğu ya deprem sırasında yıkılmış ya da deprem sonrası ağır hasarlı yapı olması nedeniyle temizlik çalışmaları kapsamında kaldırılmıştır.

Görsel 3. Deprem sonrası Beşiktaş yapı grubu ve caddesi
(Habertürk, 2023).

Görsel 4. Deprem sonrası Beşiktaş yapı grubu ve caddesi
(Habertürk, 2023).

Görsel 5. Deprem sonrası temizlik çalışmalarının ardından Beşkonaklar yapı grubu ve caddesi (Alkan Korkmaz, 2023).

Erişim: Yaya ve Araç Yolları

Erişilebilirlik olgusu, özellikle ikinci dünya savaşı sonrası hızla gelişen engelsiz çevre yaklaşımının parçasıdır. Engelsiz tasarım yaklaşımı, savaş sonrası kentleri yeniden ayağa kaldırıp, kullanılabilir hale getirirken özellikle savaş nedeniyle artan engelli nüfusunun uyumunu sağlamayı amaçlamaktadır. Bu noktada temel amaç engelli bireyin yapılı çevredeki erişimini arttırmaktır. Genellikle mevcut tasarımlara yapılan ekler ile yasal standartların günlük hayatta uygulanmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım uzun zaman engelli bireylerin topluma entegrasyonunu desteklediği için benimsenmiş ancak diğer taraftan yarattığı ayrımcılık üzerinden eleştirilmiştir. Günümüzde ise erişilebilirlik yasal çerçevesi tanımlı bir zorunluluk iken tasarım süreçlerinde benimsenen yaklaşım kapsayıcı kurgusu ile herkes için tasarım olgusu olmaktadır (Evcil, 2014: 16). Bu noktada ülkemizdeki yasal çerçeve bağlamında ele alındığında, 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun gereğince tüm kamu binalarının tam anlamıyla ulaşılabilir olması zorunludur. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nda ise, kamu yapısı niteliğinde kullanılan koruma altındaki mimarlık mirasının erişilebilirliği ile ilgili izlenecek yol ve yöntemlere ilişkin bir bilgi yer almamaktadır. Ancak kentsel tasarım ölçeğinde tanımlama ve sınırlar açıkça ortaya konmaktadır. Bu noktada yapı ölçeğindeki çalışmalarda tasarımcının yere özgü yaklaşımlar geliştirmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Beşkonaklar yapı grubu mevcut restorasyon sonrası erişilebilirlik bağlamında ele alındığında, hem yapı ölçeğinde hem de kentsel ölçekte çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak uygulamada günlük yaşam gerekliliklerinin karşılanamadığı noktalar mevcuttur. Örneğin, Meryem Akça ve Nihal Arda Akyıldız 2022 tarihli çalışmalarında Beşkonaklar yapı grubunun bir bölümünü (17 numaralı yapı) yaşlı bireyler için erişim standartları çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmada yaya yollarındaki engelleyici ve kısıtlayıcı öğeler (Görsel 6), eksik olan hissedilebilir yüzey düzenlemeleri ve kapı açıklıkları ile merdiven ölçülerine ilişkin tespitler ve öneriler sunulmaktadır (Akça ve Akyıldız, 2022). Beşkonakların restorasyon süreci ile birlikte yakın çevresinde sürdürülen sokak sağlıklılaştırma çalışması kapsamında yaya-araç yolları ve bina girişlerine yönelik iyileştirmeler yapılmıştır. Ancak mevcut araç yolu genişliğinin korunması, bu nedenle yaya yolu için yeterli alanın kalmaması gibi nedenlerde düzenlemeler erişilebilirlik standartlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. 6 Şubat depremi sonrası yapı grubunun yakın çevresi yoğun hasarlıdır. Yalnızca bina ölçeğinde değil kentsel ölçekte de yeniden inşa zorunluluğu vardır. Yapı grubuna yönelik onarım ve güçlendirme çalışmasına paralel kentsel ölçekte düzenlemelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada erişim merkezli yapılması gereken bina ölçeğinde ve kentsel ölçekteki düzenlemeler, Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından hazırlanan TS 9111 “Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklileri” standartları ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan “Erişilebilirlik Kılavuzu” önerileri dikkate alınarak planlanmalı ve uygulanmalıdır.

Görsel 6. Deprem öncesi Beşkonaklar yapı grubu ve yakın çevresi (Akça ve Akyıldız, 2022).

Mimari Karakter: Bina Yükseklikleri ve Cephe Karakteri

Tarihi kent merkezi, yapıli çevrede tarihi ve kültürel sürekliliği sağlanması bağlamında tartışıldığında eklenen yeni ya da güncel mimari üretim üzerinde

durulması gereken temel konulardan biridir. Bu noktada tarihi çevrede tasarım koruma alanının bir alt dalı olarak kabul görmektedir. Tarihsel ve kültürel bir süreklilikten bahsedebilmek için kendisinden önce var olana saygılı ancak güncel teknoloji ve olanakları kullanan tasarımlara ihtiyaç vardır (Baytın, 1994). Çalışma konusu Beşkonaklar yapı grubu bu bağlamda ele alındığında, bölgedeki yeni yapı tasarımının genellikle tarihi çevreyi görmezden geldiği söylenebilmektedir. Malatya ilinde tarihi konakların yoğun olarak yer aldığı Battalgazi bölgesinde çok sayıda sivil mimarlık örneği bulunmaktadır. Tekil bina ölçeğinde ya da sokak ölçeğinde restorasyon ve bakım çalışmaları yapılmaktadır. Ancak bölgede kentsel ölçekte bütüncül bir yaklaşım söz konusu değildir. Mevcut sokak silüeti üzerinden değerlendirme yapıldığında, komşu parsellerde yer alan yapıların mevcut doku ile ilişki kurmadığı, tarihin çevrenin bir tasarım girdisi olarak yer bulamadığı görülmektedir. Yakın çevrede genellikle 4-5 katlı, zemin katı ticaret, üst katları konut işlevine sahip yapılar yer almaktadır (Görsel 7 - 8).

6 Şubat depreminde mevcut yapı stoğunun büyük bölümü kaybedilmiştir. Yeniden inşa sürecinde bölgeye ilişkin kentsel tasarım projesinin hazırlanması ve nitelikli yeni yapıların inşasının sağlanması gerekmektedir. Yeni yapı stoğunun hem sağlamlık hem de tarihi ve kültürel sürekliliğe ilişkin kaygıları karşılaması beklenmektedir. Bu çerçevede tarihi çevrede tasarım olgusu üzerine temellenen planlama hem kentsel ölçekte hem de yapı ölçeğinde kılavuz bilgiler sunmalıdır. Böylelikle bölgenin kültürel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkı sağlanacak ve kentin tarihi kimliğini bugünün tasarım değerleri ile birlikte sunan bir oluşum ortaya konacaktır.

Görsel 7. Deprem öncesi ağustos ayına ait Beşkonaklar yapı grubu ve yakın çevresini içeren sokak görünüşü (Google haritalar, 2022).

Görsel 8. Deprem öncesi ağustos ayına ait Beşkonaklar yapı grubu ve yakın çevresini içeren sokak görünüşü (Google haritalar, 2022).

Kentsel Donatılar

Beşkonaklar restorasyon projesi kapsamında bilgilendirme ve yönlendirme levhaları da ele alınmıştır. Uygulama sürecinde ise kent ölçeğinde tarihi mekanlara ilişkin yürütülen çalışma kapsamında kentsel donatı elemanlarına yönelik planlama ve üretim çalışmaları yapılmıştır. Beşkonaklar caddesi üzerindeki donatılarda bu çerçevede hazırlanarak yerleştirilmiştir. Araç geçişine yönelik engelleyiciler, aydınlatma elemanları, bina isim tabelaları, yönlendirme elemanları ve çöp kovaları bu kapsamda yer almaktadır. Kullanılan tüm elemanlar arasında görsel dil birliği olmasının yanında uygulama alanı ile ilişkileri tartışmaya açıktır. Özellikle yaya yollarında alan sıkıntısı olan bölgede, yolları daraltan öğelerin kullanılması erişime yönelik sorunlara neden olmaktadır (Görsel 9 - 10).

6 Şubat depremi sonrası yürütülen temizlik çalışmaları esnasında bölgedeki kentsel donatıların büyük bölümü kaybedilmiştir. Aydınlatma elemanları gibi hala işlevsel olarak kullanılan elemanların ise yenilemeye ihtiyacı vardır. Bu çerçevede kentsel donatı elemanlarının kapsayıcı bir yaklaşım ile ele alınarak yere özgü çözümlerin üretilmesi gerekmektedir.

Görsel 9. Deprem öncesi ağustos ayına ait Beşiktaş yapı grubunun yakın çevresinde yer alan kentsel donatıların bulunduğu sokak görünüşü (Google haritalar, 2022).

Görsel 10. Deprem öncesi ağustos ayına ait Beşkonaklar yapı grubunun yakın çevresinde yer alan kentsel donatıların bulunduğu sokak görünüşü (Google haritalar, 2022).

Tartışma ve Sonuç

Çalışma kapsamında Malatya – Beşkonaklar yapı grubunun 6 Şubat depremi öncesi yakın çevresi ile ilişkisi kullanıcı erişim olanakları, bölgenin mimari karakteri ve kullanılan kentsel donatı elemanları üzerinden tartışılmakta ve tespitler ortaya konmaktadır. Deprem öncesi kullanımına dair yapılan bu tespitlerden yola çıkılarak, deprem sonrası yeniden yapılanma sürecine ilişkin öneriler aşağıda sunulmaktadır.

Erişim (yaya ve araç yolları) bağlamında,

- TS 9111 “Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklileri” standartları ve “Erişilebilirlik Kılavuzu” önerileri başta olmak üzere ulusal ve uluslararası standartlar dikkate alınarak planlanma ve uygulama süreçleri yürütülmelidir.
- Battalgazi bölgesine yönelik herkes için tasarım yaklaşımını benimseyen kapsayıcı bir kentsel tasarım projesi ortaya konmalıdır.

Mimari Karakter (bina yükseklikleri ve cephe karakteri) bağlamında,

- Battalgazi bölgesi özelinde bina yükseklikleri ve cephe özellikleri gibi mimari karakter ile ilişkili nicel ve nitel ölçütlerin yer aldığı tasarım kılavuzu

hazırlanmalıdır. Böylelikle deprem sonrası yeniden yapılanma sürecinde bölgenin tarihi ve kültürel sürekliliğinin sağlanmasının yanında geçmişe saygılı ve nitelikli yeni yapı üretiminin desteklenmesi gerekmektedir.

Kentsel donatılar bağlamında,

- Battalgazi bölgesi özelinde yere özgü üretimlerin ortaya konması gerekmektedir. Bu noktada hem kültürel ve tarihi bağlam hem de dar alanlarda üretilmesi gereken çözümler gibi mekânsal gereklilikler göz önünde tutulmalıdır.

Çalışma kapsamında üç başlık altında ortaya konan çıkarımların kesişiminde kentsel tasarım projesi ihtiyacı yer almaktadır. Malatya – Battalgazi bölgesine yönelik deprem sonrası yeniden yapılandırmaya odaklanan bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi ve kentsel ölçekte planlamanın ortaya konması gerekmektedir. 6 Şubat depremi bölgede can kayıplarının yanında sosyal, kültürel ve ekonomik yıkıma neden olmuştur. Doğal afetler kentsel dönüşüm süreçlerini gerekli kılabilmektedir. Ancak dönüşüm süreçleri kentin kimliğine zarar vermemeli, aksine özgün kimliğin görünürlüğünü pekiştirmelidir. Bu çerçevede çok boyutlu ve sürdürülebilir bir yaklaşım ile planlama ve tasarım önerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ulusal ve uluslararası standartlar göz önünde tutulmakla birlikte yere özgü, yerel dinamiklerin karşılık bulacağı, katılımcı süreçler ile kurgulanan planlama çalışmaları uzun soluklu ve nitelikli sonuçların üretilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akça, M. ve Akyıldız, N. A. (2022). Yaşlı Bireyler İçin Geleneksel Yapıların Erişilebilirlik Değeri Üzerine Bir İnceleme: Malatya Beşkonaklar Evi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22 (57), 713-744. DOI: 10.21560/spcd.vi.1052794
- Alkan Korkmaz, S. (2023). Kişisel Fotoğraf Arşivi.
- Baran, M., Aykal, F. D. & Kocaman, M. (2018). Battalgazi Ve Geleneksel Evlerinin Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (67), 1302-1316. DOI: 10.17755/esosder.408266 DOI:10.31592/aeusbed.593610
- Baytın, Ç. (1994). Tarihi Çevrede Yeni Yapı Olgusuna Bir Yaklaşım İstanbul Örneğinde Bir Uygulama Modeli, Doktora Tezi, İTÜ.
- Erişilebilirlik Kılavuzu (2020). Çağlayan Gümüş, D., Karadağ, H, Feyzioğlu G., Ayanoglu, S., Sayan, T., Aydoğan, M. O., Çelik, A. D. ve Gözübek M. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Evcil, A. N. (2014). Herkes İçin Tasarım. Boğaziçi Yayınları. İstanbul.
- Google haritalar (2023). Uydu fotoğrafı.
<https://www.google.com/maps/> Erişim Tarihi: 1 Ekim 2023.
- Google haritalar (2023). Ağustos 2023 tarihli sokak görünüşleri.
<https://www.google.com/maps/> Erişim Tarihi: 1 Ekim 2023.
- Habertürk (2023) 120 yıl önce inşa edildiler! Sokak yıkıldı o konaklar yıkılmadı! <https://www.haberturk.com/120-yil-once-yapildilar-sokak-yikildi-konaklar-yikilmadi-son-dakika-deprem-haberleri-3569021/10> Erişim Tarihi: 1 Ekim 2023.
- Langston, C., Wong, F. K. W., Hui, E. C. M. ve Shen, L. (2008). “Strategic assessment of building adaptive reuse opportunities in Hong Kong” *Building and Environment* 43(10):1709-1718. DOI:10.1016/j.buildenv.2007.10.017
- Liechfield, D. (1992). Urban Regeneration for the 1990's. London Planning Advisory Committee. London.
- Sivas Koruma Kurulu (2006). 20.04.2006 tarihli ve 50 sayılı kararı.
- Tanrısever, Saraç ve Aydoğdu, (2016). “Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapıların Sürdürülebilirliği” *Akademik Bakış Dergisi* 54 (2): 1068-1082.
- Tapan, İ. (2022). Malatya İlinde Bulunan Kültürel Miras Kalıntıları İle Bu Kalıntıların Kültürel Turizm Ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmayla Olan İlişkisi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 449-480. DOI: 10.31463/aicusbed.1080664
- TSE 9111. (2011). Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklileri, Ankara.
- Taş, E. (2020). Beşkonaklar Etnografya Müzesi ve Geleneksel Malatya Evi'nde Bulunan El İşi Keseler, *Inönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (INIJOSS), 9(2), 564-578.

Bölüm 8

MİMARLIKTA ESTETİK VE KÜLTÜR¹

Ayşen Cevriye BENLİ²

1 Bu araştırma makalesinde, DEÜ Mimarlık Fakültesi Bina Bilgisi Ana Bilim dalında Doç. Dr. Nerime Cimcoz danışmanlığında, Ayşen C. Benli tarafından hazırlanan “Günümüz Mimarlığında Üniversite Binaları İçin Estetik Ölçütlerin Değerlendirilmesi” başlıklı Doktora tezinden yararlanılmıştır.

2 Dr. Öğretim Üyesi, Mimar, Ayşen C. Benli*, Toros Üniversitesi GSTMF İç Mimarlık Bölümü, aysencbenli@yahoo.com, aysen.benli@toros.edu.tr, ORCID -ID-0000-0001-5428-3358

GİRİŞ

Estetik ve kültür mimarlıkta tasarımı en belirgin biçimde etkileyen öğelerdir. Mimarlıkta tasarımı oluşturan üç ana öğeye bakıldığında, öz; bir diğer deyişle işlev, biçim ve kültür ortaya çıkar. Estetik bilimine bakıldığında ise öz, biçim ve kültürü içerdiği anlaşılır. Tüm bunların birbiri ile ilişkili olduğundan yola çıkıldığında, mimarlıkta estetik ve kültürü incelemek üzerine çalışmanın önemi görülmektedir.

Kültürel yapı içinde ise, hukuk, eğitim, din üstyapı kurumları olarak etkili olurlar. Bir ülkenin üretimi ve ekonomisi ise bu kültürel yapının altyapı kurumlarıdır. Kültürel yapının içinde, bilim, sanat, toplumsal ve ideolojik yapı da yerini alır. Aile kültürel yapıda, toplumsal yapıyı oluşturan en küçük birimdir. İnsan, bu kültürel yapıdan bilgi kaynağı olarak kültürlenirken, insanın kendisi de, beklenti ve umutlarıyla çevresine verdiği çıktılarla, çevresini kültürlenme olayına katılır. Toplumda sürekli olarak bir kültürlenme ve kültürlenme olgusu vardır. Bu bir döngüdür ve toplumun yeniden üretiminin olgusudur. Toplumun kültürel yapısında, üretimde, bilimden, ahlaktan ve estetikten söz edilebilir. Bilim doğruyu ve yanlış verirken, zihni geliştirir. Ahlak, dinle bağlantılı olarak, iyiyi ve kötüyü açıklarken, ruhu geliştirir. Estetik ise güzeli ve çirkinini gösterirken, duyuyu ve duyarlılığı geliştirir. Estetik bir üst yapı kurumuyken, tehlikesi ideolojilerde araç durumuna getirilmesi ve altyapı kurumu durumuna gelmesidir. Kültürün görevi üretim iken, estetik de içinde henüz yaratılmamış olanak bazında gerçekleştirilmeyi bekleyen gizil (virtüel) gerçeklikleri barındırır. Mimarlık da, kültürün içinde ve kültürden ve estetikten etkilenen tasarım süreçlerinden geçerken bu gizil gerçeklikleri yaşama geçirme olanağını elinde tutar.

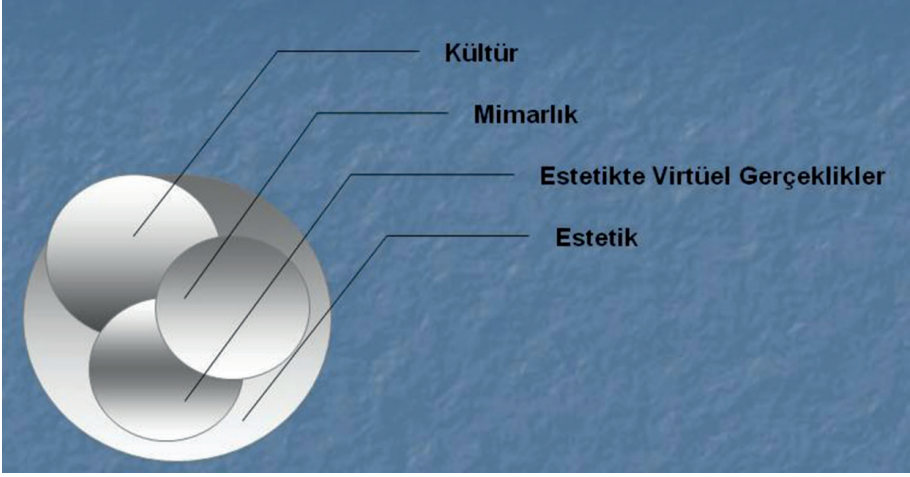
Mimarlıkta tasarımı etkileyen öz (işlev), biçim ve kültür olduğundan, yapıyı çevreyi oluştururken, bu kültürel döngüleri anlamak, var olanı koruyarak mı üretmek, yoksa var olmayanı ortaya koyarak devrimci bir kültürlenme mi üretmek gerekmektedir? Var olandan daha başka ufuklara yönelmek gizil (virtüel) gerçekliğin alanına girerek estetik bir çevre oluşturma ve koruyucu bir düşünce yerine döngüyü değiştirerek devrimci bir kültürlenme biçimine mi gitmek gerekir? Sorunun tanımı buradadır. Mimarlıkta estetiği ve kültürü anlamanın önemi burada ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla estetik ve kültürü anlamaya çalışırken, bir ölçüde estetik ve kültürün tarihçesine bakılarak, doğu ve batı kültürlerinde mekan yerleşimlerinin nasıl etkilendiğine, kısaca kültürün ve estetiğin etkileşimlerine, estetiğin gizil gerçekliklerine, mimarlıkta estetik ve kültürün etkisine, evrensel ve kültürel etkilere değinilmeye çalışılacaktır. Çağımızda gizil gerçeklikler gerçekleştirilmeye çalışılırken, tarihten gelen kültürün izleriyle, evrenselin birleştirilmesinin önemi vurgulanmak istenmiştir.

ESTETİK

Bütün sanat ürünleri estetik bilginin alanında yer alırlar. Sanatın asıl anlamı özdedir. Mimari üretimde, estetiği daha iyi anlayabilmek için, öz, biçim ve kültürü kavramak gerekir. Estetik düşünce değinilemez, varlığı olmayan şeylerle uğraşır, estetik bilimi ise nesne ve değinilebilen şeylerle uğraşırken doğa ile de ilgilidir. Estetik düşünce eski çağlarda sanat yapmak için her türlü kuramsal yöntemler ortaya koyarak içgüdü yerine işlemiştir. Ancak bu yöntemler yalnızca durağan doğada bulunur, canlı, devimsel bir durumda uzun süre değerlerini koruyamazlar. Sanat yöntemleri yoluyla değil, yöntemler sanat yoluyla gelişmiştir. Yaşam kendi uyumuyla titreşim durumundadır ve insan bunları biçime aktarmaktadır. İnsan sanatında titreşim dünyası sayıları insanın içinde gizlidir. Sanatın üzerinde geliştiği sağlam temeli, ilkeler oluşturmaktadır, kuramlar ise bu gelişmenin yan ürünleridir. Estetik kuramlar biçim düşünmeden kurulduğu için sanat yaratıcı niteliğini yitirebilmektedir çünkü sanat özde sanatçının öz benliğinden yaratılmalıdır.

Mimarlıkta tasarımın ve sanatın anlamı özdür, o işlevdir. Bir mimari yapıtta öz, yapının görünen yönünün anlamıdır, biçimin arkasındadır, neden öyle değil de, böyle olduğunun gerekçesidir. İşlevin içindeki parçalardan biri de, onun insanlar üzerindeki ruhi etkileridir. Mimarı birinci derecede ilgilendiren bu ruhi etkilerdir. Mimar, işlevi yerine getiren binalar yaparken insanların oran duygusunu doyurmak, ruhun mekânda iyi duygular hissetmesi için gerekeni yapmak için vardır. İşlevin birçok boyutundan söz edilebilir. Ana, belli başlı dört boyut; uzunluk, genişlik, yükseklik ve zamandır. Beşinci bir boyut, bir yerin, bir sokağın, bir meydanın çevresindeki şeylerle ve yanındakilerle ilişkisidir. Beşinci boyut komşuluk ve yakınlık ilişkileri ve yerin esnekliği olarak kabul edilebilir. İşleve etki eden altıncı öge ışık, yedincisi ses, sekizincisi hava, dokuzuncusu iklim özelliklerine göre özel hava koşulları diye sayılabilir. İşlev, dayanıklılık, yararlılık, güzellik göz önünde bulundurulacak biçimde uygulanmalıdır. Mimarlık da işlemsel bir sanat olarak ele alındığından, amaç işlemi yönlendirmelidir. Amaç iyi yapı yapmak olduğundan, iyi yapı yapmanın koşulları yerine getirilmeli ve kullanılabilirlik, sağlamlık ve güzellik göz önüne alınması gereken üç öge olmalıdır. (TAUT, 1938)

Bir tasarımda, özü-estetiği, biçimi ve kültürü kavramak, yapısal çevre için en önemli etkindir. İnsan tarafından algılanan estetik; göz, kulak ve duyu ile algılananlardır. Bilim olgusal ve nesnel olup gerçeklikle uğraşırken; estetik sanatla ilgili olarak edimsel (fiili) olmamış gerçekliği de her zaman ortaya çıkarma özelliğini korur. Gerçekleşme olanağı olan, gizil (virtüel) gerçeklik de sanatın ve estetiğin ilgi alanındadır. Estetik, kültür ve mimarlıkta en önemli üst yapı ögesi olarak, hiçbir zaman alt yapı kurumu kapsamında olup ideolojilerde araç olmamalıdır.

Resim 1. Estetik, Kültür, Mimarlık ve Estetikte Gizil (virtüel) Gerçeklikler ilişkisi. (Çizim. A. C. Benli)

Estetiğin Tarihçesine Kısa Bir Bakış

Batıda geleneksel estetik Baumgarten, Kant ve Hegel tarafından ortaya konmuş, yakın zamanımızda ise estetik B. Croce tarafından sezgiye dayalı olarak irdelenmiştir. Sanatlarla birlikte yüzyıllarca Güzel Sanatlar adıyla anılan Mimarlığa göre; Batı anlayışıyla, Estetik varlık, bu bilgiler ışığında özne, nesne ilişkisi içinde incelenir. Mimarlık yapıtını nesne olarak ele alırsak insanın değerlendirilmesi önemli olur. Estetik nesne önemli olunca, insan düşünülmez, kurgu tasarım merkez alınır. Özne merkez olunca; duygu alanında incelenir. Öznenin ilk tepkisi bilmedir. Kendi içine döndürülürse, iç duyguları önemli olur. Estetik nesne karşısında; bilgisel, pratik ve estetik olmak üzere üç çeşit tavır alınır. Estetik nesne, sanat yapıtı ön yapı ve arka yapıdan oluşur. Bunlar real ve irreal varlık alanlarıdır. İrreal varlık alanına, Nicolai Hartmann'a göre, idealite varlığı denir. Bu real dışı bir anlam ve tin varlığıdır. (Tunalı, 1989) Marks'ın meta kavramına geldiğimizde kullanım ve değişim değeri olan nesnenin emekle üretildiğini ve metanın da insan eliyle üretilmiş nesne olduğunu görüyoruz. Marksizm sürekli değişmeyi öze bağlar. Biçim tutucu, öz ileridir. (Tunalı, 1993)

Estetik kuşkusuz geleneklerin etkili olduğu zamanlardan beri vardı. Dünyada, estetik öncelikle Batı anlayışları ışığında ele alınmıştır. Batı-dışı kültürlerde sanatın anlattığı gerçeğin sözel dökümü yapılmaz, ölçütleri gelenek ve göreneklere bağlı değerlendirmeler iken ve deneysel olarak oluşuyor iken, 18. yüzyılda Batıda, Estetik bilginin ayrı bir alanı olarak tanımlanmıştır. Batı-dışı kültürlerde sanatın ifade ettiği gerçeğin sözel dökümü yapılmadığından, biçim ve anlamlarında değişiklikler, çeşitlilik ve farklı yaklaşımlar içerdiğinden Batı anlayışında sözel dökümü yapılan estetik bilgi tarafından varlığı göz ardı edilmiş ve Batı-dışı kültürler, gereken

önemi daha sonraları kazanabilmiştir. Dünyada, Estetik ilk kez yazılı olarak Batıda ele alınmıştır. Kültür incelemeleri ve Estetik ilk olarak 1960'lı yıllarda Batı üniversitelerinde akademik alan olarak kabul edilip, Batı, 1980'lerde de karşılaştırmalı estetik konusunu ele almaya başlamıştır. Batı-dışı kültürlerde estetik yazılı olarak ele alınmadığı ve batının kuralcı, akılcı anlayışına göre dışlandığı ve yadsındığı için aslında var olmasına karşın, Batıdaki estetik anlayışlarına göre daha sonra incelenmeye başlanmıştır. Gerçi, 20 yüzyılda da, yakın tarihimizde de, dünyada birçok sanatçı, düşün ve bilim adamı da kültür ve estetiğin yazılı olması ve bir biçimde yönetilmesine karşı çıkmakta, bu tür kuralcı anlayışın kültürün, sanatın ve estetiğin özgürce ve özgünce gelişmesini durdurup, bozduğunu açıkça söylemektedir. Bu yöndeki düşünceleri, Kandinsky'nin, Adorno'nun, Dubuffet'nin, Baudriallard'ın, Badiou'nun ve Öner'in yazdıklarında görmek ve anlamak olasıdır. Bu da, bir yerde, Batı-dışı kültürlerle artık bütün gözlerin çevrildiğini ve bu kültürlerin de aslında ne kadar çok önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. (Erzen, 2011)

Estetikte Gizil Gerçeklikler

Bilimsel düşüncede, Determinizm (nedensellik) insana, nesnel dünyanın bilinebilir ve olanaklar çerçevesinde değiştirilebilir olduğunu göstermiştir. Determinizmi geleceği inceleme ilkesi olarak kısaca adlandıırırsak, şimdiki anda var olan gücül ya da gizil gerçeklik (virtüel gerçeklik- olanak bazında gücü olan gerçeklik) düzeyine oturtmak daha tutarlı olmaktadır. Çünkü nedensellik (determinizm) şimdiki anın sorunudur. Yarın tam olarak önceden bilinemez. Yarın şimdi aranmalıdır, gücül (virtüel) olarak şimdinin gerçeklik düzleminde aranmalıdır. Nedenselliğin zamanın dilinde anlamı budur. Henüz şimdi olmayan, var olmayan olay ile Gerçek ve Zaman arasındaki ilişkiler kesin çizgilerle ortaya konabilir. (Öner, 1990)

Zaman, varlık açısından o kadar önemli bir ögedir ki, varlık ister özne olsun, ister nesne, zaman içinde mutlaka bir değişime uğrar. Zamanı tarih açısından da, doğa bilimsel açıdan da incelemek çok önemlidir. Özdeşlik ve kimlik, zaman içinde uğranan nesnel öğelerin araya girmesi sorununa ve bunların oluşturduğu sakıncalara karşın korunabilir ya da değişir. Varlık tarihin ve doğanın ufkunda ilerlerken ya kendisini olduğu gibi korur ya da belli ölçüde koruyabilir, bu, dönüşüm sorununun köküdür. Varlığın özdeşliğini aynen yeniden üretebilmesi ya da üretememesi dönüşümün sonucudur. Etkinlik ve ilişkilerini olduğu gibi- yeniden üretme olasılığı, deneyim ve tıpkılaşma olarak adlandırılabilir. Ancak öznenin özgürlüğü, onun etkinlik ve ilişkilerini olduğu gibi yeniden üretmemesi-üretememesi veya tıpkılaşamamadan başka bir şey değildir.(Öner, 1990)

İnsanlığın şimdiki durumunu, olduğu gibi hep böyle kalacak, onun soncul ve tek yazgısı olarak benimsemek hiçbir şeyde düş kuramamak

anlamına gelirdi. Yaşamış olmanın ya da bir sonuca varmanın bir anlamı kalmazdı. Şimdiki durum ancak daha iyi bir duruma yol açacak, daha ileri, daha kusursuz koşullara bir geçiş noktası olarak görüldüğünde değeri daha da artar. Şimdiki durumu yeterli görmediğimizde, daha iyi bir durumu şimdiden hazırlıyor diye katlanılır. Her zaman şimdiki durum kendi içinde gizil (virtüel)-henüz edimsel (fiili) duruma dönüşmemiş bir durumu kapsıyor diye düşünülerek yaşanır. Gücül-gizil (virtüel) durumların varlığı insan için olduğu kadar, doğa için de vardır. Doğa da, yalnız edimsel (fiili) değil, aynı zamanda edimselliği genel gerçekliğe tamamlayan gücül (virtüel) gerçekliği yapısında içerdği için ayakta kalabilmektedir. Doğanın yaşaması, edimsel (fiili) durumların, her an için henüz edimselleşmemiş (fiilileşmemiş), ama dönüşebileceği, dönüşmekle edimselleştireceği (fiilileştireceği) yeni durumları barındırdığı için olasıdır. Aynı koşulların toplum için de geçerli olduğu söylenebilir. Ancak doğa da, toplum da, her zaman gözdağları altında, sakıncalarla kuşatılmış durumda ve gücül (virtüel) durumlara dönüşerek yaşıyor, yaşayabiliyor. Güvenceden önce, birçok sakıncaların olduğu açıktır. Sanat gerçek ve gerçekçidir, yönelimini gerçekliğin şimdiki durumuna ya da fiili durumlarından henüz fiilileşmemiş ama fiilileşmeye hazır durumlarına ve gençliğe çevirerek bunu sağlar. Gerçeklik sürekli devimsel, canlı ve etkindir. Gerçeklik doğada da, toplumda da durağan değildir. Gerçeklik akıcıdır, akmayan durağan, özgürlük dışı ne varsa da, geride kalır. (Öner, 1990)

“Özgürlüğe giden yol durağan değil, devlet ya da güvence sistemleri içinden geçiyor değil, tam tersine güvencenin doğurgan-karşıtı olan riskler içinden...” (Öner, 1990:16) Güvence içinde bulunan insanlar bilmezler ama duyumsadıkları sürekli gerilim sonucu ortaya konan güvenlikleri, bu güvenceleri yaratmaya iten riskler aracılığıyla. Bilginin oluşması da, güvencenin diyalektik-doğurgan karşıtları olan risklere karşın, güvenin ve güvencenin mutlak düzeyinde değil, güvenilirlik düzeyinde oluşmaktadır. Pozitivizm savunucuları, herşeyi doğrulukçu anlayışta görüp, başka paradigmaları farkedemediler, kusursuzluklarına inandılar ve karşılaştıkları riskleri doğanın ve toplumun kusuru saydılar. (Öner, 1990)

Sanatın amacı gizil duran gerçeği yansıtmaktır. Bunu doğrudan doğruya değil, yansıtılmış öğelerle dile getirir. Sanatın simgesel işlevi vardır. Derindeki asıl gerçeği ortaya koyar. Bir çeşit gizil dünya ve gerçek arasında kurulmuş köprüdür. Varlık denilen genel gerçeklik, fiili ve virtüel gerçeklik gibi birbirlerini her an bütüne tamamlayan iki gerçeklik ulamına (kategorisine) dayanıyor. Varlığın bütünselliği, fiili gerçeklik ile virtüel gerçeklik deposunun her an birlikteliği ya da birbirlerini varlığa tamamlamalarıdır. Henüz fiil halinde olmayan virtüel biçim ya da normlardan birinin dış yüzeye, dış dünyaya, kendi gerçeklik kategorisi ile çıkmasıyla, bir diğer deyişle özlem olan virtüellik haliyle çıkmasıyla biçim ortaya çıkıyor. Adorno, Lukacs'ın sezgilerini şöyle açıklar: *“Lukacs, sanat ile bilginin diyalektik birliğini çıplak*

bir özdeşliğe indiriyor. Sanat yapıtları, sanki daha ileride toplum(doğa-y.ö.) bilimlerinin yakalayacakları şeylerin bir bölümünü özündeki derinlikler aracılığıyla önceden kestirmektedir”.(Öner, 1990)

KÜLTÜR

Kültür, üst-yapı kurumları olarak, yasal fikirler-hukuk yapısı, felsefi fikirler-eğitim, dini fikirler-din, bilim ve sanatla ortaya çıkar. Altyapı kurumları olarak; üretim ilişkileri, üretim tarzı-ekonomi de kültürün oluşmasını sağlar. Toplumsal ve ideolojik yapı organizma olarak kültürün oluşmasına katkıda bulunur. Bir kültürde, toplum da, aile adı verilen hücre yapıdan oluşarak ortaya çıkar. Her insanın dünya üzerinde yaşadığı kültürel yapıda üretim ve yeniden üretim bir görev olarak sürmektedir. Sistemin düşünsel olarak yeniden üretimi toplumsal ve ideolojik yapının; organizmanın yeniden üretimi için gerekli olduğu gibi, maddi yaşamın, yeni kuşakların ve işgücünün yeniden üretimi de gereklidir. Kültürel yapının üretiminde, mal, ürün üretimi, tarım, endüstri ve hizmet iş kolları da bulunur.(Şenel, 2000)

Kültürel yapıda, sürekli olarak kültürlenme ve kültürleme olgusu olagelmektedir. Kültürleme etkisi yapan insandır, çünkü insan bilgi kaynağıdır. İnsan aynı zamanda, doğuşundan beri bütün yaşamı boyunca, içinde bulunduğu kültürel yapıdan bilgi kaynağı (çevre) olarak kültürlenmektedir. Kültürel açıdan toplumdan tam olarak beslenmiş bir insan, aklını ve yeteneklerini amaca elverişli düşünsel çalışma ve uygulamalarla geliştirebilir. İnsan, varlık olarak, bir yandan doğaya bağlı, bir yandan oluşturduğu kültüre bağlıdır. İnsan kültürleme ve kültürlenme yoluyla hem kültüre yaratıcı olarak katılır ve değiştirebilir, hem de kendinden önce yaratılmış, oluşturulmuş kültürden beslenerek kültürlenir. Kültürel yapının asıl görevi, üretimin sürekliliğini sağlamak, üretmek, yeniden ve yeniden üretmektir. Düşünsel olarak yeniden üretim söz konusu olduğu gibi, maddi yaşamın yeniden üretimi, yeni kuşakların üretimi, işgücünün yeniden üretimi, mal, ürün üretimi(tarım, endüstri, hizmet) gereklidir.

Doğadan ve kültürden beslenmesine karşın, insan doğal bir varlıktır, insanda diğer canlılara göre farkı olan zekâsı bu kültürü oluşturmaya yaramıştır. Açıktır ki, insanın daha sağlıklı bir yaşam sürmesi kültürünün doğayla kaynaşması oranına bağlıdır. İnsan kültürü ne kadar doğadan uzaklaşırsa, insan da, ruhen ve bedenen sağlığını korumakta o kadar zorlanmaktadır. Dünya günümüzde, kültür bunalımının içinde bulunsun da, mimarlık da, sanat da, bu bunalımların etkilerini simgelerle dışa vurmaya sürdürmektedir. Günümüzdeki kültür bunalımı tarihten, gelenekten ve çağdaş sanat akımlarından etkilenecek şimdiki zamana yansımaktadır.

İklimin etkisi o kadar güçlüdür ki, bu etkiyle, kıtalar, ülkeler ve bölgeler içerisinde bile estetik de, özelde mimari öğeler de başlıklar gösterir. Böylece, büyük mimari kültürlerin her biri diğerlerinden bütünüyle başka bir içerik

almış ve diğerlerinden son derecede ayrılmıştır. Bu nedenle, her bir mimari kültür ile ilgili yapılacak eleştiride, bu ayrılışın derecesine göre bir öz, bir ana öge, ve asıl bulunabilir.

Kültür ve Tarih

Dünya tarihi boyunca, var olmuş bütün uygarlıklarda, her kültürün, bilinçli olsun ya da olmasın, bir amacı, bir yönü vardır. Her kültürel kurum ya da sistem sorunlarını çözmek üzere, ereğinin, bir başka deyişle ideolojisinin peşinden gider. Kültürün kazanılma aşamaları, insanın doğumundan sonra geçen süreçte öğrenilerek, alışkanlıklar, davranışlar ve tepki eğilimleri ile kazanılır. Kültür hem tarihsel, hem de süreklidir, bu sürekliliği, gelenek ve görenekler sağlar. Kültür toplumsaldır ve geleceği topluma bağlıdır, üstelik toplumlar da kamu yararı denilen değer her toplumda vardır.

Tarih boyunca olaylar ve nesnelerin birbirini etkilemesi kaçınılmazdır. Bir zaman akışı içinde tarih oluşurken, insan etkinliklerinin diyalektik gelişimiyle, hareketli bir süreç yaşanır. Kültürü etkileyen gelenek, işte bu tarihsel sürecin, geçmişten gelen ve günümüzde hala geçerliliğini sürdüren olayların, töresel alışkanlıkların ve bunlarla bağlantılı üretilen nesnelerin tümüdür. Tarımsal düzenin sürdüğü ortamlarda, diyalektik gelişimin daha sakin ve yavaş, geleneklere bağlılığın daha çok olduğu gözlenir. Diyalektik gelişimin hızlı olduğu zaman ve toplumlar da birdenbire sıçrayışlara rastlanır. Ancak aynı süreçte, başka çeşitli bölgelerde, halk sanatları alışlagelmiş eğrilerini sürdürmüş ve geleneksel evrime uyum göstermiş bölgeler de olmuştur. Çağdaş sanatın özgün bir kültürel gelişmeyi yansıtmaması gerekir. Bunu gerçekleştirmek için, tarihi ve geleneksel biçimleri taklit etmek değil ama bu sürecin ayrımında olmak anlamlıdır.

Kültürlerarası Estetik Etkileşimi

Doğa insanlara bir yere yerleşmek gereksinimi ile birlikte, yerini değiştirip dolaşmak gereksinimi de vermiştir. Bütün ulusun tam bir göçebelik durumunda olması, her zaman, mimari ve büyük bir mimari yaratamaz. Türklerin tarihte genellikle göçebe bir ulus olmasına karşın Uygur Türklerinin M:Ö 108-450 yılları arasında Turfan'daki yapıtları, 868-884 yılları arasında Oğuz boylarından Tolunluların, Mısır ve Suriye'deki yapıları, Anadolu'ya yerleştikten sonra Selçuklu mimarisi, Osmanlı Mimarisi sözü edilen mimarilerimiz olmuştur. Ancak bir ulusun, çok yerleşik kalması ve diğer ülkelerle ticari de olsa, hiçbir iletişim ve ilişki kurmaması duraklamaya, ilerlememeye neden olur. Estetiğin ve sanatın her zaman dış etkilerden taze güç ve esin alması önemlidir. Bu nedenle, sanatçıların dış etkileri alabilecek bir yaşam sürmesi, sanat açısından oldukça besleyicidir. Her ülkenin kültürü, sanatını, estetiğini beslemek için yabancı etkilere gereksinim duyar, bilmediği, yabancısı olduğu öğelerin üzerinde de işleyerek canlılığını sürdürür. Ürün vermenin koşulları böylelikle sağlanmış olur. Ürün vermiş

kültürlere bakıldığında, geçmişte hep kültürel sömürgecilik eğiliminde oldukları görülür. Bu kentler arasında, önce, Atina, sonra Venedik, Cenova, Amsterdam, Londra, giderek İstanbul sayılabilir.

Resim 2. *Turfan'da Uygur yapısı. (Foto. www.Akademiye.com).*

Resim 3. *Tolunoğullarda Tulun Camii, Kahire (Türk Memlukluları). (Foto. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tolunogullari>).*

Sanatçılar bulundukları ve gezdikleri ülkelere, kendi yöntemlerini, kendi iklim alışkanlıklarını ve kendi ülkelerinin kavramlarını taşır ve getirirler. Çok yetenekli sanatçılar, yabancı ülkelerin onlara çekici gelen başkalıklarını, çok güçlü biçimler vererek yansıtabilirler. Mimarlık da ulusların yaradılış ve doğalarını yansıtan bir sanattır. İnsan vücudunun büyüklüğü, oranları ve yaşam alışkanlıklarına bağlı olarak, her mimarlık başka ülkelerde başka

özellikler gösterir. Bir ulusun canlı ya da durgun, düzenli ya da dağınık, ince, duyarlı ya da kuralcı olması sanatında ya da mimarisinde karşılığını bulmuş gibidir.

Kültürler ve Estetik Başkalıklar

Dünyada hiçbir kültür bütünüyle dış etkilere uzak değildir. Tam bir tekbiçimlilik göstermese de, bir bütün olarak, başka kültürlerle göre başkalıklar gösterir. Dünyada günümüzün ve geleceğin biçimlerini yaratan ve yaratacak çeşitli birikimler olmuştur. Bu gelişim çizgilerinde ve her yenilikte ve Modernizm’de de eski dönemlerin uzantıları rahatlıkla görülebilir. Batıda ve Doğuda kültürel ve estetik başkalıklar düşüncüyü aktarmada ve yapıyı çevrede başkalıklar gösterir.

Sözel Kültürel Dışavurum ve Mekân Düzeni

Sözel iletişimin yaygın olduğu kültürlerde; cümleler kısa, her düşüncenin anlatım değeri eşittir. Bu tür iletişimi yeğ tutan kültürlerde bellek güçlüdür, öyküsel örnek ve benzetme kullanımı ve mecazi anlamlara başvuru belleğe yardımcıdır. Biçimsel ve kurgusal nitelikler yeğ tutulmuştur ve şiirsel anlatım güçlüdür. Bütün yan yana eklenen, özerk parçalardan oluşur. Anadolu’da yaşayan halkların çoğu da sözel kültüre sahiptir. Osmanlı kültürü klasik döneminde saray kültürü olarak okuryazar bir kültür olmasına karşın, birçok anlatımda şiirsel dili, mecazları kullanmıştır. Osmanlı da, Ortaçağ ve bir anlamda Doğu kültürü olarak, mekân ve zaman düzenlemelerini döngüsel düzenle kurgulamıştır. Müziğinde, resminde, mimari yerleşimlerinde döngüsel, kıvrımlı bir devinim biçimi etkindir. Mekânsal düzen bakımından sözel dışavurumun etkin olduğu kültürlerde ‘yer’in tikelliği, özelliği ve eşsizliği söz konusudur. Her yapının, yeryüzünde, kendine uygun, düşünceyle tasarlanan bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan bir konumu vardır. Özünde, doğaya bağlı, deneyimsel bir estetik anlayışıdır. Birçok başka mekân, her biri aynı değerde olarak bir bütün oluştururlar. Her tek parça ve öge kendi başına konumlanır, kendisi ve kendi dışındaki her şeyle eşit değerdedir. (Erzen, 2011)

HASEKİ KÜLLİYESİ

1- Cami 2- Medrese 3- Sıbyan Mektebi
4- Şifahane 5- İmaret

Resim 4. Haseki Külliyesi, sözel kültürde, yerin tikelliği, döngüsel düzen.
(Foto. www.sinana saygi.org-Çekül vakfi).

Resim 5. Barselona, Cerda planı, yazılı kültürde hiyerarşik düzen,
doğadan bağımsızlaşma. (Foto. www.xxi.com.tr/i/ideal-kent).

Yazılı Kültürel Dışavurum ve Mekân Düzeni

Yazılı bilgi aktarımı olan kültürlerde; cümlelerde her zaman bir ana fikir ve yardımcı fikirler bulunur. Bu cümlelerde ve fikirlerde hiyerarşik, aşama düzeni olan bir yapı vardır. Bütün birbirinden koparılamaz, başka değerlerde, başka kümelenmelerle birbirine bağlanır. Kültür, okuryazar, dünyaya egemen olmak isteyen baskın bir yaklaşım özelliğindedir. Çizgisel, dik açılı, sürekli ileri devinim gösteren, algıya öncelik veren bir kültürdür. Müzik, resim, kent mimarisi, çizgisel, gelişimci düzene uyar ve kısa zamanda hedefe ulaşmak amaçlanır. Mekânsal düzende, yapılar, yerleşim ve dolaşım, her tek yapının genel bir kurguya uymasıyla oluşur, aşamalı bir düzen anlayışı vardır. Tüm parçalar bütün içinde anlam bulur. Tikel değerler bütünden bağımsız düşünülemez. Hiyerarşik düzenin değer bulduğu estetik anlayışıdır. Bir ana fikir ya da öncelikli bir içerik vardır ve diğer olgular buna bağlıdır. Doğadan bağımsızlaşma söz konusudur.(Erzen, 2011)

Kültürlerde Zaman

Modernizm, sürekli geleceğe bakar, geçmişi yadsıma anlayışındadır. Geçmiş anı olarak saklamanın, şimdiyi yaşayamamayı doğuracağına inanılır. Geçmiş müze olarak koruma düşüncesi bu dönemde belirmiştir. İslamda ve modern öncesi toplumalarda, geçmiş bir zamanlar olmuş ve yinelenebilecek ideal bir zaman olarak düşünülür. Zaman bir mitik olgu, bir yazgı, vaat olarak görülür, geçmiş olduğu gibi dondurulur, korunur. Her şey sürekli yeniden yaratılır. İslamda zaman, hep yinelenen sürekli bir sarmal, mitik bir anlayış, tarih ötesi bir olguyla ilgili olarak görülür. Evren sürekli yükselen değer olarak benimsenir, geçmiş arkamızda değil, altımızdadır. Yükselen yol tinsel niteliklerin aşamalarını belirtir. İslamdaki 'vecd' kavramı, hayranlık ve güzellik karşısındaki duyguyu anlatır. Algılanan olgu karşısında, kendinden geçme, şimdiki anın geçmişe ve geleceğe egemen olması durumudur Vecd. Zaman yok olur ya da maddi ilişkilerini yitirir. Vecd insanı, hem geçmişi, hem de geleceği içeren bir sürekliliğe yöneltir ve döngüsel olarak kıvrımlar çizen bir süreç içine alır. (Erzen, 2011)

İslam estetiğinde yaratılış süreklidir ve zaman geriye dönerek kendi üstüne katlanır. Dünya da hep yeniden yaratılır. Bütün islam sanatlarında bu yeniden hayata gelişi, geri çekilişi ve yeni biçimlerin ortaya çıkışı, döngüsel ve sürekli bir devinim vardır. İslam için görsel anlatımda, dünyanın tek bir bakış açısıyla anlatılması uygun bulunmaz. İslam düşüncesinde, görüntünün arkasında bir öz olup olmadığı, görüntünün gerçek ya da yanılsama olduğu üzerine bir kuşku vardır. Öze ulaşmak hedeflenir. Aydınlanma çağında Batı'da, camera obscura buluşuyla yeni bir görüş biçimi ve mekan anlayışı ortaya çıkar, dünyayı tek bakış açısından görüş insanı gördüğü ile değişmez, hep aynı kalan bir ilişki içine sokar. Ufuktaki geleceğin vaadi, anı yaşamadan geleceğe yönelme, hep sınırları aşmaya zorlanmak, çizgisel mekanik ilerleme Batı anlayışının zaman üzerine bakışını yansıtır. (Erzen, 2011)

Hristiyan bilincinin doğuşu, yayılışı, tarihsel bir farkındalığın uyanışı ve gelişimi kabul edilir. 'İsa'nın doğumu tarihin başlangıcı sayılır. Evreni çizgisel bir yolda ilerleyen değer olarak benimser. Mitik kavramı yerine, ilke kavramı gelişir. Zaman için ne önce, ne sonra vardır, tüm varlık şimdide kurulur. Bu zaman dışı varlık kavramı, logos'tan ve mitten bağımsızlaşmanın göstergesidir ve arı düşüncenin yazgının mitik güçlerinden özgürleşmesini anlatır. (Erzen, 2011) "*Çağdaş Batı anlayışında yaratılış bir kez olur ve arkasından ilerleme gelir; başlangıç, ilerleyiş ve son... Mekânla ilgili bu kavramı en iyi perspektif anlatır.*" (Erzen, 2011:52-53)

MİMARLIKTAKİ ESTETİK VE KÜLTÜRÜN ETKİSİ

Tasarımın ve sanatın asıl anlamı özdedir. Estetik nesne önemli olunca, tarihte kalıcı olarak, kültürel gelişimde bir katkı olur ve tasarım ve durum çalışmanın merkezi olur. Günümüzde mimarlık yerel ve evrensel olmak durumundadır. Kendi tarih ve kültüründen kök alarak yaratılmalı ve aynı zamanda farklı yapıdaki kültürel öğeleri bir araya getirip bütünleştirmede olumlu bir çaba gösterilmelidir. Mimari bir tasarım yapılırken, önce nesne olarak ele alınıp, içinde yaşayacak insanın değerlendirmesi yapıp, sonunda, estetik nesnenin üzerinde önemle durulup, kurgu ve tasarımın merkez alınması mimari yapının kültüre katkısı olması, belki de tarihte kalıcı olabileceğinden, en uygun tasarım yöntemi olacaktır. (Benli, 2003)

Dünyada günümüzün ve geleceğin biçimlerini yaratan ve yaratacak olan çeşitli birikimler olmuştur. Evrensel modernizm akılcı, pozitivist, teknoloji merkezlidir. Toplumsal düzen akılcı olarak planlanmış, bilgi ve üretim standartlaştırılmıştır. Postmodernizm heterojenliği ve farklılığı öne çıkarır. Parçalanma, belirlenemezlik, bütün söylemlere güvensizlik, postmodernizmin temel özellikleridir. Modernizm ülkemizde, yerel, iklimsel, geleneksel, tarihsel, bölgesel özelliklerimizi bize unutturmaya başlamıştır. Eski mekân düzenlerimizdeki işlevsel duyarlılık, görsel zenginlik, doğaya, iklime, güneşe ve geleneklere uygun yaşam tarzının biçimlendirdiği duyarlıklar yitirmeye başlamıştır veya önemi kalmamaya doğru gitmiştir. Modernliğin sonucunda, geleneksel toplumsal düzen türleri eşi görülmedik bir biçimde yaşamımızdan çıkmış ve yeni yaşam biçimleri oluşmuştur. (Çevik, 1999)

'Modernizmin Türkiye'de yarattığı mekân fakirliği, Batı kaynaklı gelişmelere daha dikkatli yaklaşmayı ve Doğunun birikimine biraz daha açık olmayı gerektirmektedir. Her ikisine tüm olanaklarını ve sınırlamalarını kavrayacak şekilde eğilmek, Türk Mimarlığının kendi tarihine bakış açısını değiştirecek ve geleceğe yönelik adımlarını olumlu yönde etkileyecektir.' (Çevik, 1999: 45)

Postmodernist mimarinin çoğulculuğundan söz edilebilir, bunun en sık dikkat çeken biçimi, geçmişe açık oluşudur. Modernist mimari geçmişten kopuşu ne kadar vurgular ve her türlü arkaizmi kesinlikle reddederse,

postmodernizm de o kadar çok geçmiş üslup ve teknikleri ele geçirmeye isteklidir. Postmodern Mimarlık, Modernizme karşı çıkarken işlevsellik tanımını yapamadığından anlamını yitirmiştir. İşlevsellik kavramı, her ne kadar farklı kültürlerin işlevsel özellikleri değişse de, evrensellik tanımını sağlama iddiasındadır. Ancak işlevselliğin evrensel tanımını yapmak kolay değildir, bu tanım için tüm toplumlar ve kültürlerde ortak doğru ve geçerli olabilecek bir kuram ve düşünce yolu, yöntemi belirlemek zordur.

Dekonstrüksiyon, doğal ve kendiliğinden doğru kabul edilmeye alışılmış kavram ve değerleri, tarihten gelmemişler ve kuramsallaşmamışlarcaasına analiz etme ve eleştirme eylemi olmuştur. Batı metafiziğindeki ikili anlam ve değer yapılarını parçalayıp açarak içinde saklı olanı keşfetmeyi hedeflemiştir. Dekonstrüksiyonla mimarlık felsefesini oluşturan ilkelerden bazıları veya bazıısı yerinden oynatılabilmektedir. Bu ilkelerden örneğin güzellik, yararlık, işlevsellik, barınma gibi kavramlardan birinin egemenliği kaldırıldığında, hiçbirisi tamamen dışlanmamaktadır. Dekonstrüktivist söylem, endüstrileşmiş modern toplumların sorunlarıyla ilgilidir.

Resim 6. Koç Üniversitesi kuşbakışı görünüm. (Foto. A. C. Benli, 2001).

Resim 7. Koç Üniversitesi görünüm. (Foto. A. C. Benli, 2001).

Resim 8. Sabancı Üniversitesi görünüm. (Foto. A. C. Benli, 2001).

Resim 9. *Sabancı Üniversitesi yapılardan görünüm. (Foto. A. C. Benli, 2001).*

Resim 10. *Yeditepe Üniversitesi yapılardan görünüm. (Foto. A. C. Benli, 2001).*

Resim 11. *Yeditepe Üniversitesi sosyal yapılardan görünüm. (Foto. A. C. Benli, 2001).*

20. yüzyılın başlarında, zaman kültürünün birincil estetik sorunudur. 20. yüzyılın ortası kültürünün birincil estetik sorunu ise mekân örgütlenmesidir. Mekân ve zaman insan varoluşunun temel kategorileridir. Mekân doğal bir olgu olarak ele alınır. Mekân ölü sabit, diyalektik dışı, hareketsiz bir şey olarak ele alınır. Zaman, zenginlik, doğurganlık, yaşam, diyalektik olarak düşünülür. Farklı mekânlaştırma biçimleri toplumsal değişimleri engeller veya kolaylaştırır. Estetik kuram da bu anlamda etkilidir. Aynı zamanda estetik kuram bu akış ve değişimle başa çıkar. Artık günümüzde, Modern Mimarlığın değişiminden ve Bilgi Topluma geçişten söz edebiliriz. Post Modernizm, Modern Mimarlığa bir tepki olarak ortaya çıkmış ama Modernizmin sorunlarına bir çözüm getirememiştir. Dekonstrüksiyon da modernizmin kalıplarına karşı çıkmış, sanat sanat içindir tezini savunmuş ve savunmaktadır. Ancak onun da insanı belli kalıpların içine soktuğundan söz edilebilir. Bu durumda, dünya üstündeki bütün kültürlerin etkileşimi ile bir çoğulculukla, ortaya çıkacak bilgi toplumunun günümüzün sorunlarına çözüm getirebileceğine ve yeni bir mimarlığın doğuşuna hizmet edeceğine umut duyulmaktadır. Yeryüzünde henüz gerçekleşmemiş, sayısız edimsel olmamış gerçeklik, gizil-gücül gerçeklik vardır. Günümüzde mimarlık yerel ve evrensel olmasının ve heterojen yapı taşınması gerekliliğinden, ülkelerinin tarih ve kültüründen kök alarak yaratılan yapıtlar önem taşımaktadır. Aynı zamanda farklı yapıdaki kültürel öğeleri bir araya getirip bütünleştirmede olumlu bir çaba olması da günümüzde beklenen özelliklerdendir. Her alandaki gücül (virtüel) gerçekliklerin yaşama geçmesinde birçok denemeler

yapılmaktadır. Üniversite yapıları evrensel ve kültürel değerlerin birleştirildiği yapılar olabilmektedir. Ülkemizde 2000 yıllarının başından bu yana birçok iyi örnek üniversite yerleşkesi yapılmıştır. Bunlardan Koç Üniversitesi yerleşkesi İstanbul'un kuzeyinde ormanlar arasında bir vadide kültürel özellikleri, yerel Ankara taşı kaplama ve kullanımıyla yerel, kültürel mimarlığa göndermeler yapan özellikler taşır. Sabancı Üniversitesi yerleşkesi daha evrensel bir dil benimsemiş ve buna göre biçimlenmiştir. Yeditepe Üniversitesi ise daha eski kültürel izlere gönderme yaparak, Selçuklu mimarlığından çizgisel izler taşır, bu kültürel özellikler bazı yapılarında evrensel özelliklerle birleştirilmeye çalışılmıştır.

İyi çözümlenmiş ve tasarlanmış bir mekân, toplumda ve tarihte bir yeri tanımlayacak ve kalıcı olacaktır. Görsel etkilerin önemi, hiçbir dönemde ve hiçbir kültürde yadsınmaz. Bu görsel etkiler, var olan bitki örtüsünü, topografyayı ve kısacası doğayı koruyan bazı yaklaşımlar, girişler, geçişler, bakış açıları yaratan; düzenleme planıyla, iç mekân özellikleriyle, üçüncü boyutuyla ve dış kabuğuyla, estetik yeterliliğin üstesinden gelir. Mimari bir stil, modern, geleneksel veya mozaik bir stil, hepsi mekânın üretimine ve insanın yaşam çevresinin yaratılmasına aracılık eder.(Benli, 1998) Mimari tasarımda değişik kültürlerin etkisiyle, o toplumun tarihi ve görsel etkileriyle ele alındığında estetik olarak da o topluma uygun bir mekân tasarlanabilir.

SONUÇ

Organik düzeni canlı ve diri tutan sürekli bir değişimdir ve organik düzenin sürekli gelişmesiyle –üretim ve yeniden üretim- sürekli olarak değişen yaşam titreşimine yeni yeni dalgaların karışması sürer. Halkın yaşamı ve kültürel çabalarda da, aynı değişim ve gelişim sürüp gitmektedir. Doğada gizli bir 'canlılık' her zaman vardır. Tıpkı birçok gizli canlılık olan gizil (virtüel) gerçeklikler gibi. Kültür ve kültürleme toplumu biçimlendirmeyi sürdürür ve değiştirebilir ve değiştirmeyi sürdürecektir. Öz ve biçim olarak tasarım da zaman içinde, sürekli değişikliğe uğrayacaktır. Her toplum, kendine özgü kültürel özellikleri taşıyan yaşam stilleri, adetler, estetik duyarlılıklar, gelenekler ve tarihini, kendine özgü ayırıcı niteliklerini, değerlerini koruması ve geçmiş birikimlerini korumasının gerektiğinin önemi çok açıktır. Bir toplum kendi kültürünü, ancak böyle koruyabilecek ve dünya daha ayrışık (heterojen) sanat yapıtlarıyla, yapılar ve mekânlarla estetik açıdan zengin bir ortam yaratabilecektir. Tek, evrensel, ideal bir sanat da, mimarlık da yoktur. Dünyada çeşitli kültürler vardır ve bu kültürlerle karşılaşılmalı, iletişim içinde olunmalıdır. Yeni mimarlık hem yerel, hem evrensel olarak anlamını bulacaktır. Hiçbir zaman değişik öğeler yadsınmamalı, tam tersine bir zenginlik olarak yararlanılmalıdır. Çünkü yalnızca merkezci bir gelişme yolu izlenirse, değişik öğeler onay görmezse, böylece bir ulus ya da bir kültür çöküş yaşayabilir.

Yeryüzünde henüz gerçekleşmemiş, gerçekleşme olanağı olan, gizil gerçeklik, sayısız edimsel olmamış gerçeklik vardır. Gücül olarak yaşama geçme olasılığı olan bu gerçeklikler mimarların, yaratıcıların onları yaşama geçireceği anı beklemektedir. Her alandaki gücül (virtüel) gerçekliklerin yaşama geçmesi, bu umutların canlanması, çalışma, çaba ve cesaret istemektedir. Günümüz mimarlığında tasarımlar ve yapılar, kendi kültüründen ve tarihinden köklerini alarak yaratılmış olan ve aynı zamanda, evrensel ve diğer kültürlerin öğelerini de uygun olduğu sürece çalışmasına katarak yapılan çalışmalarla daha olumlu bir düzeylere çıkmalıdır. Her ülke kendi doğasına, insani duyarlıklarına göre, tasarımlarında ve yapılarında kendine uygun, kültüründen kökler alan, gerektiğinde evrensel özelliklerle bütünleşebilen mekânlar yaratmalıdır.

KAYNAKÇA

- Benli, Ayşen C. (1998). *A Comparative Study for University Campus Planning*. (Yayımlanmamış Y.Lisans Tezi). Master Thesis DEÜ Architectural Design Program.
- Benli, Ayşen C. (2003). *Günümüz Mimarlığında Üniversite Binaları İçin Estetik Ölçütlerin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı. İzmir.
- Çevik, A. (1999), '*Peter Eisenman-Tadao Ando, Batı-Doğu Kültürlerinde İnsan-Mekân-Doğa İlişkileri*', Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir.
- Ergin, Şenel.(1999-2000). *PLN 519 Şehir Estetiği*. DEÜ Ders notları. İzmir.
- Erzen, J. N. (2011), '*Çoğul Estetik*', Metis Yayınları, İstanbul.
- Öner, Y. (1990), '*Bilimlerde ve Sanatta Diyalektik*', Belge Yayınları, İstanbul.
- Saarinen, Eliel. (1967). *Form Araması*. (Çev: M. Gökdoğan). İTÜ Mimarlık Fak. İskender Matbaası.
- Taut, Bruno. (1938). *Mimari Bilgisi*. Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından. Kenan Basımevi, İstanbul.
- Tunalı, İsmail. (1989). *Estetik*. Remzi Kitabevi 1998, İstanbul.
- Tunalı, İ. (1993), '*Marksist Estetik*', Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Bölüm 9

DEPREM SONRASI GEÇİCİ YAŞAM ALANLARINDAKİ MEKANSAL KOŞULLARIN ARAŞTIRILMASI

Ahmet GÜN¹

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi ahmetgun@itu.edu.tr

1. GİRİŞ

6 Şubat'ta Kahramanmaraş merkezli oluşan iki büyük deprem sonucunda 11 şehrimizde büyük yıkımlar meydana gelmiş ve bu depremlerden kurtulan milyonlarca insan ya farklı şehirlere göç etmiş ya da bölgede kurulan geçici yaşam alanlarında (çadır kent, konteyner kent vb.) yaşamını sürdürmektedir. Depremden etkilenen vatandaşlarımızın bu geçici yaşam alanlarında en az 1 sene yaşayacakları yetkililer tarafından ifade edilmektedir (Işık ve Şensoy Boztepe, 2023). Literatürde yer alan çalışmalar afet sonrası kurulan geçici yaşam alanlarındaki mekansal kalitenin başta çocuklar olmak üzere (Woolley, 2021) insanların travma sonrası normal hayata dönüşlerinde önemli rol oynadığı ortaya konulmuştur. Bu çalışmada “afet sonrası kurulan geçici yaşam alanlarındaki” mekansal koşullara dair unsurlar incelenecektir.

Bu araştırma kapsamında 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası bölgede kurulan geçici yaşam alanlarındaki (konteyner kent) mekansal unsurların incelenmesi ve bu alanlardaki mekansal kalitenin iyileştirilmesi çerçevesinde önerilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda çalışmada araştırma kapsamında aşağıda yer alan veri toplama yöntemlerinden yararlanılmıştır:

I. Deprem sonrası gerçekleşen geçici yaşam eylemleri ve bu alanlardaki mekansal unsurlara ilişkin literatürde yer alan çalışmaların incelenmesi (literatür araştırması),

II. Bölgede iki farklı dönemde yürütülen araştırma gezileri kapsamında farklı nitelikteki geçici toplanma alanlarına ilişkin mekansal duruma dair veri ve bilgilerin gözleme dayalı veri toplama yoluyla elde edilmesi (alan gözlemi).

Bu noktada çalışmanın bir sonraki bölümünde afet sonrası geçici yaşam alanlarındaki mekansal unsurlara dair kavramsal çerçeve incelenecek ve Dünya’da ve Türkiye’de deprem sonrası kurulan geçici yaşam alanlarına dair yaklaşım biçimleri ele alınacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bölgeye gerçekleştirilen gezilerden ve ikincil kaynaklardan elde edilen bulgular ortaya konulacaktır. Ardından Türkiye’deki afet sonrası geçici yaşam alanlarına dair mekansal unsurların güçlü ve zayıf yönleri irdelenecek ve bu alanlardaki mekansal kalitenin iyileştirilmesine yönelik başarı kriterleri ortaya konulacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise bu çalışmanın ortaya koyduğu özgün unsurlar ve öğrenilen dersler ortaya konulacak ve çalışmanın limitleri ve gelecekte yapılması önerilen araştırma alanları tartışılacaktır.

2. AFET SONRASI GEÇİCİ YAŞAM ALANLARINDAKİ MEKANSAL UNSURLAR

2.1 Kavramsal ve Kuramsal Arkaplan

Dünyada sel, deprem, tsunami, kasırga, toprak kayması vb. birçok doğal afet yaşanmakta ve bu afetlerin sonucunda birçok insan evsiz kalmaktadır. Diğer taraftan savaşlar ve politik iç karışıklıklar nedeniyle insanlar yerlerinden edilmekte, büyük göç hareketleri meydana gelmekte ve çok sayıda insan konaklama problemi yaşayarak yeni çözüm arayışına girmektedir. Bu tür nedenlerden dolayı insanlar bazı durumlarda kısa bazı durumlarda ise uzun vadede (5 yıl ve üzeri) (UNCHR, 2020) geçici yaşam alanlarında ikamet etmektedir. Bu çalışmada afetler sonrası kurulan geçici mekansal pratiklere odaklanılmaktadır. Quarantelli (1995), afet sonrası mekansal pratikleri dört grupta sıralamaktadır:

- 1) Acil Durum Barınağı: Afetin gerçekleşmesi sonrasındaki kısa zaman dilimi esnasında kullanılan barınaklar
- 2) Geçici Barınak: Afet sonrası birkaç hafta kalınacak çadırlar veya kamusal mekanların içerisinde kurulan toplu barınaklar
- 3) Geçici Konaklama Birimleri: Afet mağdurlarının orta vadede (genellikle 6 ay-3 yıl arası) kalmalarına olanak sağlayan ve insanların normal gündelik eylemlerine dönebilmesine imkan sağlayan prefabrike veya kiralanmış konutlar
- 4) Kalıcı Konaklama: Mağdurların gündelik eylemlerini ve işlerini yürütmelerine imkan sağlayan ve kalıcı olarak ikamet etmelerine olanak sağlayan konut birimleri.

Bu çalışma kapsamında yukarıda yer alan sınıflandırmanın üçüncü kategorisinde yer alan geçici yaşam alanlarındaki mekansal unsurların incelenmesine odaklanılmaktadır. Geçici Yaşam Alanları (GYA) afetler sonrası kısa vadeli gereksinim duyulan acil barınma unitleri veya çadırlar ile uzun vadede kurulması planlanan kalıcı yaşam alanları arasındaki boşluğu tamamlamaktadır (Avlar ve diğ., 2021). Ülkemizde “Konteyner Kent” olarak da adlandırılan bu alanlarda bulunan yaşam birimleri çocuk bakımı, yemek pişirme alanı, özel kullanımlı ıslak hacimler gibi imkanlar sağladığı gibi mahremiyet ve fiziksel çevre olanakları açısından çadırlara göre daha nitelikli olanaklar sunmaktadır (Shelter Centre, 2012)

Bu süreç zarfında insanlar bir taraftan afet sonrası psikolojik ve fiziksel travma dönemlerini atlarmaya çalışırken diğer taraftan sosyal ve ekonomik açıdan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışma ve eğitim hayatlarına dönmeye gayret etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere insanlar -bazı durumlarda- bu alanlarda 5 yılı aşkın bir süre yaşamak durumunda kalmak-

tadır. Çocuklar, yaşlılar, engelliler, ev bakımını üstlenen bireyler, işsizler vb. gruplar gündelik yaşamlarının tamamını bu alanlarda geçirmektedir. Bu kapsamda bu alanlardaki mekansal kalite bu insanların afet sonrası travma sürecinden kurtulabilmesi ile ilişki kurmaktadır. Geçici yaşam alanlarının mekansal kalitesinin artırılması için geliştirilen nitelikli tasarım çözümleri insanların fiziksel ve mental iyileşmeleri için fırsatlar sağlamaktadır (Biswas, 2019). Bu noktada bu alanların tasarımı salt geçici yaşam birimlerini ele almak yerine alanı bütüncül bir şekilde ele alarak alandaki sosyalleşme, eğitim, kültürel ve rekreasyonel unsurların tasarımının da kapsamlı bir şekilde düşünülmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan geçici yaşam alanlarına ilişkin yürütülen çalışmalarda bu yaşam alanlarının sahip oldukları yoğunluktan dolayı yeteri kadar mahrem veya kamusal alan sunmadığı (Rueff ve Viaro, 2010) ve özellikle çocukların bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilendikleri ifade edilmektedir (Woolley, 2021). Afet sonrası kurulan geçici yaşam alanlarına ilişkin belirtilen diğer sorunlar ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yaşam birimlerinde mekanların ve alanların yetersizliği; güvenlik, yalıtım (ısı, ses, nem ve yangın), mahremiyet unsurları ve altyapıya ilişkin yetersizlikleri (Avlar ve diğ., 2021).
- Kullanıcıların farklılaşan ihtiyaçları (aile büyüklükleri, farklı mekanlara duyulan ihtiyaç, yer seçimi, mahal boyutları vb.) gözetilmeden geliştirilen standardize tasarım çözümleri (Hosseini ve diğ., 2016).
- Birimlerin kullanım döngülerinde (üretim, taşınma, kurulum, kullanım) çevreye verilen olumsuz etki (Şener ve Altun, 2009).
- Ekonomik açıdan sürdürülebilirlik ilkelerinin göz ardı edilmesi sonucu büyük ölçekli kamu harcamaları, konum seçiminde yapılan hatalar ve sürecin afet sonrasına bırakılması sonucu “afet öncesi stratejik planlama” yerine afet sonrası “plansız” (*ad hoc*) planlama yaklaşımı (Johnson, 2007).

Geçici yaşam alanlarında yukarıda ifade edilen sorunlar nedeniyle bu bölgelerde yaşayan insanlar kendi çözümlerini geliştirmektedir. Bu alanlarda geçirdikleri zaman içerisinde gerek mevsime bağlı değişimlere yanıt verebilmek, gerekse de gündelik yaşam rutinlerinde ihtiyaç duydukları mekanlara ilişkin çözümler geliştirmek için yaşamış oldukları birimlerin iç mekanında veya dış ortamında bir takım mekânsal düzenlemeler yapmaktadır. Bu kapsamda Yeniköy’de (Kocaeli) kurulan geçici yaşam alanlarındaki mekânsal unsurların araştırılmasına ilişkin yürütülen bir çalışmada burada yaşayan insanların depolama ünitesi, giriş verandası, bireyselleştirilmiş rekreasyon alanları gibi mekânsal unsurlara ve mahremiyete duydukları

ihtiyaçlardan dolayı birçok düzenleme yaptıkları belirlenmiştir. Şener ve Altun (2009) tarafından yürütülen bu çalışmada geçici yaşam alanlarındaki kullanıcıların %48'inin hem iç hem de dış ortama ilişkin düzenlemeler yaptıkları; yaşam birimlerinin %30'unda sadece dış ortama, %3'ünde ise sadece iç mekanda düzenleme yaptıkları saptanırken, yaşam birimlerinin sadece %19'unda hiç modifikasyon yapılmadığı tespit edilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Geçici yaşam birimlerinde kullanıcıların yaptıkları mekânsal düzenlemeler (Şener ve Altun, 2009).

2.2 Afet Sonrası Geçici Yaşam Alanlarındaki Mekansal Kalitenin İyileştirilmesine İlişkin Yürütülen Çalışmalar

Afet sonrası inşa edilen geçici yaşam alanlarındaki mekansal koşullara odaklanan birçok çalışma yürütülmüştür. Konuya ilişkin çalışmalar çeşitlilik göstermekle birlikte bu çalışmaların genel bağlamda bu alanların değerlendirilmesi için kilit ölçütleri ortaya koymaya ilişkin çalışmalar (1), geçici yaşam birimlerindeki (konteynerler) mekansal kalitenin geliştirilmesine dair öneriler geliştiren çalışmalar (2), ve yaşam alanlarını bütüncül bir şekilde ele alan ve yer seçimi, erişilebilirlik, güvenlik vb. konularda modeller öneren çalışmalar (3) olmak üzere üç grupta düğümlendiği gözlenmektedir.

Felix ve diğ. (2015)'nin yürütmüş oldukları çalışmada bu alanların tasarlanmasında kullanıcı katılımı, yerel bağlama duyarlı tasarım unsurlarının kullanılması, basit kurulum-taşıma, kullanıcıların ihtiyaç duydukları yeterli mahal ölçülerinin ve mekansal konforun sağlanması, mekansal verimliliği sağlamak amacıyla esnek tasarım çözümlerinin

geliştirilmesi gibi öneriler sunulmaktadır. Bu çalışmada ayrıca afetzedeler için kalıcı konutların inşa edilmesi sonrasında kullanım-dışı kalacak olan bu alanların uzun vadede “afet-sonrası kullanım” amacıyla “yeniden” farklı bir alanda veya farklı amaçlar doğrultusunda kullanımına yönelik senaryoların da göz önünde bulundurulması gerekliliği vurgulanmaktadır. Diğer bir çalışmada ise afet-sonrası kurulan yaşam birimlerinin değerlendirilmesi için literatürde yer alan çalışmalar taranmış ve bu kapsamda öncül çalışmalarda önerilen ölçütler ve bu ölçütleri değerlendirmek için sorulacak sorular inşaat, tasarım, hijyen, donatılar, uzun-vadeli kullanım, karar-verme süreçleri gibi alt başlıklar halinde kategorize edilerek sunulmaktadır (Nath ve diğ., 2017). Johnson (2007)’nin yürütmüş olduğu çalışmada ise içlerinde Türkiye’nin de yer aldığı altı ülkedeki (Türkiye, Kolombiya, Japonya, Meksika, Yunanistan ve İtalya) geçici konaklama startejilerinin planlanmasına ilişkin unsurların incelenmesine yönelik kıyaslamalı bir değerlendirme çalışması yürütülmüştür.

Karaoğlu ve Alaçam (2019)’ın yürüttükleri çalışmada ise afet sonrası farklı kullanım ihtiyaçlarına yanıt veren ve standardize edilmiş yerleşim birimlerinin yerine birimlerin farklılaşması yoluyla modüler sistem oluşturan geçici yaşam alanlarının tasarımına odaklanılmıştır. Avlar ve diğ., (2021) ve Şener ve Altun (2009) ise geçici yaşam birimlerindeki mekansal sorunlara odaklanarak kullanıcı odaklı ve çevresel sorunlara yanıt verebilen prototip önerileri geliştirmiştir. Song ve diğ., (2016) ise farklı nitelikteki geçici yaşam birimlerine odaklanarak bu birimlerin üretilmesi, kullanımı ve kullanım sonrasındaki durumları için sarf edilmesi gereken enerji ve sera gazı emisyonu gibi çevresel ölçütler bakımından konuya odaklanmış ve enerji sarfiyatını ve gaz salınımını azaltacak tasarım ve inşaa önerileri sunmaktadır.

Yürütülen diğer bir çalışmada ise geçici yaşam alanlarında yer seçimi sorununa dikkat çekilerek kentsel alanlarda afet sonrası geçici yaşam alanlarının kurulumunda sürdürülebilir konum seçimi için çok kriterli karar-verme yöntemi geliştirilmiştir. Bu model kapsamında araştırmacılar sadece bu alanların yer seçimine odaklanmamış ayrıca bu alanlardaki yaşam birimlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan yaşam döngüsünü de içeren entegre bir “çok-kriterli karar verme modeli” (*multi-criteria decision making model*) önermiştir (Hosseini ve diğ., 2016). Yao ve diğ. (2016) ise geçici yaşam alanlarında yer alan açık alanların güvenlik, erişilebilirlik ve kullanılabilirlik gibi kriterler çerçevesinde niceliksel açıdan değerlendirilebilmesi için çok-kriterli bir değerlendirme modeli önermiştir.

Yürütülmüş olunan bu çalışmada ise 6 Şubat depremleri sonrasında bölgeye yapılan teknik gezilerde gerçekleştirilen gözlemler ve mekânsal incelemeler sonucunda elde edilen bulgular ortaya konularak ve bu alanlardaki mekânsal kalitenin geliştirilmesine ilişkin öneriler geliştirilerek mevcut literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamında birincil kaynak veri toplama tekniği olarak bölgede iki farklı dönemde yürütülen araştırma gezileri kapsamında farklı nitelikteki geçici toplanma alanlarına ilişkin mekansal duruma dair gözleme dayalı veriler toplanmıştır. Araştırma gezilerinin ilki 30 Mart-2 Nisan tarihleri arasında; ikincisi ise 26-30 Ağustos arasından Adıyaman merkezli olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında bölgede faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri ve geçici yaşam alanları yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilen tüm bu temasları ve gözlemleri yansıtan günlük notlar tutulmuştur. Çalışmanın odağında yer alan Adıyaman Altınşehir Konteyner Kent (K1) için bölge koordinasyon merkezinde faaliyet gösteren mülki amirlikten “ziyaret esnasında kayıt yaptırılarak” izin alınırken; çalışma kapsamında incelenen diğer iki alan olan SANKO Tekstil Kent ve Çimko Konteyner kentleri için ise SANKO Yönetim Kurulu yetkililerinden alan ziyaretinden iki hafta önce izin alınmıştır. Mimarlık Araştırmaları Derneği (MİMAR DER) bünyesindeki dört kişilik ekibimizle gerçekleştirdiğimiz ikinci araştırma gezisinde SANKO Holding tarafından Tekstil Kent alanında tarafımıza tahsis edilen konteynerlarda kalınarak bölgedeki mekansal unsurlar, gündelik yaşam akışına entegre olunarak tespit edilmiştir.

İlk araştırma gezisinde birçok konteyner kentin henüz kurulum aşamasında olmasından dolayı sadece çadırkentlere ve Adıyaman Altınşehir Konteyner Kente (K1) odaklanılmıştır. Ziyaret esnasında birçok konteyner kurulmasına rağmen kurulum eylemleri devam etmekte ve kurulmuş olan bazı konteynerlarda ise resmi prosedürlerden dolayı henüz ikamet eylemi gerçekleştirilmediği gözlenmiştir. Alana yapılan ilk gezide çadırkentlerdeki mekansal koşullar dikkat çekmektedir. Afet sonrası kısıtlı imkanlarla kurulan ve çoğunlukla yol güzergahına bitişik olarak konumlanan bu alanlarda kurulan çadırlar ısı ve ses izolasyonu, malzeme kalitesi, boyut vb. özellikler bakımından farklılık göstermektedir. Güneydoğu’da yaşanan çetin kış şartlarından dolayı ısıtma amacıyla geçici olarak sobalarla ısıtılan bu alanlarda yağın yağmur ve kardan dolayı zeminde ıslanmalar meydana gelmektedir. Diğer taraftan mekansal açıdan hiçbir bölümlenme imkanı bulunmayan bu alanlarda mahremiyet problemi yaşandığı gözlenmiştir. Buna ek olarak çadır içerisinde ışık seviyesinin yetersiz olduğu gözlenmiştir.

Şekil 2: Afet sonrası kurulan çadırlardaki iç mekan unsurları.

Tuvalet, banyo, yemek hazırlama ve tüketme mahallerinin bulunmadığı çadırlarda tuvalet, banyo, yemek vb. ihtiyaçlar ise çadırkentlerde kurulan mekanlarda müşterek bir şekilde kullanılmaktadır. Alanda yaşayan insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla soğuk iklim şartlarında bu ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları gözlenmiştir (Şekil 3)

Şekil 3: Çadırkentlerde yer alan çadırların dizilimi (solda) ve banyo, tuvalet gibi güncelik ihtiyaçlarını gerçekleştirdikleri toplu kullanım mekanları (sağda).

Alana Ağustos ayında gerçekleştirilen ikinci gezide ise geçici yaşam alanlarının birçoğunda altyapı ve kurulum çalışmalarının tamamlandığı gözlenmiştir. Bu süreçte insanların gündelik yaşam rutinlerine geri döndükleri ve çalışma hayatına başladıkları tespit edilmiştir. Alanda gerçekleştirilen gezilerde ilk olarak çetin hava koşulları dikkat çekmektedir. Mart ayında gerçekleştirdiğimiz gezide aşırı soğuk hava koşullarına tanık olurken, Ağustos ayında gerçekleşen gezide ise hava sıcaklığının çok yüksek olduğu durumlara tanık olunmuştur. Yüksek hava sıcaklıkları nedeniyle insanların akşama kadar konteynerlarından çıkamadıkları ve ancak akşam saatlerinde dışarı çıktıkları gözlenmiştir (Şekil 4). Gün içerisinde karşılaşılan tek kullanıcı grubu ise alanda oyun oynayan çocuklardır.

Şekil 4: Konteyner kentlerde gündüz ve gece kullanımı.

Konteyner birimleri üzerine yapılan incelemelerde ise bu birimlerin 3*7 m. ölçülerinde standart mekan unsurları ile tefriş edildiği gözlenmiştir. Konteyner birimlerinin iç mekanı incelendiğinde ise bu mekanın düz bir zemine oturmak yerine bims blokları üzerine oturtulması ve döşeme elemanlarının kaplanması esnasında yapılan uygulama hatalarından dolayı döşeme sistemlerinde problemler bulunduğu tespit edilmiştir. Konteyner birimlerinin düz zemine oturma probleminin çözülmesi için ahşap elemanlar ve bordür taşları ile takviye yapıldığı gözlenmiştir (Şekil 5). Bu birimlerde ayrıca iç mekanda ses izolasyonuna ilişkin problemler ve eğimli yüzeylerdeki sorunlardan dolayı banyo suyunun tahliye noktasına gitmek yerine farklı noktalarda öbeklendiği gözlenmiştir.

Şekil 5: Konteyner birimlerinde gözlemlenen tesviye problemleri ve probleme getirilen geçici çözüm önerileri.

Afet sonrası bölgede yaşayan en dezavatajlı gruplardan biri de çocuklardır. Özellikle Kahramanmaraş ve Adıyaman'da deprem sonrasında Nisan ayına kadar eğitime ara verilmiş ve çocuklar tüm zamanlarını bu alanlarda geçirmek durumunda kalmıştır. Bu süreç zarfında çocukların bölge dinamiklerine dayalı olarak oyun kurdukları gözlemlenmiştir. Diğer taraftan bölgedeki oyun alanlarının niceliksel ve niteliksel açıdan yetersiz oldukları

tespit edilmiştir. Örneğin 800 hanenin yaşadığı Tekstilkent büyük bir alana yayılmakla birlikte çocuklar için tek ve çok sınırlı olanaklara sahip bir oyun alanının yapıldığı gözlemlenmiştir (Şekil 6). Buna ek olarak oyun alanlarında gerçekleşen fiziksel tahribatın ise geçici müdahalelerle düzeltilmeye çalışıldığı veya düzeltilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca bölgede okul öncesi çocuklar için kreş vb. unsurların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu eksiklik bir takım eğitim gönüllülerinin getirmiş olduğu çabalarla telafi edilmeye çalışılsa da sistemli ve düzenli eylemler yürütülememektedir. Diğer taraftan bölgede afet sonrası sosyal ilişkileri zedelenen gençler, kadınlar ve yaşlılar için sosyal, kültürel ve üretime dayalı hiçbir mekansal pratiğin olmaması dikkat çekmektedir. Bu tür eksikliklerin telafi edilmemesi durumunda afet sonrası yaşanan travmanın düzelmesinde problemler yaşanabileceği öngörülmektedir.

Şekil 6: Geçici yaşam alanlarında kurulan oyun alanları.

Bölgede yaşayan insanlar gerek mahremiyet ihtiyaçlarının karşılanması, gerek özelleştirilmiş gerek açık alanlara duydukları ihtiyaç, gerekse de gölgelik alanlara duydukları gereksinimlerden dolayı yaşam birimlerinin dış ortamına birçok mekansal müdahale gerçekleştirdikleri gözlenmiştir (Şekil 7). Farklı ölçek ve yaklaşımlarla gerçekleştirilen bu müdahaleler bu alanlarda insanların mekansal ihtiyaçlarını dışa vurmaktadır.

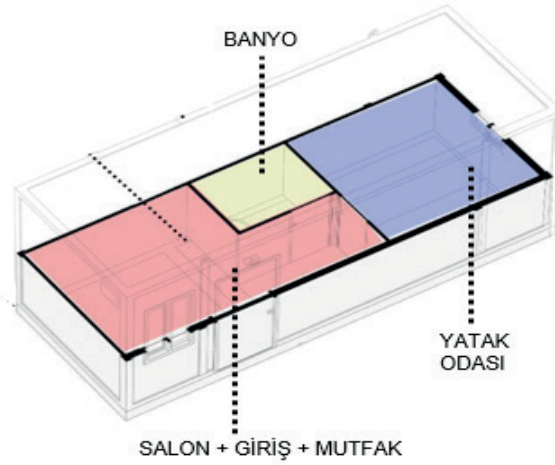
Şekil 7: Geçici yaşam alanlarında yer alan konaklama birimlerinin dış ortamında insanların korunaklı açık alan (üstte) ve gölgelik alan (altta) oluşturmak için yapmış oldukları mekansal müdahaleler.

Bölgedeki insanların ayrıca küçük ölçekli tarım faaliyetleri gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Çimko Konteyner Kentte insanların ekip biçecekleri bir yer ayrıldığı ve insanlar bu bölgede küçük tarım faaliyetleri yürüttükleri gözlenmiştir. Buna ek olarak SANKO Tekstil Kentte ise bazı insanların konteyner bitişiğinde yer alan bir alanı tarım yapmak için blokajlarla ayırdıkları gözlenmiştir (Şekil 8).

Şekil 8: Geçici yaşam alanlarında yürütülen küçük ölçekli tarım pratikleri.

Son olarak konteyner birimlerinin iç mekanında mekanların boyut ve kalite açısından yetersiz kaldıkları gözlenmiştir. Açık bir salon, salonla yatak odasını bağlayan açık mutfak birimi, banyo ve yatak odasından oluşan bu birimlerin iki kişiden fazla olan ailelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kalacağı belirtilmektedir. Çoğunlukla çanak anten bağlantılı bir televizyon, bir kanepa, bir yemek masasının bulunmuş olduğu salon çocuklu veya geniş ailelerin mekansal gereksinimlerini karşılamamaktadır. Bu alanlarda özellikle okul çağı çocuklarının ve gençlerin kendilerine ait çalışma, sosyalleşme alanı bulamadıkları ve bu nedenlerle konteyner birimleri için ek mahallere ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. (Şekil 9).

Şekil 9: Geçici yaşam birimlerindeki mekansal düzen (Görselleştirme: Barış Aksan).

4. TARTIŞMA

6 Şubat depremleri sonrasında geçici yaşam alanlarına dair yapılan teknik gezilerde bu alanların mekansal kalitesi açısından birçok eksiklik tespit edilmiştir. Yaklaşım biçimi olarak bu alanların kısa, orta ve uzun vadede nasıl kullanılacağına ve bu zaman dilimi içerisinde nasıl bir dönüşüm ve gelişim göstereceğine dair stratejik bir planlama bulunmamakta ve bu gelişim “plansız/ spontane” bir şekilde ilerlemektedir. Alanda gereksinim duyulan çocuk oyun alanları, kreş, fırın, market vb. birimlere olan ihtiyaçlar bir takım sivil toplum örgütleri ve ticari girişimler tarafından hayata geçirilmektedir. Bu noktada bu alanların merkezi bir paydaş tarafından geliştirilmesi yerine sivil toplum, akademi, özel sektör ve kamu bileşenlerinin işbirliği ile gelişim göstermesi dikkat çekmektedir. Örneğin Adıyaman K1 Konteyner Kentte (Altınşehir) kamu konteynerler için gerekli olan temiz su, elektrik, altyapı vb. kurulumu gerçekleştirmiş, özel bir sanayi firması ihtiyaç duyulan araziye tesis etmiş, bölgede yer alan kreş bir sivil toplum girişimi (Van-Kocaeli Gönüllüleri)

inşa etmiş, üniversiteye hazırlık öğrencileri için eğitim birimlerini akademik bir girişim (9 Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi) tesis etmiştir. Bölgede ziyaret edilen SANKO Tekstilkent alanında da benzer bir işbirliği yapılarak bu tür donatıların tesis edildiği tespit edilmiştir.

Farklı toplum paydaşlarının bu bölgelerin gelişimi ve dezavantajlı insanların eksiklerini gidermek için bu tür bir işbirliği kurmaları umut verici olsa da bu çözümlerin mekansal kalite ve ihtiyaçları karşılama bakımından niteliksel ve niceliksel açıdan yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Bu çerçevede çalışmamızın bu bölümünde tespit edilen problemlere yanıt aramak amacıyla çözüm önerileri sunulacaktır. Çalışmamız kapsamında geçici yaşam alanlarına dair gözlemlemiş olduğumuz problemlere dair öneriler (1) yerleşim alanı bütünü ve (2) yerleşim birimlerine ilişkin olarak sunulacaktır.

4.1 Yerleşim Alanı Bütününe Yönelik Öneriler

Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında yüzbinlerce insan geçici yaşam alanlarında yaşamaktadır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Dair Başkanlığı'nın (2023) yayınlamış olduğu 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu'nda depremin toplumun tüm kesimini etkilediği ifade edilerek durumun sosyal etki boyutunun önemi vurgulanarak aşağıda yer alan mekansal gereksinimlere dikkat çekilmiştir:

- Geçici yerleşimlerde sınırlı güvenlik koşulları
- Çocukların eğitimlerine devam edebilecekleri ve depremin psikolojik etkisinin azaltılmasına imkan sağlayacak eğitim tesislerine ve oyun parkları gereksinim
- Yaşlılar, mülteciler, engelli insanlar gibi dezavantajlı grupların mekansal ihtiyaçlarının karşılanmasındaki sorunlar
- Ticari birimlerin yıkılması sonucu yerel ekonomik dinamiklerin zarar görmesi ve zanaat birikiminin sürdürülmesinde karşılaşılan zorluklar

Alana gerçekleştirilen teknik gezide yukarıda ifade edilen unsurlara duyulan yerinde gözlenmiştir. Bu noktada geçici yaşam alanlarında sosyalleşme, eğitim, kültürel ve rekreasyonel gereksinimlere yönelik düzenlemelerin yapılmasına gereksinim duyulmaktadır. Nitekim Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın açıklamasına göre bölgede deprem nedeniyle yıkılan veya ağır hasar alan konutların yerine 680 bin konut ve köy evi, 170 bin ticari alan olmak üzere toplamda 850 bin bağımsız bölümün inşa edileceği ifade edilmektedir (Url-1). Bu hacimde bir inşaat sürecinin tamamlanmasının beş yılı aşkın bir zaman alacağı tahmin edilmektedir. Bu süre geçici yaşam alanlarında yaşayan insanların bu alanlarda uzun bir süre barınmak zorunda kalacakları anlamına gelmektedir. Bu nedenle bölgede yer alan geçici yaşam alanlarının kendine yeten birer mahalle gibi düşünülerek farklı kullanıcı

gruplarının ihtiyaç duydukları tüm mekansal ihtiyaçlara yanıt vermeleri beklenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde teknik gezilerde kaydedilen notlara dayanılarak bir takım önerlere yer verilecektir.

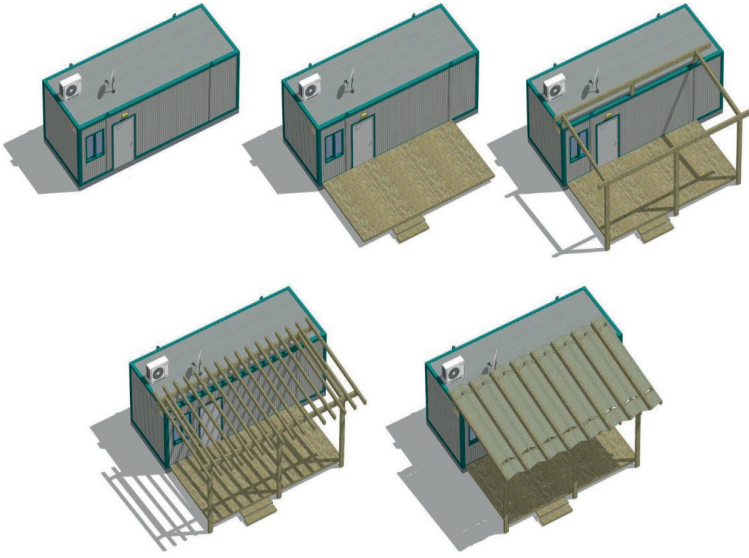
Araştırma odağında yer alan üç konteyner kentten ilki olan Altınşehir (K1) konteyner kenti şehir merkezinde yer almakta ve burada yaşayan insanlar rahatlıkla günlük ihtiyaçlarını konteyner kentlerin yakınlarında yer alan dükkan, market vb. mekanlardan karşılamaktadır. Diğer taraftan Tekstilkent ve Çimko konteynerkenleri ise Organize Sanayi Bölgelerinin içerisinde kurulduğundan dolayı şehir merkezlerine oldukça uzakta konumlanmaktadır. Bu nedenle bu bölgelerdeki insanların en temel gündelik yaşam gereksinimlerini karşılayabilmeleri için fırın ve diğer ticari birimlerin bulunmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Buna ek olarak inceleme yapılan üç konteyner kentte de sosyalleşme ve nitelikli oyun alanlarının eksikliği tespit edilmiştir. Afetzedelerin deprem sonrası yaşadıkları fiziksel ve psikolojik travmalardan kurtulabilmesi için geçici yaşam alanlarında sosyalleşme ve öğrenme ortamlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada bu mekansal unsurların nitelikli ve yeterli ölçüde tesis edilmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan K1 ve Tekstilkent'te yer alan konteyner birimlerinin etrafında yer alan boş alanlar ya asfaltla ya da mucurla kaplanmıştır. Bu durum bir taraftan konteyner kentlerin içerisindeki tüm boş alanlara araba erişimini mümkün kılmakla birlikte, bu durum çocukların oyun kurabildikleri tek alan olan sokaklarda oynayamamalarına, evlerin önünde tarım yapmak için toprak bir zeminin bulunamamasına yol açmaktadır. Diğer taraftan arabaların hareketi ile oluşan toz bulutu solunum problemlerine yol açarken; konteyner birimlerindeki mekansal yetersizlikler nedeniyle çamaşırlarını konteynerlerinin önünde kurutmaya çalışan insanlar açısından hijyen problemlerine yol açmaktadır.

İnceleme yapılan üçüncü alan olan Çimko Konteyner Kent'te ise arabalar acil durumlar dışında konaklama alanlarına alınmayarak otopark bölgesinde konumlanmaktadır. Konteyner sayısı 80'li rakamlarla ifade edilen Çimko bölgesinin küçük bir alana yayılması ile bu durum mümkün olurken; 800 konteyneri barındıran Sanko Tekstilkent ve 1000 konteyneri aşan kapasitesi ile Altınşehir (K1) Konteyner kentte ise tamamen yayalaştırılmış yol çözümü mümkün görülmemektedir. Bu noktada kademeli bir yol çözümüne gidilerek konteyner kentlerin yol düzeninin farklı alt bölgelere ayrılması ve sert zemin-yumuşak zemin yol düzenlemesi yapılması yararlı olacaktır. Böylelikle bir taraftan çocukların oyun kurabilecekleri yayalaştırılmış sokaklar elde edilirken diğer taraftan konteynerlara bitişik tarım yapma pratikleri mümkün olabilecektir.

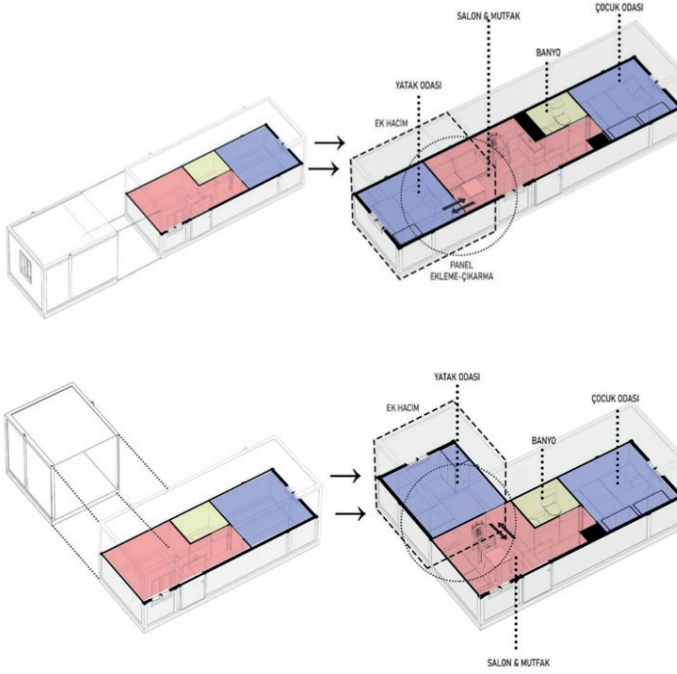
4.2 Yerleşim Birimlerine İlişkin Öneriler

Yukarıda yer alan bölümde de ifade edildiği üzere geçici yaşam alanlarında yer alan konteyner birimleri iç mekan ve dış ortam bakımından birçok mekansal gereksinimi karşılamak açısından yetersiz kalmaktadır. Bu noktada eldeki mevcut konteynerların kapsamlı bir çalışmayla etüd edilerek iç ve dış mekanında mekansal düzenlemeler yapılmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak mevcut iş mekan hacminin yetersiz olması nedeniyle ek bir hacime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu unsurun bir taraftan yaşama düzeninde gereksinim duyulan depolama ihtiyacına yanıt vermesi diğer taraftan da insanların yaşam birimleri önünde vakit geçirebilecekleri yarı açık bir alan gereksinimi karşılaması beklenmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda bu gereksinimi karşılamak için konteyner birimlerine bitişik zeminden yükseltilmiş bir platform önerisi ve bunun üzerini örten bir saçak önerisi geliştirilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10: İnsanların iklimsel kontrol, depolama vb. ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilen yarı açık alan önerisi (Görselleştirme: Barış Aksan).

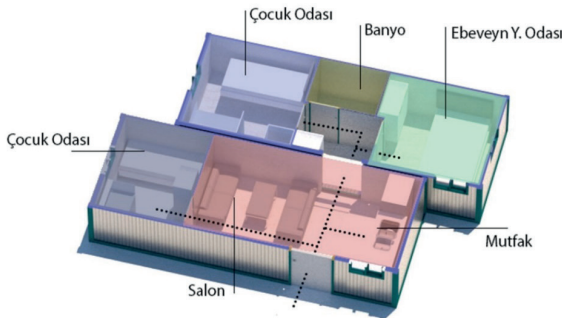
Buna ek olarak iki kişinin üzerinde hanehalkı büyüklüğüne sahip olan aileler için ek oda düzenlemelerine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu noktada bu çalışma kapsamında mevcut konteyner birimlerine (1) ek oda ilave edilmesi; (2) iki konteyner biriminin entegre edilmesi yoluyla bütüncül bir mekan düzeninin oluşturulmasına ilişkin öneriler sunulmaktadır. İlk öneride mevcut konteyner birimine farklı eksenel düzlemlerde oda hacmi ilave edilmesi yoluyla elde edilen yeni mekansal düzen ortaya konulmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. Mevcut konteyner birimlerine ek oda yerleştirilmesi yoluyla elde edilen mekansal düzen alternatifleri (Görselleştirme: Barış Aksan).

İkinci öneride ise 2 veya daha fazla çocuğa sahip olan aileler veya geniş aileler için iki konteyner biriminin entegre edilmesi yoluyla yeni bir mekan düzeni oluşturulmaktadır. İlgili önerilerinin ilkinde mevcuttan daha nitelikli ve ışık alan bir mutfak ünitesi, salon ve iki çocuk odası önerisi geliştirilmiştir (Şekil 12).

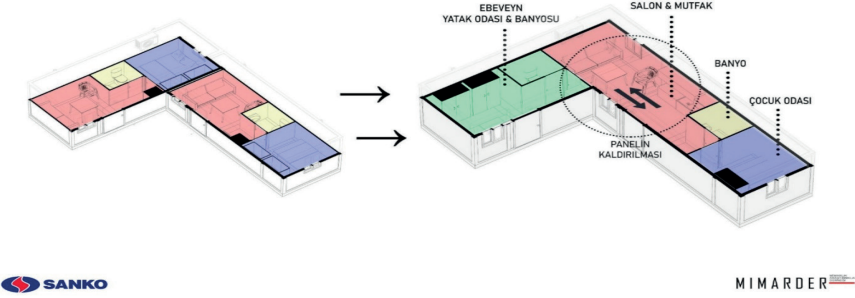
ÖNERİLER

Şekil 12: İki konteyner biriminin tek yönlü hareket ettirilerek entegre edilmesi yoluyla elde edilen mekansal düzen (Görselleştirme: Barış Aksan).

İkinci öneride ise L tipi plan önerisine gidilmiştir. Bu öneride de iki konteyner biriminin entegre bir şekilde kullanılması önerilmektedir. Bu önerilerin ilkinde geniş aile yaşamına imkan sağlayan bir mekansal düzen oluşturulurken; ikinci öneride ise bir veya iki çocuklu bir aile için daha nitelikli bir salon ve ebeveyn yatak odası önerisi sunulmaktadır (Şekil 13).

ÖNERİLER

Şekil 13: İki konteyner biriminin L-tipi plan önerisi yoluyla oluşturulan mekansal düzen (Görselleştirme: Barış Aksan).

5. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli olarak meydana gelen iki büyük depremde sonra evsiz kalan insanların kendileri için kalıcı evler yapılanaya kadar yaşamlarını geçirecekleri geçici yaşam alanlarındaki mekansal koşullar incelenmiştir. Çalışma kapsamında yapılan tespitler ve geliştirilen öneriler bu bölgede yer alan konteyner kentlerin mekansal kalitesinin geliştirilmesi için kullanılabilir. Bu çalışma afet öncesi hazırlıklar çerçevesinde geçici yaşam alanlarının ve burada yer alacak mekansal unsurların kapsamlı bir planlama ile geliştirilmesi gereksinimini ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında geliştirilen öneriler Şubat depremi sonrasındaki geçici yaşam alanlarında kullanılabilir fakat diğer taraftan farklı bağlamsal koşullar için farklı mekansal koşulların geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Örneğin Adıyaman gibi halihazırda şehir merkezlerinde ve şehir merkezleirnin dışında birçok geniş arazinin bulunabildiği yerlerde geçici yaşam alanlarının kurulması ve yer seçimi konusunda görece az problem yaşanmaktadır. Diğer taraftan nüfus yoğunluğu, bulunabilir uygun arazinin varlığı, altyapı koşulları gibi nedenlerden dolayı farklı bağlamlara uygun mekansal çözümlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu noktada İstanbul merkezli büyük bir depremin yakın gelecekte meydana geleceği tahmin edilmektedir. Marmara Denizi açıklarında meydana gelmesi beklenen bu depremin İstanbul'un en kompakt yerleşimlerini ağır bir şekilde etkileyeceği öngörülmektedir. Bu noktada afet sonrasında kurulması

planlanan geçici yaşam alanlarında küçük bir bölgede yaşayan yüzbinlerce insanın kalmasına olanak sağlayacak geçici yaşam alanları için uygun ve yeterli arazi bulma ve güvenli yer seçimi vb. konularda sorunlar yaşanabilir. Bu doğrultuda ilk olarak bu unsurlar dikkatli bir şekilde etüd edilerek planlamalar gerçekleştirilmelidir. Buna ek olarak bağlamsal koşullardan dolayı geçici yerleşim alanlarında daha kompakt çözümler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada yaşam birimlerinin kompakt bir şekilde kurulumuna yönelik stratejiler geliştirilmeli ve bu kompakt yerleşim için su, hijyen, altyapı vb. unsurlar titizlikle hazırlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Avlar, E., Limoncu, S., & TIZMAN, D. (2022). Deprem sonrası geçici barınma birimi: CLT E-BOX. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 38(1), 471-482.
- Biswas, A. (2019). Exploring Indian post-disaster temporary housing strategy through a comparative review. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, 10(1), 14-35.
- Felix, D., Feio, A., Branco, J. M., Machado, J. S., Temporary housing after disasters: A state of the art survey, *Habitat International*, 40, 136- 141, 2013.
- Hosseini, S. A., de la Fuente, A., & Pons, O. (2016). Multicriteria decision-making method for sustainable site location of post-disaster temporary housing in urban areas. *Journal of Construction Engineering and Management*, 142(9), 04016036
- Hosseini, S. A., de la Fuente, A., & Pons, O. (2016). Multicriteria decision-making method for sustainable site location of post-disaster temporary housing in urban areas. *Journal of Construction Engineering and Management*, 142(9), 04016036.
- Işık, E. ve Şensoy Boztepe, a. (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Hedefimiz depremlerden etkilenen 10 ilde 1 yıl içinde yeni konutlar inşa etmek. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-hedefimiz-depremlerden-etkilenen-10-ilde-1-yil-icin-de-yeni-konutlar-insa-etmek/2811078>. Erişim tarihi: 15 Eylül 2023.
- Johnson, C. (2007). Strategic planning for post-disaster temporary housing. *Disasters*, 31(4), 435-458.
- Karaoğlu, F. C., & Alaçam, S. (2019). Design of a post-disaster shelter through soft computing. *International Journal of Architectural Computing*, 17(2), 185-205.
- Nath, R., Shannon, H., Kabali, C., & Oremus, M. (2017). Investigating the key indicators for evaluating post-disaster shelter. *Disasters*, 41(3), 606-627.
- Quarantelli, E. L. (1995). Patterns of sheltering and housing in US disasters. *Disaster prevention and management: an international journal*, 4(3), 43-53
- Rueff, H. and Viaro, A. (2010) Palestinian Refugee Camps: from shelter to habitat. *Refugee Survey Quarterly*. 28(2-3): 339-359. DOI:10.1093/rsq/hdp041
- Shelter Centre (2012). Transitional shelter guidelines, IOM, DFID, UKaid & Sida, Switzerland,
- Song, Y., Mithraratne, N., & Zhang, H. (2016). Life-time performance of post-disaster temporary housing: A case study in Nanjing. *Energy and Buildings*, 128, 394-404.
- Şener, S. M., & Altun, M. C. (2009). Design of a post disaster temporary shelter unit. *A Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 6(02), 58-72.
- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. Erişim adresi: <<https://www.sbb.gov.tr/turkiye-earthquakes-recovery-and-reconstruction-assessment/#>>. Erişim tarihi: 23.08.2023.

Url-1 (2023). Deprem Bölgesinde Yaralar Sarılıyor. Erişim adresi: <https://csb.gov.tr/bakan-ozhaseki-deprem-bolgesinde-yaralar-sariliyor-bakanlik-faaliyetleri-38764> . Erişim tarihi: 07.10.2023.

UNHCR (2020) Refugee Facts. Erişim adresi: <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/camps/> [Erişim tarihi: 21.09.2023]

Woolley, H. (2021) Beyond the Fence: Constructed and found spaces for children's outdoor play in natural and human-induced disaster contexts – lessons from north-east Japan, and Za'atari refugee camp in Jordan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 56 <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102155>

Yao, Y.; Zhang, Y.; Yao, T.; Wong, K.; Tsou, J.Y.; Zhang, Y. A (2021). GIS-Based System for Spatial-Temporal Availability Evaluation of the Open Spaces Used as Emergency Shelters: The Case of Victoria, British Columbia, Canada. *ISPRS Int. J. Geo-Inf.*, 10, 63. <https://doi.org/10.3390/ijgi10020063>.

Fon Desteği

Bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Hızlı Destek Projesi kapsamında yürütülmekte olan [44925] numaralı “Deprem sonrası mekansal tahliye unsurlarının ve geçici yaşam alanların daki mekansal koşulların araştırılması” başlıklı araştırma projesine dayalı olarak hazırlanmıştır.

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanması için yürütülen teknik gezilerde bana eşlik eden ve desteklerini esirgemeyen Mimarlık Araştırmaları Derneği (MİMARDER) paydaşları olan Ahmet Selam Küçük, Barış Aksan, Tahir Özdemir, Halil Durmuş, Atakan Çavuş ve Ali Bera Koca'ya teşekkür ederim. Ayrıca çalışma kapsamında sunulan önerilerin görselleştirilmesine destek sağlayan Barış Aksan'a da teşekkür ederim.

Bölüm 10

**KENT SAKINLERİ İÇİN BİR KARŞILAŞMA
MEKANI: PAKO SOKAK HAYVANLARI
SOSYAL YAŞAM KAMPÜSÜ**

Nilay ÖZCAN USLU¹

Sevinç ALKAN KORKMAZ²

1 Dr. Öğr. Üyesi İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, İç Mekan Tasarımı Programı
nilay.ozcanuslu@kavram.edu.tr

2 Dr. Öğr. Üyesi Toros Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık
Bölümü sevinc.alkan@toros.edu.tr

Giriş

Türkiye’de sahipsiz hayvanların korunması, bakılması ve gözetimine ilişkin unsurlar belediyelerin (yerel idarelerin) yetki ve sorumlulukları içerisinde yer almaktadır. Söz konusu yetki ve sorumlulukların kapsamı ve içeriği merkezi idarelerce belirlenmektedir. “Hayvanları Koruma Kanunu ve Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği’ne göre; sahipsiz hayvanların korunması, bakılması ve gözetilme görevi konusunda il çevre ve şehircilik müdürlükleri, belediyeler, il hayvan koruma kurulu, geçici özel bakımevleri, sorumlu veteriner hekim, hayvan sahipleri ve yerel hayvan koruma görevlisi görevlendirilmiştir” (Kırışik ve Öztürk, 2021, s.365). Bu kapsamda belediyelerin söz konusu mevzuat¹ doğrultusunda kentin hayvan sakinlerine yönelik çeşitli çalışmalar ve uygulamalar gerçekleştirmekle yükümlü öncelikli idare olduğu söylenebilir. Sahipsiz hayvan vurgusu kuşkusuz ilk etapta kentin kamuya açık alanlarını (sokaklar, parklar ve bahçeler, meydanlar vb.) akla getirmekte ve bu alanlarda insanlar ve hayvanların bir arada olma / bir arada yaşama halini tartışmaya açmaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye’de sokak hayvanlarına karşı geliştirilen olumsuz tutum ve davranışlar göz önüne alındığında konunun hassasiyeti belirginleşmekte ve toplumsal yapılanmaların sorgulanması yönünde derinleşmektedir.

“İnsan-hayvan ilişkisi, hayvanların hukuki statüsü, insanların hayvanlara karşı sorumlulukları, hayvanlara karşı işlenen suçlar ve bu suçların cezaları gibi konular en eski hukuk metinlerinde bile kendisine yer bulmuştur” (Menteş Gürler ve Osmanağaoğlu, 2009, s.325). Bu noktada halk sağlığını etkileyecek olağan dışı durumlar bir kenara bırakıldığında, kentin sadece insanlar için değil aynı zamanda kentin diğer sakinleri olan hayvanlar için de kapsayıcı ve güvenli bir alan olması gerekmektedir. Bu bağlamda söz konusu kapsayıcılığın kanunlarla korunuyor olması günümüzdeki sorunları (hayvana karşı işlenen suçlar) tamamen ortadan kaldırmamakta ancak bu kanunlar az da olsa önleyici bir bariyer olabilmektedir.

Tarihsel süreçte özellikle endüstrileşme etkisinde kentsel alanların sınırlarının genişlediği ve hayvanların yaşadığı doğal çevrenin sınırlarının ise kentsel alan içerisinde eridiği görülür. Günümüzde ise kentsel alanda hayvanların yaşama alanları yok denecek kadar azdır. Bu sebeple kentin diğer sakinleri olan hayvanların kentte var olabilme hakları ve yaşam alanları, kapsamı ve içeriği genişletilen daha nitelikli yasal çerçevelerle korunma altına alınmalıdır. Böylece insan müdahalesi etkisinde doğal yaşam alanları yok olan ve kentin kamusal alanları içerisinde var olma mücadelesi veren hayvanların yaşama hakkının korunmasına ve onlara karşı işlenecek suçların önlenmesine ilişkin yasalar güçlenebilecektir.

1 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ve Yönetmeliği.

İnsan ve hayvan ilişkisi ele alındığında günümüzde çoğunlukla kedi ve köpeklerin insanlarla olan etkileşimi ön plana çıkmaktadır. Kandır (2014, s.9), insan ve köpek ilişkisinin 14.000 yıl öncesine, insan ve kedi ilişkisinin ise 6000 yıl öncesine dayandığını belirtir. Her ikisinin de günümüzde hem kentin kamusal alanlarında sokak hayvanı² olarak hem de konut içerisinde ev hayvanı olarak yaygın bir biçimde yer aldığı söylenebilir. Bu çalışmaya ise sadece kentin köpek sakinleri konu olmakta ve onların kentin kamusal alanlarındaki var olma biçimleri, Türkiye’de ölçeği ve içeriğiyle ilk örnek olan Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü üzerinden değerlendirilmektedir.

Barındırmak mı, rehabilite etmek mi?

“Mahalli idarelerin mevzuatta sokak köpekleriyle ilgili öngörülen yükümlülükleri hem insanlar hem de sokak köpekleri için arzu edilen yaşam ortamını sağlamakta yetersizdir” (Menekşe, 2018, s.4). Bu yetersizlikler son yıllarda yaşanan olumsuzluklarla (ısırilma vakaları, köpeğe eziyet vakaları vb.) daha sorgulanır hale gelmiştir. Özellikle medya araçlarının çoğalması ve sosyal medyanın son yılların popüler iletişim kanalı haline gelmesiyle insan-köpek ilişkisi üzerine tartışmalar artmakta ve yerel idarelerden sahipsiz köpekler özelinde çalışmalar geliştirmesi beklenmektedir. Burada gözden kaçırılmaması gereken durum ise kentlerin sokak köpeklerinden tamamen arınmış steril ortamlar haline gelemeyeceği ve köpeklerin de mevcut birçok nitelsiz barınakta sağlıklı barınmadığı gerçeğidir. Yerel idareler geçici bakımevlerini (geçici hayvan barınakları) sağlamakla yükümlü olmakla birlikte söz konusu yapıların hayvanlar lehine işleyişinden de yükümlüdür. Bu bağlamda bakımevlerinin ölçek, havalandırma, ısıtma-soğutma, doğal ışık ve yapay aydınlatma, erişim, hijyen, teknik donanım ve alt yapı, personel vb. unsurlar bakımından yeterlilikleri sorgulanmalı ve tartışılmalıdır. Burada tartışılması gereken unsurlar olarak ifade edilenler barınakların fiziksel şartlarıdır. Buna ek olarak barınaklarda sadece geçici barınmaya olanak sağlayan bir yapı değil aynı zamanda rehabilite eden bir sistemin de organize edilmesi gerekmektedir. Bu noktada herhangi bir sebeple (şiddet sebebiyle yaralanma, trafik kazası, hastalık vb) barınağa gelen bir sokak köpeğinin iyileştirilmesi süreci aynı zamanda bir rehabilitasyon sürecini de kapsıyor olarak kabul edilebilir. Ancak rehabilitasyon sürecinin özellikle fiziksel sağlığın kazanımından sonrasını da içerebileceği unutulmamalıdır. Nitekim şiddet vakalarında iyileşme ve sokağa dönebilme süreci çok daha uzun soluklu olacaktır.

Rehabilite etme eylemini sadece hayvan merkezli düşünmemek, bu eylemin aynı zamanda karşılıklı olabilme ihtimaline odaklanmak barınakların temel işlevine yönelik dönüşümün önünü açabilir. Yani barınaklar sokak köpeğinin fiziksel ve ruhsal olarak iyileştirildiği yerler olabileceği gibi aynı zamanda barınağa gelen ziyaretçilerle etkileşim esnasında söz konusu

2 “Sokak hayvanı; sahipsiz, sokakta yaşayan, sokakta doğmuş ya da evden atılmış başıboş hayvanlardır (Kandır, 2014, s.9).”

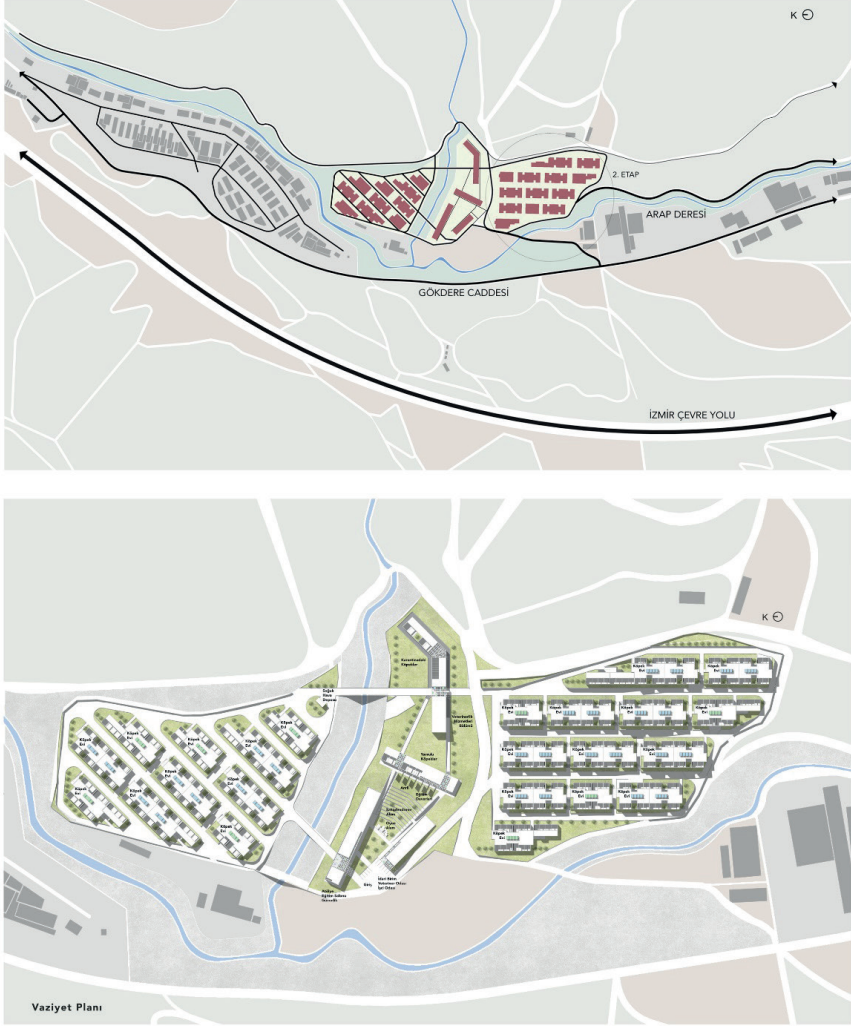
rehabilitasyon olgusu insanlar için de söz konusu olabilecektir. Rehabilitasyon eylemi karşılıklı etkileşime dayalı bir kurguda ilerleyerek insan-köpek arasındaki ilişkiyi de güçlendirebilecektir. Karşılıklı etkileşimin fazla olduğu bir barınak senaryosu hem köpekler hem ziyaretçiler hem de o mekânda yer alan teknik ve idari personel için kent içi karşılaşma mekanına dönüşecektir.

Kentin kamusal alanları aynı zamanda kullanıcılara rastlantısal karşılaşmalar sağlayan kentin ortak kullanımlı sahneleridir. Bir köpek rehabilitasyonu edildiği barınakta karşılaşmak ve oraya özgü tasarlanmış eylemlere ortak olmak, o köpek ile doğrudan etkileşime geçmeyi içerdiğinden sokaktaki karşılaşmadan daha fazla bir biçimde karşılıklı etkileşimi arttırabilir. Burada bahsedilen barınaklar kuşkusuz köpeğin gereksinimlerine cevap veremeyen ve insan-köpek etkileşiminin olmadığı özel kuruluşlara ya da yerel idarelere bağlı niteliksiz barınak örneklerinden çok uzaktır. Ancak bu tür barınakların mevcudiyetinin yanı sıra, son yıllarda sosyal medya aracılığıyla yaratılan toplumsal farkındalık etkisinde nitelikli barınak örneklerinin de giderek çoğalabileceği söylenebilmektedir.

Bu çalışmaya konu olan Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü; mimari niteliği, içerdiği fonksiyonları ve işleyiş mekanizması ile kent sakinleri için bir kamusal karşılaşma mekanına dönüşmüştür. Çalışmanın amacı, bir kamusal karşılaşma mekanı olarak Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü'nü mimari niteliği ve bir barınak olmanın ötesine geçmeyi sağlayan mekânsal işleyişi üzerinden değerlendirmeler ortaya koymaktır.

Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü

Türkiye'de -özellikle büyükşehirlerde- sahipsiz, başıboş hayvan sorunsalı, kent yönetimlerince çözüme yönelik uygulamalar geliştirilmesi beklenen başlıca konulardan biridir. Kentlerin daha yaşanabilir alanlar olması sadece insanlar için değil üzerinde yaşayan diğer canlılar içinde hayatidir. Yapılaşma yoğunluklarının giderek kent çeperlerine yayıldığı düşünüldüğünde, kentin hayvan sakinlerinin hayatta kalma mücadelesinin daha da zorlaştığı görülür. Bu mücadele son yıllarda özellikle sosyal medya üzerinden daha görünür hale gelmiş, yapılan olumlu ve olumsuz uygulamalara karşı kentliler de direnç geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda yeterli şartlara sahip olmayan hayvan barınakları da tıpkı kentin kendisi gibi bir mücadele alanı olmaya başlamıştır. Bu sebeple yerel yönetimlerin konuyu derinlemesine ele alması ve bu kapsamda nitelikli uygulamalar gerçekleştirmesi, kentin tüm sakinlerinin yaşama hakkına saygı duyulmasının önünü açacak ve toplumsal farkındalığı arttıracaktır. Bu anlayış ekseninde düşünsel tohumları atılan Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü, İzmir'in Bornova İlçesi Gökdere mevkiinde kurulmuş ve Mert Uslu Mimarlık tarafından tasarlanan kampüs yaklaşık 110.000 m²'lik bir alana yayılmıştır.

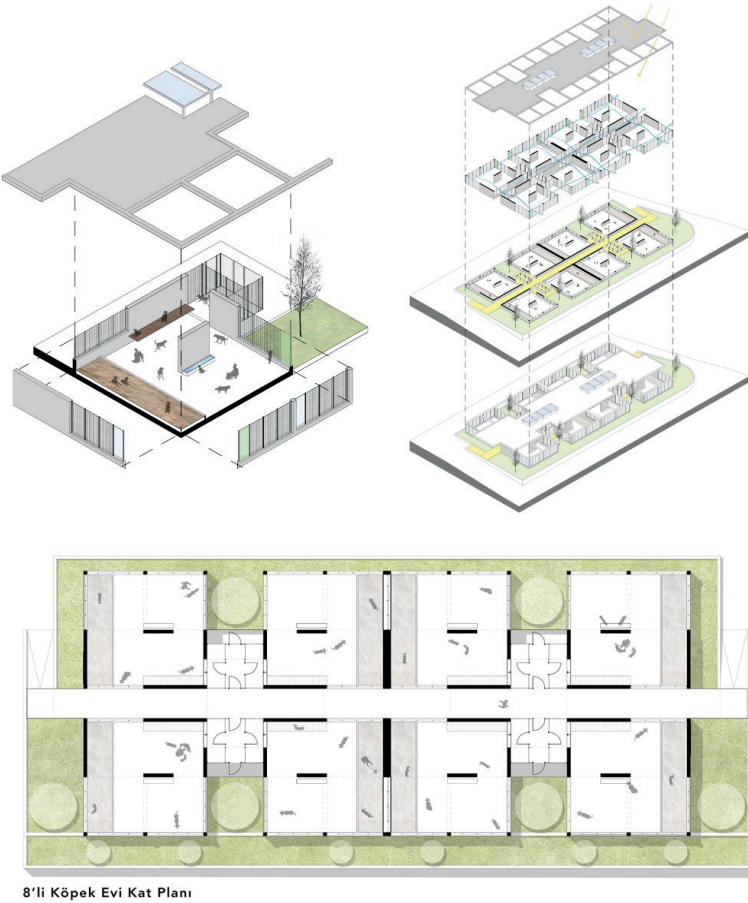

Şekil.1 Kampüsün yerleşim planı (Mert Uslu Mimarlık arşivi, 2023).

Kampüs alanında barınma birimleri, kuzey-güney ekseninde konumlanan yapının merkezinde; idari birimler, yavrulu ve cins köpeklere ait birimler ve ortak paylaşım alanı olarak amfi yer alır. Alanın doğu kısmında ise; veterinerlik hizmetlerine ilişkin birimler ile saldırgan köpek ve karantina bölümleri bulunur (Şekil 1). “Projenin temelini oluşturan barınma mekanları, köpeğin sağlıklı ve konforlu biçimde yaşamını sürdürebilmesi amacıyla yeşil alan ve yumuşak (toprak) zemin ile desteklenmiş ve günümüzde birçok bakımevinde sorunsal olarak beliren hijyen, güvenlik, erişim ve yeşil alan kısıtı gibi faktörlerden kaynaklanan olumsuzluklar minimize edilmiştir” (Mert Uslu Mimarlık arşivi, 2023).

Kampüs, başlangıçta sahihsiz kedi ve köpek bakımı üzerine kurulmuş olsa da kedilerin barınaklarda sık bir şekilde hastalanması ve bu hastalıkları köpeklere nazaran daha hızlı bir şekilde birbirilerine bulaştırmaları sebebiyle proje alanı mevcut kullanımda tamamen sahihsiz köpekleri barındırmaktadır.

Mevcut pek çok barınakta yeşil alanların yetersizliği köpeklerin agresifleşmesine ve saldırganlık, kesintisiz havlama, diğer köpekleri yaralama gibi olumsuz davranışlar geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu durumun önüne geçmek amacıyla hem barınak birimleri içerisinde hem de alanın bütününe yayılan bir yeşil alan kurgusu hedeflenmiştir (Şekil 2). Bu sayede barınak içerisinde yer alan köpekler, doğal çevreyle entegre olmuş bir alan içerisinde daha uyumlu davranışlar sergileyebilecektir.

Şekil.2 Köpek birimleri ve yeşil alan ilişkisine ait diyagramlar (Mert Uslu Mimarlık arşivi, 2023).

Şekil. 3 Barınak birimlerinden görseller (Mert Uslu Mimarlık arşivi, 2023).

Barınma mekanları birbirlerine lineer bir sirkülasyon aksıyla bağlanır. Brüt beton kullanımının ağır bastığı yapıda yer yer kullanılan tel kafesler ile barınak birimleri ve ziyaretçiler arasında doğrudan bir fiziksel erişim güvenlik sebebiyle engellenir. Ancak söz konusu tel kafesler görsel erişimi kısıtlamadığından köpeklerin gelen ziyaretçilerle etkileşime girmeleri, onları hissederek tepki vermeleri sağlanır (Şekil 4). Güvenlik unsuru kampüste yer alan ve köpeklere bakım veren tüm personeller için de önemli olduğundan barınak birimlerine fiziksel erişim iki ayrı giriş bölümü üzerinden çözümlenmiştir.

Şekil.4 Barınak birimlerinde köpek ve ziyaretçi etkileşimi (Mert Uslu Mimarlık arşivi, 2023).

Barınaklarda görev alan personellerin gün içerisindeki çalışma performanslarının ortamda yer alan yoğun köpek sesinden olumsuz etkilendiği söylenebilir. Dolayısıyla projenin başlangıç aşamasında bu etken önemli bir tasarım girdisi haline gelmiş ve idari birimler barınak birimlerinden koparılarak alanın merkezine yerleştirilmiştir. Eğitime yaslanan bu bölümde kampüse

gelen ziyaretçilerin köpekleri ziyaret saatlerinde teslim alarak gezdirmelerine ve onlarla vakit geçirmelerine yönelik bir ortak amfi kurgulanmıştır. Böyle bir senaryo ile köpek-insan etkileşiminin pekiştirilmesi amaçlanmış ve sahiplen(-dir)me vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Nitekim sahiplenilecek köpek ile gelen ziyaretçinin konforlu bir alanda ilk karşılaşmayı yaşaması ve mekânı bu yönlü bir etkileşimde deneyimlenmesi amaçlanmıştır (Şekil 5). İdari birimlerin içerisinde personelin çalışma alanlarının yanı sıra aynı zamanda eğitim, seminer, atölye amaçlı kullanılacak ortak kullanım mekanları önerilmiş ve alanda yer alacak eğitim odaklı çalışmalara kentlinin (çocuk, genç, yaşlı vb) dahil olması hedeflenmiştir.

Şekil.5 İdari birimler ve etkileşim amfisi (Mert Uslu Mimarlık arşivi, 2023).

Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü'nde 3000 köpeğin barınması planlanmıştır ve mevcut kullanımda kampüsün kuzey barınak birimleri ile idari bölümleri tamamlanmış ve hizmete açılmıştır (Şekil 6 ve Görsel 7). Proje; fonksiyonel içeriği, kapsamı, ölçeği ve ardında barındırdığı insan-köpek etkileşiminde karşılıklı rehabilite etme söylemi ile Türkiye'de

ilk örnek olma potansiyelini taşımaktadır. Kampüsün, kendinden sonraki uygulamalara öncü olması hedeflenmektedir.

Şekil.6 Projenin uygulaması tamamlanan bölümlerine ilişkin hava fotoğrafı (Mert Uslu Mimarlık arşivi, 2023).

Şekil.7 Uygulaması gerçekleşen kısma ait görsel (Mert Uslu Mimarlık arşivi, 2023).

Değerlendirmeler

İnsanlığın çevreyi barındırdığı tüm canlı ve cansız öğeler ile birlikte kontrol etme ve şekillendirme isteğinin olumsuz etkileri günümüzde birçok araştırmanın konusudur. Özellikle Koronavirüs pandemisi sonrasında bir arada ve doğaya saygılı yaşamaya odaklanan tartışmalar artmaktadır (Gülsün, t.y.). Modern kent kurgusunda, insan diğer kent sakinleri ile mekânı paylaşmanın ötesinde sorumluluk sahibidir. Bu bağlamda, karar vericisi ve şekillendireni insan olan kentsel mekanların düzenlenmesi de bu temel sorumluluğun parçasıdır.

Günümüzde birçok evcilleşmiş hayvan modern kentin sakinleri arasındadır. Kentsel alanda hayatta kalma mücadelesi veren evcil sokak hayvanları hem kendi türleri hem de insanlar için çeşitli tehlikelere (salgın hastalıklar, ısırma vakaları vb.) sebep olabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu bu hayvanlar, şiddet ve yaralama gibi pek çok olumsuzluğa da maruz kalabilmektedir. Bu sebeple yerel yönetimler olarak belediyeler, hayvan barınakları özelinde mevcut barınakların sorunlarını giderecek yeni yaklaşımlara yönelmeli ve bu yaklaşımları esas alan projeleri uygulamaya geçirmelidir. Çünkü kentin kamuya açık alanları kentin tüm sakinleri için kapsayıcı olmak zorundadır.

Çalışmanın konusu olan Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü, yalnızca sokak hayvanları için bir bakım alanı sunmamakta aynı zamanda insan ile diğer kent sakinleri için bir karşılaşma mekânı önermektedir. Özellikle bu bağlamda benzerlerinden farklılaşmaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde ölçek, içerik ve mimari niteliğiyle mevcut pek çok barınaktan ayrıran proje, kendinden sonraki uygulamalar için öncül niteliği taşımaktadır. Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü özellikle 3 eksenle ele alınmalıdır.

- Ölçek bağlamında değerlendirildiğinde, 110.000 m²'lik alanda açık, yarı açık ve kapalı mekanlarıyla bütünsel bir kurguyu içerdiğinden kentsel alanda bir odak noktası haline gelmektedir.
- İçerik bağlamında ele alındığında; eğitim, seminer, atölye ve amfi alanları gibi paylaşımın ve etkileşimin ön planda olduğu yapısıyla insan-köpek birlikteliği ekseninde karşılıklı rehabilitasyon ve sahiplen(dir)me olgusunu vurgulamaktadır.
- Mimari tasarım bağlamında ise; bir kamu yapısı olarak tasarımın tüm süreçlerinde mimari hizmet alması sebebiyle nitelikli mimari ürün haline gelmekte ve kendisi de kent içinde sergilenen bir nesneye dönüşmektedir.

Sonuç olarak, kentin tüm sakinlerine karşılaşma, dayanışma ve etkileşim olanağı sunan yapı; eğitim, seminer, atölyeler ve gönüllülük esasına dayalı uygulamalar (köpekleri yıkama etkinliği, duvar boyama atölyesi vb.) ile modern kente ilişkin geliştirici ve rehabilite edici boş zaman etkinlikleri yaratmaktadır. Kampüsün önerdiği ve ortaya koyduğu sosyal yaşam, mimari unsurlar ve kurgu ile somut hale gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, S. A. (2022). Mahalli İdaraların Sokak Köpeklerinin Verebileceği Zararlar ile İlgili Yükümlülükleri ve Bu Yükümlülüklerin Mahalli İdareler Arasındaki İlişkiler Bakımından Değerlendirilmesi. Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi. 15(3). s.325-330. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2603165>
- Gülsün, B. (t.y.). Hayvanlar İçin Mimarlık. YAPI Dergisi. <https://yapidergisi.com/hayvanlar-icin-mimarlik/>
- Kandır, E. H. (2014). Sokakların Yuvasız Sakinleri. Ayrıntı Dergisi. 2(21). s.7-14 <https://dergiayrinti.com/index.php/ayr/article/view/456/805>
- Menteş Gürler, A. ve Osmanağaoğlu, Ş. (2009). Türkiye’de Hayvanları Koruma Kanununun Tarihsel Gelişimi. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 27 (46) s.3-63. https://vetdergikafkas.org/uploads/pdf/pdf_KVFD_478.pdf
- Kırıışık, F. Ve Öztürk, K. (2021). Şiddet Haberlerinden Hayvan Haklarına, Sahipsiz Köpek Sorunu. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 60 s.360-388. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1799433>
- Mert Uslu Mimarlık Arşivi. (2023). Pako Sokak Hayvanları Sosyal Yaşam Kampüsü. <http://www.mertuslu.com.tr/isler/pako-sokak-hayvanlari-kampusu>

Bölüm 11

EKOLOJİK KIYI TASARIMLARI

Hilâl TURGUT¹

¹ Prof. Dr. Hilal TURGUT

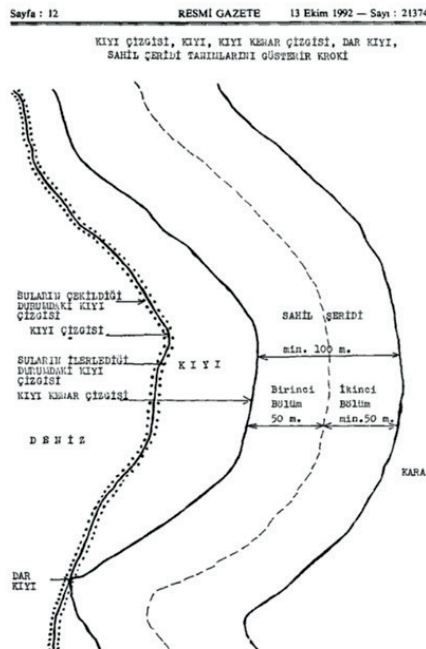
Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

ORC ID: 0000-0002-5541-1187

GİRİŞ

Kentsel su kıyıları büyüyen kentlerin baskısına maruz kalmakta (Clark, 1996) ve ekolojik dengeleri bozulmaktadır. Türkiye'nin toplam kıyı uzunluğu, adalar hariç olmak üzere 8592 km (URL 1) olmasına rağmen kıyı kentlerimizde kıyı ekosistem hizmetlerini destekleyecek nitelikte kıyı kullanımları oldukça azdır. Özellikle kentsel su kıyılarımızda planlamada yapılan yanlışlıklar biyolojik çeşitliliğin azalmasına sebep olmaktadır.

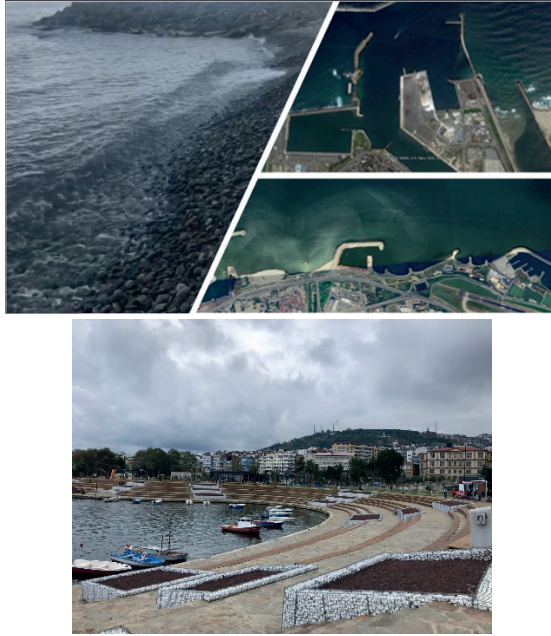
Ülkemiz kıyıları anayasamızın 43. maddesinde kıyı ve sahil şeridi olacak şekilde iki kavram olarak ele alınmıştır. 3621 sayılı kıyı kanununda 'Kıyı çizgisi; deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, taşkın durumları dışında, suyun karaya değdiği noktaların birleşmesinden oluşan çizgiyi, Kıyı Kenar çizgisi; Deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, kıyı çizgisinden sonraki kara yönünde su hareketlerinin oluşturulduğu kumluk, çakıllık, kayalık, taşlık, sazlık, bataklık ve benzeri alanların doğal sınırını, kıyı ise; kıyı çizgisi ile kıyı kenar çizgisi arasındaki alanı, tanımlamaktadır. Bir diğer önemli tanım sahil şeridi için yapılan tanımdır. 'Kıyı kenar çizgisinden itibaren kara yönünde yatay olarak en az 100 metre genişliğindeki alan sahil şerididir' (URL 2) (şekil 1).

Şekil 1. 3621 sayılı kıyı kanunu, kıyı kenar çizgisini; deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, kıyı çizgisinden sonraki kara yönünde su hareketlerinin oluşturduğu kumluk, çakıllık, kayalık, taşlık sazlık, bataklık ve benzeri alanların doğal sınırı biçiminde tanımlanmıştır (URL 3).

Kıyı kanunu gereği kıyılar yasalarla korunmaktadır. Kıyılarda yapılabilecek faaliyetler de ülkeler ve bölgeler arasında farklılık göstermektedir.

Mevzuata göre kıyının ilk 50m.'de yapılabilecek faaliyetler; deniz duvarları, iskeleler, kıyı koruma yapıları, sonraki 50 m.'de yapılacak faaliyetler ise, turizm konaklama tesisleri, rekreasyon alanları, limanlar ve marinalar şeklinde kısıtlanmıştır (URL 2). Kıyı yapıları; yanaşma yerleri rıhtımlar, iskeleler liman, yat limanları, ticaret limanları, balıkçı barınakları, kıyı koruma yapıları, dalgakıranlar, denizaltı boru hatları, tüp geçişler, derin deniz platformları vb. yapılardan oluşur. Kıyı koruma yapıları (zırhlamalar); kıyı erozyonunu önlemek, sel riskini azaltmak ve diğer çevre ile ilgili sorunlara çözüm getirmek amacı ile yapılır. Bu yapılar ağırlıklı olarak beton yüzeyler ve taş döşemelerden oluşmaktadır. Zırhlamalar kıyıların korunması amacı ile yapılmasına rağmen doğal çevre ve ekosistem için zararlı olmaktadır (Dugan et al., 2008) (şekil 2).

Şekil 2. Sert kıyı yapı örnekleri(Trabzon sahil)

Sucul ve karasal habitatlarda olduğu gibi iki farklı ekosistem ve ya habitat türünün bir araya geldiği, karıştığı ve ya geçiş yaptığı alanlar 'ekotonlar', biyolojik çeşitlilik açısından zengin alanlardır. Farklı türlerin yaşam ve beslenme alanları olan bu bölgeler ekolojik süreçlerin ve çevresel etkileşimlerin anlaşılmasında da önemli rol üstlenmektedirler. Kıyılarda yapılan zırhlamalar bu alanları daraltmakta ve yok etmektedir (Chapman, 2003., Shipman et al. 2010; Chapman and Underwood, 2011). Ekosistem ve iklim üzerine yapılan çalışmalarda bu alanların iklim değişmesinden olumsuz etkileneceği yönündedir. Deniz seviyesindeki yükselme ve iklim değişikliğinin öngörülen

diğer etkilerinin bu ekosistemler üzerinde daha da büyük baskılar yaratması, erozyonu şiddetlendirmesi, habitatı daha da kötüleştirmesi ve kıyı şeridindeki çekilme oranlarını artırması sonucunu doğuracaktır (Slott et al. 2006, Dugan, 2008). Kentleşmenin getirdiği baskılar, iklim değişiminin olumsuz etkisi, planlamada yanlış alınan kararlar vb. tüm bu olumsuz etkiler kıyı bölgelerinde ekolojik tasarım yaklaşımlarını zorunlu kılmaktadır (Van Der Ryn and Cowan 2007, Lundholm and Richardson 2010, McKinney et al., 2010, McKinney and Raposa 2013).

Ekolojik kıyı tasarımları ile biyolojik çeşitlilik, ekosistem fonksiyonları, su kalitesi, habitat kullanımı, iklim değişikliği, insan faaliyetleri vb. bir dizi çevresel faktörle ilişkilendirildiği görülebilir. Tüm kıyı çalışmaları ile; kıyıların ve ekotonların korunması ve sürdürülebilirliği amaçlanmalıdır. Kıyılarda yaşamını sürdüren doğal ve yapay habitat alanlarının sürdürülebilirliği ekolojik olduğu kadar ekonomik açıdan da önemlidir. Bozulmuş alanlarda habitat restorasyonları ile alan sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Restorasyon çalışmalarında farklı metodolojik yaklaşımlar söz konusudur. Katwijk, et al. (2016); deniz otu yataklarının restorasyonunda büyük ölçekli dikimlerin başarısını araştırmıştır. (Ritchie, et al., (2015); kıyı habitatlarının ekolojik değerini, Seitz, et al., (2014); ehir ve habitat restorasyonlarında kıyı sürdürülebilirliği, kentsel sistemlerin dayanıklılığı, kıyı ekosistemlerinin kullanımı (Chuang, et al., 2018) ; Chesapeake Körfezi'nde su kalitesi ve su altı bitkileri ile ilgili restorasyon çabalarının başarısını incelemiştir. Bayraktarov, et al. (2016). kıyı ekosistemlerinin restorasyonunun maliyetini ve fizibilitesini değerlendirmek amacı ile yaptığı çalışmada; restorasyon projelerinin ekonomik ve uygulanabilir yönlerini ele almıştır. Birçok ekosistem hizmeti ve habitat restorasyonu, balıkçılık kaynaklarına olduğu kadar aynı zamanda rekreasyona, estetik kaliteye ve diğer hizmetlere de fayda sağlamaktadır. Kıyılarda yapılan uygulamalar doğru şekilde tasarlanırsa kıyı korumasının önemli adımlar atılır (Guerry et al., 2012).

Kıyı bölgelerinin doğal ekosistemleri ve çevresel sürdürülebilirliği artan çevresel baskılar ile günden güne tehlikeye girmektedir. Ekolojik kıyı tasarımı çalışmalarında bu baskıların ortadan kaldırılarak doğal yaşam alanlarının korunduğu, kıyı bütünlüğünün sağlandığı, sağlıklı insan etkileşimleri için uygun ortamların oluşturulduğu, geçmişin ve geleceğin analiz edildiği bir süreç söz konusudur.

Sürdürülebilir kavramı; yaşam kalitesi, güçlü ekonomi, sağlıklı ve temiz bir çevre ana bileşenlerini beraberce barındıran yaşam ortamı olarak tanımlanmaktadır. Doğal kaynakların korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması kentsel gelişmenin “ekolojik temele” dayandırılması gerçeğini ortaya koymaktadır (Korkut ve ark., 2017).

Ekolojik kıyı tasarımı, doğal çevreyi korumak, insanları ve ekonomik

faaliyetleri desteklemek ve kıyı bölgelerini gelecek nesiller için sürdürülebilir şekilde planlamak için kapsamlı bir yaklaşımdır (Harris et al., 2015; De Battisti, 2021; Defeo and Elliott, 2021). Ekolojik temelli kıyı tasarımı ana bileşenler, bu tasarım yaklaşımının temelini oluşturur. Ekolojik kıyı tasarımı ana bileşenler ve alınması gereken tedbirler özetlenirse (Misha et al., 2011; Haddeland et al., 2014; Qin, 2019; UNESCO, 2020, Guo et al., 2021; Chen, et al., 2023);

1. Doğal Ekosistemlerin Korunması ve Restorasyonu: Ekolojik kıyı tasarımı, kıyı bölgelerindeki doğal ekosistemlerin korunmasını ve restorasyonunu öncelikli hale getirir. Bu, mangrov ormanları, deniz otu yatakları, kumullar, mercan resifleri ve diğer ekosistemlerin sağlığının yeniden kazanılmasını içerir. Kıyı bölgelerinde bulunan bitki örtüsü, sucul ve karasal habitatların korunması ve restorasyonu için alanlar sağlar.

2. Su ve Toprak Kalitesinin Korunması: Kıyı tasarımı, su kalitesini ve toprak erozyonunu kontrol etmek için önlemler içermelidir. Örneğin, bitki örtüsü, erozyonu azaltmada önemli bir rol oynar ve bu nedenle yeşil alanlar ve bitki örtüsü koruma stratejileri tasarımın bir parçası olmalıdır.

3. Kıyı Koruma ve Erozyon Kontrolü: Kıyı tasarımı, kıyı erozyonunu kontrol etmek ve fırtına hasarlarına karşı korumak için yapısal ve doğal mühendislik önlemleri içermelidir. Örneğin, setler, dalgakıranlar, kum enjeksiyonu ve doğal dalgakıranlar gibi yöntemler kullanılabilir. Özellikle deniz ve kara bölgeleri arasındaki ekoton alanlarında sucul yaşamların kara habitatına, karasal yaşamların da sucul habitatına geçişi önemle ele alınmalıdır.

4. Habitatlar ve Biyoçeşitliliğin Desteklenmesi: Kıyı tasarımı, çeşitli habitatları desteklemek ve biyoçeşitliliği korumak amacıyla planlanmalıdır. Bu, sucul yaşam için uygun yaşam alanlarının sağlanması ve göçmen kuşların beslenme ve üreme bölgelerinin korunması gibi stratejileri içerebilir. Sulak alanlar biyoçeşitlilik açısından zengin alanlardır. Ayrıca bu alanlar sel kontrolü sağlayarak kıyıların ve habitat alanlarının yok olması engellenir.

- Kıyı sert yapılarının bitki örtüsü ile desteklenmesi, tuza toleranslı, kıyı erozyonunu önleyebilecek bitkilerin tercih edilmesi
- Kıyı sert yapılarının etrafında yapay resifler oluşturularak ekosistemlerin gelişmesine katkı sağlanması
- Kıyı sert yapılarının inşasında yarı geçirgen malzemeler kullanılarak su akışı ve sediment taşınımının sağlanması
- Deniz duvarlarının veya deniz setlerinin alt yüzeyine yosun veya mercanlık eklenerek ekosistemlerin gelişmesi teşvik edilmesi (şekil 3) gibi biyoçeşitliliği ve habitat alanlarını destekleyecek çözümler üretilmelidir.

Şekil 3. Habitat alanlarının desteklendiği örnek çözümler (URL 4)

5. Sürdürülebilir Kalkınma ve İnsan Etkileşimi: Ekolojik kıyı tasarımı, insanların kıyı bölgelerinde yaşamasını ve çalışmasını sürdürülebilir bir şekilde desteklemelidir. Bu, kıyı topluluklarıyla işbirliği yapmayı ve onların ihtiyaçlarını ve endişelerini göz önünde bulundurmaya içerebilir.

6. İklim Değişikliği Uyarlaması: kıyı bölgeleri iklim değişikliğine karşı hassastır. Kıyı tasarımı, deniz seviyesi yükselmesi, fırtına sıklığı, tuzlu su girişi ve diğer iklim değişikliği etkilerine karşı adaptasyon stratejilerini içermelidir. Bu, kıyı bölgelerinin gelecekteki değişikliklere uyum sağlamasını amaçlar.

7. Bilim ve Araştırma: Kıyı tasarımı, bilimsel araştırma ve veri toplamanın önemini vurgular. Bu, tasarım sürecine ekosistem sağlığı ve sürdürülebilirlik konularında bilimsel temel sunar.

Kıyı bölgelerinin ekolojik karakterleri farklılıklar göstermektedir ¹. Herhangi bir alanda yapılacak ekolojik tasarımda alan karakterinin iyi okunması önemlidir. Biyoçeşitliliğin evrimi doğal alanların mekansal uyumunun niceliğine ve kalitesine bağlıdır. (Cook and Van Lier, 1994; Andrea et al., 2014).

EKOLOJİK KIYI TASARIM ÖRNEKLERİ

Son yıllarda ekolojik kıyı tasarımları konularında yeni yaklaşımlar görülmektedir. Çalışmanın bu kısmında bu yaklaşımlara ait örnekler yer almaktadır.

Lower Manhattan Coastal Resiliency (LMCR) projesi,

New York'un Manhattan ilçesinin alt bölgesinin deniz seviyesi yükselmesi ve sıkça görülen fırtınalar gibi iklim değişikliği ile ilişkili risklere karşı korunmasını amaçlayan büyük bir altyapı geliştirme projesidir. Projeye 2019 yılında resmi olarak başlanmıştır ve deniz suyu yükselmelerini dikkate alarak 2100 yılına kadar yaşanabilecek taşkın ve afet riskleri göz önüne alınmıştır. Bu proje, Manhattan'ın doğu kıyılarındaki sel riskini azaltmak, altyapıyı güçlendirmek ve çevresel sürdürülebilirliği artırmak amacıyla planlanmıştır. Alan içerisinde deniz seviyesi yükselmesini önleyecek setler, dalgakıranlar vb. fiziksel bariyerlere yer verilmiştir. Suyun kontrolü yeşil alanlar ile sağlanmaktadır. Yağmur suyu tahliye sistemleri gibi çevre dostu çözümler geliştirilmiştir. Yerel toplulukların katılımını teşvik eden ve proje tasarımı ve uygulanması süreçlerinde yerel halkın görüşlerini dikkate alan projede bir diğer dikkate alınan nokta; Manhattan'ın katmanlı tarihi dokusunun bozulmamasıdır. Proje, iklim değişikliği ile mücadele ve büyük şehirlerin sürdürülebilirliği ve kıyı ekolojisinin dikkate alındığı örnek proje niteliğindedir (URL 5) (şekil 4).

1 Kıyı bölgelerinin genel ekolojik özellikleri:

Mangrov Ormanları: Siltli kıyı bölgelerinde bulunan mangrov ormanları, tuzlu suya dayanıklı ağaçlar ve çalılarla karakterizedir. Bu ekosistemler, kıyı erozyonunu önlemeye yardımcı olur, denizel yaşam için üreme ve beslenme alanları sağlar ve fırtına hasarlarını azaltır. Yumurtlayan deniz kaplumbağaları gibi birçok tür bu habitatlarda yaşar. **Deniz Otu Yatakları:** Sığ denizlerde bulunan deniz otu yatakları, suyun kalitesini iyileştirir ve birçok deniz canlısına yaşam alanı sağlar. Yengeçler, balıklar, istiridyeler ve diğer deniz organizmaları için önemli bir beslenme ve üreme alanıdır. Bu ekosistemler, sualtı erozyonunu kontrol eder ve dalgaların şiddetini azaltır. **Kumullar:** Kıyı bölgelerinde sıkça bulunan kumullar, erozyonu kontrol eder ve fırtınaların etkilerini azaltır. Kıyı bitkileri, bu kumullarda kök salarak ekosistemin sağlığını sürdürür. Kuşlar için önemli üreme ve dinlenme alanlarıdır. **Tuzlu Lagünler ve Sulak Alanlar:** Tuzlu lagünler, deniz suyu ile tatlı su kaynaklarının karıştığı alanlardır ve birçok kuş türü için üreme ve göç rotası olarak kullanılır. Sulak alanlar, sığ su ve bitki örtüsü ile karakterizedir ve su kuşları, amfibiler ve balıklar için önemli habitatlar sunar. **Korallar ve Mercan Resifleri:** Sıcak denizlerde bulunan korallar ve mercan resifleri, dünya denizlerinin biyoçeşitlilik açısından en zengin alanlarından birini oluşturur. Bu ekosistemler, birçok deniz canlısının yaşam alanıdır ve balıkçılık için önemli kaynaklar sunar. Deniz kaplumbağaları ve rengarenk balıklar gibi görsel olarak çekici türler barındırır. **Kıyı Ormanları:** Kıyı bölgelerinde yer alan ormanlar, toprak erozyonunu önler, karbon depolama kapasitesine sahiptir ve suyun kalitesini korur. Bu ekosistemler, kıyı kuşları, memeliler ve böcekler için habitat sağlar. Kıyı bölgeleri, deniz ve kara ekosistemlerinin bir araya geldiği karmaşık ve hassas alanlardır. Bu nedenle, ekolojik dengiyi koruma ve bu ekosistemleri sürdürülebilir bir şekilde yönetme ihtiyacı büyüktür.

Şekil 4. *Manhattan Coastal Resiliency (URL 5)*

Abu Dhabi Corniche sahil tasarımı:

Birleşik Arap Emirlikleri'nin başkenti Abu Dabi'nin sahil şeridinde yer alan ünlü bir kordon boyu bölgesidir. Corniche, şehir merkezinden başlayarak genişlemiş bir yürüyüş yolu, bisiklet yolu ve plajları içeren muhteşem bir sahil boyunca uzanır. Plajlar, yürüyüş yolları, restoran ve kafelerin yer aldığı alanda yeşil alanlar, bisiklet parkurları vb. pek çok aktiviteye yer verilmiştir. Alan kentin sosyal yaşamının önemli bir parçasıdır. Ekolojik yaklaşımlar tasarım kararlarını etkilemiştir. Kıyı boyunca deniz ekosisteminin korunması için bazı düzenlemeler ve denetimler mevcuttur. Yeşil doku hem kuşlar ve böcekler gibi yerel fauna için habitatlar oluşturmak hem de kordon boyunca oluşturulan bitki örtüsü ile sahil erozyonunu önlemek ve sahil alanının ekolojik dengesini korumaktadır. Corniche'de geri dönüşüm tesisleri ve atık yönetimi sistemleri ile; atıkların doğaya zarar vermesi önlenmektedir (URL 6)(şekil 5).

Şekil 5. *Abu Dhabi Corniche (URL 6)*

Amager Strandpark;

Kopenhag'da bulunan Amager Strandpark, sahil şeridinde büyük bir yeşil altyapı projesidir. Alan doğa ile birlikte tasarlanmıştır. Plajlar, bisiklet yolları, yürüyüş alanları ve doğal yaşam alanları gibi bir dizi farklı aktivite ve rekreasyon alanları içerir. Parkın tasarımı, yerel doğal habitatları koruma ve koruma hedefiyle uyumludur. Sahil boyunca bitki örtüsü yerel flora ve fauna

için yaşam alanları sağlar (şekil 6). Bitki örtüsü, sahil erozyonunu önler ve doğal yaşam için önemli bir çevresel kaynak sunar. Ayrıca bitki örtüsü, karbon emilimine de katkıda sağlar. Yağmur suyu toplama sistemleri gibi sürdürülebilir su yönetimi uygulamalarının yer aldığı alanda, su kaynakları etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca düşük karbonlu ulaşım seçeneklerinin teşvik edilmesi için toplu taşıma ve bisiklet aksları tasarlanmıştır (URL 7)

Şekil 6. Amager Strandpark (URL 8)

Marina Barrage,

Singapur'da yer alan ve su kaynakları yönetimi, sel kontrolü ve temiz enerji üretimi amacıyla inşa edilmiş büyük bir su tutma ve baraj sistemi olarak hizmet veren bir altyapı projesidir. Bu projenin ana amacı, Singapur'un su arzını artırmak ve iklim değişikliği ile ilgili sorunlarla başa çıkmak için kullanılan tatlı su kaynaklarını korumaktır. Marina Barrage, 2008 yılında tamamlanmıştır ve o tarihten bu yana şehirde önemli bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

Proje, aşırı yağışlardan kaynaklanan sel riskini azaltmak amacıyla kullanılır. Barajın kapakları, şehirdeki su seviyelerini kontrol ederek sel sularının belli bir seviyenin üzerine çıkmasını engeller. Ayrıca sürdürülebilir enerji kaynağıdır. Kıyı tasarımı ile yürüyüş yolları, piknik alanları ve su sporları ve bakı noktaları oluşturulmuştur. Proje, çevresel etkileri minimize etmek amacıyla ekolojik ve doğa dostu tasarım prensiplerini içerir. Proje alanı aynı zamanda yerel flora ve fauna için habitat sunar (URL 9) (şekil 7)

Şekil 7. Marina Barrage ‘Singapur’ (URL 10)

Chesapeake Bay Bölgesi, ABD “Oyster Reef Restoration”

Bu proje, Chesapeake Körfezi’nde deniz midyesi resiflerinin restore edilmesine odaklanır. Deniz midyeleri, su kalitesini iyileştirme ve habitat sağlama açısından önemlidir. Proje kapsamında yapay resiflerin inşa edilmesi ve deniz midyelerinin yeniden yerleştirilmesi gibi yöntemler kullanılarak deniz midyelerinin popülasyonunu artırmak ve ekosistemi restore etmek amaçlanmıştır (URL 11)(şekil 8)

Şekil 8. Oyster Reef Restoration ABD (URL 11)

California, ABD - “Beach Dune Restoration”

Bu çalışma, Kaliforniya sahillerinde kumulların restorasyonunu hedefler. Kumullar, erozyonu önleme ve habitat sağlama açısından kritik öneme sahiptir. Restorasyon projeleri, bitki örtüsünün yeniden dikilmesi, kumulların yeniden şekillendirilmesi ve erozyonu engelleyen yapıların oluşturulması gibi yöntemleri içermektedir (URL 12) (Şekil 9).

Şekil 9. Beach Dune Restoration (URL 12).

Florida, ABD “Mangrove Restoration”

Florida’da mangrov ormanlarının restorasyonu ile su kontrolü, balık üretimi ve fırtına hasarını azaltma çalışmaları yürütülmüştür. Mangrov restorasyon projeleri, tuzlu su girişini kontrol etmek, doğal ağaçların yeniden dikilmesi ve su kanallarının restore edilmesi gibi stratejiler geliştirilmiştir (URL 13) (şekil 10)

Şekil 10. Mangrove Restoration (URL 13)

Maldivler “Coral Reef Restoration”

Maldivler gibi ada ülkeleri, koralin tahrip edilmesi ve beyazlatılması ile mücadele etmektedir. Bu projede, mercan resiflerinin beyazlatma sonrası restore edilmesine yönelik çalışmalar yürütülür. Yapay resiflerin oluşturulması, sağlıklı mercanların yeniden dikilmesi ve mercanların beyazlatılma süreçlerine karşı dayanıklı hale getirilmesi gibi stratejiler kullanılır (URL 14) (şekil 11).

Şekil 11. Maldivler “Coral Reef Restoration (URL 14)

Avustralya - “Seagrass Restoration”

Avustralya’nın birçok bölgesinde deniz otları ciddi şekilde kaybolmuştur. Bu proje, deniz otu yataklarının restore edilmesine odaklanır. Deniz otu yataklarının yeniden dikilmesi ve su koşullarının iyileştirilmesi gibi yöntemlerle bu ekosistemlerin yeniden canlandırılması amaçlanmıştır (URL 15) (şekil 12).

Şekil 12. Avustralya “Seagrass Restoration (URL 15)

SONUÇ

Kıyılar yoğun çevre baskısına maruz kalan alanlardır. Bu hassas bölgelerin kırılğan yapıları tasarım sırasında alınan kararlar ile korunmalıdır. Kıyılarda sürdürülebilirliği artırmak, hassas ekosistemleri ve habitat alanlarını korumak rekreasyonel faaliyetlere fırsat verecek doğaya uyumlu, kendine yetebilen, peyzaj tasarımları ortaya koymak için insanın doğa ile kuracağı iltişime bağlı yeni yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Bilimin, mühendisliğin sanatın ve tasarımın bir araya geldiği ekolojik temelde alternatif çözüm önerileri ile kıyı ekosistemlerinin ve bu ekosistemler içinde yer alan kıyı habitatlarının korunarak kullanımı sağlanmalı, peyzaj tasarımları kalıcı olmalıdır. Bu tasarımlar muhakkak ki doğayı kontrol altında tutan nitelikte olmayacak ve doğa ile uyumlu olma yeteneği taşıyacaklardır.

KAYNAKÇA

- Andrea, D., Antonietta, B.M., Amedeo, G., Antonio, L., Simone, C., Maurizio, M., Leonarda, D., Giuseppe, M., Luigi, L., Riccardo, F., C., 2014. Landscape Planning and Ecological Networks Part A Rural System in Nuoro, Sardinia. *Journal of Land Use, Mobility and Environment*.
- Bayraktarov, E., Saunders, M. I., Abdullah, S., Mills, M., Beher, J., Possingham, H., P., Mumby, P., J., Lovelock, C.E. (2016). The cost and feasibility of marine coastal restoration. *Ecological Applications*, 26(4), 1055-1074.
- Clark J.R. (1996) *Coastal Zone Management Handbook*. CRC Press, Boca Raton, FL: 694 pp.
- Chapman, M.G., 2003. Paucity of mobile species on constructed seawalls: effects of urbanization on biodiversity. *Mar. Ecol. Prog. Ser.* 264, 21–29.
- Chapman, M.G., Underwood, A.J. (2011). Evaluation of ecological engineering of “armoured” shorelines to improve their value as habitat. *J. Exp. Mar. Biol. Ecol.* 400, 302–313
- Chen, Z., Lin, J., Huang, J. (2023). Linking ecosystem service flow to water-related ecological security pattern: A methodological approach applied to a coastal province of China. *Journal of Environmental Management* 345 (2023) 118725
- Chuang, Y. H., Yu, R. F., Chen, W. Y., Chen, H. W., Su, Y. T. (2018). Sustainable planning for a coastal wetland system with an integrated ANP and DPSIR model for conflict resolution. *Wetlands Ecology and Management* volume 26, pages 1015–1036.
- Cook E. A., Van Lier, H. N. (1994). *Landscape planning and ecological networks*. 1-11. Elsevier, Amsterdam.
- De Battisti, D. (2021). The resilience of coastal ecosystems: A functional trait-based perspective. *J. Ecol.* 109, 3133–3146.
- Defeo, O., Elliott, M. (2021). The ‘triple whammy’ of coasts under threat – Why we should be worried! *Mar. Pollut. Bull.* 163, 111832.
- Dugan, J.E., Hubbard, D.M. Rodil, J.F., Revell, D.L. (2008). Schroeter S. Ecological effects of coastal armoring on sandy beaches. *Mar. Ecol.*, 29, pp. 160-170
- Guo, M., Ma, S., Wang, L.-J., Lin, C. (2021). Impacts of future climate change and different management scenarios on water-related ecosystem services: a case study in the Jianghuai ecological economic Zone, China. *Ecol. Indicat.* 127, 107732.
- Haddeland, I., Heinke, J., Biemans, H., Eisner, S., Florke, M., Hanasaki, N., Konzmann, M., Ludwig, F., Masaki, Y., Schewe, J., Stacke, T., Tessler, Z.D., Wada, Y., Wisser, D. (2014). Global water resources affected by human interventions and climate change. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 11, 3251-3256.
- Harris, L.R., Nel, R., Holness, S., Schoeman, D.S. (2015). Quantifying cumulative threats to sandy beach ecosystems: a tool to guide ecosystem-based management beyond coastal reserves. *Ocean Coast. Manag.* 110, 12–24.

- Korkut, A. B., Kiper, T., Topal, T. Ü. (2017). Kentsel Peyzaj Tasarımında Ekolojik Yaklaşımlar. ARTIUM. Vol. 5, No. 1. 14-26.
- Lundholm J, Richardson P. (2010) Habitat analogues for reconciliation ecology in urban and industrial environments. *Journal of Applied Ecology* 47:966–975
- Mishra, A.K., Ozger, M., Singh, V.P. (2011). Association between Uncertainties in Meteorological Variables and Water-Resources Planning for the State of Texas. *Hydrol. Eng.* 16, 984–999.
- McKinney R, Raposa K. (2013) Factors influencing expanded use of urban marine habitats by foraging wadingbirds. *Urban Ecosystems* 16:411–426.
- McKinney R, Raposa K, Kutcher T.E (2010) Use of urban marine habitats by foraging wading birds. *Urban Ecosystems* 13:191–208
- Ritchie, E.G., Elmhagen, B., Glen, A. S., Letnic, M., Ludwig, G., McDonald, R. (2012). Ecosystem restoration with teeth: What role for predators? *Trends in Ecology & Evolution*, 30(8), 515–526.
- Seitz, R.D., Wennhage, H., Bergström, U., Lipcius, R. ., Ysebaert, T., 2014. Ecological value of coastal habitats for commercially and ecologically important species. *ICES Journal of Marine Science* (2014), 71(3), 648– 665. doi:10.1093/icesjms/fst152.
- Shipman, H., Dethier, M.N., Gelfenbaum, G., Fresh, K.L., Dinicola, R.S. (Eds.), 2010. Puget Sound Shorelines and the Impacts of Armoring—Proceedings of a State of the Science Workshop, May 2009, U.S. Geological Survey Scientific Investigations Report 2010-5254, 266 pp.
- van Katwijk MM, Thorhaug A, Marba N, Orth RJ, Duarte CM, Kendrick GA, Althuisen IHJ, Balestri E, Bernard G, Cambridge ML, et al. 2016. Global analysis of seagrass restoration: the importance of large-scale planting. *Journal of Applied Ecology*, 53(2), 567–578.
- Slott J.M., Murray A.B., Ashton A.D., Crowley T.J. (2006) Coastline responses to changing storm patterns. *Geophysical Research Letters*, 33, L18404.
- UNESCO, 2020. United Nations World Water Development Report 2020: Water and Climate Change
- URL 1. <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/korunan-kiyi-uzunlugu> (E.T. 2023)
- URL 2. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=36218&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (E.T. 2023)
- URL 3. <https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/kutuphane/1d5d500048a7440.pdf>
- URL 4. <https://gallery.designeducates.com/projects/656>
- URL 5. (<https://edc.nyc/project/lower-manhattan-coastal-resiliency>).
- URL 6. <https://www.emirates247.com/news/emirates/abu-dhabi-corniche-park-named-world-s-best-public-park-2018-10-26-1.674751>
- URL 7. <https://www.yumpu.com/da/document/read/18381699/ny-amager-strand-park>

URL 8. <https://www.magasinetkbh.dk/indhold/mere-gront-amager-strandpark>

URL 9. <https://phoenixfiles.olin.edu/do/1365/iiif/88444011-1914-4e9c-bdbf-fccdc-2dc58c/full/full/0/the%20marina%20barrage.pdf>

URL 10. <https://salehafyp.files.wordpress.com/2014/11/marina-barrage.jpg>

URL 11. <https://www.nature.org/en-us/about-us/where-we-work/united-states/louisiana/stories-in-louisiana/oyster-reef-restoration-in-louisiana/>

URL 12. <https://cambridgecoastcare.com.au/projects/floreat-beach-dune-restoration/>

URL 13. <https://www.bese-products.com/article/mangrove-and-oyster-reef-restoration-on-sanibel-island-florida/>

URL 14 <https://soneva.com/wp-content/uploads/2022/07/Soneva-Foundation-Magazine-002-Coral-Propagation.pdf>

URL 15. <https://www.bluecarbonlab.org/seagrass-restoration-in-western-port/>

Qin, K., Liu, J., Yan, L., Huang, H. (2019). Integrating ecosystem services flows into water security simulations in water scarce areas: present and future. *Sci. Total Environ.* 670, 1037–1048.

Van der Ryn S, Cowan S. (2007). *Ecological Design*. Island Press, Washington

Bölüm 12

KENTSEL SİT ALANLARINDA İNŞA EDİLEN MÜZE OTEL UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: 2 MÜZE 2 OTEL

Elife BÜYÜKÖZTÜRK¹

Murat ORAL²

1 Dr. Öğr. Ü., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Mimarlık Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Osmaniye / Türkiye. ebuyukozturk@osmaniye.edu.tr / ORCID:0000-0001-8616-3641.

2 Doç. Dr., Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Konya / Türkiye. moral@ktun.edu.tr / ORCID: 0000-00002-1246-3278.

1.GİRİŞ

Ülkelerin binlerce yıllık tarihini, kültürel değerlerini oluşturan arkeolojik eserler, evrensel değerler olup (Sönmez, Tanaç Zeren, 2022: 636), kentlerin oluşumunu anlamak ve geçmişi kökleriyle tanımak, aidiyeti güçlendirmek için imkânlar sunmaktadır. 1999'da yürürlüğe girmiş olan 658 sayılı karar ile Arkeolojik Sit kavramı; “insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlar” olarak tanımlanmıştır (Kaynaş, 2018: s.iv). Arkeolojik mirasın korunarak, çağdaş kentsel yaşama kazandırılması kentlerin sürekliliği için önem teşkil etmektedir (Türk, Gültekin, 2019: 19).

Koruma kavramı, ilkçağlardan günümüze kadar çeşitli şekillerde değişip, dönüşerek gelmiştir. Tarihi eserlerin kullanım ömürlerini uzatarak geleceğe aktarma isteği koruma kavramını ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıktığı dönemde günümüz şartlarındaki gibi olmasa da koruma çalışmaları yapılmıştır. Günümüzdeki anlamıyla korumanın ise Rönesans ile başladığı söylenmektedir. Başlangıçta yapıları tekil olarak koruma düşüncesi hâkimken daha sonra bu kavram gelişip değişerek, tarihi bir yapının sadece kendisinin değil çevresiyle beraber korunması düşüncesi kabul görmüştür (Kaderli, 2014: 30). Bu konuda Venedik Tüzüğü (ICOMOS, 1964)'nın; 7. maddesinde; “Bir anıtın tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Kültür varlığının tümünün, ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına anıtın korunması bunu gerektirdiği, ya da çok önemli ulusal veya uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında izin verilmemelidir” şeklinde arkeolojik eserlerin koruma şekli ifade edilmektedir (ICOMOS, 1964). Bu kapsamda; arkeolojik eserlerin, eğer özel bir şekilde korunması gerekmiyorsa bulundukları ortamda korunmaları en doğru yöntemdir. Arkeolojik eserlerin kendi ortamında çevresi ile korunması tarihi değerlerin bütün olarak algılanmasını ve birbirleriyle olan ilişkilerinin anlamlandırılabilmesini sağlamaktadır (Halaç vd., 2021: 2228).

Rönesans sonrası arkeolojik alanlara artan ilgi, bu alanların öneminin daha iyi anlaşılmasına ve sunum biçiminin değişmesine neden olmuştur (Çobaner, 2022: vi). Arkeolojik eserlerin üzerine kabuk yapma olgusu ilk olarak eserleri dış etkenlere karşı koruma amaçlı tasarlanan koruyucu saçaklar fikri ile başlamış, zamanla bu alanlarda yeni bir işlev kazanma fikri ortaya çıkmıştır (Halaç vd., 2021: 2229). Kentsel kimliklerin oluşmasında en önemli etkenlerden olan arkeolojik alanlarda yeni yapıların inşa edilmesi, koruma çalışmalarında tartışılmaya devam eden güncel bir konudur. Arkeolojik alanların üzerine veya çevresine gezi, müze vs. amaçlı eklenilen birimlerin oluşturulması, çok fazla eleştiriye maruz kalmasına karşın süreç içerisinde kabul görmüş bir yaklaşımdır (Sönmez, Tanaç Zeren, 2022: 636).

Arkeolojik Sit Alanlarında yeni yapıya izin verilmesi, kültür varlığına ulaşılması, alanın değer kazanması noktasında önemlidir. Bu alanlarda yeni yapı yapma noktasında izin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının insiyatifinde olup, yeni yapı inşası esnasında; sürecin kalıntılara zarar verilmeden yürütülebilmesi için koruma eylemleri önceden planlanmalıdır (Kaynaş, 2018: iv).

Arkeolojik alanlarda yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan kalıntıların gelecek nesillere aktarımı esnasında yerinde sergileme uygulamaları disiplinlerarası çözümlenmesi gereken bir süreçtir. Bu süreç, mimarlık ve diğer disiplinler ile ilişki içinde olan akılcı ve sosyal bir disiplindir. Geçmiş ve gelecek arasında yaşanmışlıkların/yaşanacakların mekânsal boşluk üzerinde kurgulanan tasarımlar ile insanlar arasındaki diyalogun oluşması, toplumların anlaşılabilmesi/tanınabilmesi açısından önemlidir (Şahin, Youssef Sennou, 2022) Aynı zamanda arkeolojik alanlarda yapılacak bu tür uygulamaların yönetim süreci bulunan coğrafyaya, iklime, zamana ve sosyal çevreye göre değişim göstermektedir (Çobaner, 2022: 1).

Bu bağlamda çalışmada, bu yapılara örnek teşkil eden farklı coğrafyalarda ve farklı arkeolojik değerlere sahip Konya ve Antakya kentlerindeki iki müze-otel örneği karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek, bu değerlerin kente kazandırılmasına ilişkin çıkarımlar elde edilecektir.

Yapılan bu araştırma ile arkeolojik alanlarda tasarlanacak olan yeni yapılar için altlık oluşturmak hedeflenmektedir (Halaç vd., 2021).

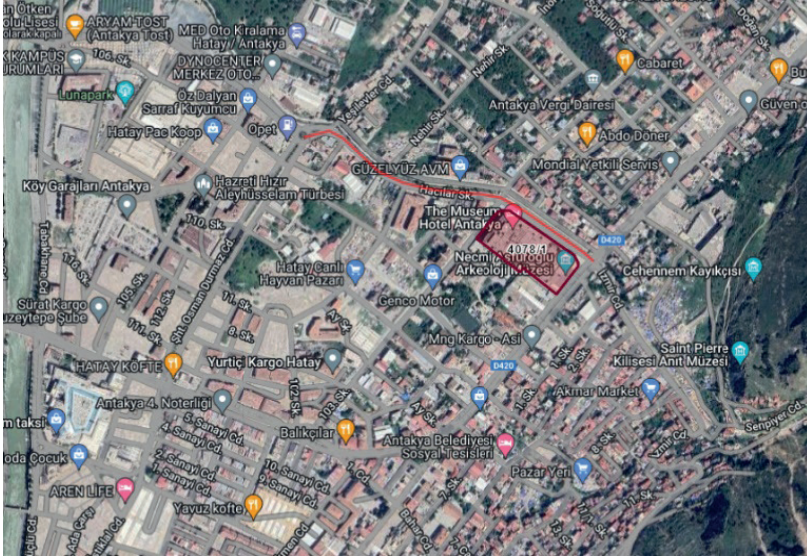
2. THE MUSEUM OTEL VE SAFA ROYAL OTEL ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çalışmada, 2019'da Hatay/Antakya'da inşa edilen The Museum Hotel Antakya ve 2012'de Konya'da inşa edilen Safa Royal Museum Hotel günümüz çağdaş müze ve otel işlevleri çerçevesinde mekân organizasyonu açısından ele alınacaktır. Çalışma; The Museum Hotel Antakya ve Safa Royal Museum Hotel'de yapılan gözlem ve deneyimlerin sonucunda kaynak araştırması, sözlü görüşmeler, literatür araştırması ile desteklenerek hazırlanmıştır.

2.1. THE MUSEUM OTEL MEKÂNSAL ANALİZİ

The Museum Hotel Antakya, çok katmanlı yapısı ile bilinen Antakya'da yer almaktadır. Otel, 34.000 m² büyüklüğünde ve kent için önemli olan St. Pierre Kilisesi'ne çok yakın bir yerde (URL-3, 2020; Akt: Özturan vd. 2020: 372), Haraparası bölgesinde 100 metreye 200 metre büyüklüğünde bir alanda konumlanmaktadır (Can, 2021: 119) (Şekil 1). Müze Otel, bu alanda bir otel inşa etmek isteyen yatırımcının 2009'da kazı çalışmalarına başladığı alan içerisinde arkeolojik kalıntıların bulunmasıyla, süreç içerisinde kalıntıların yerinde koruma kararı alınarak projenin tamamıyla değiştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Kalıntıların ortaya çıkım aşamasında çalışmalara arkeologlar,

sanat tarihçileri, restoratörler ve mimarlardan oluşan bir uzman grup katılmıştır (URL-3, 2020; Akt: Özturan vd. 2020: 372).

Şekil 1. The Museum Hotel / Antakya / Konumu (URL 1).

Şekil 2. The Museum Hotel / Antakya / Vaziyet Planı (Kaynaş, 2018: 46).

İlk aşamada proje yatırımcısı Necmi Asuroğlu Hilton markası ile sözleşme yapmıştır. Ancak Hilton markasının, otel ihtiyaç programında en az iki bodrum katı bulunma zorunluluğu bulunduğundan dolayı, projeyi Emre Arolat devralmıştır (Can, 2021: 119).

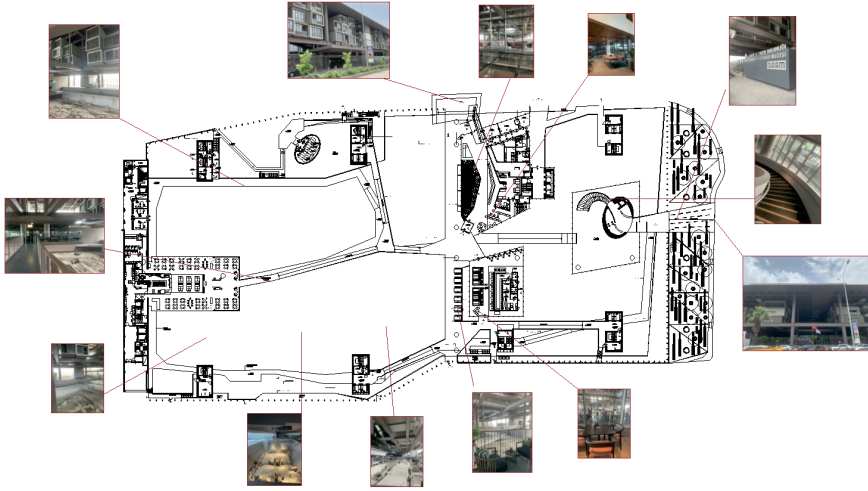
Yapının mimari tasarımında olabildiğince yalın bir cephe seçilmiş, yapı masif bir kütle olarak tasarlanmıştır. En üst kat mimari olarak farklılaşmış ve böylelikle yapının kolay algılanması sağlanmıştır. Cepheden bakıldığında, müze ve otel katlarının ayrımı okunabilmektedir (Türk, 2019: 83). Projede otel odaları, prefabrike elemanlarla, konstrüksiyon dışında oluşturulmuştur

ve aralarında buluntuların izlenebileceği açıklıkların bırakılmasıyla yatay bağlantı yolları çevresine yerleştirilmiştir (Can, 2021: 119).

Binada müzenin sergi alanı, üzerindeki köprü ve rampalar ile gezilmektedir. Yapıda otel girişi ve müze girişi ayrı olarak tasarlanmıştır. Ancak girişleri farklı olmasına rağmen otelde konaklayanlar tarihi dokuyu görebilmektedir. Otelin lobisinden, restoranından ve koridorlarından arkeolojik eserler izlenebilmektedir (Şekil 2).

Yapının projesi incelendiğinde; zemin katın yol kotundan 7 metre yukarıda olduğu, arkeolojik eserlerin sergilendiği alanın ise yoldan 6 metre aşağıda olduğu tespit edilmiştir. Otel projesi Z+3 kat olarak tasarlanmış olup, otelin sosyal mekânları (cafe, restoranlar, gece kulübü, fitness, açık yüzme havuzu, toplantı salonları) çatı katı planında çözümlenmiştir.

Otel projesinde; kolonların üzerindeki ana saçak, arkeolojik alanı tanımlayan bir üst örtü görevi görmektedir. Bunun yanı sıra üzerinde balo salonunun, toplantı salonunun, açık havuz ve sosyal tesislerin bulunduğu, peyzaj ile zenginleşen bir kabuk halini almaktadır. Kabuğun geçirgen yüzeyinde yer yer açılan yarıklar bulunmaktadır. Bu sayede saçak altındaki alanların ışık alması sağlanırken, arkeolojik kalıntılarla görsel bağlantının kopmaması sağlanmış olmaktadır (Kaynaş, 2018: 44).

Şekil 3. The Museum Hotel Antakya Mekânsal Analizi

Müze otelin tasarımında, arkeolojik eserlerin zarar görmemesi için çok dikkat edilmiştir (Özturan vd. 2020: 375). Bu doğrultuda yapı elemanları prefabrik üretilmiş, yapının ana taşıyıcısı münferit kazıklı temel üzeri kompozit kolonların yeri, kazı alanının ortasından geçen Hacı Kürüş Deresi'nin yatağının çeperlerinde, kalıntılara olabildiğince zarar vermeden tasarlanmıştır (Şekil 4) (Türk, 2019: 71).

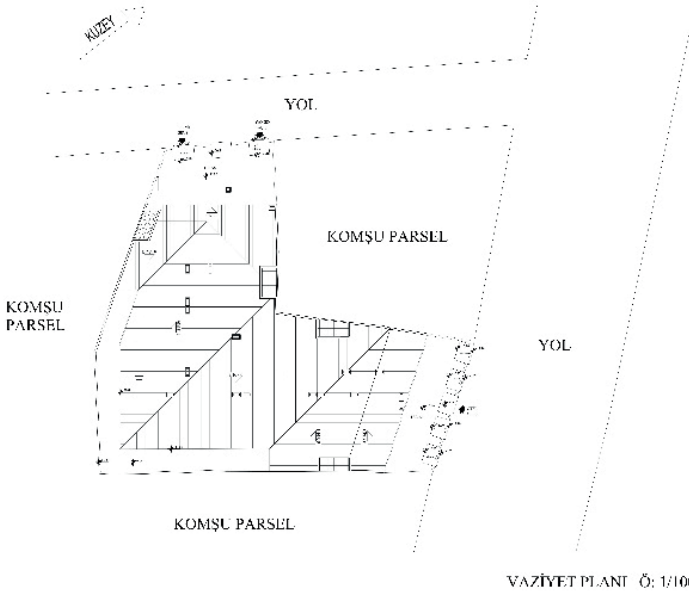
Şekil 4. *The Museum Hotel Antakya Kesit (Kaynaş, 2018: 46).*

2.2. SAFA ROYAL MUSEUM OTEL MEKÂNSAL ANALİZİ

Konya’da yer alan Safa Royal Museum Hotel, Mevlana Müzesi’ne 900 metre uzaklıkta yer almaktadır. Safa Royal Museum Hotel, Şems-i Tebrizi Camii ve Türbesi ve Şerafettin Camii’ne 10 dakikalık yürüyüş yolu mesafesindedir. Yapı bünyesinde, Eski Roma ve Selçuk dönemlerinden miras kalan eser ve yapıların sergilendiği bir müze bulunmaktadır. Safa Royal Müze Otel, Mevlana Caddesi ile bağlantılı Eski İstanbul Yolu olarak bilinen cadde üzerinde yer almaktadır (Şekil 5,6). Bu alan, otellerin yoğun olarak bulunduğu bir bölgedir.

Şekil 5. *Safa Royal Museum Hotel /Konya / Konumu (URL 2).*

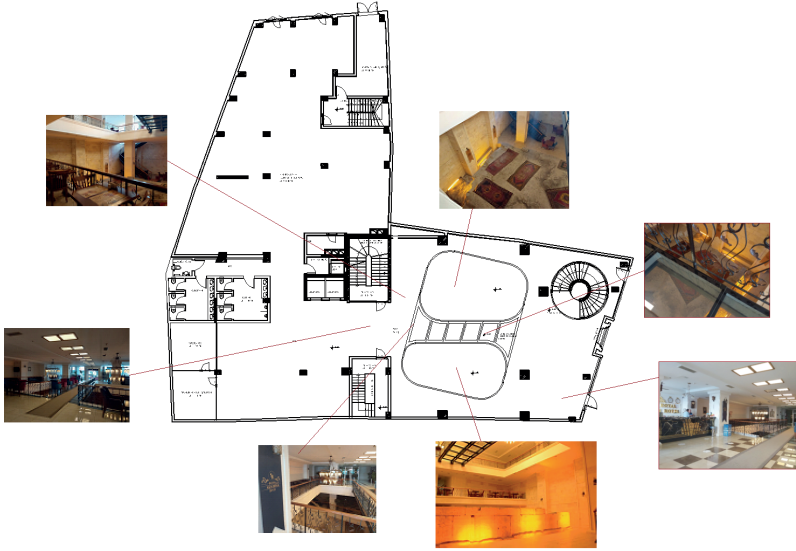
Şekil 6. *Safa Royal Museum Hotel /Konya / Vaziyet Planı*

Safa Royal Müze otel, Kültür Bakanlığına bağlı 1221 yılı Selçuklu dönemine ait kale kapısı ve sur kalıntılarının bulunduğu bir karaktere sahiptir. Konya da bu özelliklere sahip tek yapı niteliğindedir. Toplam yerleşim alanı 6000 m² olup, 160 kişinin konaklamasına uygun bir yapıdır. Yapıda, 2 adet toplantı salonu, 1 adet yemek salonu, 1 kahvaltı salonu ve sur kalıntılarının olduğu alanda sinema işlevi bulunmaktadır.

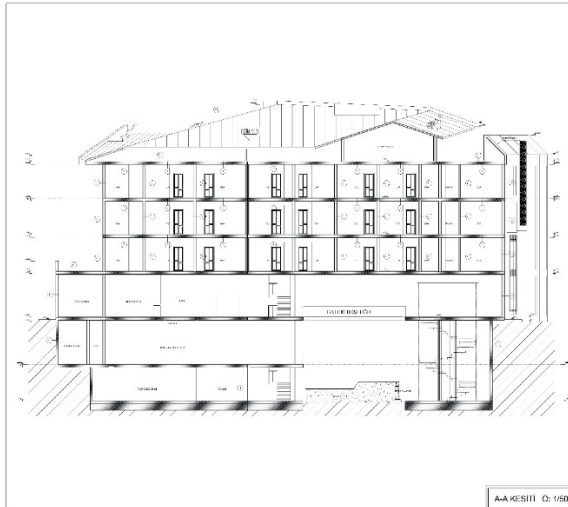
Otel zemin kat, 3 normal kat, 1 adet çatı kat ve 2 adet bodrum kattan oluşmaktadır. L şeklinde konumlanmış olan otel yapısı, iki taraftan komşu binalara bitişik olarak yerleştirilmiştir. Giriş yönü İstanbul Caddesine bakmaktadır. Yan cepheler, komşu binalara bitişiktir. Arka cephe bitimleri bahçe ve terasa bakmaktadır. Yapının odalarının konumlandığı odalar kısmen teras ve ışıklıklardan doğal ışıktan yararlanabilmektedir. Zemin katta bulunan cam çelik köprü kalıntılara “baki” noktaları oluşturur ve aynı zamanda restoran ve lobi bölümlerine bağlantı sağlamaktadır. Zemin kat galeride yer alan cam köprü, tarihi kalıntılarla ilk karşılaşmalara şahitlik eder. 2 ayrı merdiven ile 1. bodrum ve 2. bodrum katlara ulaşım sağlanmaktadır. Bodrum katlar malzeme değişimindeki bütünlük yaklaşımı ile tekil bir ambians oluşturmaktadır.

Yapının iç mekân tasarımlarında gün ışığı tonları hâkimdir. Işık şiddetlerindeki seviyeler, kalıntılarında bulunduğu katmanlardaki duvar kaplama malzemeleri ile benzerlikler göstermektedir. Kalıntıların bulunduğu bölümlerin duvarlarında ağırlıklı olarak doğal taş kaplama malzemeleri kullanılmıştır. Yapıda en önemli sorun, kalıntıların bulunduğu hacim ve katmanlarda, olması gereken iklim koşullarının aynı değerlerde olabilmesini sağlayabilmektir.

Yapıda bulunan kalıntılar, otel de farklı “duyguların” oluşumuna eşlik ederler. “Yerin Ruhu” kavramı burada hayat bulmaktadır. Kalıntılar, özellikle zemin ve 2 bodrum katlarla bütünleşmiştir (Şekil 7). Otel bütününde en büyük dezavantaj, normal katlarda yer alan odalarla, tarihi kalıntıların gözlerle dahi olsa iletişiminin sağlanamamış olmasıdır.

Şekil 7. Safa Royal Museum Hotel Mekânsal Analizi

Şekil 8. Safa Royal Museum Hotel /Konya / Kesit

2.3.SWOT ANALİZİ

Arkeolojik eserler kültür varlıkları kapsamında değerlendirilmekte olup, yapısal durumuna göre Koruma Kurulları'nın öngördüğü biçimde yaşatılmalıdır. Bu bölüm kapsamında arkeolojik mirasın farklı bir biçimde kente katıldığı iki örnek Swot (GZFT) analizi ile değerlendirilmiştir.

2.3.1. The Museum Otel Antakya Swot Analizi

Bu bölüm kapsamında The Museum Otel Antakya Swot analizi fiziksel, sosyal, ekonomik ve idari-yönetsel başlıkları kapsamında değerlendirilmiştir.

Swot analizi doğrultusunda yapılan değerlendirmeler sonucunda; alanda fiziksel anlamda güçlü yönler; arkeolojik mirasa duyarlı bir şekilde tasarım öngörülmesi, müze ve otel birlikteliği sağlanmış karma kullanımlı proje olması, alanın tarihi karakteri, projenin ulusal ve uluslararası düzeyde ödül almış olması olarak belirlenmiştir. Sosyal açıdan kentin kültürel mirasını otel kullanıcılarına ve müzeyi ziyaret edenlere tanıtmak olarak belirlenmiştir. Ekonomik açıdan Antakya bölgesine turizm girdisi sağlaması ve projenin disiplinlerarası bir çalışmanın ürünü olması idari-yönetsel başlığı kapsamında The Museum Otel Antakya'nın güçlü yönünü oluşturmaktadır.

The Museum Otel Antakya zayıf yönler kapsamında değerlendirildiğinde; fiziksel olarak arkeolojik eserlere minimum da olsa statik olarak zarar verebileceği düşüncesi, otel kullanımının iklime uygun olmaması, müze ve otel işlevinin birbirinden çok farklı olması ve birlikteliğinin bazı fonksiyonel problemlere sebebiyet vermesi, malzeme seçimi hataları olarak belirlenmiştir. Sosyal açıdan paydaşların katılımının sağlanamaması, ekonomik anlamda projenin yüksek bütçe gerektirmesi, yasal yönetsel kapsamda ise yerel yönetimlerin halkı bilinçlendirmemiş olması zayıf yönler olarak belirlenmiştir.

Alandaki fırsatlar ise fiziksel olarak kendine özgü tarihi dokunun bulunması, arkeolojik sit alanı varlığı, sosyal anlamda farkındalık oluşturmaları, ekonomik açıdan marka değeri sağlaması, idari yönetsel boyutta ise arkeolojik eserlere karşı bilinçli bir yönetimin bulunmasıdır.

Müze Otel'in tehditleri fiziksel açıdan ulaşım problemi, 1. derecede deprem bölgesi olması, sosyal açıdan iki fonksiyonun bir arada olmasının güvenlik açıdan problem yaratacağı düşüncesi, ekonomik açıdan ise ekonomik problemler sürecin aksamasına ve otelin tamamlanmasının uzun zaman almasına neden olmuştur. İdari yönetsel tehditler ise proje finansmanının sınırlı olmasıdır (Tablo 1).

Tablo 1. *The Museum Otel Antakya Swot Analizi*

GÜÇLÜ YÖNLER	AYIF YÖNLER
FİZİKSEL	FİZİKSEL
G1: Arkeolojik Mirasa Duyarlı Tasarım G2: Karma Kullanımlı Proje Varlığı G3: Tarihsel Değer G4: Ödüllü Proje Olması	Z1: Statiksel Sorunlar Z2: İklimlendirme Sorunları Z3: İşlevsel Problemler Z4: Malzeme Seçimi Hataları
SOSYAL	SOSYAL
G5: Kentin Kültürel Mirası Hakkında Bilgilendirme Sağlaması	Z5: Paydaşların Katılımının Sağlanmaması
EKONOMİK	EKONOMİK
G6: Kente Turizm Girdisi Sağlaması	Z6: Projenin Yüksek Bütçe Gerektirmesi
İDARİ-YÖNETSEL	İDARİ-YÖNETSEL
G7: Disiplinler Arası İşbirlikçi Tasarım	Z7: Yerel Yönetimlerin Halkı Bilinçlendirmemiş Olması
FİRSATLAR	TEHDİTLER
FİZİKSEL	FİZİKSEL
F1: Kendine Özgü Tarihi Dokusunun Olması F2: Arkeolojik Sit Alanı Varlığı	T1: Ulaşım Problemi T2: 1.Dereceden Deprem Bölgesi Olması
SOSYAL	SOSYAL
F3: Farkındalık Oluşturması	T3: Güvenlik Problemi
EKONOMİK	EKONOMİK
F4: Marka Değeri Oluşturması	T4: Ekonomik Sebeplerle Sürecin Aksaması
İDARİ-YÖNETSEL	İDARİ-YÖNETSEL
F5: Arkeolojik Eserlere Duyarlı Yönetim	T5: Finansman Eksikliği

2.3.2. Safa Royal Museum Otel Swott Analizi

Bu bölüm kapsamında Safa Royal Museum Otel Konya yapısı için Swot analizleri, fiziksel, sosyal, ekonomik ve idari-yönetsel başlıkları bağlamında ele alınmıştır.

Swot analizi doğrultusunda yapılan değerlendirmeler sonucunda alanda fiziksel anlamda güçlü yönler; arkeolojik mirasa duyarlı bir şekilde tasarım öngörülmesi, kalıntıların algılanması için uygun iç sirkülasyon sağlanması, alanın tarihi karakteri, ziyaretçilerin kalıntıları rahat ve kolay anlamaları için

tedbirlerin alınmasının sağlanması başlıkları olarak ön plana çıkmaktadır.

Sosyal açıdan “Kentın tarihi ve kültürel miras değerlerinin” katılımcılara ve kullanıcılara aktarılması hususu güçlü yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik başlıkta, kente kazandırdığı katma değer kavramından bahsedilebilir. Bu özellik, otelin güçlü yönüne özellikle vurgu yapmaktadır. Yasal-Yönetisel başlığında ise arkeolojik eserlere duyarlı bir yönetimin olması önemli bir başlıktır.

Safa Royal Müze Otel Konya için zayıf yönler kapsamında öncelikli olarak, tarihi kalıntıların kullanıcılar tarafında yapılacak müdahalelere doğrudan maruz kalmasından bahsedilebiliriz. Kalıntıların korunmasında şart olan iklimsel değerlerin tam olarak sağlanamaması diğer zayıf yön olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlevsel problemler ve malzeme seçimi hataları ise fiziksel anlamda diğer zayıf yönleri oluşturmaktadır.

Müze-otel projesinde fırsatlar kapsamında, fiziksel olarak “özgün” tarihi kalıntıların bulunması, kültürel miras varlığının oluşu değerlendirilebilir. Kentte bu özellikte bir yapı karakterine ve işlev özelliklerine sahip olması, farkındalık kavramı olarak yapının daha öne çıkmasına aracı olmaktadır.

Bölgede ulaşım problemi, yoğun yapılaşma, finansman eksikliği, işletme maliyetinin yüksek olması başlıkları ise Safa Royal Müze Oteli için Swot analizi özelinde tehditler kapsamında değerlendirilebilir (Tablo 2).

Tablo 2. *Safa Royal Museum Otel Swot Analizi*

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
FİZİKSEL	FİZİKSEL
G1: Arkeolojik Mirasa Duyarlı Tasarım G2: Kalıntıların algılanması için uygun iç sirkülasyon sağlanması G3: Tarihsele Değer G4: Ziyaretçilerin kalıntıları rahat ve kolay anlamaları için tedbirlerin alınmasının sağlanması.	Z1: Statiksel Sorunlar Z2: Kalıntıları çevre koşullarına ve biyolojik tehditlere karşı korumak Z3: İşlevsel Problemler Z4: Malzeme Seçimi Hataları
SOSYAL	SOSYAL
G5: Kentin tarihi ve kültürel miras değerlerinin tanıtımı	Z5: Varlığının Yeterince Fark Ettirilememesi
EKONOMİK	EKONOMİK
G6: Kente Turizm Girdisi Sağlaması	Z6: Projenin Devamlı Bakım Bütçesine İhtiyaç Duyması

İDARİ-YÖNETSEL	İDARİ-YÖNETSEL
G7: Disiplinler Arası İşbirlikçi Tasarım	Z7: Yerel Yönetimlerin Halkı Bilinçlendirmemiş Olması
FİRSATLAR	TEHDİTLER
FİZİKSEL	FİZİKSEL
F1: Kendine Özgü Tarihi Dokusunun Olması F2: Arkeolojik Sit Alanı Varlığı	T1: Ulaşım Problemi T2: Yoğun Yapılaşmanın Hakim Olduğu Bölgede Konumlanması T3: Havalandırma yoluyla sıcaklık ve nem üzerinde kontrollerin tam olarak sağlanamaması.
SOSYAL	SOSYAL
F3: Farkındalık Oluşturması	T3: Yeterli Güvenlik Tedbirlerine Sahip Olmama
EKONOMİK	EKONOMİK
F4: Marka Değeri Oluşturması	T4: İşletme Maliyetinin Fazla Olması
İDARİ-YÖNETSEL	İDARİ-YÖNETSEL
F5: Arkeolojik Eserlere Duyarlı Yönetim	T5: Finansman Eksikliği

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada farklı iki bölge üzerindeki arkeolojik değerlere sahip iki müze otel yapısı incelenmiştir. Konya ve Antakya kentlerindeki iki müze-otel örneği karşılaştırmalı olarak ele alındığında; her iki projenin benzer ve farklı yönleri olduğu tespit edilmiştir. İncelemeler doğrultusunda her iki yapıda da, arkeolojik kalıntılarının çevre koşullarına ve biyolojik tehditlere karşı korunmasında sorunlar bulunduğu saptanmıştır.

İncelenen iki mekânda da devam eden kazılar bulunmadığı için yapılan müze-otel binalarının devam eden kazıların korunmasıyla ilgisi olmadığı açıktır. Bu yapılarda, güvenlik ve kalıntıların algılanması için uygun iç sirkülasyon sağlanmasına maksimum çaba gösterilmeye çalışılmıştır. Ziyaretçilerin yapı içerisinde dolaşırken, herhangi bir fiziksel temas olmaksızın kalıntıları yakın mesafeden izleyebilmeye olanak sağlanmıştır. Kalıntıların ve ziyaretçilerin güvenliği ve emniyeti sağlanmıştır. Bu durum kalıntıların sunuma ve yorumuna katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda ziyaretçilere alandaki arkeolojik kalıntıları sergilerken temel yaklaşım, kalıntıların korunması olmuştur. Ziyaretçilerin kalıntıları rahat ve kolay anlamalarının sağlanmaları bu tarz yapılarda çok önemlidir. Bunun için gerekli bilgilendirme levhalarının, yapıların asıl öznesi olan arkeolojik kalıntıların önüne geçmeyecek şekilde tasarlanmaları söz konusudur. Antakya'da bulunan “müze otel” de Safa Royal Otele göre, bu hususlarda daha dikkatli yaklaşımlar mevcuttur.

Antakya Müze Otelı özelinde yapılan incelemelerde, zemin katından başlayan yaya sirkülasyon alanının, en üst kat dışında bütün yapıya rampalar ile bağlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca yapının çeşitli yerlerinde düşey sirkülasyon elemanlarına yer verilmesi, kullanıcılara erişim noktasında kolaylık sağlamaktadır. Yapının ana işlevlerini sağlayan müze ve otel odaları ise yapıda odak noktası olarak algılanmaktadır (Şahin, Youssef Sennou, 2022).

Her iki yapı da gelecekte yapılabilecek genişletmeler ve kaldırmalar için esnek bir tasarıma sahip değildir. Konya Safa Royal Müze Otel ve Antakya Müze Otel projeleri kalıntıların üst katmanında otel odaları bulunmasından dolayı süreç içerisindeki değişikliklere olanak sağlayacak nitelikte tasarlanmamışlardır. Ancak, Antalya Nekropol Alanı Kültür ve Ticaret Merkezi'nin nekropol alanı esnek tasarlanmış olmaları ile farklı zamanlarda değişimlere uyumlanabilecekleri öngörülmektedir.

Hem Safa Royal Müze Otelı hem de Antakya Müze Otelı'nde, klima yoluyla sıcaklık ve nem üzerinde kontrol sağlanmaya çalışılmıştır. Ele alınan iki mekânda da kendi kendine yeten çevre dostu tasarım kullanılmamıştır. Yapılarda sürdürülebilir tasarım yaklaşımı bulunmamaktadır. Yapılar orijinal kalıntılarla tam olarak uyumlu değildir.

Antakya'daki Müze Otel binasında, orijinal kalıntılardan ayırt edilebilir bir tasarım yapılmıştır. Böylelikle hangisinin arkeolojik kalıntı hangisinin sonradan eklenmiş olduğu rahatlıkla anlaşılabilmektedir.

İncelenen iki mekânda da arkeolojik kalıntılara zarar verilmemesi için tedbirlerin alınmasında yeterli hassasiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Müdahalelerin olabildiğince minimum seviyede tutulması önemli bir yaklaşımdır.

Konya Safa Royal Müze Otel ve Antakya Müze Otel projeleri üzerinden elde edilen bilgi ve deneyim sonucunda; arkeolojik mirasın korunması özelinde yeni yapı inşa edilmesi öngörülen durumlarda bazı ilkeler benimsenmeli, bu doğrultuda çözümler üretilmelidir. Bu ilkeler; arkeolojik alanlarda disiplinler arası bir çalışma ile korumanın sağlanması sitlerin korunması, alan özelinde yapılan çalışmalar sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilmeli, yönetim sürecine paydaşlar mutlaka dâhil edilmeli, teknik konularda uzman işbirliğine başvurulmalı ve finansman olanakları iyi değerlendirilmelidir (Türk, 2019: 79).

KAYNAKÇA

- Can, A., (2021). (Mimarlık) Tarih(i)sel Semantik ya da Karatepe Saçakları'nın Neoliberal Kapitalizm Güdümlü Dönüşümü: The Museum Hotel Antakya, *Tasarım Kuram*, 17(34): 111-122 DOI:: 10.14744/tasarimkuram.2021.50455
- Çobaner, B., (2022). Arkeolojik Alanların Korunması ve Sunumunda Mimari Yaklaşımlar: Çağdaşyapının Geçmişle Diyaloğu, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Halaç, H. H., Abacı, C. S. ve Dağlı, H., (2021). Arkeolojik Kalıntılar Üzerine İnşa Edilen Müzelerin Tasarım Yaklaşımları, *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(35): 2225-2253. DOI: 10.26466/opus.822518
- ICOMOS (1964). The Venice charter, international charter for the conservation and restoration of monuments and sites. Venice, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf.
- Kaderli, L., (2014). Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi, *TÜBA-KED Dergisi*, S. 12, 29- 41.
- Kaynaş, H., B., (2018). III. Derece Arkeolojik Sitlerde Yer Alan Yapılarda Mekânsal Biçimleniş Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Konya.
- Özturan, Ö., Göküz, B., Elinç, Z. K., (2020). Arkeolojik Buluntuların Sergilenmesi ve Korunmasında Yeni Yaklaşımlar, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11 (Ek Sayı 1): 368-379.
- Sönmez, A., Tanaç Zeren,M., (2022). Architectural Projects Prepared Through National or International Design Project Competitions on Archaeological Sites as Contemporary Additions, 5 th International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism (ICCAUA-2022): 636-647. DOI: 10.38027/ICCAUA2022EN0151.
- Şahin,F., Youssef Sennou, (August 2022). “Bodrum Sanat ve Tasarım Dergisi Bodrum”, *Journal of Art and Design*, 1(2).
- Türk, E., (2019). Arkeolojik Mirasın Çağdaş Kente Uyumı: Antakya Müze Otel Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Bölge Planlama Anabilim Dalı, Ankara.
- Türk, E., Gültekin, N.,T., (2019). Arkeolojik Mirasın Çağdaş Kente Kazandırılması: Antakya Müze Otel Örneği, 5. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi, Özet Kitabı, s. 19.
- URL 1, (2023). Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Parsel Sorgu Uygulaması. <https://parsel-sorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/205858/4078/1/1697355481913>. (Erişim Tarihi: 3.10.2023).
- URL 2, (2023). Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Parsel Sorgu Uygulaması. <https://parsel-sorgu.tkgm.gov.tr/#ara/idari/205858/4078/1/1697355481913> (Erişim Tarihi: 3.10.2023).

Bölüm 15

MOBİLYA TASARIMINDAKİ KRİTERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLAR VE FARKLILIKLAR

Adem VAROL¹

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi, ORCID: 0000-0002-7586-2911

1. GİRİŞ

Çevre ve mekanın doğru bir biçimde algılanıp kullanılabilmesi mobilya ile mümkün hale gelebilmektedir. Mekanın algılanabilmesi ve akılda kalıcı olabilmesi için eşyalar önemli bir yer tutmaktadır. Eşyalar için ise mekan önemli alanı tarif etmektedir. Özellikle mobilyaların iç mekan ile kurdukları iletişim, iç mekanın birey ile iletişimini etkilemektedir. İç mimarlık meslek tanımı içinde yer alan mekanı biçimlendirme sürecindeki tasarım ve uygulamaya dair teknik bilgi (Varol ve Balaban Varol, 2020: 2) mekan-mobilya-kullanıcı iletişiminin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda mobilya; mekan, çevre ve insan arasındaki ilişkinin ve iletişimin en önemli kesişim noktalarından biridir. Mobilya ile kurulan ilişki ve iletişim fiziksel temas üzerinden gerçekleşebileceği gibi duysal bağ aracılığı ile de gerçekleşebilir.

Fiziksel ya da duysal ilişki sırasında mobilyadan ve kullanıcıdan kaynaklı birçok veri ortaya çıkmaktadır. Bu veriler ürünün özellikleri ve kullanıcının geçmiş deneyimi ile ilişkilendirilebilir. Kullanıcı deneyimi ile ortaya çıkan veriler kişinin diğer nesneler ile kurduğu ilişkiden öğrendikleri, eğitim seviyesi, yetiştiği kültür ve diğer demografik yapıları gibi birçok etkene bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ürün özellikleri ile ilişkilendirilen veriler ise en temel anlamda tasarımcı zihninde şekillenmektedir. Tasarımcının zihninde beliren ve ortaya çıkan veriler, mobilyanın üretiminden paketlenmesine ve hatta servis ve nakliyesine kadar bütün süreci etkilemektedir. Bu bağlamdan bakıldığında, tasarımcı tarafından alınan kararlar Tütüncü (2011: 42)'ye göre, mobilya ile kullanıcı arasındaki iletişimi etkilemede de önemli bir faktördür.

Mobilya ile kullanıcı iletişimde kullanıcıların tercih etme ve satın alma alışkanlıklarının önemi büyük rol oynadığı için günümüze kadar yapılan çalışmalar kullanıcı tercihleri üzerine yoğunlaşmaktadır (Jost vd., 2020). Kullanıcıdan kaynaklı verilerden çok etkilenen sektör olarak mobilya sektöründe kullanıcıların satın alma davranışlarını anlamak firmalar açısından başarılı ve etkili bir şekilde faaliyet göstermek için çok önemlidir (Oblak vd., 2020; Khosro vd., 2020). Bu sayede firmalar sürdürülebilir bir finansal gelir sağlayabilmekte, sektörün ihtiyaçlarını tanımlayabilmekte ve bu ihtiyaçlara göre pazara yeni ürünler sürebilmektedir.

Mobilya tasarım sürecinde yer alan ve süreci yönlendiren kriterler göz önüne alındığında, tasarım sürecinin daha çok kullanıcıdan gelen bilgiler ile şekillendiğini söylemek mümkün görünmektedir. Varol (2023)'a göre, mobilya sektöründe yer alan firmalar ile bu firmalar için çalışan tasarımcıların dikkate aldığı tasarım kriterlerin kullanıcı ya da müşteri beklentileri ile uyumlu olduğunda bir başarı söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle, mobilya tasarımında yer alan kriterlerin belirlenmesinde kullanıcı ile mobilya arasındaki iletişiminden ortaya çıkan kullanıcı odaklı veriler ayrıca kullanılmaktadır. Günümüze kadar yapılan birçok bilimsel

çalışmada da mobilya tasarımında yer alan kriterleri kullanıcı deneyimi üzerinden okuduğu, kullanıcıdan gelen verileri dikkate aldığı, kullanıcı ya da müşterilerin satın alma ve tercih etme nedenleri aracılığıyla incelediği görülmektedir (Akyüz, 1998; Andaç, 2008; Arpacı, 2014; Atılğan vd., 2018; Burdurlu vd., 2004; Çabuk vd., 2012; Dülgeroğlu, 2011; Erdinler ve Koç, 2015; Göktaş, 2003; Kalinkara, 2008; Okçu ve Morkoç, 2017; Öztürk, 2006; Tütüncü, 2011).

Tasarım sürecindeki yer alan kriterleri saptamaya yönelik yapılan literatür çalışması incelendiğinde kullanıcıya ait birçok verinin ve kriterin değerlendirildiği görülmektedir. Bu kriterlerin çoğunluğunun da satın alma ya da tercih etme nedenleri üzerinden değerlendirilmesi dikkat çekmektedir. Örneğin, ürünün dayanıklı, işlevsel, estetik olması gibi kriterlerin yanında maliyetin az olması, kolay taşınabilir olması ve kolay temizlenebilmesi gibi kriterler de bu değerlendirmelerin içinde yer aldığı, mobilya tasarımının bu kriterler üzerinden analiz edildiği görülmektedir. Kullanıcıdan gelen verileri dikkate alan Tütüncü (2011) ise; kullanıcı verilerini tasarım yarışmalarındaki değerlendirme ölçütlerinde yer alan işlevsel, teknik, ekonomik, estetik ve kavramsal olmak üzere beş farklı kriter üzerinden değerlendirmiştir.

Tasarım, tasarımcının kendi ilke ve felsefesi ile kullanıcı-ürün ilişkisinden çıkan değerleri kapsayan bütünleşik bir süreci kapsamaktadır. Tasarım sürecini etkileyen temel kriterler, kullanıcının demografik yapısına ve ürün ile ilişkisine göre değiştiği gibi, faaliyetin gerçekleştiği sektöre (ofis mobilyası, çocuk odası vd.), tasarımcının kişisel deneyimine vd. faktörlere göre de değişebilmektedir. Günümüze kadar mobilya tasarımında, tasarım sürecindeki kavramsal düzeyden başlayarak tasarım sürecinin bütün aşamalarında (kesin tasarım, üretim, paketleme, servis sonrası vd.) yer alan kriterlerin tespit edilmesine bu kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesine yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır. Varol (2023)'un yaptığı çalışmada; tasarım sürecinde yer alan temel kriterler teknik, işlevsel, estetik ve kavramsal olmak üzere dört farklı kategoride incelenmektedir. Uzman değerlendirmesine dayanan bu çalışmada, mobilya tasarım sürecinde tasarımcıların en çok üzerinde durması gereken kriter işlevselliktir. Bu kriteri sırasıyla teknik, kavramsal ve estetik ölçütler takip etmektedir. Alt kriterlerin de önem derecelerinin sıralandığı çalışma mobilya sektörünü genelleyerek değerlendirilmiş, alt sektörlere yönelik bir uygulama yapılmamıştır. Ayrıca, tasarım kriterleri beş farklı uzman tarafından belirlenmiş, disiplinlerarası yaklaşımların farklı yönlerinden bahsedilmemiştir.

Yapılan bu çalışmanın amacı, tasarım sürecinde yer alan temel ve alt kriterlerin sahip olduğu ağırlıklarının ya da önem derecelerinin disiplinlerarası yaklaşımlardaki farklılıklarını ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda tasarım faaliyetini gerçekleştirenlerin mezun oldukları alanlara göre tasarım sürecindeki değerlendirme ölçütlerinin ağırlıkları karşılaştırmalı olarak

verilmesi amaçlanmaktadır. Uzmanlık alanlarının kendi iç dinamiklerine göre tasarım sürecindeki kriterlerin sahip olduğu önem derecelerinin de değişebileceği düşüncesinden yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada çoklu karar verme yöntemlerinden olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda uzmanlık alanlarına göre değişen kriter ağırlıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

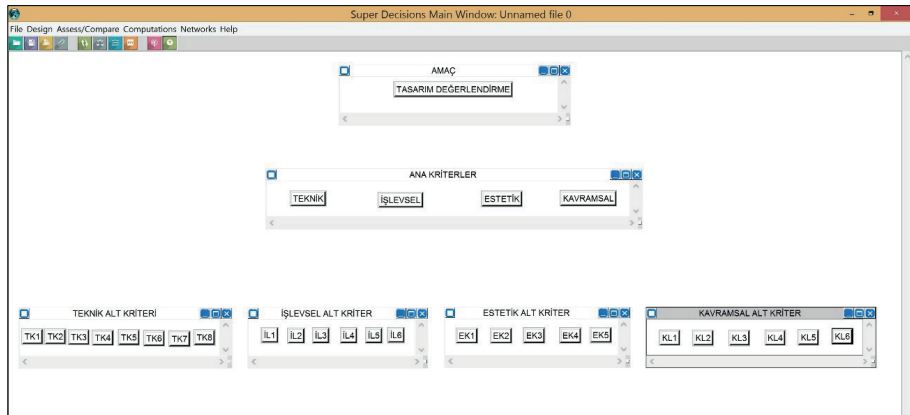
2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Mobilya tasarım sürecindeki kriterlerin disiplinlerarasına göre değişen sıralamaları belirlemek için ilgili literatür kaynaklar, tasarım yarışmaları değerlendirme ölçütleri (Design Turkey, IDA Design Awards, IF Design Award, A'Design Award & Competition), yazarın “*Determining and Ordering the Basic Evaluation Criteria in the Furniture Design Process*” adlı çalışması (Varol, 2023) ve 5 kişilik uzman görüşü alınmıştır. Uzmanlardan gereken görüş alınabilmesi için Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan (2023.02.55 karar no ve 2300015918 başvuru dosya numarası) gerekli izin alınmıştır.

Uzman görüşleri alınabilmesi için iç mimar (2 kişi), endüstriyel tasarımcı (2 kişi) ve ağaç işleri mühendisinden (1 kişi) oluşan beş kişiye “tasarım sürecindeki kriterleri değerlendirme formu” gönderilmiştir. Kriterlerin belirlenmesine katılan uzmanlar alanında en az 5 yıl deneyimli ve ilgili sektörde nitelikli mesleki deneyimine sahip özel sektör çalışanı ve/veya akademisyen grubudur. Bu anlamda, araştırma için ihtiyaç duyulan mobilya tasarım kriterlerini belirleme ve değerlendirme yetkinliklerinin yeterli olduğu düşünülmektedir.

Şekil.1: AHP hiyerarşi yapısı

Kaynak: Kişisel arşiv

Uzman görüşleri doğrultusunda 4 ana kriter ve 25 alt kriter belirlenmiştir. Buna göre tasarım sürecini değerlendirmede yer alan temel kriterler teknik (TK), işlevsel (İL), estetik (EK) ve kavramsal (KL) olarak ele alınmıştır. Alt kriterler ise hem analiz sürecinde karışıklığı azaltmak hem de daha tanımlı hale getirebilmek adına kodlanmıştır. Buna göre teknik kriterinin alt kriterleri sırasıyla; işçilik ve üretim tekniği (TK1), ürün / malzemenin sağlık ve güvenlik standartlarına uygunluğu (TK2), sökölme takılma planlaması (TK3), montaj planlaması (TK4), malzeme kalitesi (TK5), kullanılan senaryoya uygun malzeme seçimi (TK6), servis/nakliye hizmetine uygun planlama (TK7), maliyetin uygun olması (TK8) şeklinde belirlenmiştir. İşlevin alt kriterleri ise sırasıyla; temel kullanma amacına uygun olması (İL1), kullanım ömrünün uzun olması/dayanıklılık (İL2), bakım ve temizliğinin kolay olması (İL3), modüler olması (İL4), mekan/yere özgün planlama (İL5), birden fazla işleve uygun olması (İL6) şeklinde kodlanmıştır. Estetiğin alt kriterleri; form/biçim (EK1), malzeme (EK2), doku (EK3), renk (EK4), oran/ölçü (EK5) olarak belirlenmiştir. Son olarak kavramsal kriterin altında yer alan alt kriterler ise; çağdaş yaklaşımlar yansıması (KL1), yeni ve ayırt edici özellik taşıması (KL2), kullanıcının yaşam biçimine uygun planlanma (KL3), kullanıcı ile duyuşal bağ kurma (KL4), belirli bir sanat/tasarım üslubunu yansıma (KL5) ve sürdürülebilir (KL6) olarak belirlenmiştir (Şekil.1).

2.2. Yöntem

Çalışmada kullanılan çoklu karar verme yöntemlerin biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP); karar verme sürecinde birey ve grubun özelliklerini dikkate alarak nicel ve nitel değişkenleri birarada değerlendirebilen matematiksel bir tekniktir (Anderson vd., 2008; Lin vd., 2008; Dağdeviren vd., 2004). AHP’de n adet karar seçeneği bulunmaktadır. Bu kararları değerlendirecek kişilerin, ölçütleri birbirleri ile göreceli olarak karşılaştırma yapabilecek ve niteliksel olarak değerlendirebilecek seviyede uzman oldukları, konuyu bildikleri ve konu ile ilgili deneyimi oldukları varsayılmaktadır (Anderson, 2008; Saaty, 1980; Kuruüzüm ve Atsan, 2001).

Tablo.1: İkili karşılaştırmalar matrisi

$$W = \begin{bmatrix} w_1/w_1 & w_1/w_2 & \dots & w_1/w_n \\ w_2/w_1 & w_2/w_2 & \dots & w_2/w_n \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ w_n/w_1 & w_n/w_2 & \dots & w_n/w_n \end{bmatrix}$$

Kaynak: Saaty, 1980.

Tablo.2: İkili karşılaştırmalar matrisinde kullanılan önem derecelendirme skalası

Önem Değerleri	Değer Tanımları	Kriter Açıklamaları
1	Eşit derecede önemli	İki kriter de eşit derecede önemli
3	Orta derecede önemli	Bir kriter diğer kritere göre biraz daha önemli
5	Kuvvetli derecede önemli	Bir kriter diğer kritere göre kuvvetle daha önemli
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir kriter diğer kritere göre yüksek derece kuvvetle daha önemli
9	Aşırı derecede önemli	Bir kriter diğer kritere göre kesinlikle yüksek derece daha önemli
2, 4, 6, 8	Ara değer	Uzlaşma gerekli ise kullanılır

Kaynak: Saaty, 1980.

Saaty (1990) tarafından önerilen AHP’de uzmanlara verilen tercih ölçekleri puanlandırılır ve karşılaştırma matrisi (n adet için $n(n-1)/2$ adet) oluşturulmaktadır. Karşılaştırma matrisinde $\bar{w}_i / \bar{w}_j$ oranı, i . ölçütün j . ölçüte göre kaç kat önemli olduğunu göstermektedir (Tablo.1). Her kriterin diğer kriterlere göre önem dereceleri belirlenirken Tablo.2’de verilen bilgiler temel alınmaktadır. Bu tablodaki değerler, her kriterin eşleştiği diğer kritere göre göreceli önem derecesini belirlemektedir. Önem dereceleri belirlenirken ayrıca kriter ve alt kriterlerin çalışma hedefine katkısı da ortaya çıkmaktadır.

AHP’deki en önemli aşama ikili karşılaştırmaların tutarlılığının analiz edilmesidir. Bu aşamaya tutarlılık analizi de denilmektedir. Tutarlılık oranı (Consistency Ratio-CR) uzman değerlendiricilerin verdikleri değerlerin tutarlılığını göstermektedir (Ülger & Tosunoğlu, 2020). Tutarlılık oranının 0,10’dan küçük olması gerekmektedir ve oran bu rakamın altındaysa matris tutarlıdır, yöntemin uygulanmasına devam edilir. Tutarlılık göstergesi ve analiz Tablo.3’te aktarılmaktadır.

Tablo.3: Tutarlılık göstergesi (CI) ve tutarlılık analizi (CR) hesabı

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} \quad CR = \frac{CI}{RI}$$

Kaynak: Saaty, 1980.

Rassallık indeksi (RI) matriste yer alan kriter sayısının karşılığı olan göstergelerdir. Rassallık göstergesi kriter sayısına göre değişmektedir. Tablo.4’te verilen rastgele tutarlılık dizini kullanılarak karşılıklı matrisler oluşturulur ve formüldeki sonuçlarla birlikte değerlendirilir.

Tablo.4: Rassallık Göstergeleri

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

Kaynak: Saaty, 1980.

Uzmanların yaptığı değerlendirmelerde verdikleri göreceli önem dereceleri tek bir grup kararına dönüştürülmektedir. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda ise uzmanlar arasındaki yaklaşımların farklılıklarına odaklanılmaktadır. Değerlendiriciler uzmanlık alanlarına göre sınıflandırılacak, her bir uzmanlığın verdiği önem dereceleri kendi içinde tek bir grup kararına dönüştürülecektir. Örneğin, endüstriyel tasarım alanında yer alan iki uzmandan alınan kriter formundaki değerlendirmeler geometrik ortalaması alınarak tek bir grup kararına dönüştürülecek ve bu sonuç endüstriyel tasarım uzmanlarının verdiği ortak sonucu gösterecektir. Sonuç olarak, iç mimarlık, endüstriyel tasarım ve ağaç işleri mühendisliği alanlarının mobilya tasarımında yer alan kriterlere verdiği önem derecelerindeki farklılığı ortaya koyacaktır.

3. BULGULAR

Uzman görüşlerine yönelik uygulanan form AHP yöntemi ile analiz edilmiştir. Mobilya tasarım sürecinde yer alan temel ve alt kriterlerin ağırlık dereceleri uzmanların alanlarına göre tespit edilmiştir. İç mimar, endüstriyel tasarımcı ve ağaç işleri mühendisi alanlarından mezun beş farklı uzmanın tasarım sürecindeki kriterleri önem derecelerine göre göreceli olarak belirlenmektedir. Bu bağlamda her üç alanın kendi içinde ortak grup görüş kararı alınmış, kriterlere yönelik yaklaşımları ve farklılıkları tespit edilmektedir (Tablo.5).

Tablo.5: SuperDecisions programı ile uzmanlar arası tasarım kriterleri AHP önem dereceleri.

(**en solda:** iç mimarlık alanı uzmanlık görüşü; **ortada:** endüstriyel tasarım alanı uzmanlık görüşü; **en sağda:** ağaç işleri mühendisliği alanı uzmanlık görüşü)

Here are the priorities.				Here are the priorities.				Here are the priorities.			
Icon	Name	Normalized by Clust		Icon	Name	Normalized by Clust		Icon	Name	Normalized by Clust	
No Icon	amaç	0.00000		No Icon	amaç	0.00000		No Icon	amaç	0.00000	
No Icon	teknik	0.18796		No Icon	teknik	0.10486		No Icon	teknik	0.44317	
No Icon	işlevsel	0.59620		No Icon	işlevsel	0.47525		No Icon	işlevsel	0.37108	
No Icon	estetik	0.07754		No Icon	estetik	0.36841		No Icon	estetik	0.11682	
No Icon	kavramsal	0.13830		No Icon	kavramsal	0.05147		No Icon	kavramsal	0.06893	
No Icon	tk1	0.11262		No Icon	tk1	0.06708		No Icon	tk1	0.10911	
No Icon	tk2	0.32358		No Icon	tk2	0.16773		No Icon	tk2	0.22266	
No Icon	tk3	0.09792		No Icon	tk3	0.08604		No Icon	tk3	0.11607	
No Icon	tk4	0.05043		No Icon	tk4	0.05401		No Icon	tk4	0.08194	
No Icon	tk5	0.18893		No Icon	tk5	0.16702		No Icon	tk5	0.20131	
No Icon	tk6	0.07683		No Icon	tk6	0.32036		No Icon	tk6	0.07985	
No Icon	tk7	0.03043		No Icon	tk7	0.05840		No Icon	tk7	0.06999	
No Icon	tk8	0.11926		No Icon	tk8	0.07936		No Icon	tk8	0.11906	
No Icon	ii1	0.15681		No Icon	ii1	0.39135		No Icon	ii1	0.20563	
No Icon	ii2	0.19775		No Icon	ii2	0.27223		No Icon	ii2	0.27243	
No Icon	ii3	0.12966		No Icon	ii3	0.12702		No Icon	ii3	0.04608	
No Icon	ii4	0.04681		No Icon	ii4	0.06556		No Icon	ii4	0.08568	
No Icon	ii5	0.43430		No Icon	ii5	0.05211		No Icon	ii5	0.30522	
No Icon	ii6	0.03468		No Icon	ii6	0.09174		No Icon	ii6	0.08497	
No Icon	ek1	0.50570		No Icon	ek1	0.32296		No Icon	ek1	0.33812	
No Icon	ek2	0.13421		No Icon	ek2	0.26044		No Icon	ek2	0.28395	
No Icon	ek3	0.04842		No Icon	ek3	0.13765		No Icon	ek3	0.05525	
No Icon	ek4	0.11595		No Icon	ek4	0.18165		No Icon	ek4	0.08024	
No Icon	ek5	0.19573		No Icon	ek5	0.09730		No Icon	ek5	0.24245	
No Icon	ki1	0.15108		No Icon	ki1	0.07542		No Icon	ki1	0.03125	

Tablo.6: Tasarım değerlendirme ana kriterlere disiplinlerarası yaklaşım

	İç Mimarlık Alanı	Endüstriyel Tasarım Alanı	Ağaç İşleri Mühendisliği Alanı
Teknik	%18,8	%10,5	%44,3
İşlevsel	%59,6	%47,5	%37,1
Estetik	%7,8	%36,8	%11,7
Kavramsal	%13,8	%5,2	%6,9
TOPLAM	100	100	100

Disiplinlerarası görelî önem derecelerine verilen skalalar geometrik ortalama alınarak, disiplin içinde tek grup kararına dönüştürülmüş ve Tablo.6'daki bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre mobilya tasarım sürecinde iç mimarlık (%59,7) ile endüstriyel tasarım (%47,5) alanları en fazla önem verdikleri ana kriter işlevselliktir. Ağaç işleri mühendisliği alanı uzman görüşlerine göre ise tasarım sürecindeki en önemli temel kriter %44,3 oranı ile teknik kriteridir. Kavramsal kriteri endüstriyel tasarım (%5,2) ve ağaç işleri mühendisliği (%6,9) alanlarına göre mobilya tasarım sürecinde en az önem verilen temel kriteri oluşturmaktadır. İç mimarlık alanında görelî olarak en az puanlanan temel kriterin ise %7,8 ile estetik kriterin olduğu görülmektedir. Tasarım alanlarının görelî olarak en çok puanladıkları ve en önem verdikleri veriler işlevden gelen verilerken mühendislik alanının öncelik verdiği veriler

teknik konuları içermektedir. Tasarım değerlendirmede ana kriterlerin ikili karşılaştırma matrisleri için tutarlılık analizi yapılmış tutarlılık oranı 0.10'un altında olduğu için ikili karşılaştırma matrisi tutarlıdır.

Tablo.7: Teknik kriterine göre alt kriterlere disiplinlerarası yaklaşım

	İç Mimarlık Alanı	Endüstriyel Tasarım Alanı	Ağaç İşleri Mühendisliği Alanı
TK1	%11,2	%6,7	%10,9
TK2	%32,3	%16,8	%22,3
TK3	%9,7	%8,6	%11,7
TK4	%5,4	%5,4	%8,2
TK5	%18,9	%16,7	%20,1
TK6	%7,6	%32	%7,9
TK7	%3,0	%5,9	%7
TK8	%11,9	%7,9	%11,9
TOPLAM	100	100	100

Teknik kriterine bağlı alt kriterlerin tasarım değerlendirmedeki önceliklerine ilişkin bilgiler Tablo.7’de gösterilmektedir. Buradaki en ilginç tespit, iç mimarlık alanı ile ağaç işleri mühendisliği alanındaki kriter sıralamasının birbirine benzer sonuçlar içermesidir. Buna göre her iki alan ağırlıklı olarak en çok ürün ve malzemede sağlık ve güvenlik standartları (TK2) ile ilgili verileri ön plana almakta, tasarım sürecinde görece olarak daha yoğun kullanılmaktadır. Bu kriter iç mimarlık alanında %32,3, mühendislik alanında ise %22,3 oranı ile diğerlerinden daha çok kullanılmaktadır. Endüstriyel tasarım alanında ise %32 oranı ile kullanım senaryosuna uygun malzeme (TK6) ile oluşan veriler en çok dikkate alınan teknik alt kriterini oluşturmaktadır. Servis ve nakliye hizmetine uygun planlama (TK7) sürecinin iç mimarlık (%3,0) ve ağaç işleri mühendisliği (%7,0) alanlarında mobilya tasarım sürecinde en az tercih edilen teknik alt kriteri olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Endüstriyel tasarımcılar ise tasarım süreci içinde en az dikkate aldıkları teknik alt kriteri ise %5,4 oranı ile mobilyanın montaj planlama (TK5) sürecidir. Teknik alt kriterlerin ikili karşılaştırma matrislerindeki tutarlılık oranı 0.10’un altında olduğu için ikili karşılaştırma matrisi tutarlıdır.

Tablo.8: İşlevsel kriterine göre alt kriterlere disiplinlerarası yaklaşım

	İç Mimarlık Alanı	Endüstriyel Tasarım Alanı	Ağaç İşleri Mühendisliği Alanı
İL1	%15,7	%39,1	%20,6
İL2	%19,8	%27,2	%27,2
İL3	%12,9	%12,7	%4,6
İL4	%4,7	%6,6	%8,6
İL5	%43,4	%5,2	%30,5
İL6	%3,7	%9,2	%8,5
TOPLAM	100	100	100

Tasarım sürecindeki işlevsel kriteri içinde yer alan alt kriterlere göre uzmanların verdikleri göreceli önem dereceleri Tablo.8’de verilmektedir. Mobilya tasarım sürecinde ürünün mekan/yere özgü planlanması (İL5), ürünü uzun süre kullanabilme, kullanım ömrü ya da dayanıklılığı (İL2) ile ürünün kullanım amacına uygun tasarlanması (İL1) kriterleri hem iç mimarlık hem de ağaç işleri mühendislik alanındaki tasarımcıların en fazla yoğunlaşması gereken sırasıyla ilk üç kriterdir. Mekana özgü mobilya tasarlama kriteri sadece iç mimarlık değil mühendislik alanında çalışan tasarımcıların da ortak derecede önem verdiği veridir. Bu durum bu iki alanın da mobilya ile mekan ilişkisine önem verdiğini göstermektedir. Burada önemli olan mobilyanın mekanın işlevi ile ya da ölçüsü ile uyumlu olmasıdır diyebiliriz. Kullanıcı seçeceği mobilyayı, kullanmak istediği yerde rahatlıkla kullanabilmeli, ihtiyacı olduğu mekana gönül rahatlığı ile seçtiği mobilyayı yerleştirebilmelidir. Endüstriyel tasarım alanındaki tasarımcıların en çok önem verdikleri kriterler ise sırasıyla %39,1 ile ürünün kullanma amacına uygun tasarlanması, %27,2 oranı ile ürünün kullanım ömrü ve dayanıklılığı (İL2) ve %12,7 oranı ile ürünün bakım ve temizliğinin kolay olmasıdır. Tasarım değerlendirme ölçütlerinde en az önem verilen kriterler incelendiğinde disiplinlerarası farklılıklar olduğu görülmektedir. Buna göre; iç mimarlık alanı tasarımcıları %3,7 ile birden fazla işleve uygun olan (İL6), endüstriyel tasarım alanı tasarımcıları %5,2 ile mekan ve yere özgün plan yapmayı ve mühendislik alanı tasarımcıları ise %4,6 ile bakım ve temizliği kolay ürün tasarlama kriterlerine diğer kriterlere göre daha az yoğunlaşmaktadırlar. İşlevsel altında yer alan tüm kriterlerin karşılaştırmalı matris tablosu incelendiğinde tutarlılık oranı 0.10’un altında olduğu için ikili karşılaştırma matrisi tutarlıdır.

Tablo.9: Estetik kriterine göre alt kriterlere disiplinlerarası yaklaşım

	İç Mimarlık Alanı	Endüstriyel Tasarım Alanı	Ağaç İşleri Mühendisliği Alanı
EK1	%50,6	%32,3	%33,9
EK2	%13,4	%26	%28,4
EK3	%4,8	%13,8	%5,5
EK4	%11,6	%18,2	%8,0
EK5	%19,6	%9,7	%24,2
TOPLAM	100	100	100

Estetik ölçütlere göre alt kriterler incelendiğinde, Tablo.9’da verilere göre her üç tasarım alanında da tasarımın değerlendirilmesinde form/biçim kararları ile ilişkisi (EK1) kriterine çok daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. İç mimarlar %50,6, endüstriyel tasarımcılar %32,3 ve ağaç işleri mühendisleri ise %33,9 oranında diğer kriterlere göre form/biçim kararlarını daha çok dikkate almaktadırlar. Kullanıcı algısında diğer estetik kararlar ile birlikte algılanan form/biçim baskın bir ölçüt olarak görülmektedir. Çünkü

özellikle biçim ve form ilişkisi kullanıcı açısından ergonomik sonuçları ortaya çıkarmakta, ve bu sonuçlar daha çok kullanıcının süreç içerisindeki deneyiminin karşılığıdır. İç mimar (%4,8) ve mühendislik (%5,5) alanında yer alan tasarımcıların estetik anlamda en az yoğunlaştıkları alt bileşen dokudur (EK3). Endüstriyel tasarımcıların estetik olarak en az önem verdikleri ve tasarımlarında daha az yer verdikleri kriter ise %9,7 oranı ile oran/ölçüdür (EK5). Estetik alt kriterlerindeki matrislerin tutarlılık oranı 0.10'un altında bulunmuş, karşılaştırmanın tutarlı olduğu görülmüştür

Tablo.10: Kavramsal kriterine göre alt kriterlere disiplinlerarası yaklaşım

	İç Mimarlık Alanı	Endüstriyel Tasarım Alanı	Ağaç İşleri Mühendisliği Alanı
KL1	%15,1	%7,5	%3,1
KL2	%21,8	%12,6	%4,5
KL3	%4,9	%42,7	%34
KL4	%7,3	%21,4	%9,9
KL5	%38,2	%7,2	%5,3
KL6	%12,7	%8,6	%43,2
TOPLAM	100	100	100

Tablo.10'da mobilya tasarım sürecinde ele alınan kavramsal kriterlerde karar vericilerin uzmanlıklarına göre ortak grup kararı görülmektedir. Kavramsal alt kriterler özelinde üç disiplinin de önem derecelerinde önemli farklılık bulunmaktadır. Buna göre iç mimarlık alanındaki tasarımcıların kavramsal olarak en fazla dikkat ettikleri alt kriter %38,2 oranı ile belirli bir sanat ve tasarım üslubunu yansıtmaktır (KL5). Tasarımcının ele aldığı ilk çıkış noktası ya da kavramsal verisi herhangi bir sanat/tasarım üslubu da olabilir. Bu bağlamda tasarımcı aldığı ilkesel kararlar neticesinde bir tasarım ürünün sadece teknik ya da işlevsel bir ürün olarak değerlendirilmesini istemeyebilir. Vereceği kararlarda bugünün beklentilerinin ötesinde gelecekte öngördüğü değişen talepleri karşılamak isteyebilir. Bu nedenle tasarımcının, gelecekte olacakları önceden öngörme ya da bugünü farklı bakış açısı ile değerlendirme yetkinliğine sahip olması beklenir. İç mimarlık alanındaki tasarımcıların en az üzerinde durdukları, tasarım süreçlerinde en az yer verdikleri alt kriter ise %4,9 oranı ile kullanıcının yaşam biçiminden (KL3) gelen verilerden oluşmaktadır. Tam tersi olarak endüstriyel tasarımcıların mobilya tasarım sürecinde en fazla yararlandıkları veriler %42,7 ile kullanıcının yaşam biçiminden (KL3) kaynaklı bilgilerdir. Bu fark iki tasarım disiplinin ilgilendikleri ölçekle ilgi olduğu düşünülmektedir. İç mimarlık mesleği odağında mekan-insan ilişkisi yer alırken, endüstriyel tasarımcı daha çok kullanıcıya odaklanan ve daha yoğun büyük ölçekli çalışan meslek alanlarıdır. Bu nedenle endüstriyel tasarımcılar tasarım sürecindeki en önemli girdileri arasında kullanıcıya ait bilgiler bulunmaktadır. Kullanıcı algısı açısından ya

da tercih nedenlerindeki en etkili veri, tasarımcının ürün taslak halindeyken aldığı soyut ve somut kararları içerir. Kullanıcının yaşam tarzını yansıtmayı ve onunla duygusal bağ kurması kriteri kullanıcının beklediği kavramsal değerlendirme olabileceği gibi; tasarımcının ele aldığı ilk çıkış noktası ya da ana temasını içerebilir. Yine aynı şekilde, iç mimarlık alanının tam tersi olarak endüstriyel tasarımcıların mobilya tasarım sürecinde en az kullandıkları alt ölçütler %7,2 oranı ile sanat ve tasarım üsluplarına yönelik (KL5) bilgilerden oluşmaktadır.

Mühendislik alanındaki mobilya tasarımcıları, ürünü tasarlarken girdi olarak en çok kullandıkları (%43,2) kavramsal bilgiler sürdürülebilirlik ilkesinden (KL6) kaynaklanmaktadır. Ağaç işleri mühendisliği alanında tasarım faaliyeti gerçekleştiren uzmanlar açısından üründe yer alan bütün malzemelerin geri dönüştürülebilmesi olması, doğaya bıraktığı zararının en aza indirilmesi veya ürünlerdeki malzemelerin yeniden kullanılabilmesi önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Mühendislerin tasarım sürecinde en az (%3,1) odakları kavramsal bilgiler ise günümüz çağdaş üslupları veya yaklaşımlarının (KL1) getirdiği verilerdir. Tutarlılık oranı 0.10'ın altında olduğu için karşılaştırmalı matris tutarlıdır diyebiliriz.

4. SONUÇ

Yapılan bu çalışma, mobilya tasarım sürecinde yer alan kriter ve alt kriterleri önem dereceleri açısından uzmanların bakış açısıyla farklılıkları göstermeye çalışmıştır. Kriter ve alt kriterlerin göreceli olarak önem sıralamaları AHP yöntemi ile analiz edilmiş, SüperDesicions programı ile hesaplanmış ve görselleştirilmiştir. Mobilya sektöründeki kullanıcı odaklı verilerin yoğunluğuna karşın, tasarımcı odaklı kullanılan kriterlerin belirlendiği ve bu kriterlerin analiz edildiği bir çalışmanın literatürde çok az olduğu görülmektedir. Bu durum çalışmadaki yöntemin ana nedenini oluşturmaktadır. Varol (2023)'ün yaptığı çalışmada mobilya tasarım sürecinde yer alması gereken kriter ve alt kriterler belirlenmiş, önem dereceleri ve sıralamaları AHP yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Ancak yapılan çalışmada uzmanların görüşleri toplamda tek bir grup kararına dönüştürülmüştür. Çalışmadan yola çıkılarak hazırlanan bu araştırmada ise uzmanlık alanları kendi içinde değerlendirilmiş, her uzmanlık alanının kendi içindeki görüşleri o uzmanlığın içinde tek bir grup kararına dönüştürülmüştür. Bu şekilde kriter ve alt kriterlerin önem dereceleri disiplinlerarası yaklaşımlarla analiz edilmiş, farklılıklar ortaya çıkarılmıştır.

Temel kriterler bağlamında bakıldığında işlevsellik ile ilgili veriler, tasarım sürecinde iç mimar ve endüstriyel tasarımcının en fazla kullandığı bilgilerdir. Ağaç işleri mühendisleri ise tasarım sürecindeki teknik kriterlere daha fazla odaklanmaktadır. Mobilya ürününde mimarlık ve tasarım alanındaki disiplinler işlevselliğe, mühendislik alanındaki disiplin ise

teknığe daha çok önem vermektedir. Her iki temel kriter de somut verilerle doğrudan algılanabilen alt kriterleri içerir. Bu kriterlerde her üç uzmanlık alanındaki tasarımcıların da mobilya tasarım sürecinde kişisel deneyimi ve subjektif kararlarının etkisinin az olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar uzmanlık alanındaki tasarımcıların bu kriterler aracılığıyla kişisel etkisinin az olduğunu düşünülse de bu iki temel kriterin mobilya-tasarımcı-kullanıcı iletişimini en hızlı sağlayan ölçütlerden biri olduğu düşünülmektedir. Çünkü mobilya tasarımındaki teknik ve özellikle de işlev özellikleri, kullanıcının ürün ile fiziksel temas kurmadan bile anlayabileceği, yorumlayabileceği kriterler olarak bilinmektedir. Mühendislik alanındaki tasarımcıların yeni ürün sürecinde daha çok araştırma-geliştirme faaliyetlerinde yer aldığı söylenebilir. Özellikle de imalat detayları, malzeme ve strüktür uyumu, dayanıklılığı gibi daha büyük ölçekli sorunlara odaklanmasından dolayı mühendisler tasarım sürecinde daha çok teknik kriterlere ağırlık vermektedir.

Alt kriterleri değerlendirdiğimizde, özellikle iç mimarlık ile ağaç işleri mühendisliği alanındaki uzmanların tasarım sürecindeki önem derecelerine benzer yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Kavramsal alt kriterleri hariç olmak üzere diğer üç kriterdeki alt kriterlerde iç mimar ve ağaç işleri mühendisi uzmanlarının en fazla önem verdikleri ölçütlerin benzer olduğu görülmektedir. Buna göre, işlevsel kriteri altındaki mekan ve yere özgün planlama, estetik kriteri altında yer alan form-biçim özellikleri ile tekniğin içindeki ürün ile malzemenin sağlık ve güvenlik standartlarına uygunluğu alt kriterleri her iki alandaki uzmanların en fazla önem verdikleri ölçütler olduğu değerlendirilmektedir. Yine benzer şekilde her iki alan uzmanlarının en az önem verdikleri kriterlere bakıldığında, servis ve nakliye hizmetine göre planlama (TK7) ile doku (Ek3) kriterleri en az önem verdikleri ortak kriterlerdir.

Araştırma sürecinde kullanılan AHP yönteminden elde edilen sonuçlar mobilya sektörü üzerinden değerlendirilmektedir. Diğer sektörlerdeki değerlendirme ölçütleri sektör veya alanın kendi iç dinamiklerine göre değişebilmektedir. Benzer şekilde mobilya endüstrisi de kendi içinde ofis, ev, mutfak mobilyaları gibi alanlara ayrılmakta, bu alanların da kendi içindeki tasarım ve üretim dinamikleri değişebilmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar da bu sınıflandırmaların kendi içindeki dinamiklerini ölçebilir, önem dereceleri ve ağırlıkları belirleyebilir.

BİLGİ

Bu çalışmada Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan (2023.02.55 karar no ve 2300015918 başvuru dosya numarası) ve kişilerden gerekli izinler alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, İ. (1998). Mobilya Tercihinde Tüketici Davranışlarının Cinsiyet Açısından Araştırılması (Trabzon İli Merkez İlçe Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı.
- Andaç, T. (2008). Kayseri İli Mobilya Tüketici Tercihleri Üzerinde Bir Arastırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı.
- Anderson, D.R., Sweeney, D., J., Williams, T., A. (2008). Quantitative Methods for Business. South-Western, Cengage Learning (11th Edition).
- Arpacı, F. (2014). Ankara'da Yaşayan Tüketicilerin Mobilya Satın Alma, Kullanım Davranışları ve Mobilya Satın Almaya İlişkin Sorunları. Uluslararası Hakemli Pazarlama Ve Pazar Araştırmaları Dergisi, 2(1).
- Atılğan, A., Ulusoy, H., Kahraman, N., Peker, H. (2018). Tüketicilerin Mobilya Stillerine İlişkin Tercihleri ve Seçiminde Etkili Olan Faktörler. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 20(2), 232-238.
- Burdurlu, E., İlçe, A. Ç., Ciritçioğlu, H. H. (2004). Mobilya Ürün Özellikleri ile İlgili Tüketicilerin Tercih Öncelikleri, H. Ü. Sosyolojik Araştırmalar e-Dergisi.
- Çabuk, Y., Karayılmazlar, S., Türedi, H. (2012). Mobilya Tercihinde Tüketici Davranışlarının Demografik Faktörler Bakımından İncelenmesi (Zonguldak İli Örneği). Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 14(21), 1-10.
- Dağdeviren, M., Eraslan, E., Kurt, M. (2004). Çalışanların Toplam İş Yükü Seviyelerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Model ve Uygulaması. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 20(4), 518-519.
- Erdinler, E.S., Koç, K., (2015). Mobilyada Tüketici Tercihleri Ve Tasarım Beklentileri. 3. Ulusal Mobilya Kongresi (UMK-2015), 10-12 Nisan, Konya.
- Göktaş, O. (2003). Mobilya Kullanıcılarının Karşılaştıkları Problemlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Pazarlama Dünyası Dergisi, 2.
- Jost, M., Kaputa, V., Nosálová, M., Pirc Barčič, A., Perič, I., Oblak, L. (2020). Changes in Customer Preferences For Furniture in Slovenia. Drvna Industrija, 71(2), 149-156.
- Kalınkara, V., (2008). Tasarım ve Dekarasyon. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Khosro, S. K., Shalbafan, A., Thoemen, H. (2020). Consumer Behavior Assessment Regarding Lightweight Furniture as an Environmentally-Friendly Product. European Journal of Wood and Wood Products, 78(4), 192-201.
- Kuruüzüm, A., Atsan, N. (2001). Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alanındaki Uygulamaları. Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1, 83-105.
- Oblak, L., Glavonjić, B., Pirc Barčič, A., Bizjak Govedič, T., Grošelj, P. (2020). Preferences of Different Target Groups of Consumers in Case of Furniture Purchase.

Drvna Industrija, 71(1), 79-87.

- Öztürk, E. (2006). Tüketicilerin Satın Alma Davranışında Kalite Belgelerinin Yeri ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Saaty, T., L. (1980). The Analytic Hierarchy Process. McGraw-Hill International Book Company, USA.
- Saaty, T., L. (1990) Physics as a Decision Theory. European Journal of Operational Research, 48(1), 98-104.
- Saaty, T., L., Özdemir, M., S. (2003). Why The Magic Number Seven Plus or Minus Two. Mathematical and Computer Modelling, 38 (3-4), 233-244.
- Tütüncü, D. (2011) Mobilya Tasarımında Kullanıcı Algısı Açısından Temel Kriterlerin Önceliklerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi
- Ülger, Y., Tosunoğlu, N. (2020). Eczacıların Satın Alma Kararına Etki Eden Faktörlerin AHP ile Sıralanması: Ankara İlinde Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(3), 2702-2720.
- Varol, A. (2023).). Determining and Ordering the Basic Evaluation Criteria in the Furniture Design Process. ICONARP International Journal of Architecture and Planning, 11(1), 519-537. DOI: 10.15320/ICONARP.2023.252.
- Varol, A. ve Balaban Varol, E. (2020). İç Mimarlık Alanında Yapılmış Doktora / Sannatta Yeterlik Tez Araştırmaları Üzerine Bir Tarama Çalışması. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 10(1), 1-15. DOI NO: 10.7456/11001100/001

Bölüm 14

CASE STUDY HOUSE PROGRAM KAPSAMINDA TASARLANAN KONUTLARIN İÇ MEKANLARI ÜZERİNE BİR OKUMA

Eda Balaban VAROL¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, İç Mimarlık Bölümü. ORCID: 0000-0002-5040-9352.

1. Giriş

19. Yüzyılın sonu ile birlikte yaşanan teknolojik, siyasi ve ekonomik değişimler, birey ve toplumların yaşamını etkileyen modernizm akımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu akım, bulunulan çağa ait olarak çağdaş ve yeni olanın izinin sürüldüğü bir kuramsal çerçeveye dayanmaktadır. Bu bağlamda bu akımın insan deneyimi ile ilişkisini tarifleyen modernite kavramı, “şimdiye geçmişten farklı kılan ve ona geleceğe doğru giden yolu işaret eden özgün niteliği veren şey” olarak tanımlanmaktadır (Heynen, 2011: 22). Bu özgünlük arayışı dönem içinde tasarlanan yapıları da etkilemiş; bu arayış modern mimarlığın problemlerinden biri olmuştur. İnsanın yaşamı boyunca çoğunlukla içinde bulunduğu mekan olan konutların tasarımı, modern mekan söylemiyle kapsamında tartışılmış; bu sayede modern konut olarak nitelendirilen birçok konut örneği tasarlanmıştır. 20. Yüzyılın başlarında Le Corbusier’in “içinde yaşamak için bir makina” (Corbusier, 2007) olarak tanımladığı modern konutun tam olarak ne olduğu bu örneklerde somutlaştırılmıştır. “Yirminci yüzyılın ilk yarısı modern mimarlığın standartlaştırma, esneklik, çeşitlilik gibi modernleşmenin ilkeleriyle, evi, daha doğrusu modern konutu inşa etme çalışmalarına sahne olur” (Talu, 2012). Bu kapsamda konut üzerine yapılan çalışmalardan biri, birçok konut örneğinin tasarlanmasına ve inşa edilmesine olanak tanıyan “Case Study House Programı”dır.

Case Study Houses konut programı, Arts & Architecture dergisinin sponsorluğunda 1945 ile 1960 yılları arası çoğunlukla Los Angeles’ta inşa edilen ve Richard Neutra, Raphael Soriano, Craig Ellwood, Charles ve Ray Eames, Pierre Koenig, Eero Saarinen gibi dönemin ünlü tasarımcılarının tasarladığı konutlardan oluşmaktadır. Bu projenin üretilmesiyle Arts & Architecture dergisi 2.Dünya Savaşı sonrası uygun fiyatlı, yeni malzeme ve tekniklerin kullanıldığı, kolayca çoğaltılabilir bir konut tasarımı yapmayı öngörmektedir (Kudler & Chiland, 2020). Çünkü projenin yer aldığı Los Angeles 20. Yüzyılın ortasında savaş sonrası dünyanın en hızlı büyüyen metropolü olmuş ve buna bağlı olarak, nüfus hızla büyümüş, konut ihtiyacı oluşmuştur. Dönem içinde uygun fiyatlı, kopyalanabilir evler bu ihtiyaca yönelik bir çözüm olarak görülmüştür. Case Study konut programı bu zemin üzerinde ortaya çıkmış; dönemin en iyi sanat ve tasarım eserlerini sergilemeye adanmış Art & Architecture Dergisi bu programı hayata geçirmiştir. Bu program konutun seri üretimiyle ilgili olarak deneysel bir çalışmadır. Bu çalışma, “ev” kelimesinin tanımını genişleterek Los Angeles’taki savaş sonrası konut krizini çözmek için modern yöntemler kullanmaya odaklanmak” amacını taşımaktadır (Phinney, 2020). Bu amaç kapsamında program, iyi konut olan mimar ve üreticiler ile birlikte, konut üzerinde yaratıcı düşünceye yön veren samimi bir girişim olarak özetlenmektedir (Art & Architecture, 1945 Ocak). Programda konutların sağlam olması, kolayca kopyalanabilir ve başka bir projede uyarlanabilmesi,

farklı koşul ve ihtiyaçlara çözüm olabilmesi aranan temel kriterler olmuştur.

“Ev... çağımızın ruhu ile düşünülecek... modern dünyada insan yaşamının ifadesine en uygun şekilde tasarlanacak” (Entenza’dan aktaran Phinney, 2020) manifestosu ile başlayan case study house programı, modern konutun iyi örneklerinin tasarlanmasında öncü olmuştur. Bu nedenle yapılan bu çalışmada “case study house” programı aracılığıyla modern konut üzerinde durulmakta; bu program kapsamında inşa edilen ilk konut örneklerinin özellikleri değerlendirilmektedir. Çalışmanın temel amacı, “case study house” programının ilk konut örnekleri üzerinden dönemin mekan yaklaşımını araştırmak; özellikle iç mekan bağlamında örnekleri tartışmaya açmaktır. Bu amaçla seçilen çalışmanın örnekleme programın birinci döneminde 1945-1950 yılları inşa edilen konutlardan oluşmaktadır.

1.2. “Case Study House” Programı

Case study konut programının başlangıcı, Amerika’nın siyasi ve ekonomik olarak zorluk çektiği bir döneme denk gelmektedir. Bu dönemde mimarlık da durma noktasına gelmiş; potansiyel müşteri artmıştır. Bu durumdan dolayı böyle bir konut programı, dönem içinde eve ihtiyacı olan aileler için büyük bir adımdır. Bu ihtiyaç çerçevesinde Art & Architecture Dergisinin editörü John Entenza da Case Study konut projesini duyurarak derginin kendisinin bu konut tasarımında müşteri olduğunu belirtmiştir (McCoy, 1962). Art & Architecture Dergisi “Case Study” evlerine yönelik başlattığı programı, 1945 Yılı Ocak sayısında bir metin ile duyurmuştur. Bu duyuruda savaş sonrası konut sorununa pratik ve geliştirilebilir bir bakış açısı bulabilmek için, “The Case Study House Program” adını verdikleri bir projeyi başlattıkları belirtilmektedir. Duyurunun devamında, bu konutların Güney Kaliforniya’da yer alacağı; ulusal anlamda tanınan 8 mimarın bu konut projelerini gerçekleştireceği; bu konutlarda Amerikalı bir aile için iyi yaşam koşullarını oluşturan her imkanın olacağı aktarılmaktadır. Bu kapsamda seçilen mimarların ‘çağdaş konuta’ ulaşabilmesi için tasarım ve yapım sürecindeki kararlarında özgür olabileceğine dikkat çekilmiştir. Konutlarda yeni malzeme ve tekniklerin kullanılması büyük önem taşımakta, mimarların bu konudaki seçimlerinde en uygun kararı verebileceği üzerinde durulmuştur. Bu konutların tasarımları, kullanıcı olan birey ve ailelerin ihtiyaçlarının analizi ile başlayacağı ve dönem içindeki fiyat değişimleri göz önüne alınarak en yakın bütçe saptanmasının önemli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca konutların iç mekanlarının da mimar, tasarımcı ve mobilya imalatçısı arasında yapılan bir anlaşma ile tasarlanacaktır. Tasarlanan konutlardaki en önemli ölçüt, kopyalanabilir olmaları ve bireysel performans olarak tasarlanmış olmamalarıdır.

Case study konutlarının tasarlanması için editör Entenza tasarımcıları bizzat bu programa davet etti. İlk davet edilenler J. R. Davidson, Sumner Spaulding, Richard Neutra, Eero Saarinen, William Wurster, Charles Eames,

John Rex, Ralph Rapson, Whitney Smith ve Thornton Abell'di (Phinney, 2020). Bu program ilan edildiği Ocak 1945 tarihinde, savaşın bitmesine 9 ay bulunmaktaydı ve mimarların temini emin olamadıkları malzemelerle bir konut tasarımları bekleniyordu (McCoy, 1962: 8). Ancak bu zor koşullar altında, “tek aileli ev, büyük buhran ve ardından ülkenin İkinci Dünya Savaşı için seferber edilmesinden sağ kurtulan Amerikalıların umutları ve özlemleri için bir odak noktası haline gelmiştir” (Fisher, 2009: 403). Bu nedenle böyle bir ortamda konut tasarımı sosyal bir sorumluluktur. ABD’de de “30’lu yıllarda olgunlaşan mimarlar kendilerini mimarinin sosyal bir sanat olduğu idealine adanmışlardır” (McCoy, 1975: 56). Bu adanmanın temeli dönem içi ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik sıkıntılara dayanmaktadır. Case study programında yer alan mimarlar da böyle bir ekolden gelmekte ve kendilerini bu programın sosyal amaçlarına odaklamışlardır. Bu nedenle yaşanan savaşın ve yarattığı sonuçların, mimarların böyle bir program çerçevesinde örgütlenmesine de aracı olduğu söylenebilir. Benzer bir yaklaşımla, Fisher’e (2009: 403) göre savaş koşulları projenin inşa ve malzeme temin sürecini olumsuz yönde etkilemiş olsa da, bu projenin başlaması ve başarısı bu savaş sayesinde gerçekleşmiştir. Dönemin koşulları nedeniyle konut ihtiyacına çözüm arayan programın temel stratejisi, savaşta kullanılan endüstriyel teknolojileri düşük maliyetli prefabrikasyon ev üretiminde kullanmaktır. Çünkü savaş prefabrikasyonda kullanılabilecek yeni uzmanlık alanlarının yaratılmasını sağlamıştır.

Dönem içinde konut üzerinde geliştirilen tartışmalara bir çözüm bulabilmek için başlayan bu program, yetenekli mimarlara konut tasarımı ve konut ile birlikte mobilya, iç mekan malzemeleri, lamba, tekstil ürünleri ve hatta konut içinde kullanılan her nesnenin tasarımı için bir forum sağlıyordu (McCoy, 1975: 54). “John Entenza’nın liderliğindeki program, Güney Kaliforniya’daki modern yaşam idealini tanımlayacak ve ‘ortalama’ aile için son derece sofistike, ancak uygun fiyatlı, prototip modern evler sunacaktı” (Fisher, 2009: 405). Bu nedenle program için ilk olarak Santa Monica Kanyonu’nun üzerinde yer alan ve okyanusa bakan beş dönümlük bir arazi satın alındı. Sonrasında programın kapsamı ve konut sayısı artınca Los Angeles’in farklı bölgelerine yayıldı (McCoy, 1975: 54). Çalışma kapsamında toplam 36 konut ve apartman tasarlandı. Ancak bu konutların yaklaşık 20 tanesi günümüzde varlığını sürdürmektedir. Önemli bir bölümü hala konut olarak kullanılmaktadır (Kudler & Chiland, 2020). Program kapsamında tasarlanan birçok konut üretilmemiş olsa da, proje dönemin en önemli konut mimarisi örneklerinden bazılarını üretmeyi başarmıştır. McCoy (1962), case study programının bu geniş içeriğini kronolojik olarak 3 süreçte özetlemektedir. Programın ilk 5 yıllık süreci Ocak 1945’te yayınlanan dergideki duyuruyla başlayıp, Aralık 1949’da Eames evi ve Eames ile Saarinen evinin tamamlanması ile sona ermiştir. İlk dönemde 1950 yılı itibari ile on üç konutun inşası

tamamlanmış ve bu dönemden sonra yılda bir konut şeklinde program devam etmiştir. Bu birinci dönemin ardından 1950 ile 1960 yılları arası programın ikinci dönemi olarak sınıflandırılmıştır. İkinci dönemde inşa edilen yapılarda çelik strüktür kullanılmıştır. Üçüncü dönem ise 1960 senesinden sonra olarak tariflenmiş; programın son örneklerini kapsamıştır.

Program “tasarla, yayımla, inşa et” projesi olarak başlamış; inşaat tamamlandığında yapılar altı ile sekiz hafta boyunca halkın ziyaretine açık olmasına karar verilmiştir. Bu ziyaret hem tasarımın başarısını ölçmede pratik bir yol olmuş hem de tanıtım sağladığı için mobilya ve inşaat malzemeleri bağışı almanın bir yöntemi olarak belirlenmiştir (Phinney, 2020). McCoy’a (1962) göre, ilk üç yılda altı konut inşa edilmiş, 350.000 üzerinde kişi ziyaret etmiştir. Amacı iyi konut üretimi olan programın bu başarısı, Entenza’nın iyi tasarımcı ve iyi imalatçıları bir araya getiren; konut konusunda yaratıcı düşünmeye yön veren samimi girişimi olarak özetlenebilir. Ayrıca bu program, tasarımcı ve izleyici arasında bir diyalog oluşmasına zemin hazırlamış; toplumun mimariyi anlamasına ve mimarları tanımasına aracı olmuştur. Phinney de (2020) bu başarıyı editör Entenza’ya bağlamakta; onun bir mimar olmasa da mimari üslup olarak modernizmi savunan bir vizyoner olduğuna dikkat çekmektedir. “Mimarlık okumamış olmasına rağmen özellikle modern akıma dair geniş bir bilgi edinmiş ve biçime karşı yoğun bir farkındalık geliştirmiştir” (McCoy, 1975: 57). Ayrıca Entenza baskılanmış konut ihtiyacının da farkındadır. Sosyal, ekonomik ve teknolojik değişimler nedeniyle savaş sonrası inşa edilecek evin, savaş öncesindeki evlerden farklı olacağı ve farklı şekilde üretileceği düşüncesine sahiptir (Fisher, 2009). Bu bağlamda bu programda üretilen konutların başarısı, bu programı organize eden ve bu programda bulunan tüm paydaşların başarısı olduğu söylenebilir. Bu programda üretilen her konut bireysel yorumlanacak bir eser değil; müşterek girişimin bir çıktısıdır.

2. Yöntem

Case study house programı kapsamında üretilen konutların araştırıldığı bu çalışmada, bir nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. “Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir” (Sak, Şahin Sak, Öneren Şendil ve Nas, 2021). Bu yöntemle yapılan bu çalışma da konu ile ilgili literatür taranarak, ulaşılan yazılı ve görsel dokümanlar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede örneklerin mekan organizasyonları, konutların planları üzerinden analiz edilmiştir.

Case Study House programı kapsamında tasarlanan ve inşa edilen konut sayısı dikkate alınarak, çalışmanın örnekleme ölçüt örnekleme metodu ile sınırlandırılmıştır. Ölçüt örnekleme belirli kriterleri karşılayan kişi, nesne, durum ya da olayların seçilerek araştırılmasına imkan tanıyan örnekleme

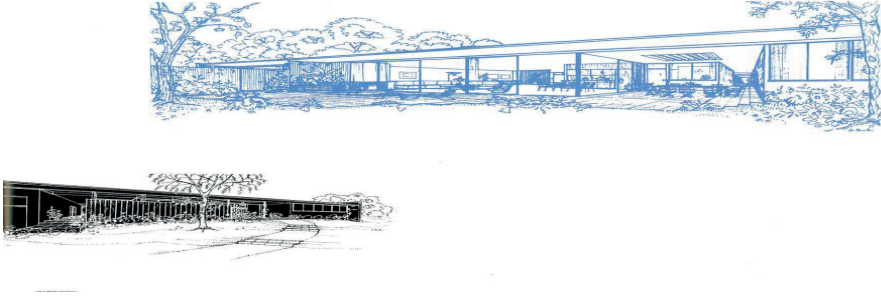
yöntemidir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Bu örneklem metodu ile çalışma içinde belirlenen konutların ölçütleri, case study konut programının ilk 5 yılı içinde 1945-1950 yılları arası inşa edilmiş olması ve özgün özelliklere sahip olduğu için “National Register of Historic Places” (ABD Ulusal Tarihi Yapılar Listesi) kapsamında korunmak için kayıt altına alınmış olması olarak belirlenmiştir. Ölçütleri taşıyan konutların tespiti için yapılan araştırmada 1, 9, 10, 16, 18, 20, 21, 22, 23 ve 28 numaralı toplam 10 tasarımın 2013 yılında; Eames Evi olarak adlandırılan 8 numaralı konutun ise 2006 yılında “National Register of Historic Places” (ABD Ulusal Tarihi Yapılar Listesi) kapsamında koruma altına alındığı görülmüştür. Ancak bu 11 konutun sadece 6’sının 1945-1950 yılları inşa edildiği saptanmış. Bu nedenle araştırmanın örnekleminde yer alan konutlar; 1, 8, 9, 10, 18 ve 20 numaralı örnekler olarak seçilmiş; okunabilir bir plana ulaşamadığı için 18 numaralı konut değerlendirmenin dışında tutulmuştur.

3. Bulgular

Çalışma kapsamında J. R. Davidson tarafından tasarlanan 1 numaralı konut, Charles ve Ray Eames tarafından tasarlanan 8 numaralı konut, Charles Eames ve Eero Saarinen tarafından tasarlanan 9 numaralı konut, Kemper Nomland tarafından tasarlanan 10 numaralı konut ve Richard Neutra tarafından tasarlanan 20 numaralı konut değerlendirilmiştir.

Case Study House No. 1

Case Study House programı kapsamında inşa edilmiş ilk konut 1948 yılında J. R. Davidson tarafından tasarlanmıştır. 1946 yılındaki konut üzerindeki kısıtlamalar nedeniyle, 1 numaralı bu konut minimal bir yaşam alanı olarak planlandı. Konut tasarlanırken yapının çevresindeki doğa ile iletişim sağlanmıştır. Yapıda düşünülen ahşap iskelet, geniş açıklıklara imkan tanımış; yapının çevresindeki ağaçlar iç mekan ile bütünleşmiştir. Konut içinde geniş depolama alanları; ebeveyn ve çocuklar için kendi banyosuna sahip yatak odaları; her yatak odası için bahçe alanı; yaşam alanından çıkılan bir teras tasarlanmıştır. Bu plan şeması başka konutlara kolaylıkla uyarlanabileceği için, Art & Architecture Dergisinin “kopyalanabilirlik” ilkesi için uygun bir öneridir (McCoy, 1962). Ahşap strüktüre sahip tek katlı bu konutta kullanılan malzemeler titizlikle seçilmiştir (Görsel 1). Dış cephede yeni alüminyum kullanılmış; iç mekanda yemek alanının zemininde ahşap, yaşam ve yatak odalarında ise zemin halı ile kaplanmıştır. Isıtma ve aydınlatma da gerekli konfor alanını yaratacak şekilde planlanmıştır (Art & Architecture, 1948 Mayıs).

Görsel 1. Case Study House No. 1 (Smith, 2021).

Konutun esnek ve sade plan şeması, bir ailenin ihtiyacı olan her detayı kapsamaktadır. Şekil 1'de görüldüğü üzere, esnek bir plan şemasına sahip olmasına rağmen, bir antreden konuta girilmekte ve ana mekanlara bu antreden ulaşılmaktadır. Yapının planına bakıldığında mekanların tasarımcı tarafından belirlenen bir ızgaraya göre yerleştirildiği; bu planlamada kapalı hacimler gibi boşlukların da sistemli bir şekilde kurgulandığı görülmektedir. Yaşam ve yemek alanı birlikte düşünülmüş; mutfak bu alandan bağımsız ayrı bir alanda çözülmüştür. Ayrı banyosu olan bir misafir odası ve çamaşır odası planlanmıştır. Uyuma, yaşam, yeme gibi temel işlevlerin birlikte tasarlandığı; garaj ve misafir odasının ise bu ana yapıdan kopararak çözüldüğü ve iki kütle arasının bir iç sokak gibi işlevlendirildiği anlaşılmaktadır. Planda açık mekanların da kapalı alanlar kadar planlanmış olması dikkat çeken bir bulgu olarak görülebilir.

Şekil 1. Case Study House No. 1 (Plana Arts & Architecture dergisinin sayfasından ulaşılmıştır).

Case Study House No. 8

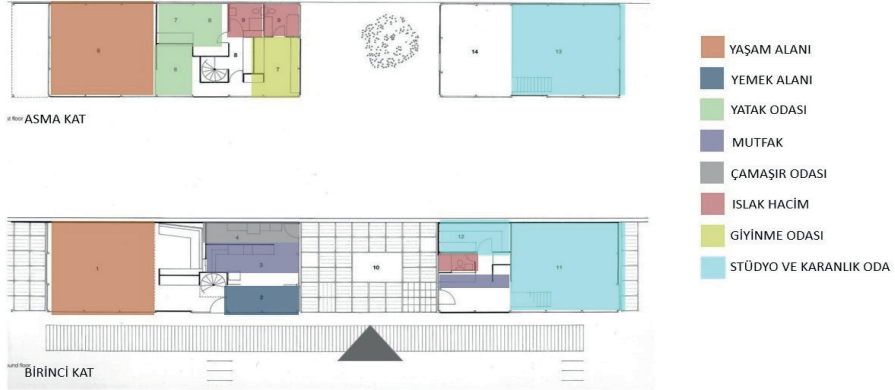
Case study konut programı kapsamında tasarlanan 8 numaralı konut, Charles ve Ray Eames tarafından tasarlanmıştır; 1949 yılında inşası tamamlanmıştır. Kullanıcıları tasarımı yapan Eames çifti olduğu için, konut Eames House olarak da tanınmaktadır. Fisher'e (2009: 408) göre Eames House'un tasarımına case study konut programının başlangıcından kısa bir süre sonra başlanmıştır; ancak tasarım ve inşaa süreci yavaş ilerlemiştir. İlk olarak yapının denizi görecekte şekilde bir köprü gibi sütunlarla yükseltilerek tasarlanması düşünülmüşken; Eames tasarımıda bir değişiklik yapmış ve yapıyı yükseltme fikrinden vazgeçmiştir (McCoy, 1962). Fisher'a (2009: 408) göre bu değişime Eames'in Modern Sanat Müzesi'nde Mies van der Rohe'nin çalışmalarının yer aldığı bir sergiyi ziyaret sonrasında karar verilmiştir. Eames kendi tasarımının Rohe'nin eskizleri ile yakın bir benzerlik taşıdığını düşündüğü için tasarımı revize etmiştir. Yapı prefabrik endüstriyel parçaların bir araya getirilmesiyle inşa edilmiştir (Phinney, 2020); çelik strüktürden tasarlanmıştır (Görsel 2). Yapıda çelik strüktür üzeri alçı ve metal kaplamalar kullanılmıştır (McCoy, 1962). Bu kaplamalarda güneşin hareketi dikkate alınmıştır. Örneğin Fisher'a (2009) göre kaplanmış olan batı duvarı, iki kat boyunca büyük ölçüde tasarlanmış olup, iç mekânı sert batı güneşinden korumaktadır. Görsel 2'de görüldüğü üzere, bu endüstriyel kaplamalara rağmen yapı, çevresindeki ağaçlar ile birlikte bütünleşebilmiştir.

Görsel 2. Case Study House No. 8 (Smith, 2021).

Yapı lineer bir plan şemasına sahiptir. Yapı içinde bir asma kat düşünülmüş; asma kat sayesinde tavanı yüksek bir yaşam alanı oluşması sağlamıştır. Yapı ev ve stüdyo alanından oluşmakta olup, yapının yarısında konut diğer yarısında stüdyo tasarlanmıştır (Şekil 2). Bu iki bölüm, ortada bulunan ufak bir avlu ile bağlanmaktadır. Konut olan bölümün zemin katında yaşam alanı, mutfak,

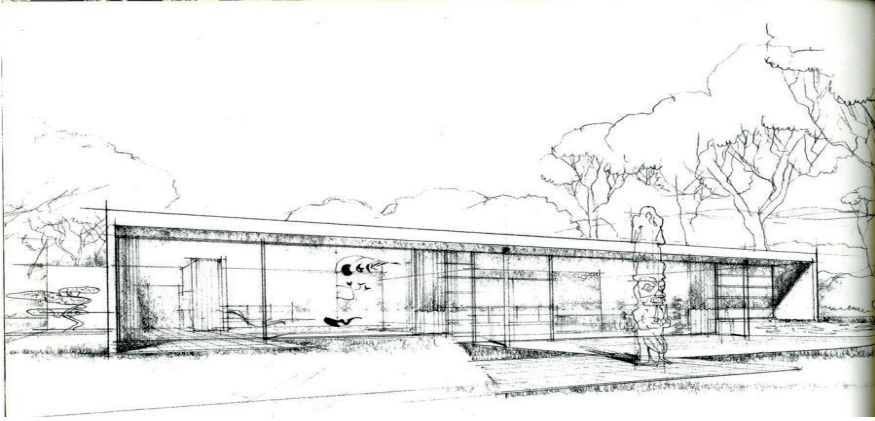
yemek alanı ve çamaşır odası; asma katta ise iki yatak odası, giyinme odası, ıslak hacim ve zemin kattaki alana ek olarak bir yaşam alanı daha planlanmıştır. Stüdyo bölümünü oluşturan bölümün zemin katında ıslak hacim, karanlık oda, stüdyo ve bir mini mutfak yer almakta; bu bölümün asma katında ise stüdyonun devamı bulunmaktadır.

Şekil 2. Case Study House No. 8 (Plan, Url 1).

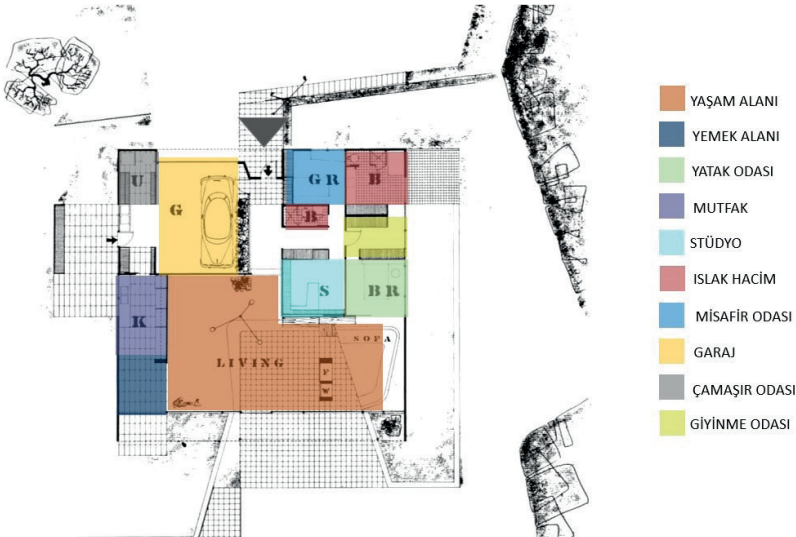
Case Study House No. 9

9 numaralı konut Charles Eames ve Eero Saarinen tarafından Art & Architecture Dergisinin editörü John Entenza için tasarlanmıştır; 1949 yılında inşası tamamlanmıştır. Eames House ile aynı arsaya inşa edilmiştir. Çelik strüktürlü ve tek katlıdır (Görsel 3). Bu yapıda da 8. Yapıya benzer standart endüstriyel malzemeler kullanılmıştır. Konutun çevresindeki doğa ile ilişki kurması istenmiştir. Tasarımdaki asıl amaç basit bir plan şeması ile mümkün olduğu kadar fazla kapalı hacim yaratabilmektir (Art & Architecture, 1950 Temmuz). Çünkü kullanıcı olan Entenza'nın talepleri eğlence için daha geniş bir alan ve evde çalışabileceği bir ofisin olmasına önem verilmiştir. Bu imkanı sağlamak için konutun yaşam alanı, esneklik ilkesine göre tasarlandı. Bu evde düzenlenecek bir parti için genişleyen ya da daralan bir mekan anlamına gelmektedir. Mümkün olduğu ölçüde geniş bir konut tasarlanmıştır (McCoy, 1962). Konut içinde kullanılan mobilyaların konut ile birlikte tasarlanmasına ya da ünlü tasarımcıların mobilyalarından seçilmesine dikkat edilmiştir. Örneğin McCoy'un (1975) aktardığına göre, Entenza için Eames ve Saarinen konut için yeni metal dolaplar tasarlamıştır. Bunun dışında, George Nelson, Hendrik Van Keppel ve Taylor Green gibi tasarımcıların mobilyaları kullanılmıştır (Art & Architecture, 1950 Temmuz).

Görsel 3. Case Study House No. 9 (Smith, 2021).

Yapı kareye yakın bir plan şemasına sahiptir. Şekil 3'deki plana bakıldığında, geniş bir yaşam alanının tasarlanması dikkat çeken bir bulgu olmuştur. Yaşam alanı dışındaki mekanlara optimum alan ayrılmıştır. Yapıda yaşam alanının yanında, mutfak ve mutfak ile birlikte düşünülmüş yemek alanı bulunmaktadır. Ayrıca çalışma alanı, kendi ıslak hacmi olan bir yatak odası, bir giyinme odası, bir misafir odası, çamaşır odası ve ayrı bir ıslak hacim yer almaktadır. Yaşam alanını bölen iki basamaklı bir merdiven ve bir şömine bulunmaktadır (Görsel 4). Bu alanın zemini halı ile kaplanmıştır. Merdivenin tam karşı hizasında sabit olarak tasarlanmış bir koltuk yer almaktadır. McCoy'a (1975: 65) göre bu koltuğun kavisi Saarinen "womb" koltuk tasarımındaki kavisi hatırlatmaktadır.

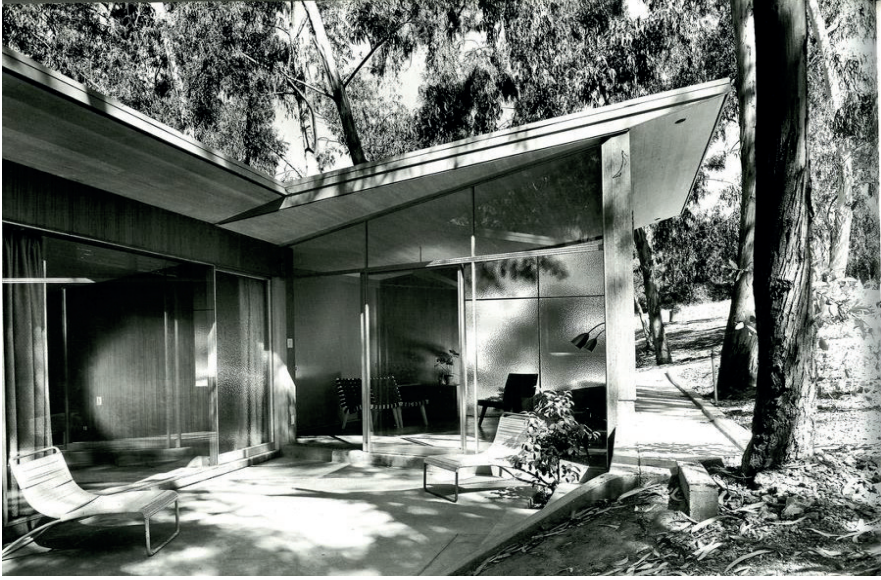
Şekil 3. Case Study House No. 9 (Plana Arts & Architecture dergisinin sayfasından ulaşılmıştır).

Görsel 4. *Case Study House No. 9'un Yaşam Alanı (Smith, 2021).*

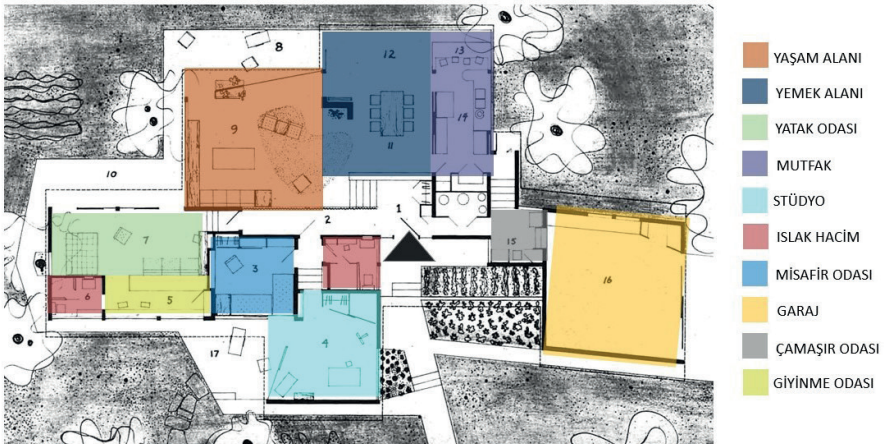
Case Study House No. 10

Kemper Nomland tarafından tasarlanan 10 numaralı konutun inşası 1947 yılında tamamlanmıştır. McCoy (1975: 61), Kemper Nomland 10 numaralı konutunun programa sonradan dahil edildiğini belirtmektedir. Malzeme olarak ahşap iskelet üzerine polywood panel kullanılmıştır (McCoy, 1962). Yapı eğimli bir arazide, arazinin hatlarına uygun bir şekilde tek katlı tasarlanmıştır. Bu eğimli araziden dolayı yapı içindeki mekanlar farklı kotlarda planlanmış, mekanlar arası geçişler merdivenlerle sağlanmıştır. Bu merdivenler mekanlar arası bölümlendirmeyi de kuvvetlendirmiştir. Örneğin misafir odası ve bu odaya ait ıslak hacim bir düşünülerek aynı kotta çözülmüştür. Benzer bir kararın yaşam, yemek ve mutfak alanları içinde geçerli olduğu anlaşılmaktadır. İç ve dışın birleşmesini sağlayabilmek için sürgülü camlar kullanılmıştır (Art & Architecture, 1947 Ekim). “Sürgülü camlar o dönem özel olarak yapılmakta ve “modern” evin bir işareti olarak görülmektedir” (McCoy, 1975: 59) (Görsel 5). Benzer bir kaygıyla, geniş cam açıklıklar bırakılmış, doğa ile iç mekanın iletişimi sağlanmıştır. Aynı zamanda bu karar doğal ışıktan maksimum faydalanmaya imkan tanımış; yapının çevresindeki sık ağaçlar mahremiyeti sağlamıştır.

Görsel 5. Case Study House No. 10 (Smith, 2021).

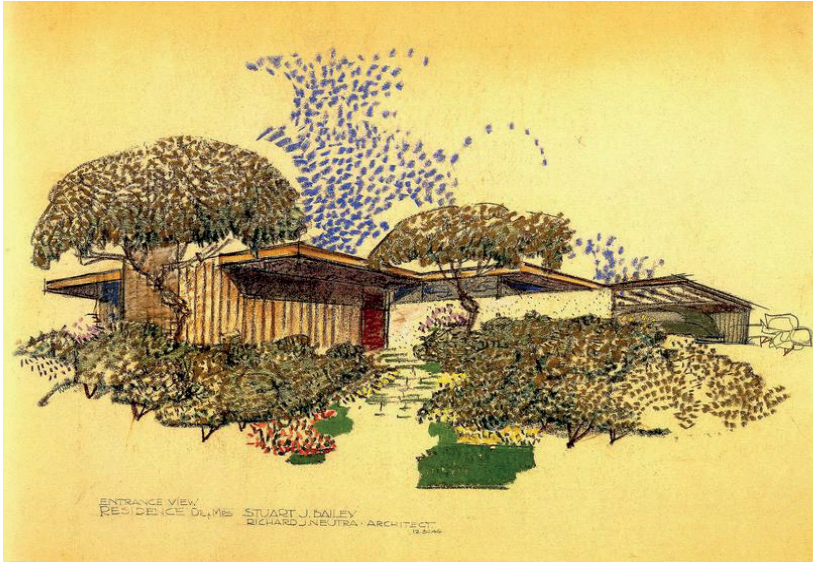
Yatak ekseninde uzanan planlanan dolaşım eksenini, datum ilkesi gibi düşünülmüş ve bütün mekanları kendine bağlamıştır. Bu eksenin üst bölümünde yemek alanı ve yaşam alanı bir arada çözülmüş; iki alanın ortasında yer alan şömine ile mekanlar arası ayrım sağlanmıştır. Yaşam ve yemek alanı ile koridor yarı saydam oluklu cam bölücü ile ayrılmıştır. Dolaşım ekseninin bir ucunda garaj ve çamaşır odası yer alırken, diğer ucuna giyinme odası ve ıslak hacmi olan bir yatak odası tasarlanmıştır. Şekil 4'deki plana göre, dolaşım ekseninin altında bir çalışma odası, bir misafir odası ve bir ıslak hacim planlanmıştır. Mekanda yer alan mobilyalar, dönemin modern ürünlerinden seçilmiştir.

Şekil 4. Case Study House No. 10 (Plana Arts & Architecture dergisinin sayfasından ulaşılmıştır).

Case Study House No. 20

Case study konut programı kapsamında tasarlanan 20 numaralı konut, Richard Neutra tarafından tasarlanmış; 1948 yılında inşası tamamlanmıştır. Yapı ahşap strüktüre sahiptir. Kaliforniya çamı- Sekoya ağacı ve alçı kullanılan tek katlı yapının planı L şeklindedir (Görsel 6). Neutra yapıda tasarladığı kat planları ile birlikte yeni yaşam kalıpları da oluşturmaktadır. İç mekanların minimal çözümlerle optimum alanda çözüldüğü anlaşılmaktadır. Bu nedenle, yapıya kullanıcının ihtiyaçları çerçevesinde 1958 yılında ek ikinci bir yapı tasarlanmıştır. Yapıda dönemin özelliklerinden biri olan geniş cam açıklıklar kullanılmış; mekanların dışarıdaki bahçe ile iletişimi sağlanmıştır (McCoy, 1962). Bu yapıda Neutra “sıhhi tesisat ve ısıtma için evin merkezine yerleştirilen mekanik çekirdek” planlamış; gerekli konfor koşullarını kullanıcıya sunmuştur (McCoy, 1975: 59). Yapı içinde yatak odalarında huş, mutfakta ceviz, yemek alanında maun gibi mekanlara yönelik çok çeşitli ahşap kaplamalar kullanılmıştır. Mekan içinde depolama sağlayan dolaplar da mekan ile birlikte sabit mobilya olarak ayrıca tasarlanmıştır (Art & Architecture, 1948 Aralık).

Görsel 6. Case Study House No. 20 (Smith, 2021).

Yapıda yemek alanı ile birlikte planlanmış yaşam alanı, bağımsız mutfak, iki yatak odası, bir giyinme odası ve ıslak hacim tasarlanmıştır. Şekil 5’de görüldüğü üzere konuta direk yaşam alanından girilmekte ve diğer mekanlara yaşam alanından geçilmektedir. Yapıdaki her mekanın dış mekan ile bağlantısı düşünülmüştür. Yatak odalarının önü bahçeye açılmakta ve her odanın bahçede kendine ait çevrilmiş bir alanı bulunmaktadır. Benzer şekilde yaşam alanı sürgülü bir cam ile önündeki bahçe ile bütünleşerek genişlemektedir. Bu plan şeması, iki yatak odalı küçük ölçekli bir konutun, en yaşanabilir bir formda nasıl tasarlanabileceğinin bir reçetesini sunmaktadır.

Şekil 5. Case Study House No. 20 (Plana Arts & Architecture dergisinin sayfasından ulaşılmıştır).

Case study house kapsamında inşa edilmiş 5 konut dikkate alındığında, 8 ve 9 numaralı konutların çelik strüktür ile tasarlandığı; geri kalan 3 konutun ise ahşap strüktüre sahip olduğu görülmektedir. McCoy da (1975:61) programdaki konutlarda çoğunlukla ahşap strüktür kullanıldığına dikkat çekmektedir. Ona göre bunun nedeni; çelik strüktürün seri üretime uygun olamayacak kadar katı ve hata marjının düşük olmasıdır. Konutlar benzer özellikleri bakımından değerlendirildiğinde, örnekleme yer alan tüm konutlarda iç ve dış mekan ikileminin kalktığı ve iç mekanın dışarı, dış mekanın ise içeri ile birleştiği bir plan kurgusunun varlığı dikkat çeken bir bulgudur. Örneklerin tamamında geniş cam açıklıklar kullanılmış; ayrıca mümkün olduğu ölçüde iç mekanların bahçe ile bağlantısı düşünülmüş ve iç ile dış birlikte tasarlanmıştır. Bu sayede mekanların gerektiğinde genişleyebilmesi sağlanmış, maksimum düzeyde doğal ışık iç mekana aktarılmıştır.

Fisher'e (2009) göre case study konut programının en karakteristik özelliğini; yeni malzemelerin, prefabrikasyon teknolojilerinin, ışık ve peyzajın birleşimi olarak özetlemek mümkündür. Bu nedenle program aslında temel ve basit malzemeler ile ekonomik, işlevsel ve estetik değerlere sahip bir konutun nasıl tasarlanabileceğinin somut bir izdüşümü olarak görülebilir. Burada en önemli kriter kullanıcının konut ile birlikte konfor alanını da planlamaktır. Bu kapsamda McCoy'un (1975: 56) aktardığına göre konutlarda mutfaklar yeni tasarımların en iyileri ile donatıldı. Kullanılan mekanik sistemler yeniydi ve döşeme altı ısıtma sistemleri uygulandı. Çağdaş mobilyalar hem iç mekanda hem de bahçelerde kullanıldı. Örneğin Hendrick Van Keppel tarafından tasarlanan hafif ve şık mobilyalar bu konutlar için çok uygundu ve Soriano'nun

1950 yılında tasarladığı projenin verandasında Keppel'e ait mobilyalar kullandı. Konutun iç mekanına ait tüm bu detaylar, dönem içinde en çağdaş çözümleri içeren bir atmosfer yaratılmasına olanak tanımıştır.

Sonuç

Yapılan bu çalışmada “Case Study House Program” kapsamında üretilen konutlar üzerinde durulmuş; programın ilk döneminde üretilen konut örnekleri değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmede konutlara yönelik ortak özellikler tartışılmış; dönemin konut tasarımı bu örnekler üzerinden okunma olanağı bulmuştur. İncelenen örneklerin, modern konut olarak esnek plana sahip olsa da, mekan organizasyonunda mekan hiyerarşilerine ve mekan bölümlenmelerine dikkat edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu genel kaygının dışında, tüm plan şemaları birbirinden farklıdır. Ayrıca örneklerin biçim olarak da birbirinden farklı olduğu; hem yapı hem de iç mekanda projeye özgün kararlar alındığı görülmüştür. Bu sonuç, modern mekanın “plansız, projesiz homojen” (Lefebvre, 2014: 26) olduğu ilkesini tartışmaya açmamaktadır. Program kapsamında tasarlanan yapılarda, belirlenen ihtiyaçlar aynı olsa da tasarımcılar tarafından yaratılan çözümlerin birbirinden farklı olduğu somut olarak anlaşılmaktadır. Bu konutlarda homojenlik ortadan kalkmakta; birbirine benzemeyen yapılar estetik ve yaratıcılık açısından özgün değerler olarak ön plana çıkmaktadır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlardan biri, case study konut programının sadece mimari bir proje olmadığı; aynı zamanda sosyal bir proje olduğudur. Bu program bir derginin aracılığıyla dergi editörü, tasarımcılar, kullanıcılar, üreticiler gibi farklı rolleri olan birçok kişinin bir arada olması ve üretmesini hedefleyen örgütlü bir projedir. En son projenin çıktıları halka tanıtılmakta, halk da bu sürecin bir paydaşı olmaktadır. Bu süreç konutun önemini aktaran Loos'un cümlelerini hatırlatmaktadır: “konut, sanat yapıtının aksine herkesi memnun etmelidir... Ev mimarın özel meselesi değildir... Sanat yapıtı hiç kimseye karşı sorumlu değildir; konut ise herkese karşı sorumludur” (Loos'dan aktaran Heynen, 2011: 112). Loos'un belirttiği konutun “herkese karşı sorumluluğu” ilkesi, case study programı kapsamında üretilen konutlarda deneyimlenebilir bir durum olmuştur. Case study programının temelinde de toplumun beklentilerini karşılama, mimarlara özgün çalışma üretmesinde özgür ortamı sağlama, üretici ve uygulayıcıları bu program kapsamına dahil etme, üretim sürecinde malzeme temini ve bütçe kullanımı konusunda doğru değerlendirmede bulunma gibi birçok sorumluluk konut sürecinde belirleyici olmuştur.

Case study konut programının başarısı, günümüz konut yaklaşımına katkı sağlayan bir değer olarak görülebilir. Fisher'e (2009) göre, günümüzün sürdürülebilir ev tasarımında, Case Study programındaki konutlar emsal oluşturabilir. Benzer bir yaklaşımla Phinney de (2020) Case Study konut

programının günümüzde uygulanmasının birçok sorunu çözebileceğini ifade etmektedir. Ona göre bu program konut sorununu çözebilecek; ayrıca günümüz insanının işe yakın yerde yaşama ve toplu taşıma kullanma isteği ile yeniden aile içinde yaşama ve aile ile bir arada olma arzunu karşılayacaktır. Konutlar sahip olduğu özellikler nedeniyle, 50 yılı aşkın bir süre önce tasarlanmış olsalar da, 21. Yüzyıl konut tasarımına uyarlanabilecek çağdaş yaklaşımı bize sunmaktadır. Özellikle hızlı sürede inşa edilebilmesi, ekonomik ve işlevsel olanı estetik bir biçimde sağlayabilmesi, kullanıcıya iç ve dış mekanda gereken konfor alanını oluşturması bakımından bu konutların planlanması günümüz konut ihtiyacının karşılanmasında bir yöntem olarak önerilebilir. Ayrıca konutların “prefabrik” tekniğine bağlı inşa edilmiş olması, deprem gibi doğal afetlerden oluşan konut ihtiyacını karşılamada pratik bir çözüm olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

- Art & Architecture, (1945, Ocak). Announcement: The Case Study House Program. Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/>.
- Art & Architecture, (1947, Ekim). Case Study House 10: Kemper Nomland. Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/10.pdf>
- Art & Architecture, (1948, Aralık). Case Study House 20: Richard Neutra. Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/20-1.pdf>
- Art & Architecture, (1948, Mayıs). Case Study House: J. R. Davidson. Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/01-2.pdf>
- Art & Architecture, (1949, Mayıs). Case Study House for 1949. Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/08.pdf>
- Art & Architecture, (1950, Temmuz). Case Study House: Charles Eames and Eero Saarinen. Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/09.pdf>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri (6. bs.). Ankara: Pegem Akademi
- Corbusier, L. (2007). Bir Mimarlığa Doğru (5. Basım), Çeviren: Serpil Merzi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Fisher, M. W. (2009). Prefabrication and the Postwar House: The California Manifesto. In The Value of Design: Design is at the Core of What We Teach and Practice, edited by Phoebe Crisman and Mark Gillem, ACSA Press.
- Heynen, H. (2011). Mimarlık ve Modernite, Versus Yayınevi, İstanbul.
- Kudler, A. G. & Chiland, E. (2020). The Case Study Houses That Made Los Angeles A Modernist Mecca. <https://la.curbed.com/maps/case-study-houses-los-angeles-map-visit#more>.
- Lefebvre, H. (2014). Mekanın Üretimi, Çevirmen: I. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- McCoy, E. (1962). Modern California Houses, Reinhold Publishing Company.
- McCoy, E. (1975). Arts & Architecture Case Study Houses. Perspecta, 15, s. 54-73.
- National Register of Historic Places. <https://www.nps.gov/subjects/nationalregister/database-research.htm>
- Phinney, G. (2020). The Case Study Houses at 75. Southbay Home. Erişim: https://www.assembledge.com/wp-content/uploads/2020/05/South-Bay-HOME_200420.pdf
- Sak, R., Şahin-Sak, İ., Öneren Şendil, Ç. & Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi (Online), 4(1), 227 - 250. 10.33400/kuje.84330
- Smith, E. A. T. (2021). Case Study Houses. the Complete CSH Program 1945-1966. 40th Ed. (40th Edition), Taschen.

Talu, N. (2012). Bir Arzu Nesnesi Olarak Ev, e-Skop Dergisi, 2, Erişim: <http://eskop.com/skopdergi/bir-arzu-nesnesi-olarak-ev/579>.

şekil Kaynakları

şekil 1. Case Study House No. 1

Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/01-2.pdf>

şekil 2. Case Study House No. 8

Erişim: https://www-personal.umich.edu/~cjduffey/ARCH211/1_2_cjduffey.pdf

şekil 3. Case Study House No. 9

Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/09.pdf>

şekil 4. Case Study House No. 10

Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/10.pdf>

şekil 5. Case Study House No. 20

Erişim: <http://www.artsandarchitecture.com/case.houses/pdf01/20-1.pdf>

Bölüm 15

GELENEKSEL TÜRK EVİ: KONYA -SIZMA KÖYÜ ÖRNEKLERİ

A. Deniz OKTAÇ BEYCAN¹

¹ Doç. Dr., (Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü)
adobeycan@ktun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9354-0791.

1. GİRİŞ

Orta Asya'da göçebe bir düzende yaşayan Türkler Anadolu'ya geldiklerinde hazır bir konut anlayışıyla karşılaşmıştır. Türk evi olgusu, Türklerin asırlar boyu edinmiş oldukları göçebe düzenle, Anadolu'da karşılaştıkları yapı kültürünün birleşmiş ve bütünleşmiş hali olarak tanımlanabilir. Anadolu coğrafik yapısı itibarı ile altı bölgeye ayrılmıştır. Geleneksel Türk evi plan şeması, bu bölgelere göre şekillenmiştir.

Anadolu'nun ortasında yer alan Konya kenti zengin bir tarihe sahiptir. En eski yerleşim birimleri olarak literatüre geçen Çatalhöyük ve Boncuklu höyük de bu kentin sınırları içindedir.

Selçuklu imparatorluğunun başkenti olan Konya, başkent olması nedeni ile de bir Selçuklu şehri olarak da tanınır. Selçuklu dönemine ait han, hamam, kervansaray, cami, medrese gibi dönemin yapılarından halen ayakta ve kullanılır halde yapılar mevcuttur.

Konya sivil mimari örnekleri ise daha çok kullanılan yapı malzemesi nedeni ile yıkılmış ve yok olmuştur. Ancak kırsal kesimde halen bu gelenekle yapılmış örneklerle rastlamak mümkündür.

Bu araştırma Konya'nın Sızma Köyü'nde bulunan sivil mimari örneklerini kapsamaktadır. Son yıllarda birtakım nedenlerle merkeze yakın köyler kent merkezine dahil edilmiş ve mahalle olarak adlandırılmıştır. Sızma köyü de bunlardan birisidir.

Sızma Köyü, Konya'nın 36 km güney batısında Konya'nın Selçuklu ilçesine bağlı bir mahalledir.

2. GELENEKSEL TÜRK EVİ

Türk evi kavramının kökenleri göçebelik dönemine kadar uzanmaktadır. Nitekim Türklerin Anadolu'da inşa etmiş oldukları evlerin kullanım alanları Orta Asya'da kullanmış oldukları çadırlarla paralellik göstermektedir (Gögebakan, 2015)

Türkler, Anadolu'ya ilk geldiklerinde göçebe olarak yaşamış ve yaşama birimleri olarak çadırı kullanmışlardır. Tarımla uğraşıp, yerleşik yaşama kültürleri ile etkileşimde bulunduktan sonra aşama aşama yerleşik düzene geçmişlerdir. Çadırlarla benimsenen mekânsal ilkeler sonrasında yerleşik hayata geçtiklerinde oluşturdukları mekanlarda da kendini göstermiştir (Kasap, 2023)

Asırlardır insanoğlu edinmiş olduğu kültürü yaşatabilecek mekanlar tasarlamış ve o mekanlarda yaşamını sürdürmüştür. Çatalhöyük yerleşkesi bunun en aşikâr örneğidir. Höyüğün üst katmanlarında tarımsal faaliyetlerden edinilen ürünlere ayrılmış alanlar mevcutken daha alt katmanlarda (yani daha eski tarihlerde), tarımsal faaliyetlerin henüz başlamadığı bir konut kültürünün

izleri görülmektedir.

Türk Evi, Geleneksel Türk ailesinin yaşam kültürü ve törelerine uygun şekil ve plan özelliklerini gösteren asırlarca Türk insanının gereksinimlerine cevap vermiş bir ev tipidir (Kuban, 1976).

Türk evi eski Osmanlı devletinin işgal ettiği sınırlar içinde eski anlatımla Rumeli ve Anadolu Bölgelerinde yerleşmiş, gelişmiş ve 500 sene kadar tutunmuş kendi özellikleriyle oluşmuş bir ev tipidir (Eldem, 1968).

Beş yüzyıl içinde büyük gelişmeler gösteren ve yayılıp kök salan Türk evi birbirinden uzak ve farklı bölgelerde belirli tipler oluşturmaktadır.

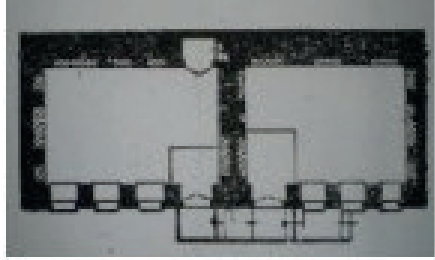
Bektaş Türk evi oluşum ilkelerini şu şekilde ifade eder; 1-Yaşama, doğaya, çevre koşullarına uygunluk 2-Gerçekçilik, akılcılık 3-İçten dışa çözüm 4-İç-Dış Uyuşumu (Evin içindeki içtenlik ve yalınlığın dışa vurumu) 5-Tutumsallık (Bektaş, 1996)

Türk evi plan tipleri; tarihi etkenler, kültürel etkenler, iklim faktörü, yapı malzemesi gibi faktörlerden etkilenerek şekillenmiştir (Ulusoy, 2007)

Türk evi plan özellikleri, odaların sofa etrafında dizilmesiyle oluşmuştur. Bütün odaların nitelikleri aynı ve pek az değişkendir. Odalar arası alan olan sofa ise evin şeklini belirlediği için değişken bir yapıya sahiptir (Bozkurt, 2013).

Türk evi sofasız evler, dış sofalı evler, iç sofalı evler ve orta sofalı evler olmak üzere dört farklı plan şeması şeklinde incelenebilir (Şekil1, Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4)

Sofasız evler gurubunda ev yalnızca odalardan oluşur. Odalar doğrudan avluya açılır (Şekil1).

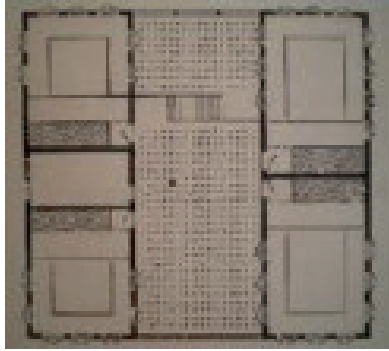
Şekil 1. Gaziantep'te Müfit Arif Efendi Evi Sofasız Ev Örneği (Eldem, 1968).

Dış Sofalı evlerde odalara ilaveten yarı açık olarak bir de sofa vardır. Odalar bu dış sofaya açılır (Şekil2)

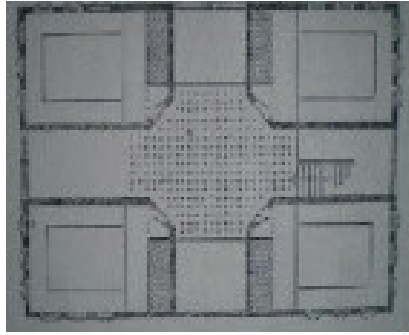
Şekil 2. *Dış Sofalı Plan Tipi (Eldem, 1968).*

İç sofalı evlerde odalar sofaya açılır. Sofalar bir salon gibi ailenin toplanabildiği oturma alanıdır (Şekil 3).

Şekil 3. *İç sofalı plan tipi (Eldem, 1968)*

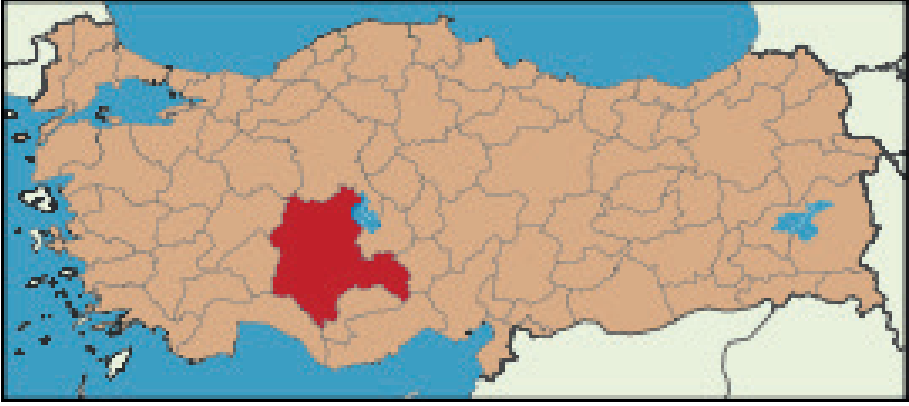
Orta sofalı plan tipinde odalar yine sofaya açılır. Odalar arasında eyvanlar olabilir. Bu mekanlar aynı zamanda orta sofanın birer parçasıdır (Şekil 4).

Şekil 4. *Orta sofalı plan tipi (Eldem, 1968).*

3. KONYA VE SIZMA KÖYÜ

Konya Türkiye'nin yüzölçümü bakımından en büyük kentidir (Şekil 5)

Şekil 5. Türkiye sınırları içinde Konya kentinin konumu ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Konya_\(il\)\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Konya_(il)))

Anadolu'nun ortasında yer alan Konya, Anadolu'nun en eski yerleşkelerinden birisidir. Konya il sınırları içinde birçok arkeolojik sit alanları mevcuttur. 1961 yılında kazısı başlayan Çatalhöyük yerleşkesi James Mallert tarafından keşfedilmiş kazıları halen devam etmektedir.

Şehir ve medeniyet tarihi çalışanları tarafından Çatalhöyük “Uygarlığın / Medeniyetin Beşiği” olarak da tanımlanmıştır (Uyanık, Berk, 2016)

Çatalhöyük'ün 9,5 km. kuzeyinde yer alan Boncuklu höyük adıyla bilinen tarihi yerleşke Çatalhöyük'ten daha da eski tarihlere tarihlendirilmiştir. Liverpool, Queensland, Londra, Selçuk ve İstanbul Üniversitesi eşliğinde oluşturulan kazı ekibi 2015 yılında Boncuklu höyükte kazı çalışmalarını başlatmıştır (Baird, Mustafaoglu, Fairbairn, 2016).

Tarihi Milattan öncesi çok uzun yıllara kadar uzanan Konya kentinin en önemli özelliği de tarihi bir Selçuklu kenti olmasıdır. Kuruluşundan bu yana Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapan Konya, Selçuklu sanatını ve üslubunu koruyan en önemli kültür merkezi haline gelmiştir (Yılmaz, Ulusoy, 2017)

Konya kenti hala Selçuklunun derin izleri ile kentleşmeye devam etmektedir. Selçuklu dönemine ait kent merkezindeki yapılardan birkaç tanesi ince minareli medrese, Karatay Medresesi, Sırçalı Medrese, Hoca Hasan Mescidi, Hasbey Darülhüffazı, Alaaddin Camisi, İplikçi Camisi, Sahip Ata Külliyesi gibi çok sayıda yapı ismi söylenebilir. Bunlar halen kullanılmaya devam eden yapılardan birkaçıdır.

Konya il merkezinde Selçuklu dönemi konut geleneğini ifade edebilir nitelikte konut örneği bu güne kadar gelememiştir. Günümüzdeki örnekler 19.yy. sonu ve 20. Yüzyılın başı gibi tarihlerde yapılmıştır. Ancak Karaman'da Karaman Kalesi civarında Selçuklu geleneğinde yapılmış konut örneklerine rastlamak mümkündür (Ulusoy, 1997). Bu geleneksel Türk evi örnekleri dışardan oldukça sade ve gösterişsiz, düz toprak damlı, kirpi saçaklı, toprak

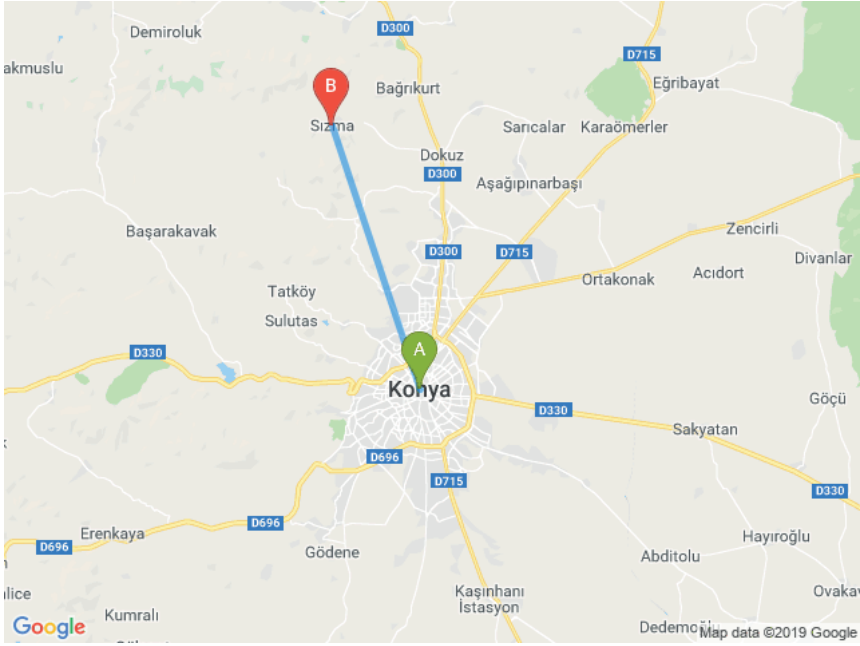
sıvalı mütevazî görünümlüdür. Ancak iç mekânda ağaç işçilikleri ile donatılmış görüntü dikkat çekicidir. Odaların duvarlarında ve tavanlarındaki bitkisel ve geometrik desenlerle bezenmiş ahşap kaplamalar muhteşemdir.

Selçuklu konut kültürü zamanla birtakım evreler geçirmiş olsa da bazı detaylarla izleri hala devam etmektedir. Evler Plan şeması olarak Selçuklu konut geleneğindeki gibi ya iç sofalıdır ya da yöresel adıyla mabeynli evler tarzındadır. Geleneksel Konya evi bölge koşulları sebebi ile genellikle iç sofalıdır (Ulusoy, 2013).

Konya'nın merkeze yakın köylerinde, köyler merkeze doğrudan bağlanmış ve mahalle olmuştur. Sızma Köyü de bunlardan birisidir ve Sızma mahallesi olarak yeniden adlandırılmıştır. Sızma mahallesi Konya'nın 36 km güney batısında Konya'nın Selçuklu ilçesine bağlı bir mahalledir.

Resim 1- Sızma Köyü (<https://haritane.com/selcuklu-sizma-haritasi-32796/>)2022

Şekil 6. Harita üzerinde konumu (<http://www.arasikackm.com/m/konya>)

Resim 2- Sızma Köyü Genel Görünümü (<http://wikimapia.org/10552676/tr/S%C4%B1zma-Belediyesi>)

Resim 3- Sızma Köyü Genel Görünümü (<https://mapio.net/pic/p-24945995/> 2015)

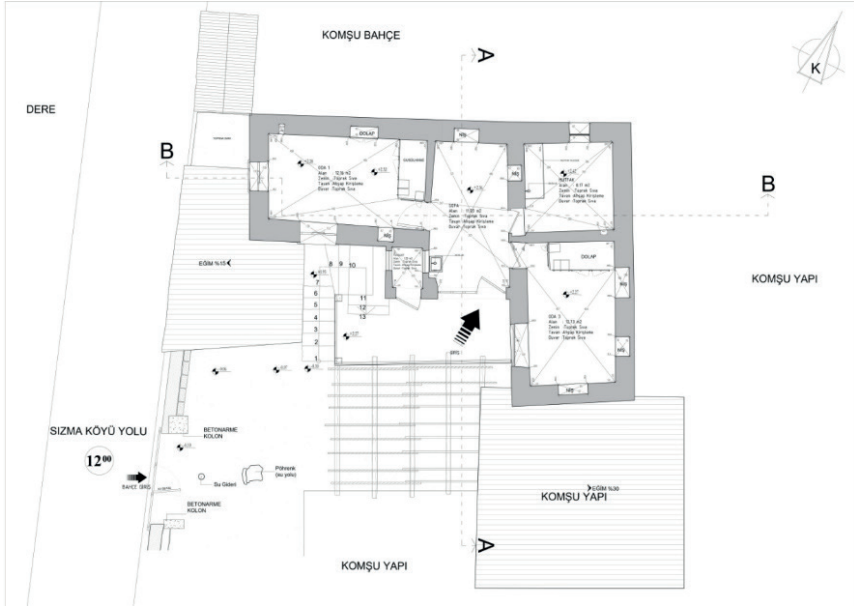
Resim 4- Sızma Köyü Genel Görünümü (<https://mapio.net/pic/p-16531089/> 2015)

Yapı zemin ve üstü olmak üzere iki kattan oluşmaktadır (Resim 6)

Resim 6. Hüseyin Yılmaz Evi avludan görünüşü

Ev Alt katı kömürlük ve malzeme deposu olarak kullanılan üst katında ise yaşama mekanları bulunan iki kattan oluşmaktadır. Alt katta ayrıca bahçeden girişi olan bir wc mevcuttur (Şekil 8).

Şekil 9. Hüseyin Yılmaz Evi üst Kat Planı

Genel olarak tüm yapıda tavan döşemesi ahşap kiriş ve hatıllarla geçilmiştir (Resim 7).

Resim 7. Hüseyin Yılmaz Evi sofadan bir görünüş

Yapı Malzemesi ve Yapım Tekniği:

Yapıda kullanılan malzeme taş, ahşap ve topraktır. Döşeme malzemesi olarak Ahşap kirişlemeler kullanılmıştır. Cepheler toprak sıvayla sıvanmıştır (Resim 8).

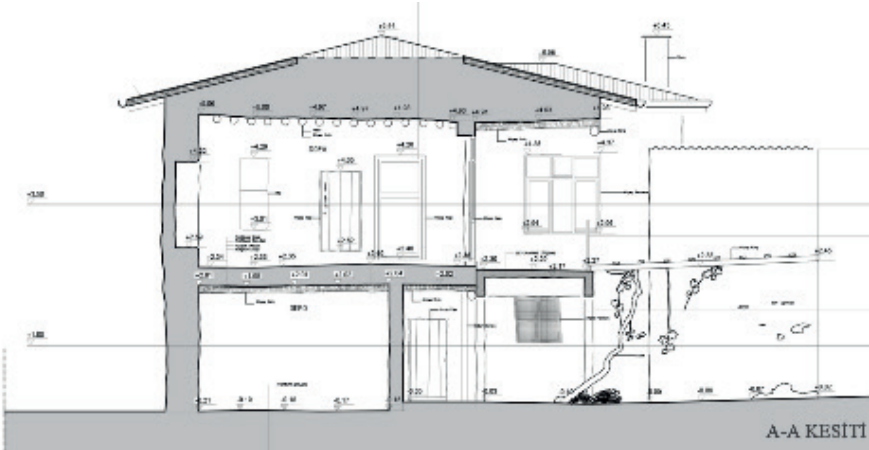
Yapının üst örtüsü önceden düz dam olarak yapılmış, sonradan eğimli çatı şekline dönüştürülmüş ve saç malzemeye kaplanmıştır (Şekil 10).

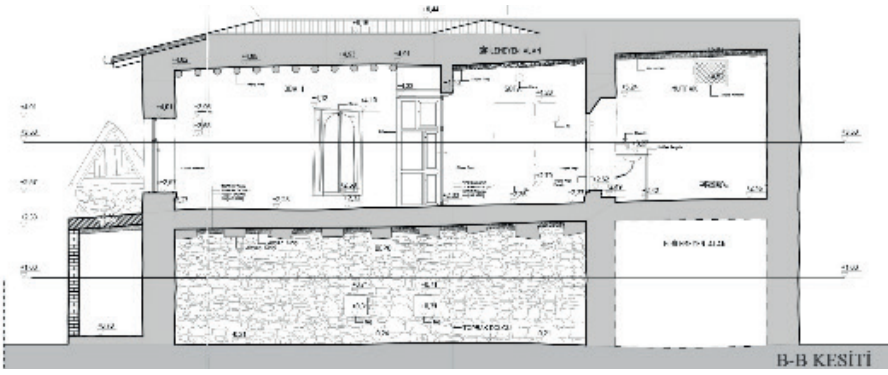
Resim 8– Hüseyin Yılmaz Evi Görünüşü

Duvarlar 50 cm civarındadır. iç duvarda nişlerden dolayı duvar kalınlıkları bazı yerlerde küçülmüştür (Şekil 11).

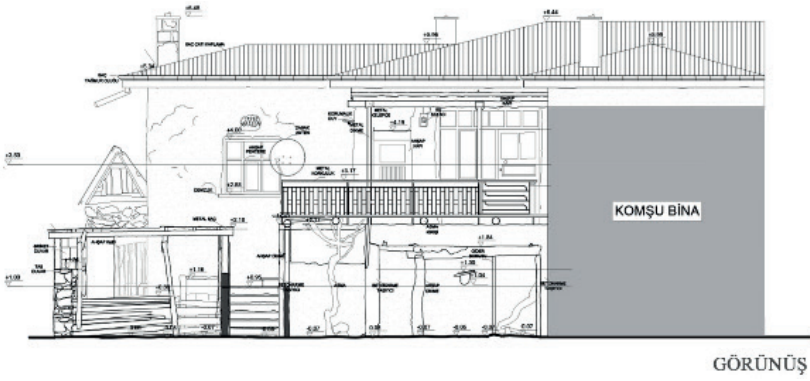
Yapı üst örtüsü düz dam olup sonradan eğimli çatıya dönüştürülmüştür (Şekil 10, Şekil 11). Zemin topraktır. Tavanda ise ahşap kirişler ve ahşap hasır bulunmaktadır. Pencere ve kapılar ahşap olup halen ahşap durumunu korumaktadır.

Şekil 10 Hüseyin Yılmaz Evi A-A Kesiti

Şekil 11 Hüseyin Yılmaz Evi B-B Kesiti

Şekil 12 Hüseyin Yılmaz Evi Güney Cephesi Görünüşü

Resim 9 - Hüseyin Yılmaz Evinin Avlu Fotoğrafı

Fiziki Durum Ve Değerlendirme:

Yapı üzerinde yapılan değişiklikler, orijinal yapı elemanları üzerine tekrardan eski haline uygun olacak şekilde korunmuştur. Yapının genel durum olarak geçmiş yıllarda değişimlere mecbur kaldığı görülmektedir.

Dış cephede toprak sıva yüzeylerinde, bozulmalar dışında çatlak, oyuk, doku bozukluğu tespit edilmiştir. Avlu giriş kapısı da demir kapı olarak değiştirilmiş olup orijinal değildir. Tuvalet duvarı 1972 yılında yenilenmiştir. Orijinalinde sıkıştırılmış toprak olan üst kat döşemesine beton kaplama eklenmiştir. Düz dam olan üst örtüye 1985 yılında eğimli çatı eklenmiştir. Ayrıca avluya girişin üst kısmı da yine 1985 yılında eklenmiştir. Sofaya da yine 1985 yılında lavabo ve wc eklenmiştir.

4.2. Yapının adı: Elif Ersak Evi

Yapım Tarihi: 1970

Yapı sahibi: Elif Ersak

Resim 10. *Elif Ersak Evi avludan bir görünüm*

Yapının Plan Özellikleri:

Sızma köy yolundan bir Sokak kapısı ile yapıya giriş sağlanmaktadır. Sokak kapısı bir avlu mekanına açılmaktadır. Avlunun güney doğusunda odunluk ve çardak, kuzeybatısında tandır yer almaktadır. Avluya girişin tam karşısında ise evin oda ve sofalarından oluşan yapı kütesi yer almaktadır (Şekil 13). Yapı zemin ve üst kat olmak üzere iki katlıdır.

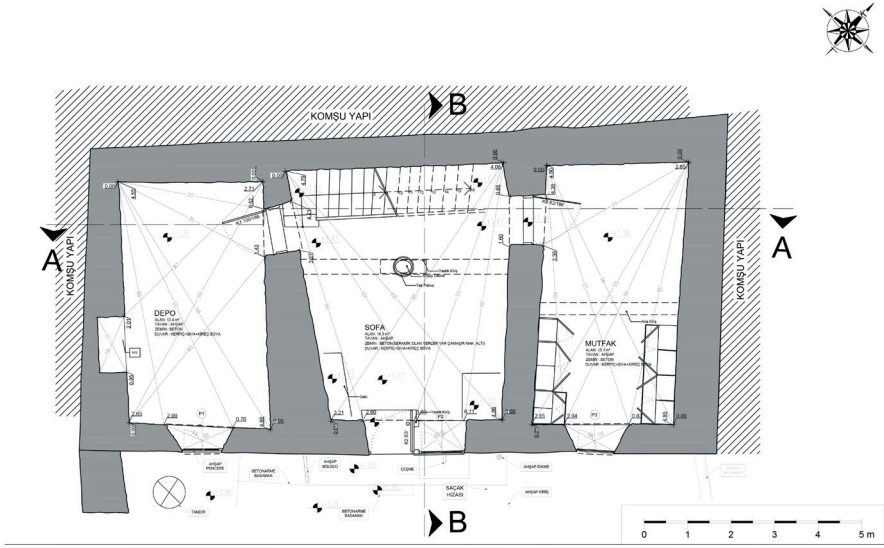

Şekil 13. Elif Ersak Evi Vaziyet Planı

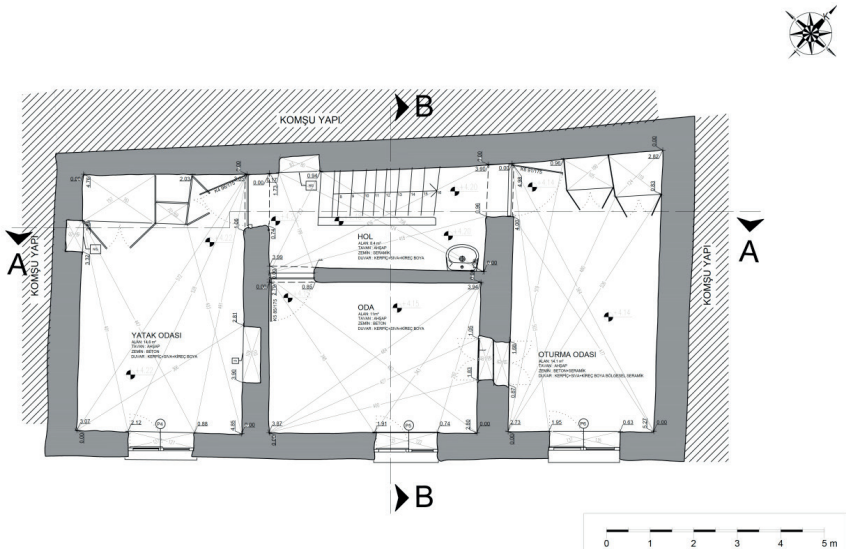
Resim 11. Elif Ersak Evi yapıya girişten bir görünüş

Evin giriş kapısı iç sofaya açılır. Sofaya girişin sağında mutfak olarak kullanılan bir oda ve solunda da bir depo mevcuttur. Sofaya girişin karşısında ise üst kata çıkan merdiven yer alır (Şekil 14)

Şekil 14 Elif Ersak Evi Zemin Kat Planı

Zemin katta Sofadan merdivenle üst kat holüne erişim sağlanmaktadır. Üst kat holü üç ayrı oda ile bağlantılıdır. Bu odalar yatak odası ve oturma odası olarak kullanılmaktadır. Yatak odası olarak kullanılan odada içinde gusülhaneyi de bulunduran bir yüklük (gömme dolap) planlanmıştır (Şekil 15).

Şekil 15 Elif Ersak Evi Üst Kat Planı

Yapı Malzemesi ve Yapım Tekniği:

Yapı taş ve toprak malzemenin beraber kullanıldığı kerpiç bir evdir. Duvarlarda yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılmış ve üzeri toprak sıva ile sıvanmıştır. Duvar kalınlıkları 50-60 cm arasında değişiklik arz etmektedir. Yapının üst örtüsü düz toprak dam iken, sonradan eğimli çatı şekline dönüştürülmüştür.

Alt kat odaların tavanları ahşap kirişlerle kaplıdır. Zemin döşemesi beton yüzey olarak bırakılmıştır.

Pencereler alt katta ahşap olup, üst katta pencereler plastik malzeme ile sonradan değiştirilmiştir.

Fiziki Durum Ve Değerlendirme:

Yapının üst kat tavan yüksekliğinin düşük olduğu düşüncesiyle, 2002 yılında üst kata ekleme yapılarak tavan yüksekliği artırılmıştır. Tavan yüksekliği artırılırken üst katta holün ışık alması da sağlanmıştır (Resim 12).

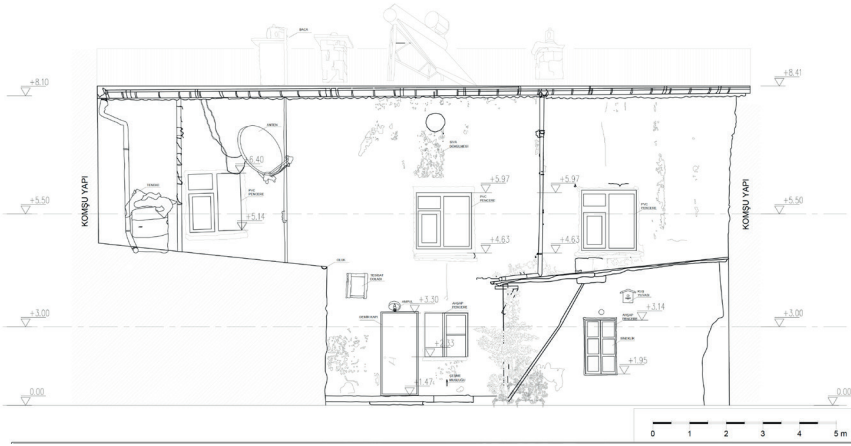
Resim 12 Elif Ersak Evi Üst Kata Sonradan Açılan Pencere

Yapının 2002 yılında tavan yüksekliği artırıldığında düz dam şeklinde olan çatı örtüsü, tek yöne eğimli çatıya çevrilmiştir (Resim 13).

Resi13. *Elif Ersak Evi Sonradan Eklenen Eğimli Çatı Görünüşü*

Yapının giriş cephesinin karşısında avluya açılan demir bir kapı vardır. Bu kapı önceden ahşap olup sonradan demir kapı ile değiştirilmiştir (Şekil 16).

Şekil 16. *Elif Ersak Evi Ön Görünüş ve yapıya giriş kapısı*

Yapıda zamanla bozulmalar ve hasarlar oluşmuştur. Ön giriş cephesinde demir kapının yanında ve genelde pencere kenarlarında olmak üzere çeşitli yerlerde sıva dökülmeleri ve çatlaklar meydana gelmiştir. Orijinalinde sıkıştırılmış toprak olan zemin kat döşemesine beton kaplama eklenmiştir. Yapıda bulunan merdivende bozulmalar meydana gelmiş durumdadır.

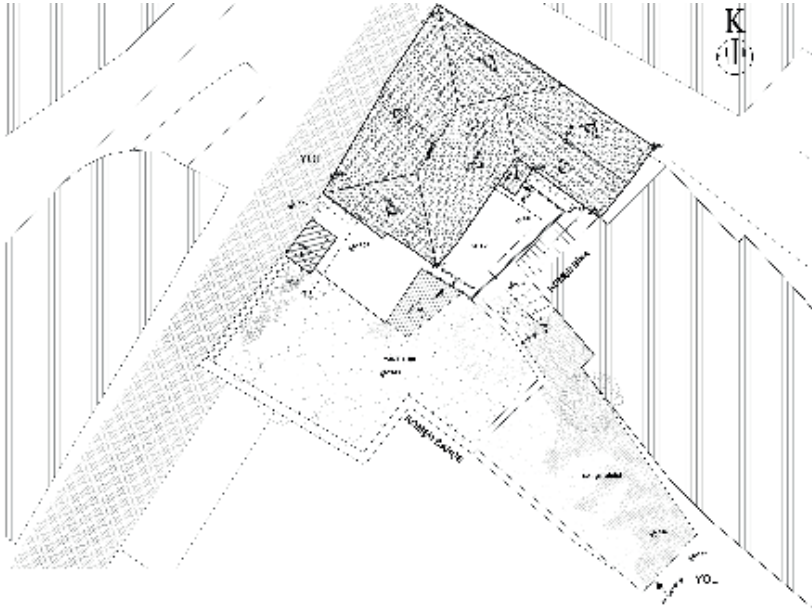
4.3 Yapının adı: Kevser Hanım ve Ömer Bey Evi

Yapım tarihi: 1965

Yapı sahibi: Kevser Hanım ve Ömer Bey

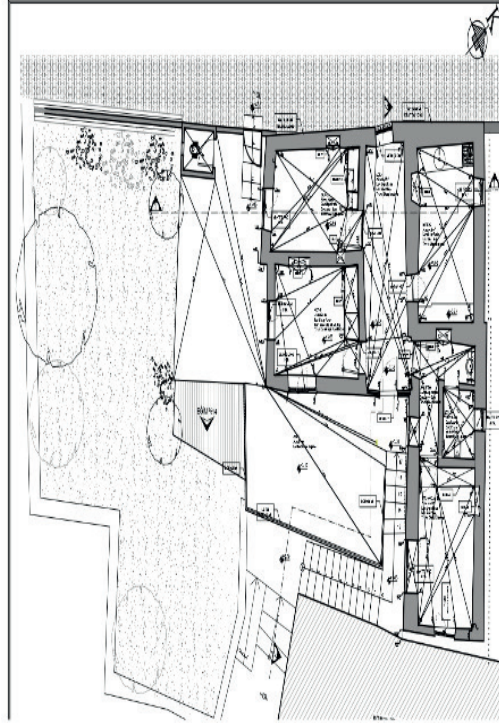

Resim 14. *Kevser Hanım ve Ömer Bey Evi Görünüm*

Şekil 17 Kevser Hanım ve Ömer Bey Evi Vaziyet Planı

Yapı eğimli bir arazide planlanan yapı, bodrum ve zemin olmak üzere 2 kattan oluşmaktadır. Yapının zemin katı diğer taraftan da bodrum kat kotundadır. Geleneksel Türk Evinin kırsal planlamasında olduğu gibi Kevser Hanım ve Ömer Bey Evinin üst katında yaşama mekanları, alt katında ise, ahır, samanlık, depo gibi mekanlar planlanmıştır. Zemin katta bazı mekanlara da girilememiştir (Şekil 18).

Şekil 19 Kevser Hanım ve Ömer Bey Evi Üst Kat Planı

Yapı Malzemesi ve Yapım Tekniği:

Yapı taş ve toprak malzemenin beraber kullanıldığı kerpiç bir evdir. Duvarlarda yapı malzemesi olarak kerpiç kullanılmış ve üzeri sıva ile sıvanmıştır. Duvar kalınlıkları 50-60 cm arasında değişiklik arz etmektedir.

Fiziki Durum Ve Değerlendirme:

1965' te temeli atılan yapının 1967 de 2 oda ve bir sofa olarak inşaaı tamamlanmıştır. 1973 yılında,1985 yılında ve 2005 yılında yapılmış olan tadilatlar ile bugünkü şeklini almıştır.

Yapı üst örtüsü ilk halinde düz dam olmakla birlikte uğradığı tadilatlar sonucunda kiremit kaplı eğimli çatı olarak düzenlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Baird, D., Mustafaoglu, G., Fairbairn, A., 2016, “2015 Yılı Boncuklu Höyük Kazısı Tarımın Yayılımı Ve Çatalhöyük’ün Öncüleri” 38. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Sayfa: 87-97
- Bektaş, C., 1996. Türk Evi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Bozkurt, S. G., 2013, “19.yy da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi”, Journal of the Faculty of Forestry, Istanbul University, 62(2):37-70
- Eldem, S. H., 1968. Türk Evi Plan Tipleri. İTÜ Mim. Fak., Baskı Atölyesi, İstanbul
- Gögebakan, Y., 2015, “Karakteristik Bir Değer Olan Geleneksel Türk Evi’nin Oluşumunu Belirleyen Unsurlar ve Bu Evlerin Genel Özellikleri”, University Journal of Culture and Art Cilt/Vol. 1 Sayı/No.1 (): 41-55
- Kasap, T. L., 2023, “Karaman’da Bir Geleneksel Türk Evi: Tartan Konağı” The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC ISSN: 2146-5193, Volume 13 Issue 2, p.501-518, DOI NO: 10.7456/tojdac.1234114
- Kuban, D., 1976. Sanat Tarihimizin Sorunları. Çağdaş Yayınları, İstanbul, sf:192.
- Küçükerman, Ö., 1973, Anadolu’daki Geleneksel Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar, İst.
- Mellaart, J., 2003, Çatalhöyük Anadolu’da Bir Neolitik Kent, Yapı Kredi Yayınları
- Ulusoy M., Ulusoy H.E., 2013, “Kültürel Değişim Bağlamında Konut Konya Örneği”, Artium, cilt 1 sayı, 27-32
- Ulusoy, M., 1997, “Karaman Hisar Mahallesindeki Tarihi Evlerden Bir Örnek: Hamdı Özsayan’ın Evi”, Türk Etnografya Dergisi, 65-79
- Ulusoy, M., 2007, Geleneksel Konya Evleri ve Avrupa Etkisi, ISBN: 978-9944-5582-1-1, KONYA
- Uyanık, N., Berk, F. M., 2016, “Mekân-Şehir ve Medeniyet Bağlamında Çatalhöyük”, Çatalhöyük, Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Yıl: 2016, Sayı: 16 – Sayfa: 1
- Yılmaz, E., M., Ulusoy, M., 2017, “The Use Of Historical Buildings For Touristic Purposes: The Case Of Karatay”, Madrasah, Journal of Multidisciplinary Academic Tourism 2017, V. 2, No. 1, pp: 39-46
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Konya_\(il\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Konya_(il))
- <https://haritane.com/selcuklu-sizma-haritasi-32796/>2022
- <http://www.arasikackm.com/m/konya>
- (<http://wikimapia.org/10552676/tr/S%C4%B1zma-Belediyesi>)
- <https://mapio.net/pic/p-24945995/>
- <https://mapio.net/pic/p-16531089/>